HRVATSKA

1 KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

2011.

22724

ISSN 0350-4220

M A R U L I Ć

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno
društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Marijan Majstorović
Uredio redakcijski kolegij.
Godina izdavanja i tiskanja 2011.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Revija izlazi šest puta godišnje
(veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefoni: (01) 48 29 375; tel./fax: 49 22 300
E-pošta: hkd.marulic@zg.t-com.hr
Internetske stranice: www.hkd-sv-jeronima.hr
Stranke se primaju svakog dana osim subote,
od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 210 kuna.
Žiro-račun kod Zagrebačke banke

2360000 - 1101396418

Cijena ovoga broja: 35 kuna
Godišnja pretplata za inozemstvo: 100 USA dolara (500 kn).
Inozemstvo Europa 65 eura (420 kn)
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

2500-3207374-SWIFT ZABA HR 2X

Tisak: DENONA d.o.o. Zagreb, Marina Getaldića 1
tel.: 01/2361 777 • e-mail: denona@denona.hr
www.denona.hr

MARULIĆ

ČASOPIS ZA
KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 1 **ZAGREB, siječanj-veljača 2011.** **GOD. XLIV.**

SRETAN USKRS !
ⰔⰓⰅⰕⰀⰐ ⰖⰔⰍⰓⰔ.
СРЕТАН УСКРС.

Tuga TARLE

Žrtva u procijepu između osvete i oprosta

Želite li biti sretni jedan trenutak? Osvetite se.
Želite li biti sretni uvijek? Oprostite!

Henri-Dominique Lacordaire*

Svakodnevno smo svjedoci ljudskih tragedija u kojima se isprepliću sudbine žrtava i njihovih krvnika, bilo na individualnoj ili na razini zajednice, države ili naroda. Takva događanja čak i nama promatračima duboko potresaju biće, ostavljajući nam bolne brazde na duši, čime i nehotično stradanja drugih postaju dio naših vlastitih života. O tome se razgovara s članovima obitelji, s prijateljima i susjedima, to često utječe na naše dnevne aktivnosti pa čak i na pojedine životne odluke. To nas, uostalom, plaši i zabrinjava da ne bismo i sami jednoga dana postali dio istoga usuda. Koliko god da su tragedije i stradanja nedužnih pojedinaca i grupa, a često i čitavih naroda, sastavni dio ljudske priče, u povijesti čovječanstva postoje periodi posebno obilježeni patnjama i žrtvama, bilo zbog prirodnih katastrofa ili društvenih previranja, kako u pojedinačnim ljudskim sudbinama, tako i u stradanjima masovnih razmjera, u ratovima ili revolucijama. Stope ratnika i kopita njihovih konja tijekom duge povijesti čovječanstva preorali su uzduž i poprijeko planet Zemlju, prolijevajući mnogo nedužne krvi koja vapi za iskupljenjem i pravednom kaznom.

Razumljivo je da nijedna od ovakvih strašnih činjenica ne može ostaviti ravnodušnim čovjeka ukoliko je njegova savjest još imalo budna. Nesreće što ih uzrokuju prirodne katastrofe, bez obzira na nedužne žrtve koje su u njima izgubile život, zdravlje i imanje, ne mjerimo istim mjerilima kao one koje počinjanju pojedinci, ili grupe, regularne vojske ili mafija i teroristi, privatne bande ili vladajući državni aparat. Slijepa priroda ne bira predmet svoga "življavanja" i obrušuje se na čovjeka po inerciji svojih zakona. Protiv tih zakona čovjek je nemoćan i ne pomišlja da bi krivio nerazumnu prirodu za tragediju koja ga je snašla. Naprotiv, od čovjeka se očekuje djelovanje u skladu s ćudorednim zakonom u nama kao temeljnim principom ljudskoga djelovanja. Po tom principu ljudski je život najveća vrijednost, a svako nasilje protiv života najveće zlo. Nijedan čin usmjeren protiv života ne može i ne smije čovjeka kao moralno biće ostaviti ravnodušnim, već je on dužan suprotstaviti se nasilju svim legalnim raspoloživim sredstvima.

Žrtve, nažalost, često mogu ostati skrivene daleko od očiju svijeta. Podmuklo zlostavljanje, poniženja i psihički pritisci svake vrste mogu biti takvog karaktera da to žrtva nije u stanju protumačiti jer ga u svom korijenu ne može ni razumjeti, već podnosi zlo, misleći da ga je dužna podnositi ili da je to čak normalno trpjeti. Frustrirano društvo koje živi u stalnoj napetosti i egzistencijalnoj ugroženosti ili u trci za materijalnim probicima i moći proizvodi nemir i strah od neuspjeha koji još više pojačavaju i učvršćuju bešćutnost i nebrigu za patnju bližnjega te stvaraju atmosferu nepovjerenja, netrpeljivosti i ravnodušnosti većine članova društva. U takvom socijalnom okruženju vlada neprestana opasnost od generiranja novih krvnika i žrtava. U prirodnim katastrofama ljudi nekako brže priskaču u pomoć jedni drugima, iskazujući solidarnost i suosjećanje za stradalnike, nego što to čine kad su u pitanju osobne drame uzrokovane zlostavljanjem u obitelji, ugnjetavanjem od strane psihopata i nasilnika ili u slučajevima stradanja čitavih politički nepodobnih skupina i drugih manjinskih grupa (etničkih i konfesionalnih predznaka) neprilagođenih trenutačnim ideološkim matricama vlastodržaca ili kulturnom obrascu većine. Kao da se manje plaše neobuzdane prirode negoli opake krvnikove ćudi.

Misterij žrtve i krvnika

Mnogi se slažu u tome da je odnos između žrtve i krvnika posebne naravi. Neki u tome odnosu gledaju gotovo mističan susret ili sraz dobra i zla, zbog čega među pojedinim viktimolozima još uvijek vlada uvjerenje da je žrtva na neki način sukrivac u zločinu, provocirajući krvnika svojim bićem i ponašanjem na opaki čin. Koliko god da nam to izgleda neutemeljeno i nerazumno, i koliko god bilo bezbroj puta demantirano na iskustvenoj razini, činjenica je da žrtva na neki način pobuđuje usplahirenost i uzbuđenje kod krvnika te da je ovaj prepoznaje po njezinu držanju i djelovanju kao potencijalni objekt svoga zločinačkog nauma. Mržnja koja ga goni na djelovanje toliko je zaslijepljujuća da on ponekad ne prepoznaje stvarni objekt svoje osvete već mu je dovoljna i sama činjenica da žrtva pripada istome redu bića s onim koga on mrzi.

* Jean-Baptiste Henri-Dominique Lacordaire (1802. –1861.) bio je poznati francuski klerik, briljantan propovjednik, novinar i politički aktivist. Zaslužan je za reformaciju dominikanskog reda u Francuskoj, kojem je formalno pristupio 1839. godine. Njegova je izreka: "J'espère mourir un religieux pénitent et un libéral impénitent." (Želim umrijeti kao vjernik pokajnik i nepokorni liberal.)

Stoga je otvoreno pitanje koliko sama žrtva "nagoni" krvnika na djelovanje svojom nesmotrenošću, nedužnošću, benevolencijom ili neograničenim povjerenjem spram svijeta. Naravno da u tome nema njezine krivnje na etičkom planu, ali je tu riječ o jednoj paradigmi (Kain i Abel!) – o kozmičkoj krivnji jer nevina krv provocira "gospodara zla" na djelovanje, a pred nevinošću još više raste njegovo zlo u apsurdnom nastojanju da obesnaži i zatre suprotstavljeni mu princip. Tako postaje žrtva "bez krivnje kriva", kao da bi bila suodgovorna za zločin svoga krvnika, pa se čini taocem kozmičkoga principa vječne borbe između dobra i zla.

Činjenica da su mnogi krvnici u djetinjstvu i sami bili žrtve zlostavljanja i ponižavanja te da se žrtva u krajnjoj liniji može prometnuti i u osvetnika ne opravdava postupke mučitelja, kao što ih ne opravdava ni sažaljenje koje on ponekad pobuđuje u nama; ali pomaže nam razumjeti odnos u kojem se krvnik i žrtva zatječu. To što su mnogi krvnici imali djetinjstvo bez obiteljske sigurnosti, topline i ljubavi također nas obvezuje da pronalazimo, iskorjenjujemo i sprečavamo pojave u društvu koje proizvode žrtve i krvnike; kako poradi svoje sigurnosti, tako i u interesu cjelokupne zajednice i u konačnici – čovječanstva. To je put do ukupno sigurnijeg, stabilnijeg i zdravijeg društva, iako smo svjesni da je riječ o idealu koji nijedno društvo neće moći u potpunosti ostvariti. To nas kao odgovorne članove društva obvezuje također na sustavnu skrb na obiteljskoj i društvenoj razini u odgajanju zrelih i odgovornih članova zajednice, na stvaranje uvjeta za dostojno i pravedno procesuiranje zločina, na osiguravanje kvalitetnih preodgojnih ustanova i službi za psihološku pomoć, na čuvanje digniteta žrtve, ali i zločinca, na razvijanje zdravih međuljudskih odnosa, sigurnosti i mira u okruženju u kojem živimo. To nas obvezuje i na pružanje adekvatne pomoći i rehabilitacije žrtvama radi njihova ponovnog vraćanja u život, gdje god je to moguće, kao i na skrb za rehabilitaciju i resocijalizaciju krvnika koji će se nakon izdržavanja kazne vratiti među nas.

Zamjene ulogâ

Svima nam je razumljivo da suosjećamo sa žrtvom, ali spram krvnika, koji je u prošlosti možda i sam bio žrtva, najčešće ne nalazimo u sebi ni trunka samilosti ili razumijevanja, već imamo potrebu tražiti zadovoljštinu i osvetu u ime unesrećenih jer bol i gubitak žrtve pobuđuje u nama solidarnost i potrebu da je štitimo – osobito ako je iz našeg neposrednog životnog okruženja, ako su nam detalji njezina stradanja poznati ili smo za nju vezani rodbinskim ili drugim bliskim vezama. Ta naša potreba što nam ponekad posve zamagljuje uvid u

stvarne dimenzije konflikta između žrtve i krvnika reakcija je na jedan mnogo dublji unutarnji poriv za uspostavljanjem poremećene ravnoteže moralnoga reda. U svijetu kakav zamišljamo da bi trebao biti nema mjesta ni patnji ni stradanjima, ni smrti ni zločinima. Pod pritiskom zla koje prečesto prolazi nekažnjeno pred našim očima (u nekim se slučajevima zločin i veliča) rađa se osjećaj bespomoćnosti, zahvaćajući pojedinca ili u ekstremnim slučajevima i čitave narode. Taj osjećaj još više se hrani u životnoj praksi svakim posrtajem pravde i obezvređivanjem pravičnosti i čovjekova dostojanstva.

Čovjek gubi povjerenje u zakon i s gorčinom uviđa da zločini i nepravde nikad neće biti naplaćeni niti će žrtva biti obeštećena. To potiče bolesnu atmosferu u zajednici, koja pada pod utjecaj negativnih energija i tone u ponor beznađa, u kojem se ponovno generira okoliš pun crnila i smrti. U tom ponoru raste nepodnošljiva potreba za osvetom ili pak teška rezignacija (pojedinca ili grupe, pa i čitavih naroda), u kojoj se gasi volja za otporom, za stvaranjem, a u konačnici i za životom.

Kad je nemoguće izravno se suprotstaviti zlu, kad ne postoji mogućnost da bude kažnjeno otvoreno i na legalan način, javlja se bijes, a želja za osvetom djeluje podmuklo razarajući ljudsku dušu. Što je veća represija i ignoriranje pravde, to je snažnija potreba za revanšem. Činom osvete kratkoročno naplaćujemo stradanje žrtve jer, i ne htijući, generiramo novu kariku u lancu zla iz kojega je nemoguće izaći neokrznut. Osveta je opasna i nepromišljena reakcija na naneseno zlo, ali je od nje još opasnija mržnja kao trajno stanje duše koja se bez prestanka hrani otrovom osvetoljubive žudnje. Kad osjećaj beznađa, bezvrijednosti i straha ovlada čovjekom, nastupa slijepa mržnja koja je idealan scenarij za đavolsku igru krvnika i žrtve.

U procijepu između osvete i oprosta

Danas je dobro poznata činjenica da je osjećaj mržnje poguban, kako za druge, tako i za one koje opsjeda. Teorija o nastanku psihosomatskih bolesti poručuje nam da naše potisnute emocije i nesvjesno traže način da se rasterete – ponajčešće na štetu vlastitog nam zdravlja. Ako osoba nije u stanju naći društveno prikladan i prihvatljiv način izražavanja svojih potisnutih emocija, one će često pronaći način da se izraze kroz napad na njezino vlastito tijelo, a mržnja u tome ima najviše uspjeha. Već je Descartes dobro uočio kako mržnja stvarno škodi ne samo duševnom nego i tjelesnom zdravlju onoga tko mrzi. Rudolf Steiner u tome pak vidi uzrok masovne pojave zloćudnih bolesti.

Svako ljudsko biće može se ostvariti tek kao biće zajednice. Za normalan razvoj potrebna mu je sredina koja ga prihvaća i voli, potreban mu je drugi s kojim će kroz komunikaciju i zajedničko djelovanje spoznavati samoga sebe. Ukoliko je ljudsko biće zaraženo mržnjom, njegovo srce iskrivljeno sudi i vidi svijet pa mu se ovaj može činiti odbojnim i opasnim mjestom. Jedini način obrane od takve opasnosti je želja za uništenjem toga, njemu otuđenog, svijeta. To može biti izvor velike opasnosti da se učini zlo nedužnima ukoliko su bilo kako simbolički povezani s predmetom mržnje (pripadnik druge vjeroispovijesti, naroda ili rase npr.).

Mržnja koja rezultira ubojstvom bližnjega uništava i osobu koja počini zločin. Taj strašni čin ništenja života stvara u duši osjećaj nepodnošljive krivnje. U psihodinamici osobe koja je počinila zločin osjećaj krivnje rađa nepodnošljivu tjeskobu. Pojedinac koji je poremetio moralni red svijeta nije više u stanju oprostiti ni sebi ni drugome.

Osveta je čin agresije u kojem se naplaćuje neko zlo zlom istoga reda ("Oko za oko, zub za zub!"). Osveta ima zadaću "izravnati račune" tamo gdje je došlo do ispadanja iz ravnoteže svijeta. Štoviše, naplata često treba biti veća od počinjenog krimena jer osvetnik prosuđuje da se samo skupom naplatom može uspostaviti kozmički red pravde i vratiti mir duše (uzrečica "skupo ćeš mi platiti!" jasno odražava logiku ovakvog nauma). Pod pritiskom subjektivnih i objektivnih okolnosti nije uvijek moguće odmah naplatiti račune. Ima računa koji se neće naplatiti nikad. Osvetnik ne vjeruje zakonu i pravnim institucijama da će to one na primjeren način obaviti, a ne vjeruje ni Bogu koji mu je zbog nepoznatog razloga "okrenuo leđa". Zato on sam uzima pravdu u ruke. Odgađanje čina osvete često je još opasnije za sudionike ove tragične "igre" jer akumulira negativne energije u osvetniku, dovodeći ih do usijanja koje može završiti eksplozijom zla neslućenih razmjera. Često ulogu osvete preuzima netko od najbližih članova obitelji, netko suboraca ili prijatelja žrtve (krvna osveta i sl.). U tom slučaju radi se o pojedincu ili grupi koji su posredno zahvaćeni (pogođeni!) zločinom i raspaljeni mržnjom do takvog stupnja da zaboravljaju na moralne principe i svetost svakog ljudskog života. Onaj tko se osjeća (ili suosjeća s) oštećenim bilo zbog gubitka pretrpljenog smrću žrtve ili zato što se žrtva sama iz nekog razloga nije u stanju osvetiti preuzima ulogu osvetnika u svoje ruke, mada na to nema moralno pravo. Svatko tko čini zlo, bilo da se osvećuje za zlo njemu naneseno ili to čini iz potrebe da osveti žrtvu, ili iz obijesti, pokvarenosti, pohlepe, ljubomore, čini to iz osjećaja manje vrijednosti, iz potrebe da kazni one koji su ga ponizili, prezreli ili ga nisu voljeli, ili su ga prikratili za nešto na što smatra da ima neotuđivo pravo.

Mnogo je jednostavnije ako žrtva ima mogućnost sama razriješiti svoj konflikt s krvnikom kroz pravedno suđenje ili pokajanjem krvnika i svojim oprostom, koji je jedini istinski spasonosan čin što izravnava nepravdu i iscjeljuje ranu prouzročenu zločinom. Drugim riječima, žrtva nema izbora ukoliko planira osvetu jer time proizvodi novo stradanje i ulazi u lanac zla kao jedna od karika zaražena zlom, čime potpisuje vlastitu propast. Osvetom ona nanosi posljednji udarac moralnom principu ljudskosti. Izabere li čekanje pravorijeka pravde, često će to imati dvojben ishod koji joj također ne donosi punu satisfakciju za naneseno joj zlo. Jedini istinski lijek za žrtvu i njezine najbliže na koje se sručio zločin jest oprost, koji ih može osloboditi i izbaviti od zla te im vratiti neophodni mir duše.

Slabost pasivne publike ili snaga zajedničkoga djelovanja

Ma koliko bila skrivana od očiju svijeta, drama između krvnika i žrtve u određenom trenutku dolazi pod svjetla reflektora. To izaziva zgražanje i šok okoline. Publika se zatječe u ulozi promatrača i drhti pred mogućim odabirom nove žrtve iz vlastitih redova. Nitko se "ne pomiče s mjesta" da ne bi izazvao pozornost zločinca i njegov gnjev usmjerio na sebe. Pa čak kad bi se zajedničkim snagama i mogli oduprijeti zločincu, ljudi to najčešće ne čine, nego su, hipnotizirani krvnikom, nesposobni djelovati. Jedino što zastrašena publika eventualno ima snage činiti su radnje palijativnog karaktera: odvoženje leševa, pokapanje mrtvih, plač i naricanje nad sudbinom žrtava (Kijevo, Škabrnja, Srebrenica). U principu, to još više snaži svemoćnu poziciju krvnika.

Spram nedužne žrtve publika uglavnom osjeća iskreno poštovanje i sažaljenje. Spram krvnika može gajiti čitavu paletu osjećaja od samilosti i straha do prijezira i gnušanja. Ali to nije dovoljno da se publika pokrene na djelovanje, da dostigne onu kritičnu masu odvažnosti koja je potrebna da se suprotstavi zlu, da ga onemogući u napredovanju. Publika je skamenjena od straha. Njezin je kredo čuvati vlastita leđa. Usprkos činjenici da je među ljudima posebno cijenjena nesebičnost i žrtva za druge, ipak je čovjek sklon na prvom mjestu braniti vlastiti integritet, pa tako i osobnu sigurnost i sreću postavlja za osnovni cilj svoga života. Imati uvjerenje o tome što je dobro ili zlo nije još sámo po sebi dovoljno da se suprotstavimo zlu i tiraniji, pogotovo ako njima nismo osobno ugroženi. Ta "sebičnost" utemeljena na zdravom instinktu preživljavanja i samoobrane ipak nikako ne oslobađa publiku odgovornosti za pasivno suočavanje s tragedijom nedužne žrtve. U konfliktu između dobra i zla ne može biti indife-

rentnih, nitko nije izuzet od odgovornosti. Publika također mora odigrati svoju ulogu u dramatičnim zbivanjima. Morat će se opredijeliti i stati na jednu od suprotstavljenih strana.

Publici koja brani svoje pravo na život, a čija bi ujedinjena energija otpora mogla zaustaviti krvnika, u akciji nedostaje moralne snage izložiti se za drugoga, spašavati život nedužnog pojedinca kojeg je zločinac izabrao za žrtvu. U momentima pak velikih socijalnih kriza i ratova ona – htjela to ili ne – postaje glavnim akterom tragičnih događanja. Država, da bi opstala, primorava "tihu masu" na mobilizaciju u obrani zajedničkih društvenih stečevina jer bez ujedinjenog uloga (otpora) svakog njezinog člana nemoguće je ostvariti mir i spokojan napredak zajednice.

U naravi je ljudi ostvarivati i štititi sva prava koja im kao jedinkama i članovima društva pripadaju. Otuda brojne institucije koje štite ljudska prava na međunarodnoj i lokalnoj razini i čiji sve bučniji zahtjevi zaglušuju uši svijeta, ali na obveze spram zajednice, na odgovornost spram bližnjega i na potrebu angažmana za opće dobro upozoravaju tek rijetki. U suvremenom svijetu svjedoci smo relativiziranja osnovnih ljudskih vrijednosti do takvih razmjera da se i zločin može ne samo opravdavati već i slaviti (likvidacije Hrvatâ na Bleiburgu i križnim putovima). Mračne ideologije dvadesetog stoljeća na kojima su izrasli zločinački režimi koji su proždrli milijune ljudskih života da bi na kraju i sami završili na povijesnom otpadu pridonijele su otupljivanju moralne oštrice čovječanstva, degradaciji osjećaja dužnosti kao i radikalnom obescjenjivanju ljudskih vrijednosti. Liberalni duh globaliziranog svijeta nije u tom smislu pridonio ništa duhovnoj preobrazbi ljudskoga roda, već je ubrzao proces erozije moralnih vrednota te pojedinca i zajednicu preobrazio u bešćutne promatrače tuđe tragedije. Svijet se sve više individualizira, komunikacije pucaju, svatko se brine za vlastiti probitak, svatko čuva vlastitu kožu. Dijabolična formula lakog življenja isključuje suosjećanje spram bližnjega i ne vjeruje u svetinje kao što su ljubav, obitelj, požrtvovnost, vjernost, poštenje niti se zanima za duhovne vrijednosti. Poruke kao "Naplati danas i ovdje sve što možeš" ili "Nitko nema pravo od tebe tražiti što nisi voljan dati" preplavljuju naš životni okoliš. U tome leži opasnost od potiranja svih zajedničkih ideala u društvu i prijetnja budućnosti čovječanstva. Kako ostvariti zajedništvo s drugim ljudima ako su ti vlastite potrebe i prohtjevi jedini zakon?

Žrtva i žrtvovanje

Ovdje moramo uvesti jednu distinkciju – između pojma nenamjerne žrtve i dobrovoljnog žrtvovanja pojedinca za opće dobro. Žrtva je osoba koja nije svojevoljno izvrgnuta stradanju i pogibli, nego je u to uvučena nasilnim djelovanjem krvnika. Žrtva (odupirući se ili ne) u principu ne pristaje na svoj položaj i njezino stradanje proizvodi očaj, revolt, mržnju i potrebu za osvetom. Nijedna nedužna žrtva ne miri se s činjenicom da je postala žrtvom, nego se svim svojim bićem odupire nepodnošljivom iskustvu bola i patnje. Svjesno pak žrtvovanje djelo je osobne volje pojedinca koji u interesu zajedničkih viših ciljeva i ideala grupe, naroda ili čovječanstva svojevoljno trpi neki gubitak. On dakle nije žrtva bačena u procijep zla, nego osviješteni i vojujući svjedok dobra. Naravno da su takva samožrtvovanja za opće dobro malobrojna, posebice oni granični slučajevi žrtvovanja vlastitoga života. Povijest ih je zabilježila kao svijetle primjere svetosti i herojstva.

Žrtva koja je svjesno odlučila položiti život u obrani drugog ljudskog života, ili u obrani nacije, vjerskog uvjerenja ili drugih uzvišenih ciljeva ne potiče u nama mržnju spram njezina egzekutora, nego najčešće pobuđuje sažaljenje prema njemu, jer ga svojim dobrovoljnim žrtvenim činom iskupljuje. Krvnik u tom slučaju ima nezahvalnu poziciju izvršitelja nedjela bez kojeg ne bi bila potrebna ni moguća ni slava mučenikova. U povijesti čovječanstva uvijek je bilo vremena i prostora za svjedoke i mučenike. Oni su jedina snaga koja se može suprotstaviti krvniku, jer se suprotstavlja autentičnom vjerom za koju je spremna svjedočiti samim svojim životom (primjer poljskoga svećenika Maksimilijana Kolbea u logoru Dachau). Kršćanski mučenici svjedoče životom i smrću svoju vjeru, no i među drugim ljudima, koji nisu svjedoci vjere, ima pojedinaca koji podnose stradanja i žrtve za najviše zajedničke ideale društva. Borci za slobodu, mir, pravdu ili neovisnost svoga naroda također mogu s pravom nositi ime svjedoka i mučenika. Svima njima zajedničko je da se ne bore za svoje osobne ciljeve, nego za opće dobro. Za ideal ljudskoga zajedništva spremni su izložiti najvrednije što posjeduju, vlastiti život, u uvjerenju da je to dostojan ulog da se to zajedništvo učvrsti i osigura.

U temelje svake zajednice ugrađeno je mnogo odricanja i požrtvovnosti njezinih članova. Bez istinskog odricanja i žrtava, bez kontinuiranog ulaganja i darivanja nemoguće je izgraditi išta vrijedno poštovanja. U krajnjoj konzekvenciji, nijedno ovakvo darivanje ne donosi stvarni gubitak onome tko se žrtvuje, već se na čudesan način oplođuje novostvorenim humanim vrijednostima.

Ništa od darova ljubavi ne propada, nego se umnožava. Ovdje treba naglasiti da takva žrtva i mučeništvo nemaju baš nikakve veze sa samožrtvovanjem teroristâ samoubojicâ. Suštinska razlika između ovih dvaju mučeništava (islamski fundamentalisti svoje teroriste samoubojice također nazivaju mučenicima) jest u konačnom smislu mučeničkog čina. Mučenici i žrtve za ideale čovječanstva nikad ne dovode u pitanje tuđi život jer je svaki ljudski život za njih najveća svetinja, a Božja volja jedina garancija njihova duševnog mira, dok fundamentalisti samoubojice siju smrt nevinih žrtava pod cijenu gubitka vlastitoga života, uzimajući Božju pravdu u vlastite ruke. Evidentno je da se radi o dva suprotna životna *creda* od kojih jedan podupire i slavi život, dok drugi svojim neprijateljima, ali i posve nedužnim ljudima donosi smrt. Ideal svih svjedoka, mučenika i heroja koji su položili svoje živote za svoje bližnje i za druge najviše društvene ciljeve jest Isus Krist, čija žrtva za otkupljenje grijeha čovječanstva simbolično objedinjuje u jednom zagrljaju krvnika i žrtvu, dakle sav ljudski rod, ukazujući nam na krhku narav čovjeka, koji se od svoga prvog plača pa do zadnjeg udisaja bori protiv vlastitih slabosti i grijeha. Kao što krvnik otkupljen Kristovom smrću na križu može postići vječni život (Kristovo obećanje razbojniku na Kalvariji), tako i nedužna žrtva ukoliko bude opsjednuta osvetom može taj život izgubiti. I dok nas osveta veže za lošu prošlost, oprost nam otvara vrata nade i budućnosti.

Mir duše

Vrativši se temi krvnika i žrtve naglašavamo važnost oprosta kao jedine čvrste osi obostranog "spasenja", i to možemo sa sigurnošću braniti. Nakon stradanja i patnje oštećenoga nastupa vrijeme kontemplacije neophodno za trijezno i odgovorno prosuđivanje činjenica. Između raznih pitanja koja se nameću u tom razdoblju jedno je od najčešćih ono zadovoljštine. Brzanje oštećenoga u traženju nadoknade za počinjeno može biti skupo plaćeno – trajnim robovanjem potrebi za osvetom. Čovjek se mora pitati što dobroga kao krajnji učinak osveta može proizvesti. Dakle, najprije je potrebno osvijestiti se o domašajima osvetničkoga čina i potom ojačati pozitivne snage našega bića do te mjere da možemo odlučiti da se nećemo osvećivati. Nema dvojbe da to iziskuje mnogo duševne snage i hrabrosti kako bismo se mogli suočiti s onima koji su nam zlo činili. Suočiti se podrazumijeva otvoriti se dijalogu, približiti se neprijateljskom taboru u potrazi za drugim ljudskim bićem s one strane granice. Primjer takvog približavanja žrtve krvniku je i susret Svetog Oca pape Ivana

Pavla II. i njegova atentatora Alija Agce. Istina o tom drugom, pa i u slučaju da se radi o pravoj moralnoj nakazi, može nam pomoći da razmrsimo klupko zla u kojem smo se nehotice našli. Samo najokorjeliji zločinci nisu u stanju prihvatiti takav izazov, osobito kad je posrijedi ljudsko srce koje oprašta, ali u pravednosti – ne poričući pogubnu narav zla *ni obvezu iskupljenja.* Djelo oprosta ne znači da je žrtva prihvatila nepravdu koja joj je nanesena, već da je želi raskrinkati i iskorijeniti združenim naporima s osobom koja je nepravdu počinila. Zato je za takav čin potrebna spremnost obiju strana.

Često ponavljana uzrečica da treba oprostiti, ali ne i zaboraviti ostavlja mnoga pitanja bez odgovora. Što to doista znači za žrtvu, a što za krvnika?

Oprostiti znači u duši ne mrziti, ne gajiti želju za osvetom, ne žudjeti za odmazdom, pomiriti se s činjenicom da će Božja pravda na kraju pobijediti. Ipak to čovjeka, koji je smrtno biće, ne može posve smiriti. On očekuje da se pravda vrši bez odgađanja i da on bude svjedokom njezina domašaja. Da bi se oprost mogao u punini realizirati potrebno je da se i krvnik uključiti u taj krug. Bez ponovnog susreta krvnika i žrtve, koji su u prvotnom srazu pretrpjeli gubitak, ne može se ovaj moralni jaz premostiti. Krvnik naime mora osvijestiti svoju ulogu, suočiti se s gubitkom nedužnosti, spoznati zlo koje je nanio žrtvi i biti spreman pokajati se. Bez istinskog pokajanja zbog zla koje je počinio žrtvin oprost za njega nema potrebnu iscjeliteljsku snagu. Moralni red ne može biti uspostavljen iz jednostavnog razloga što žrtvin oprost ne sprečava krvnika da ponovno počini zlo koje je naumio. On, samim tim što mu je žrtva oprostila ne mora osjećati nikakve moralne obaveze spram nje. Štoviše, to zlo u njemu u mnogim slučajevima hrani se činjenicom da je ona slabija i nemoćnija od njega pa ga to može potaknuti i na nove zločine ili je može razumijeti kao sukrivcem za počinjeno nedjelo. Krvnik i jest krvnikom upravo zato što je pogazio sustav moralnih načela.

Tek kada krvnik doživi istinski moralni preporod uviđanjem svoje krivnje i poremećaja moralnoga reda stvari, kad shvati dubinu tragedije u kojoj je služio zlu kao mediju uništenja života, kad se prometne u pokajnika – tada tek i oprost žrtve dosiže onu spasonosnu snagu koja stvara potreban moralni okoliš za novi početak. U tom trenutku zaista više nije potrebno isticati da se može oprostiti ali ne i zaboraviti, jer istinsko kajanje i oprost u kojem se ponovno sastaju žrtva i krvnik oslobođeni okova mržnje – jedini preporođuju. Iz takvog susreta rađaju se nove, pročišćene osobnosti i stanje duševnoga mira. Kod takvog povratka na "pravi put" nije više potrebno pamtiti zlo, jer plemenito i čisto srce pamti samo uzvišene stvari. U takvim čudesnim, a nažalost rijetkim situacijama posve

je izlišno upozoravati da treba "pamtiti kako se ne bi ponovilo", jer su istinsko kajanje i oprost jedino jamstvo da se zlo doista i neće ponoviti. Pitajte vukovarske majke i žene što misle i što žele krvnicima svojih najmilijih. Da je ikada bilo koji krvnik imao snage doći, zatražiti oprost i pokloniti se sjenama njihovih sinova i muževa, one bi oprostile i oslobodile svoje srce od neizvjesnog čekanja pravde i od neplodnog žalovanja koje ih drži u vlasti smrti. Koliko je tek duboka noć u duši krvnika koji ne uviđa da je otpadnik od moralnog poretka svijeta i ne osjeća potrebu za oprostom i ljudskosti! Zato je ovaj uradak posvećen poglavito onima koje su zločin i osveta doveli do ruba pameti. Ako se osvrnu oko sebe moći će vidjeti da ih još uvijek čeka pružena ruka života, ruka oprosta i Božje milosti.

(Santiago de Chile, 5. lipnja 2007. Tekst je pročišćen 2010.)*

* Prvotna verzija objavljena je u *Zborniku radova četvrtog Hrvatskog žrtvoslovnog kongresa*, Zagreb 2008., str. 630-639.

Zahvaljujemo Dr. Zvonimiru Šeparoviću, predsjedniku Hrvatskog žrtvoslovnog društva, na dopuštenju da ovaj pročišćeni tekst bude objavljen u našoj reviji – *nap. ur.*

Margherita GUIDACCI

Bogataševa smrt [1]

(oratorij)

Luki,
u nemiru našem
i nemiru našega vremena

"... između nas i vas veliki je ponor,
toliki da oni koji bi htjeli
odavde prijeći k vama, to ne mogu,
niti odande mogu koračiti k nama".

(Abrahamove riječi upućene Epulonu,
u paraboli o bogatašu.
Evanđelje po Luki, XVI. poglavlje)

Lica:

Pjesnik
Epulonov nećak
Svećenik
Epulonova ljubavnica
Dva glasa
Zbor Lazarove djece
Epulon
Smrt

[1] Oratorij *Bogataševa smrt* nadahnut je evanđeoskom parabolom koju u XVI. poglavlju donosi sveti Luka.

Ulomak koji prenosim iz te parabole kao *motto* osobito me pogodio zbog svoga tragičnoga ponavljanja: a za zemaljskog života taj 'veliki ponor' želio je i održavao Epulon.

Oratorij sadrži i druge evanđeoske aluzije. Jednome od glasova život je udahnula parabola o nerodnom stablu bačenom u oganj.

Svećenikovo upiranje na Akeldamu (lončarevu njivu koju su svećenici kupili za trideset srebrenjaka što ih je donio Juda) ciljalo je, vjerojatno ne uspjevši, na približavanje Epulona Judi i – neizravno – Lazara Kristu, koji se poistovjetio sa siromasima.

Držim da bi to bilo sve što sam imala reći glede izvorištâ: kamo nisam dospjela apstraktnim i unaprijed zadanim nacrtom, nego vođena rukom svoga vremena. Epulonovo prokletstvo i tjeskoba bili su mi jasni mnogo ranije nego što mi je pošlo za rukom otkriti lik i njegovo ime.

A što se oblika tiče: od prvog, silovitog "automatique", do sadašnjega izgleda *Oratorija* protekle su dvije godine (ljeto 1951. – ljeto 1953.) s podužim intervalima napuštanja. Tijekom nekih od tih intervala svemu je prijetilo da nestane i više se ne pojavi, da nije bilo moga muža koji me sokolio. Njemu je dakle, bio ishod dobar ili loš, s pravom posvećena ova knjiga. (Firenca, listopad 1954.) – op. A.

Prolog

Pjesnik:

Ovo je priča o Epulonu, bogatunu koji je umro
Ostavljajući svoje blago drugima, svoje kosti zemlji,
A svoju dušu Bogu, strogome sucu.
Ustuknuo sam pred njegovom vječnom sudbinom
I čuo glasove što sam ih sabrao za vas
Iz srca noći, kamo ih je pomeo jesenji
Vjetar sjećanja. Nipošto izvan vas samih,
Već u tajnosti svoga srca, morate ih slijediti,
Tamo gdje svatko strahuje da će se zateći
Sam sa svojim grijehom. Kao što putnik namjernik,
Odmaknuvši viline vlasi sa vrha
Priručja napuštenoga zdenca,
Upre pogled niz tamne stijenke
U duboki mulj pa protrne.

I. Počašćeni

Epulonova smrt navodi
na razmišljanje troje ljudi koji su
iz različitih razloga i u različitoj mjeri
od njega nešto dobili.

Epulonov nećak:

Neka me ne uznemirava nikakav prorok! Znam da njihove su riječi
Tmina što priziva drugu tminu.
Ja kročim veselom stazom,
Obasjanom zlatom.
Polako se uzdizala ta zvijezda nad mojom mladosti,
Jer u središtu njezinih zraka življaše tada Epulon,
Ali u cvijetu mladosti, moje i braće mi,
Napokon je stigla i mi se uzdižemo u njezinu sjaju!

Nisam li cijeloga života slijedio njezin trag!
Želje i strasti, poput izdašne berbe
Skupljao sam u stranu za ovu gorljivu zrelu dob.
Zlato će biti moj vodič po rijekama naslade
I u borbi moj luk, čije će pouzdane strelice
Raspršiti neprijatelje lakše
Nego da su natopljene smrtonosnim otrovom.
Njime ću žnjeti ljupka ženska tijela
I uznosite muške duše: slavni i moćni,
Umni, velikodušni i čisti,
Svi će se oni natjecati da mi se dodvore.
Zamamljivom toplinom uništit ću svaku krepost;
Svaku ću stijenu pretvoriti u vosak da okretna ruka
Bez muke na njoj ostavi svoj trag.
Skrovitim magnetima
Ispremetat ću ružu vjetrova,
Skrećući svaku lađu u svoju luku.
Tako je uradio Epulon, koji dostojno u meni iznova živi;
Tako će raditi svi njegovi potomci,
I odabranici ovoga svijeta nad čijom se glavom nakrivljuje
Aureola zbog koje ih poštuju i od njih strahuju.

Svećenik:

Dio njegova novca došao je u hram,
Pače najmanji dio! Donijeli su ga njegovi nasljednici
Jer je u oporuci napisao
Da želi uplatiti molitve za dušu.
Za života ništa nije potrošio
Što nije bilo za njegov isprazni užitak.
Nesretni Lazar umrije na njegovu pragu,
Izazvavši samo sućut pasâ,
A bio je tek naramak kostiju što ga služinčad
Udaljavaše kao smeće
Da ne pomuti se radost neprestanih gozbâ.
Molitve! Sada bi ih htio imati za novac,
Kao da su kavijar ili pjenušac

Za njegovu zemaljsku trpezu. Ili podmukao
Misli namamiti Boga poput djeteta
Šakom sitniša da ne gleda
Na sve što je ranije protratio:
Istim onim kovanicama što ih se nakrao
Htio bi kupiti njegov muk, htio bi ga učiniti suučesnikom.
I hoću li moliti za nj? Jako sam uznemiren,
A ipak to moram učiniti jer mi je to služba,
Ne zbog ovog novca: nego nikome se
Ne smije na zemlji odlučivati o vječnoj sudbini.
A što ću učiniti s novcem? Težak mi je u rukama
Kao da se radi o samoj okrutnoj Epulonovoj duši.
Koji će mi lončar prodati neku novu krvavu njivu
Na kojoj će se u milosrđe preokrenuti
Ono što je bila cijena izdajstva?

Epulonova ljubavnica:

Više neću dijeliti
Postelju sa starim Epulonom.
Bio je tako hladan i trom
Da mi se već činilo kako ležem
Pokraj lešine.
Bilo je to tijelo prikladno da ga orlušine
Prekriju crnim plaštem
A krtica da ga nanjuši i pobjegne
I rep otrovnice da mu hitro išiba srce.
I samo njegovo disanje, teško poput kamena,
Čekalo je društvo drugog kamenja.
Koliko puta sam ležala uza nj, grizući nokte,
Potiskujući svoju krv, mrzeći njegovu
Koja je tekla sporo, ljepljiva poput pakline.
Moji su dragulji tamnjeli, misleći na silovite zvijezde
Koje obasjavahu, tamo vani, slobodnu noć.
U tišini brojila sam sate
Koliko ih beskrajno dugih preostaje do zore.
A onda bi mi i zora uskratila utjehu:

Trpkijom tugom ranjavala me
Oštra svjetlost, sjetna.
I kako je samo bilo sivo moje lice pri prvom pogledu u zrcalo,
Kao da sam utopljenica koja se polagano pridiže!
Prokleti novac
Vezao me za Epulona,
Kao što je njega za mene vezala
Žudnja za mojom mladosti.
Pa ipak, možda me ni on nije volio,
Nego me tražio samo kao štit
Od nečega što ga je plašilo.
Kojiput je bio gorak
Kao da mu ne otkrivam dovoljno.
Zaludu sam bila lijepa, jer je njegov pogled
Prelazio tada preko mene a da me ne vidi.
Tko zna što je vidio s onu stranu mene!
Sada ga od te nepoznanice brani
Ili ga u nju urušava smrt
Koju je prostro uza se, svoju istinsku družicu.
Privij se uz nju, Epulone. Ja sam umorna i tužna,
Ali sam napokon oslobođena tvojih cjelova.

II. Glasovi i zbor

(Dva glasa nemaju lica.
O njima se pouzdano zna jedino to
da dopiru iz Epulonove kuće,
u kojoj se razabiru užasne muke.
Jasnije je uočljiv zbor,
sastavljen od Lazarove djece,
pogođene istim konkretnim zlom
kao i njihov otac.)

Glas prvi:

Bit će da me nešto uznemirilo u snu.
Ustao sam, osluhnuo i bila je tišina.
Ali ispod, poput drvomorca koji je izjedao moj krevet,
Nemir je glodao korijene tišine,
A još dublje osjećala se drukčija neka tišina,
Tako grozna da na nju nisam mogao ni misliti.
Osjećao sam se kao sahranjen i nisam se usudio vikati
Od straha da ću postati svjestan da više nemam glasa.

Glas drugi:

Moje srce pripada
Onima koji će ga uništiti,
I znam da stižu.
Poskakivao sam
I zbog peruške lebdeće u zraku,
Ne znajući koji će biti njihov znak.
Čini mi se da čujem njihove korake:
Noć i vjetar puni su koraka.
Ili će možda imati krila
Pa će se na mene obrušiti poput sokola.
Ili će gorjeti iz tla poput plama,
Ili će odjekivati iz moga vlastitog srca.
Tako osluškujem.
Ne znam kamo bih se okrenuo.
Ukorijenjen sam tu gdje moram umrijeti.

Stablo sam označeno crvenom bojom
Kako bi ga prepoznala tesla[2];
Stablo označeno u šumi
Kroz koju će prolaziti cesta,
I čujem teslu kako pjeva
Samrtničku pjesmu oko mene,
Približava se teška poput pijaničina koraka,
Lupanja ludog srca ili nekog ludog bubnja.

Zbor Lazarove djece:

Epulon bijaše bogat čovjek.
Za života je imao sve što ga je radovalo.
Njegove njive nizale su se poput valovâ
Sve dokud je daleki obzor
Suprotstavljao grebene oblakâ.
Nikada nije ponestalo žita na njegovim poljima, vina u vinogradima,
Ulja u njegovim maslinicima, ovaca i junicâ
Te čarobnih konja na njegovim pašnjacima,
Zlata i srebra u njegovim škrinjama, jelâ na njegovoj trpezi,
Slugu u kući, ženâ u njegovoj postelji.
Drveće njegovih šuma pružalo mu je okrepu
Ljeti, toplinu pak zimi.
Polaskana, uslišana u svakoj mu želji
Bujala je na zemlji Epulonova putenina. [3]

Glas prvi:

Vjetar je lepetom krila
Izbrisao mjesec.

---

[2] Izraz za posebnu vrst sjekire, kojom se drvodjelje služe ponajčešće pri početnoj, gruboj obradi drveta. Prevoditelj je na raspolaganju imao i drugi jedan izraz – *bradva* – ali mu se *tesla* u ovom kontekstu učinio primjerenijim rješenjem, tim više što je potvrdu našao i u svim starijim rječnicima, od Vrančićeva i Belostenčeva do Voltićeva (Voltiggi) i Stulićeva (Stulli) – prim. prev.

[3] Prevoditelj na ovom mjestu, utvarajući da ispravno tumači i nakanu autorice, koja je htjela nagalasiti Epulonovo robovanje tjelesnoj dimenziji ljudskoga mu bića, s osobitim zadovoljstvom rabi neologizam koji duguje(mo) Nikoli Šopu, pjesniku kojega je i Margherita Guidacci neizmjerno cijenila prepoznavši i vrtoglave dosege njegova pjesništva – prim. prev.

Srce mi je ispunjeno jadom.
Je li to tek jedna noć ili klupko noći?
Pokušavam ga razriješiti
Poput duga konopa
Sklupčanog u brodskoj vedrici,
Ali mi ne polazi za rukom naći mu drugi kraj.

Glas drugi:

Strava je grebala poput psa po mojim vratima
A netko joj ih (možda ja sam?) šutke otvori.
Sad nevidljiva zvijer
Vreba moj vrat u mrklini.

Zbor Lazarove djece:

Sjedio je u svojoj raskoši, ravnodušan kao neki kralj,
U milini neprestanih gozbi,
Pod stropom rezbarenim od cedrovine
I svijećnjacima sjajnim poput morskih cvjetova.
Miris tamjana i rijetkih jela
Sveudilj je poput oblaka obavijao njegovu kuću.
I čula se glazba, izdaleka: pjevači
I svirači uveseljavali su njegovu trpezu.
Zajedno s njom, poput neke drukčije glazbe,
Povici i smijeh i svečarski zveket pribora na stolu
Te korakâ odjednom hitrih za ples.
Ali nitko gladan ne sjede nikad za taj stol;
Ni jedan umorni hodočasnik ne nađe odmora
U raskošnim posteljama.
Kad bi neki siromah dospio do Epulonova praga
Mogao se nadati jedino da psi
Dođu lizati mu rane.
Dotle su bogataševi dani protjecali
Zanosni poput vina,
S odrazom u dnu njegova pehara.

Glas prvi:

Stablo sam na smrt osuđeno.
Dođe neki čovjek i gleda moje grane.
Reče: "Nema ploda, čak ni lišća
Koliko je dovoljno za hlad namjerniku.
Hoćeš li biti samo potporanj paučini
I oslonac plesu mušicâ,
U tom beskorisnom kovitlacu ljetne sparine?
Neka ti radije lišće bude crveno a plodovi plameni
Usisani vrtlogom sivoga nebeskoga svoda:
Bit ćeš najbolje stablo u ognju".

Glas drugi:

Strava je mnogolika i višeglasna.
Htjedoh udariti užasnu sliku u ogledalu:
Sad me iz tisuće okrnjaka gleda tisuće užasa.

Zbor Lazarove djece:

Kada mu se primakla smrt
Psi se šćućuriše cvileći
Pod stolom prvi put umjerenim,
A jedan konj zanjišta od straha
Okrećući lijepu uznemirenu glavu
Prema vratima konjušnice
Kao da osluškuje korak nekog tuđina.
Ni jedan drugi stvor ne uznemiri se zbog njega,
Osim liječnikâ koji izgubiše najbolju mušteriju.
Nećaci koji su nad njim pozorno bdjeli
Doživljavali su gubitkom svaki njegov dah,
Tek posljednji dobitkom, a da prikriju iščekivanje
Očima su obavljali inventuru
Svakog uresa raskošnih odaja
Misleći: "Napokon ćemo time zagospodariti".

Glas prvi:

Ova noć poput smrtonosne vode
Došla mi je do koljena, a onda da prsa i do grla,
Otrgla me od zemlje, cijeloga me preplavila.
Ah, nikad više neću dočekati zoru!

Glas drugi:

Ti, moj užas. I vjetar iz pustare.
Tragao sam za mirom u bromidima, za ljubavlju u kantaridinu[4],
Zato se gore i brežuljci oboriše na mene i prekriše
Poniženjem moj duboki san.

Zbor Lazarove djece:

Vranci, svečani poput udovicâ,
Odvukoše ga sve do groba.
Između ušiju ljubičasta im perjanica
Uzdizala se poput cvijeta zumbula.
Baš lijep sprovod za vidjeti!
S mnoštvom svijeta i trubama ispred njih,
Kao da je pripravljena još jedna gozba.
Bila je to tvoja posljednja gozba, Epulone,
Na kojoj nisi bio uzvanik nego hrana;
Radost crvima, nedovoljno sitima
Od oca nam Lazara.
Vidjeli smo kako prolazi tvoja povorka, a onda se razilazi
S večernjim oblacima,
Ostavljajući tvoj grob
Sam i mramoran poput zdenca.

Glas prvi:

Vjetar što zaudara na smrt
Prešao mi je preko lica svojom ljigavom rukom.

[4] Radi se o stimulativnim kemijskim tvarima (*bromidi*, *kantaridin*), koje su utirale put – pretpostavljam – heroinu kokainu… i svim ostalim suvremenim halucinogenim 'pomagalima' – prim. prev.

Dodirnuo je gnjilu vinovu lozu,
Zidove slinave od puževa,
Sumpor i žuti mošus među kamenim ocjepcima,
Niske hridi što ih je izrigala plima
Kad noć izranja iz vode
Poput hrptenice kakve ribetine.
Koje će mi godišnje doba najaviti?
Moje ga srce ne poznaje,
A ipak drhti pred njim.

Glas drugi:

Jasan i divlji ukazao se moj užas
Na nebeskom zenitu.
Kao malo trave
Sasušila me gorka sudbina,
A ne stiže mi u pomoć rosa
Ni nada.

Zbor Lazarove djece:

Epulonovi nećaci sjede sada za njegovom trpezom
Dok u našoj utrobi vrišti Lazarova glad.
Žene odjevene poput sunca ili mjeseca
Ukrašavaju im staze
U vrtu i snovima.
A naša djeca zaludu ištu kruha;
Naše ucviljene žene cijede
Presahla prsa nad ustima dojenčadi.
Oni se griju Epulonovim drvima
A mi naramke granja nosimo na pogrbljenim leđima.
Ubiru plodove zemlje, uzvraćajući joj samo svojim izmetom,
Dok joj mi zaludu dajemo svoju krv.
Zabavljaju se u bistrim brzacima,
Dok naša bol
Poput slijepa konja okreće njihovo vitlo.

III. Epulon

(U svome paklu Epulon se sučeljava
s nekim istinama)

Epulon:

Moja crvena noć. I žeđ.
Goriš više od zalaska sunca. Vatrene latice
Obavile su tvoje srce. Što će u okrutnom vijencu
Prokleti Epulon, kakav će krik
Krenuti iz njegova pakla?
Ah, mnogih se noći sjećam, a tek pokoja
Počivala je mirna
Poput žena uza me;
Druge pak bijahu ptice spremne za let;
Treće opet, tajnovitije, u sebi sadržavahu
Ne znam kakvu nevinost,
Poput šutljivih grmova česmine,
Nježnih od rose i mirisâ.
Bučne poput nabujalih rijeka
Noći nahrupiše u moju sobu
S pletenicama rastočena gliba
I promuklom pjesmom velikih dubina.
Propuštao sam kroz svoje prste
Noći okrugle i nanizane
Poput ogrlica koje sam darivao svojim ljubavima.
A upoznao sam i noći mrkle, guste i slatke
Više od vina otočkog,
U kojima blještavilo mojih zublji
Okupljahu jata zlatnih ribica.

Ali ni jedna nije bila kao ti, noći gnjecava od krvi
I tekućega ognja,
O, crveni meridijan
Oko čega se vrti očajnička vječnost.

Tko mi je blizu, tko me može saslušati?

Preci moji, vi koji prođoste vremenom
Poput mravâ u dugoj povorci,
Ljubomorno čuvajući svatko vlastiti teret,
(Sivu naprslinu koja gmiže
U skutima vremena)
Muževi s krupnim škrinjama, kupo-prodajnim
Papirima, koji ste gomilali zemlju na zemlju
I metal na metal: na vašim nabreklim zapešćima
Volja je risala korijene,
Vaša je duša grizla tvrdokorna
Poput lokota trezora. Gdje ste skončali
Svojim uznositim korakom, gdje ste pali?
Sada ste kamenje na dnu jezera,
Pod sumporom i ognjem
Odakle se nitko ne vraća.
Ono što ste mi dali proslijedio sam drugima,
Poput prstena u djetinjoj igri.
Jeste li i vi pokušali predati mi svoju jadikovku
Tužnim vjetrom izvan mojega stakla,
Najstarijega proroka koga se nije slušalo?
Ili ste možda preklinjali prosjaka
Mrtvog pred vašim vratima
Da u snu me dođe obavijestiti?
Evo me gdje slijep i pogrbljen pod istim teretom
Pratim vas do mjesta
Gdje mišljah da zauvijek ste raspršeni,
U noć crvenu i u žeđ.

Ili ću razgovarati s tobom
Koji si s onu stranu ognjenog vrtloga,
Lazare, gdje voda šiklja.
Kad bi mogao donijeti mi samo kap,
Onu što pala bi sa tvoga mokrog prsta.
Tek toliko vode koliko
Vrabac nosi svojim ptićima što čekaju ga u gnijezdu.
Kad bih se samo na tren
Mogao zateći uza te

I napiti se vode iz tvoga ljudskoga pogleda
Kao što je bilo moguće na zemlji,
A da to, ja blesan, nisam shvatio.

Dolazio si šutljiv
Poput sjene od smokve koja je izbijala iz zida
Nedaleko od moje kuće,
A isto tako samozatajno udaljio bi se.
I kao da nisi bio više od sjene
Ili mrlje vlage na prvoj stepenici stubišta
(Svakog ljeta kao da bi iščezla, a svake se jeseni iznova pojavljivala)
Prolazio sam pokraj tebe ne primjećujući te,
A sad si na drugoj obali ognjene rijeke.

Duge godine ležeći
Pred vratima bogataševim, imao si samo
Darežljivost sunca na svome ispruženom dlanu.
Ali nepristrane muhe
Slijetale su s moje hrane na tvoje rane;
Dolazile su iz moje dvorane do praga gdje si ti ležao,
A njihov je let pleo oko nas
Mrežu iste smrtnosti.
Neumorne, ravnodušne, sve dok ih moji psi
Ne bi kao u igri zatvorili
Britkim pokretom čeljusti.
Isti ih je miris privlačio, premda to nisam znao:
I moj stol je mirisao na tvoju krv.
Zato je u krilu tvojega strpljenja
Bijes ljubomorno čuvao svoje sjeme;
Tvoja strpljivost i moje okrutno srce
Sazdali su za me ovu ognjenu postelju.

O, noći crvena i moja grozna žeđi!

Kolo od oštrih čavala, lijevano olovo, bič,
Sol bačena u moje grlo kao po njivi
Prokletoj; pijesak bijel i sitan

Koji se prosipa poput suhe pjene
Iz pješčare u vrelini podneva;
Razjaren nož, oštar zub koji razdire,
Zvijezda užarenih vrhova, čičak s tisuću bodlji.

Moja neutaživa žeđi!

Razdijelio sam meso braće i ispio njihovu krv;
Ovo je vatra koja me sažiže i sumpor koji me obljepljuje
U tami bez nade
Gdje i uspomena ima okus krvi
(Ništa je neće moći zasladiti, nikakva droga
Prikriti je; nitko
Nitko je ne može maknuti.) Pustite
Neka sada i zauvijek odzvanjaju u mom srcu
Zavijanja mojih pasa koji su imali milosti za Lazara,
I zaludu neka me izjeda grizodušje
Kao što zaludu žudim da čujem glas vode!

Epilog

Smrt:

Ovaj je posao dovršen. U vječnoj noći
Gorjet će bogataš sa svojim uspomenama
Dok se Lazar odmara u krilu Abrahamovu.
Drugi me posao očekuje. Smrt ne zna za odmor.
Marljivija od neba i od pakla
Prikupljam sve što Sud kasnije razdvaja.
Prije negoli ognjena rijeka
Razdvoji Epulona od Lazara,
Moja veća rijeka
Obojicu ih je povukla.
Iznova nastavljam svoj tijek, dotičući sve poput vjetra,
Opslužujući kao i on zakone što ih nisu stvorili ljudi.
Ispred mene ide užas, okružuje me tama.
Kad ja prolazim, stvorenja
U tišini prekrivaju lice,
Kao da ih dotiču skuti
Božjega haljetka, zaljuljana vihorom.

S talijanskoga preveo: **Tvrtko Klarić**[5]

[5] Brižnim čitanjem ovoga prijevoda, na čemu zahvaljujem mlađem kolegi u redakciji Perici Grgecu, a i jednoj redovnici u karmelu (možda i dvjema?!), postiglo se da tekst, s jedne strane, bude bliži duhu našega jezika; s druge pak – u zadnji čas su otklonjeni i neki prevoditeljevi previdi. (Prev.)

Tvrtko KLARIĆ

Proročki ustrajno i monaški samozatajno
(Povodom 90. godišnjice rođenja Margherite Guidacci)

Nepuna dva desetljeća otkako se Margherita Guidacci, u lipnju 1992. godine, zaputila zaposjesti jednu od *kućica u svemiru*, možda baš u komšiluku i njoj i nama dragog Nikole Šopa[1], pogled na njezinu književnu ostavštinu podsjeća nas i na autoričinu nehinjenu samozatajnost, ali i na neskrivenu ustrajnost, osobine koje su joj pomogle da ne posustane u ozračju prilično sumornog i okrutnog XX. stoljeća.

Devedeseta godišnjica rođenja Margherite Guidacci (Firenca, 25. travnja 1921.) samo je izvanjski povod da našu čitateljsku javnost podsjetimo ne samo na pjesnikinju i njezino djelo, nego i na osobu koja nije skrivala svoje oduševljenje djelom pisca koji potječe iz brojem malog naroda – dovoljno je sjetiti se da samo jedan talijanski otok (Sicilija) ima za trećinu više stanovnika od cijele Hrvatske! Kada je o Margheriti Guidacci riječ uvjeren sam da nije pretjerano reći kako je svoje prijateljske osjećaje prema našem krajoliku i duhovnim vrednotama posvjedočila i svojim djelom, o čemu neprijeporno svjedoči njezina nevelika, ali zato sadržajno bogata stihozbirka *Slavenski notes*.[2]

Nizom prijevoda dosad neprevedenih autoričinih djela nastojat ćemo ukazati na činjenicu da to našoj čitateljskoj javnosti dugujemo i bez gorespomenute prijateljske dionice. Prednost smo dali oratoriju *Bogataševa smrt*[3], ponajviše zbog toga što je evanđeoska parabola koja je autorici poslužila kao poticajni predložak, dobro znana većini naših čitatelja.

Usput valja podsjetiti kako Margherita Guidacci u to vrijeme intenzivno i prevodi, o čemu svjedoče do tada objavljene knjige M. Beerbohma (1946.), E. Dickinson (1946.), J. Donnea (1946.) i E. Mouniera (1951.).

[1] Dirljivi susret s pjesnikom *Astralija* i *Kućica u svemiru* opisala je Margherita Guidacci u kratkoj dnevničko-putopisnoj crtici, tekstualno fiksiranoj na vijest o pjesnikovoj smrti (u časopisu *Cenobio*, br. 3. 1983.) . Zainteresirani čitatelji rečeni tekst mogu čitati u prijevodu Joje Ricova (Margherita Guidacci (o) Nikoli Šopu, *Marulić*, br. 5, 1984., str. 551-556.) i/ili nižepotpisanoga (Ravnovjesje, polet i snaga Šopova pjesništva, *Nova Istra* br. 1-2, 1997., str. 14-18).

[2] Više o sudbini te nevelike a dragocjene stihozbirke u tekstu *Čitatelji čekali i – dočekali*, u *Maruliću*, br. 3, 2000., str. 445-446.

[3] Kronološki to je, nakon prve stihozbirke *Pijesak i anđeo* (1946.), druga autoričina pjesnička knjiga, objavljena u firentinskoj izdavačkoj kući Vallecchi 1955. godine.

Na kraju ove prigodne i usputne bilješke rado bih podsjetio i na biografski podatak koji, reći će možda poneko zanovijetalo, baš i nema izravne veze s književnošću. No, budući da je i autorica, u kratkoj bilješci u svezi s nastankom oratorija o smrti (evanđeoskoga) bogatuna, osjećala potrebu podsjetiti na nezaobilaznost činjenice obiteljskoga života ("...da nije bilo moga muža koji me sokolio...")[4], zadovoljstvo je zamisliti dvojicu živahnih dječaka, Lorenza i Antonija, autoričine sinove, kojima će se koju godinu kasnije pridružiti i sestra Elisa, kako neobuzdano skakuću po kući, dok se njihova majka usredotočuje na svoje i na tekstove koje nastoji što kvalitetnije prevesti.

P. s.

Naumivši prirediti niz priloga prigodom devedesete godišnjice rođenja Margherite Guidacci, za savjet sam se obratio i profesoru Mladenu Machiedu, od kojega u podužem telefonskom razgovoru doznadoh kako je prošle godine na Sveučilištu u Firenci, pod mentorskim vodstvom profesorice Anne Dolfi, uspješno obranila diplomski rad Sara Lombardi, obradivši pisma što mu ih je M. Giuidacci pisala tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga stoljeća, točnije od 1968. do 1989. godine.

Profesor Machiedo, koga bi se po bibliografskoj pedantnosti moglo svrstati prije među germaniste nego među mediteranski razbarušene kolege mu s Apeninskog poluotoka, usput me obavijestio i o firentinskome časopisu Il Portolano, na čijim se stranicama nalazi kraći izvadak s desetak njemu upućenih pisama profesorice (pjesnikinje i prevoditeljice) Guidacci.

Krenuvši u potragu za naznačenim tekstovima, prvo sam se obratio odgovornom uredniku i jednome od pokretača rečenoga časopisa Francescu Gurrieriju, koji mi je rekao da Saru Lombardi ne poznaje, nego da se obratimo profesorici Dolfi, izdiktiravši mi pritom adresu njezine elektroničke pošte.

Susretljivost profesorice Dolfi dovela me do njezine studentice Sare Lombardi, koja bez ikakva okolišanja elektroničkom poštom šalje svoj diplomski rad, odškrinuvši u kratkom popratnom pismu vrata mogućoj budućoj suradnji.

[4] Sociolog sa Sardinije Luca Pinna i Margherita Guidacci vjenčali su se u listopadu 1949. godine; u kolovozu 1950. rodio im se Lorenzo, u rujnu 1951. Antonio a kći Elisa pet godina kasnije – u rujnu 1956. godine.

Mato KLARIĆ

Soba br. 6

Sestri Lj.

Kako tu miriši bol
Hodnici bljeskaju tugom
Kao kad ranu pokrije sol
I car tu postaje slugom

Škripava vrata cvile u boli
Budi se vonj starog albuma
Ko nakon raspusta prvi dan u školi
Ko u momačkoj sobi nakon tuluma

U kutu sobe kao na pultu
Krevetu bijelom što služi smrti
Prilazim tijelu ko nekom kultu
Dok noć kotače ruleta vrti

Toliko plaha toliko slaba
Još rado živi u tijelu duša
Pomiče oči pomiče pogled
Al ruka i noga više ne sluša

Stojim i gledam i samo gledam
Kako se smjenjuju bol i plač
Nisam ni znao da ću da predam
Rođenu sestru ne taknuvši mač

U sobi gdje duša odustaje
U sobi gdje mladost posustaje
U sobi sa pogledom na toranj crkve mirkovačke
U sobi sa pogledom zime vinkovačke

Tko si ti

tko si ti
vjetre
da trgaš
lišće zeleno
tko si ti
da jesen ne žuti
kako je rečeno
to lišće je tu
da šumi
i pjesmu nam gudi
da sunce ga grije
sa plodom
pjesmu nam rudi
tko si ti
vjetre
da otkineš
list taj
u mirisu zelen
pusti ga brate
nek suncu i zori
se smije
pusti ga neka
ljeto proživi
a onda jesen
neka ga
pod krošnjom
skrije
bio ti drag
ili to nije
jer list je
da zlatom
se i srebrom
boja
njegova smrt
je kao
moja i tvoja
nikada mladost
ne diraj
već sivu jeseni
boju
ostavi brata
i sestru moju
tko si ti
vjetre
da trgaš
lišće zeleno...

Tvrtko KLARIĆ

Prije i poslije oprosta i zaborava
(prilog razumijevanju odnosa krvnika i žrtve)

Kada nam se na redakcijskom stolu, zapravo na ekranu redakcijskoga računala, pojavio tekst Tuge Tarle *Žrtva u procijepu između osvete i oprosta*, već nakon prvog čitanja bilo je jasno, ne samo meni nego i mlađim kolegama u uredništvu, kako bi bilo dobro da u novo (44.!) godište naše revije zakoračimo temom koju autorica tako trezveno razrađuje i koja nas se – ovdje i sada – itekako tiče.

O odnosu žrtve i krvnika, doduše ne tako izravno, govori i *Bogataševa smrt*, oratorij Margherite Guidacci (Firenca, 1921. – Rim, 1992.), preveden za ovu prigodu, čime želimo našu čitateljsku javnost podsjetiti ne samo na 90. godišnjicu autoričina rođenja, nego i na njezino krepko i nezaobilazno književno djelo.

Svaki iole ozbiljan razgovor o višeslojnom a ponekad i zamršenom odnosu žrtve i krvnika ne može p(r)oteći a da se ne spomenu antropološki ogledi Prima Levija objavljeni u knjizi *Otpisani i spašeni*, iz koje donosimo prvo poglavlje.

Književno djelo talijanskoga pisca Prima Levija (Torino, 1919. – 1987.) diljem svijeta prepoznato je i prihvaćeno koliko po zavidnim estetskim dosezima, toliko i zbog neprijeporne mu etičke dimenzije. Drugim riječima: književni opus toga samoprijegorna torinskoga kemičara svakom je čitatelju jamstvo za užitak u čitanju, ali i jasan etički putokaz nezaobilazna i vjerodostojna svjedoka o proživljenom iskustvu logoraškoga pakla u Auschwitzu.

Sve vrline svojih tekstova, izričajne i one misaone, autor je potvrdio svojom knjigom antropoloških eseja *Otpisani i spašeni*, koja će se na knjižarskim policama pojaviti nepunu godinu dana prije autorova tragičnoga odlaska u travnju 1987. godine. Posredno, knjiga je itekako važna i za nas ovdje i sada, a naročito za buduće naraštaje, koji će, prije ili kasnije, otkriti i nepovratno osvojiti prostor pijeteta prema žrtvi, bez obzira na to tko joj je krvnik.

Primo Levi, taj samozatajni učitelj čovjekoljublja, dakle istinske humanosti, vodi nas nenametljivo u taj prostor duhovnosti, dragocjen svakom pojedincu, bez obzira na vjersku, nacionalnu i rasnu pripadnost.

A Marco Belpoliti, ponajbolji talijanski (dakako i svjetski) poznavatelj Levijeva opusa, ujedno i priređivač izdanja sabranih djela, istančanom znan-

stvenom akribijom pomaže nam da povirimo i zakoračimo i u pretpovijest nastanka ove nezaobilazne knjige. Koncem sedamdesetih godina prošloga stoljeća, nakon što mu je objavljen roman *Zvjezdasti ključ*, u razgovoru s Giorginom Arian Primo Levi govori o sadržaju jedne od svojih budućih knjiga:

"Ima jedna tema u vezi s Lagerom koja me spopada a za koju mislim da je i aktualna: sagledati iskustvo Lagera nakon trideset i pet godina, vidjeti to iskustvo vlastitim očima, zatim očima ravnodušnih, pa mladeži koja o tome ništa ne zna, i napokon očima protivnika. Držim da bi iz toga mogla nastati sociološka studija, što su vjerojatno i drugi pokušali, a o čemu mislim da imam reći i ponešto osobno. To jest: zauzimanje stava prema dvosmislenosti. Svjestan sam da je to teška tema, i već su je se dohvatili i prilično sirovo je obradili, primjerice u filmu *Noćni portir* Liliane Cavani. No tema odnosa između tlačitelja i potlačenoga, između žrtve i krvnika, u svojim nijansama još uvijek je tema koju valja istraživati. Ponajprije treba odbaciti najbezazlenije tumačenje, da je na jednoj strani čisti tlačitelj, bez zadrške i ikakve metodološke dvojbe, a s druge žrtva, posvećena ulogom žrtve. Nije tako. Ljudski stroj, ljudska zvijer znatno je složenija. Postoje međustadiji. Oni koje se nazivalo krvnicima nisu bili krvnici u čistom stanju: bili su ljudska bića poput nas, koja su iz tko zna kojeg razloga prihvatila ulogu krvnika. U budućoj knjizi namjeravam objasniti te motive."[1]

Rekonstrukcija nastanka Levijeve knjige antropoloških eseja vraća nas završetku 1975. godine, kada za izdavačku kuću Adelphi počinje prevoditi *De nacht der Girondijnen* Jacoba Pressera. Prevoditeljski dio posla dovršava tijekom 1976., a u predgovoru, osim neizravnoga spominjanja filma Liliane Cavani iz 1974., izražava i nakanu "istraživati prostor razdvajanja žrtve od krvnika, opuštenije i vedrije nego što je to učinjeno u nekim vrlo poznatim filmovima. Samo manihejska retorika može podržavati mišljenje da je taj prostor prazan; nipošto nije prazan, nastavaju ga rugobe, bijedne i patetične (ponekad se odlikuju svim trima osobinama), koje valja poznavati želimo li upoznati ljudski rod, želimo li umjeti obraniti svoje duše, ako bi se slična kušnja vratila."

Prigodom dodjele nagrade *Svjedok vremena*, koja mu je dodijeljena u listopadu 1986. godine upravo za knjigu *Otpisani i spašeni*, podsjetit će da knjiga nije nastala preko noći, nego da se dugo pripremala:

[1] Navedeni ulomak je iz 1979. godine, a u veljači 1977. godine, na stranicama torinskoga dnevnika *La Stampa*, Primo Levi je objavio tekst *Film i svastike*, kratki osvrt nadahnut međunarodnim uspjehom filma Liliane Cavani *Noćni portir* – op. T. K.

"Počeo sam je pisati tijekom 1975. godine, a onda sam prekinuo, pa nastavio, zatim preinačio, i tako dalje. Sve to kao odgovor na znakove koje sam uočavao oko sebe."

Poglavlje naslovljeno *Pamćenje uvrede* najprije je objavljeno kao *Lager i pamćenje* u zborniku *Trauma deportacije* (izd. Mondadori, Milano 1983.) što ga je uredio Massimo Martini, a onda i na simpoziju održanom u Torinu (listopad 1983.) pod radnim naslovom *Obveza svjedočenja*.

A dok čekamo da se i ova Levijeva knjiga pojavi na policama ovdašnjih knjižara, čini mi se korisnim podsjetiti kako se međunarodni Dan sjećanja na holokaust[2] obilježava 27. siječnja, što je usput i dan kada je 1945. godine Primo Levi s logoraškim drugom Charlesom dočekao dolazak vojnika Crvene armije u Auschwitz, što je značilo povratak slobodi i kraj strahovanja za goli život. Upravo tim danom završava i Levijev prvijenac *Zar je to čovjek*:

"Rusi stigoše dok smo Charles i ja nosili Sómogyija malo dalje. Bio je vrlo lagan. Izvrnusmo nosila na sivi snijeg.

Charles skide kapu. Meni je bilo žao što kape nemam.

Od jedanaestorice iz Infektionsabteilunga, samo je Sómogy umro u tih deset dana. Sertelet, Cagnolati, Toearowski, Lakmaker i Dorget (o ovom potonjem dosad nisam govorio, bio je francuski industrijalac koji je nakon operacije trbušne opne obolio od nazalne difterije), umrli su nekoliko tjedana kasnije u improviziranoj ruskoj ambulanti u Auschwitzu. Sreo sam u Katowicama, u travnju, Schencka i Alcalaja dobroga zdrave. Arthur se sretno vratio svojoj obitelji, a Charles je nastavio raditi u svom zvanju učitelja; izmijenjivali smo duga pisma i nadam se da ću se s njim jednoga dana opet sresti."[3]

[2] Nakon svih posrtanja i nespretnosti vrha Katoličke crkve u Hrvatskoj da na dostojan način iskaže pijetet prema žrtvama logora u Jasenovcu, iz Rijeke nam ovih dana dolazi vijest koja budi nadu, barem kada se radi o kvalitetnom odnosu prema holokaustu. U tamošnjem Nadbiskupskom domu, kako javlja IKA, izaslanica Yad Vashema Chava Baruch održala je 26. siječnja predavanje i radionicu uoči *Dana sjećanja na holokaust i sprječavanja zločina protiv čovječnosti*.

Činjenicu da nadbiskup Devčić u osobi svećenika Matije Matičića ima i koordinatora suradnje Međunarodne škole za studije holokausta iz Jeruzalema s Riječkom nadbiskupijom, za kojeg usput doznajemo i da je prvi svećenik iz Hrvatske koji je prošao taj program edukacije, stvarno treba pozdraviti kao nagovještaj vremena kada će biti nezamislivo živjeti bez osjećaja pijeteta prema svakoj žrtvi, bez obzira na dob, spol, rasu, vjersku, narodnu i svaku drugu pripadnost.

[3] Vidjeti: Primo Levi, *Zar je to čovjek*, izd. Znanje, Zagreb 1993., str. 199-200.

Adolfu Eichmannu

Neometan huji vjetar našim ravnicama,
Vječno more mreška se na našim žalima.
Čovjek plodi zemlju, zemlja mu rađa cvijetom i plodom:
Živi u nevolji i u sreći, nada se i boji, rađa ljupku djecu.

... A ti si stigao, dragocjeni naš neprijatelju,
Ti opustjeli stvore, čovječe okružen smrću.
Što ćeš znati reći sada, tu pred našim zborom?
Zar ćeš prisegnuti nekom bogu? Kojem bogu?
Zar ćeš u grob skočiti razdragano?
Ili ćeš se, k'o što se jada na svršetku marljiv čovjek,
Kome je život bio kratak za umijeće mu predugo,
Jadati na zlokobno nedovršeno ti djelo,
Na trinaest milijuna još živih?

O, sine smrti, ne želimo ti smrt.
Dabogda živio duže no itko do sada:
Dabogda besan živio pet milijuna noći,
I sustizala te svake noći bol onih koji su gledali
Kako im se zatvaraju vrata koja zametoše put povratka,
Kako se uokolo mrači i zrak se napučuje smrću.

20. srpnja 1960.

S talijanskoga preveo: **Tvrtko Klarić**[1]

[1] Objavljeno u: Primo Levi, *Shemà* (prijevod s usporednim tekstom izvornika), izd. Naklada MD, Zagreb 1992., str. 51. Za ovu prigodu tekst je mjestimice dotjeran, na što vjerujem da svaki prevoditelj ima pravo, makar i ne prošlo dvadeset (!) godina od prve verzije, i makar knjiga ne bila objavljena usred ratnih neprilika kakve su bile tada u Zagrebu – *nap. prev.*

Pamćenje uvrede [1]

Ljudsko je pamćenje čudesno ali varljivo oruđe. Potrošena je to istina, znana ne samo psiholozima već i svakome tko se ikada usredotočio na ponašanje onih koji ga okružuju, ili na vlastito ponašanje. Uspomene koje počivaju u nama nisu urezane u kamen; ne samo što tijekom godina nastoje izbrisati se, već se nerijetko promijene, ili se čak i umnože, poprimajući nepoznate obrise. Dobro to znaju činovnici u sudstvu: gotovo se nikada ne dogodi da dva očevica istoga događaja na isti način i istim riječima opišu taj događaj, makar on bio i svjež, i makar obojica bili bez ikakva osobnog interesa da ga izobliče. To oskudno oslanjanje na vlastita sjećanja objasnit će se na zadovoljavajući način samo onda kada budemo znali kojim su jezikom, kojim alfabetom pisani, na kakvu materijalu, kakvom olovkom – a sve do danas meta je to od koje smo prilično udaljeni. Poznati su neki mehanizmi koji u posebnim okolnosima patvore pamćenje: trauma primjerice, ne samo ona cerebralna; uplitanje drugih, 'konkurentskih' uspomena; nenormalna stanja svijesti; represije; potiskivanja. Pa ipak, i u normalnim uvjetima, na djelu je polagana degradacija, zamagljivanje rubova, takorekuć fiziološki zaborav, čemu se odupru malobrojne uspomene. Vjerojatno se u tome može prepoznati jednu od onih velikih prirodnih sila, istu onu koja red srozava u nered, mladost u starost, a život gasi u smrti. Pouzdano je da vježba (u ovom slučaju učestalo ponavljanje) održava uspomenu svježom i živom, na isti način kao što se djelatnim održava neki mišić koji se često vježba, ali je jednako tako istina da uspomena koja se prečesto obnavlja, i iskazuje u obliku pripovijesti, teži učvrstiti se u stereotipu, u obliku što ga iskustvo potvrđuje, kristalizira, usavršuje, kiti, koji se ustali na mjestu sirove uspomene pa raste o njezinu trošku.

Ovdje namjeravam ispitati sjećanja na ekstremna iskustva, na podnesene ili nanesene uvrede. U tom slučaju na djelu su svi, ili gotovo svi, faktori koji mogu izbrisati ili izobličiti prisjećajno bilježenje: podsjećanje na neku traumu, trpljenu ili nanesenu, po sebi je traumatično, jer podsjećati na nju boli ili u najmanju ruku uznemiruje: tko je bio ranjen, taj uspomenu nastoji potisnuti, da ne

[1] Ulomak iz djela *I sommersi e i salvati*, usp.: Primo Levi, *Opere II*, izd. Giulio Einaudi editore, Torino 1997., str.1006-1016.

bi obnovljao bol; tko je pak ranjavao, uspomenu potiskuje u dubinu, da je se oslobodi, da olakša vlastiti osjećaj krivnje.

Tu se, kao i kod drugih pojava, nalazimo pred paradoksalnom analogijom između žrtve i progonitelja, a stalo nam je da budemo jasni: oboje su u istoj stupici, ali ju je progonitelj, i samo on, priredio i učinio da odapne, pa ako zbog toga pati, pravo je da pati, a sramotno je da zbog toga pati žrtva, kao što inače pati, čak i desetljećima. Još jednom se mora konstatirati, sa žaljenjem, da je uvreda neiscjeljiva: produžuje se u vremenu, a Erinije, kojima ipak treba vjerovati, ne kinje samo mučitelja (ako ga uopće i kinje, potpomognute ili ne ljudskom kaznom), već perpetuiraju djelo dotičnoga, uskraćujući mir progonjenomu. Ni riječi što nam ih je namro Jean Améry, austrijski filozof kojega je Gestapo najprije mučio jer je sudjelovao u belgijskome pokretu otpora, a zatim deportirao u Auschwitz jer je Židov, ne čitaju se bez zgražanja:

"Tko je prošao muke, ne može se više u svijetu osjećati kao kod kuće. Ne može se izbrisati poniženje uništenja. Povjerenje u svijet, koje djelomice nestaje već s prvim udarcem, nakon pretrpljenog mučenja potpuno se urušava." [2]

Tortura je za nj bila beskrajna smrt: Améry, o kojemu ću opet govoriti u šestome poglavlju, ubio se 1978. godine.

Ne želimo pomutnje, jeftine frojdizme, bolesna stanja, oproste. Progonitelj ostaje takvim, a jednako tako i žrtva: međusobno nisu zamjenjivi, prvoga valja kazniti i nad njim se zgražati (ali, ako je moguće, i razumjeti ga), a žrtvu valja sažalijevati i pomagati joj; ali oboje, pred sramotnošću čina koji je neopozivo počinjen, imaju potrebu za utočištem i obranom, pa nagonski tragaju za njima. Ne svi, ali većina; a ponajčešće cijeloga svog života.

Na raspolaganju su nam mnogobrojne ispovijedi, iskazi, priznanja od strane mučiteljâ (ne govorim samo o njemačkim nacionalsocijalistima, već o svima onima koji čine užasne ili višekratne zločine iz poslušnosti nekoj stezi): ponešto izjavljeno u sudnici, drugo pak tijekom intervjua, a treće opet sadržano u knji-

[2] Ovdje mi se činilo primjerenijim navesti Améryeve riječi prevedene prema izvorniku umjesto prema Levijevoj inačici: Jean Améry, *S onu stranu krivnje i zadovoljštine*, izd. Naklada Ljevak, Zagreb 2009., str. 76. Razlog više leži i u činjenici što Primo Levi nije dočekao talijanski prijevod djela svoga ašvickog supatnika, s kojim će ga spojiti čitateljica njemačkog prijevoda *Zar je to čovjek* – Hety S., osoba obdarena 'zvanjem' da spaja ljude. A bilo bi zanimljivo doznati i je li nakladnik talijanskoga prijevoda Améryeva djela uopće tražio suglasnost od Levijevih nasljednika za korištenje upravo naslovom Levijeva eseja posvećena drugu koga nije upoznao zlopateći s njim u Auschwitzu – *Intelektualac u Auschwitzu*.

Usput, zahvaljujući dragocjenom ulogu prevoditeljice Helen Sinković, koja je ostvarila precizan i tečan prijevod, napokon i čitatelji koji Améryevo djelo nisu pročitali u izvorniku ili prevedeno na neki od svjetskih jezika mogu i na hrvatskom čitati koliko potresne toliko i nezaobilazne stranice za svakoga tko iole ozbiljnije želi dokučiti odnos krvnika i žrtve.

gama ili spomen-spisima. Osobno mislim da su to dokumenti od najveće važnosti. Općenito, od manjeg su značenja opisi viđenoga i počinjenih djela: naširoko se podudaraju s onim što su žrtve ispripovijedale; prerijetko ih se opoziva, prešle su u ono što je prihvaćeno i već su dio Povijesti. Često se uzimaju kao već poznate. Znatno su važnije motivacije i opravdanja: zašto si to učinio? Jesi li bio svjestan da činiš zločin?

Odgovori na ta dva pitanja, ili na druga analogna, međusobno su vrlo slični, neovisno o osobnosti ispitanika, bilo da je riječ o ambicioznu i mudru profesionalcu kao što je Speer, ili ledenu fanatiku kao što je Eichmann, ili pak kratkovidu funkcionaru kao što je Stangl u Treblinki i Höss u Auschwitzu, ili brutalnome tupavku kao Boger i Kaduk, izumitelji torturâ. Iskazi različito formulirani, s više ili manje bezočnosti, što ovisi o mentalnoj i kulturnoj razini onoga tko govori, svi odgovori u biti uvijek kazuju isto: činio sam to jer mi je bilo naređeno; drugi (moji nadređeni) počinili su djela gora od mojih; s obzirom na moje obrazovanje i okolinu u kojoj sam živio, drukčije nisam ni mogao; da to nisam učinio ja, drugi bi na mome mjestu to uradio još okrutnije. Kod onog tko čita ta opravdanja prvo se javi osjećaj zebnje: oni lažu, nemoguće je da vjeruju da će im se povjerovati, te da ne vide nerazmjer između svojih izgovora i količine boli i smrti koju su izazvali. Lažu znajući da lažu: oni su zlonamjerni.

E sad, svatko tko ima dovoljno iskustva s onim što se tiče čovjeka zna da je distinkcija (*opozicija* – rekao bi onaj lingvist) dobronamjernost/zlonamjernost optimistička i prosvjetiteljska, tim više, i s dakako više razloga, ako se primijeni na ljude kao što su oni maloprije spomenuti. Pretpostavlja mentalnu jasnoću, koja je povlastica malobrojnih, a izgube je i oni malobrojni neposredno nakon što, iz bilo kojeg razloga, protekla ili trenutačna zbilja izazove u njima tjeskobu ili nelagodu. U tim uvjetima postoji dakako i onaj tko laže svjesno, patvoreći hladnokrvno samu zbilju, ali su brojniji oni koji dižu sidro, udaljuju se, trenutačno ili zauvijek, od bezazlenih uspomena, pa za sebe proizvode lagodnu zbilju. Prošlost im je teret; osjećaju odbojnost prema onome što su počinili ili podnijeli te nastoje zamijeniti ih nečim drugim. Zamjena može otpočeti potpuno svjesno, sa scenarijem izmišljenim, lažnim, restauriranim, ali manje bolnim od onog zbiljskog; dok ponavljaju taj opis, drugima ali i sebi samima, distinkcija između istinitog i lažnog malo po malo gubi svoje obrise, a čovjek završava tako da potpuno vjeruje priči koju je tako često ispričao i koju nastavlja pričati, bruseći i dotjerujući joj tu i tamo manje uvjerljive pojedinosti, ili međusobno nepodudarne, ili nespojive sa slikom stečenih događaja: početna zloba pretvorila se u dobronamjernost. Tihi prijelaz od laži do samoobmane koristan

je: tko dobronamjerno laže – laže bolje, uvjerljivije igra svoju ulogu, lakše će mu povjerovati sudac, čitatelj, supruga, djeca.

Što se događaji više udaljavaju, to se više povećava i usavršava konstrukcija lagodne istine. Mislim da se jedino tim mentalnim mehanizmom mogu tumačiti, na primjer, izjave u "Expressu" 1978. godine Louisa Darquiera de Pellepoixa, nekadašnjega komesara zaduženog za židovska pitanja u vichyjevskoj vladi oko 1942., a time i osobno odgovornoga za deportaciju 70 000 Židova. Darquier poriče sve: fotografije s gomilama leševa su montaže; statistike o milijunima mrtvih izradili su Židovi uvijek željni reklame, sažaljenja i odštete; deportacija je zacijelo i bilo (teško bi mu bilo osporavati ih: njegov se potpis pojavljuje u dnu prevelikoga broja pisama koja zapovijedaju iste te deportacije, čak i djece), ali on da ne zna u kom pravcu i s kakvim ishodom; u Auschwitzu su postojale plinske komore, da, ali su služile samo za uništenje buha, a osim toga (ovdje valja obratiti pažnju na dosljednost!) podignute su u propagandne svrhe nakon što se rat okončao. Ne namjeravam opravdavati tog divljeg i blesavog čovjeka, i vrijeđa me što je u Španjolskoj živio dugo i neometano, ali mi se čini da u njemu mogu nazreti tipičan slučaj nakoga tko, naviknut lagati javno, u konačnici laže i privatno, čak i samome sebi, stvarajući utješnu istinu koja mu omogućava da živi u miru. Razlikovati dobronamjernost od zlonamjernosti košta: zahtijeva duboku iskrenost prema sebi, iziskuje stalni napor, umni i moralni. Kako se takav napor može očekivati od ljudi kao što je Darquier?

Kad čitate Eichmannove iskaze u vrijeme procesa u Jeruzalemu, i one Rudolfa Hössa (pretposljednjega zapovjednika u Auschwitzu, izumitelja komorâ na cijanovodičnu kiselinu) u njegovoj autobiografiji, u njima prepoznajete proces razradbe prošlosti istančaniji od upravo spomenutoga. U biti, njih dvojica branili su se klasičnim načinom nacističkih pristaša, ili još bolje – načinom svih pristaša: odgajani smo za bespogovorni posluh, hijerarhiju, nacionalizam; zadojeni smo krilaticama, opijeni ceremonijama i manifestacijama; poučili su nas da je jedina pravda ono što odgovara našem narodu, a jedina istina bijahu riječi Vođe. Što želite od nas? Kako možete misliti da od nas tražite, nakon što je sve svršeno, ponašanje drukčije od onoga kakvo je bilo naše, i svih onih koji su bili poput nas? Bili smo marljivi izvršitelji, a za svoju smo marljivost pohvaljeni i promaknuti. Odluke nisu bile naše, jer režim u kojemu smo odrastali nije nam dozvoljavao samostalne odluke: drugi su odlučivali umjesto nas i nije se moglo drukčije dogoditi, jer smo bili okljaštreni za sposobnost odlučivanja. Nije nam samo bilo zabranjeno odlučivati, nego smo postali nesposobni za to. Stoga nismo odgovorni i ne možemo biti kažnjeni.

Makar projicirana na pozadinu s pećima u logoru Birkenau, ta se argumentacija ne može uzeti kao plod puke nepromišljenosti. Strašna je presija koju moderna totalitaristička Država može imati nad pojedincem. Njezino je oružje u biti trostruko: izravna propaganda, ili ona prekrivena odgojem, obrazovanjem, pučkom uljudbom; zatvorenost, oprečna pluralizmu informacija; teror. Pa ipak, nije dozvoljeno pretpostaviti da je ta presija neodoljiva, još manje u kratkom trajanju od dvanaest godina Trećega Reicha: u izjavama i obranama ljudi preteške odgovornosti kao što su bili Höss i Eichmann očito je pretjerivanje, a još i više povreda sjećanja. Obojica su rođeni i odgojeni znatno ranije negoli je Reich postao doista 'totalitaran', a njihovo pristajanje bijaše odabir, diktiran više oportunizmom negoli entuzijazmom. Preradba njihove prošlosti naknadno je djelo, lagano i (vjerojatno) ne metodično. Naivno je pitati se je li učinjeno dobronamjerno ili zlonamjerno. I oni, tako snažni pred tuđom patnjom, kada ih je usud stavio pred suce, pred smrt koju su zaslužili, konstruirali su sebi lagodnu prošlost i skončali su tako da u nju povjeruju: pogotovo Höss, koji nije bio profinjen čovjek. Kakav ispada u svojem zapisu, bio je, štoviše, lik tako malo sklon samokontroli i poniranju u sebe da nije svjestan kako potvrđuje svoj grubi antisemitizam u samom činu kojim ga iznova niječe ili osporava, i da ne shvaća kako ljigav ispada njegov autoportret dobroga dužnosnika, oca i supruga.

Kao komentar tih rekonstrukcija prošlosti (ali ne samo njih: to je opaska koja vrijedi za sva sjećanja), valja primijetiti da iskrivljenost činjenicâ često ograničava objektivnost samih činjenica, za koje postoje svjedočenja trećih osoba, dokumenti, *corpus delicti,* povijesno naslijeđeni konteksti. Općenito je teško nijekati da se nešto učinilo ili da je učinjeno; prelako je, međutim, mijenjati motivacije koje su nas dovele do neke akcije, i osjećaje koji su u nama pratili samu akciju. To je ekstremno fluidna tvar, podložna tome da se izobliči i pod jako slabim silama; na pitanja "zašto si to učinio?", ili "što si mislio činećі to?", ne postoje očekivani odgovori, jer su duševna stanja po prirodi nestalna, a još je nestalnije sjećanje na njih.

Krajnji slučaj deformacije sjećanja na počinjeni zločin je njegovo potiskivanje. I tu granica između dobro- i zlonamjernosti može biti neodređena, iza onog "ne znam" i "ne sjećam se", što se čuje po sudnicama, kojiput postoji i jasna nakana da se laže, u drugim slučajevima radi se o fosiliziranoj laži, okoštaloj u kakvoj formuli. Onaj tko se sjeća želi postati onaj tko se ne sjeća, i u tome uspijeva: u pomami da niječe postojanje štetnoga sjećanja, odbacio ga je od sebe kao što se odbaci kakva izlučevina ili kakav nametnik. Odvjetnici dobro znaju da praznina u pamćenju, ili tobožnja istina, koju sugeriraju svojim bra-

njenicima, teži postati i zaborav zbiljske istine. Nije potrebno zastraniti u mentalnu patologiju da bi se našli ljudski uzorci čije nas tvrdnje tjeraju na zdvajanje: zacijelo su lažne, ali ne uspijevamo razlikovati znade li subjekt ili ne zna da laže. Pretpostavljajući *per absurdum* da lažljivac za trenutak postaje onaj koji govori istinu, on sâm ne bi znao odgovoriti na tu dilemu; u času dok laže on je glumac posve stopljen sa svojom ulogom, više se od nje ne može razlikovati. Vidljiv primjer za to je ponašanje u sudnici, u dane dok ovo pišem, Turčina Ali Agce, atentatora na Ivana Pavla II.

Najbolji način da se obranimo od navale teških sjećanja jest da im se zapriječi ulaz, postavi sanitarna barijera duž granice. Lakše je priječiti ulaz nekoj uspomeni negoli oslobađati je se nakon što je upamćena. U biti, tome su služila mnogobrojna lukavstva koja su izmislili nacistički stožeri da zaštite savjesti namještenika na prljavim poslovima, i da osiguraju njihove usluge, neugodne i najokorjelijim razbojnicima. Po *Einsatzkommandima*, koji su u zaleđu ruskoga bojišta mitraljirali civile na rubu jamâ što su same žrtve bile prisiljene iskapati, do mile volje se dijelio alkohol, tako da se pokolj prikrije opijenošću. Dobro znani eufemizmi ('konačno rješenje', 'posebno postupanje', pa i taj maloprije spomenuti izraz 'Einsatzkommando', koji doslovno znači 'jedinica za brzo djelovanje', ali prikriva užasnu zbilju) nisu služili samo za obmanu žrtava te da preduhitre njihove obrambene reakcije; služili su, u granicama mogućega, i za sprečavanje da javno mnijenje, pa i oni odjeli oružanih snaga koji nisu izravno upleteni, doznaju što se događa u svim zauzetim dijelovima Trećega Reicha.

Uostalom, cijela kratka povijest 'Tisućljetnoga Reicha' može se iznova čitati u ključu borbe protiv pamćenja, kao orvelijansko krivotvorenje pamćenja, krivotvorenje zbilje, negacija zbilje, sve do konačnoga bijega od iste te zbilje. Sve Hitlerove biografije, nesložne u tome kako protumačiti život toga čovjeka tako otpornoga na pokušaje razvrstavanja, slažu se u pogledu bijega od stvarnosti što je obilježio njegove posljednje godine, nadasve počevši od prve ruske zime. Branio je i odricao svojim podložnicima pristup istini, trujući njihov moral i njihovo pamćenje; no, u stalno rastućoj mjeri, sve do paranoje u Bunkeru, zapriječio je put do istine i samome sebi. Kao svi hazarderi, oko sebe je ispleo scenarij praznovjernih laži, u kojima je skončao vjerujući onom istom fanatičnom vjerom kakvu je tražio od svakoga Nijemca. Njegov pad nije bio samo spas za ljudski rod, nego i dokaz cijene koja se plaća kada je povrijeđena istina.

I u znatno širem polju žrtava primjećuje se zastranjenje pamćenja, ali ovdje, bjelodano, nedostaje predumišljaj. Onaj kome je nanijeta nepravda ili uvreda

nema potrebe razrađivati laži da se oslobodi krivnje koje nema (premda, zbog paradoksalnoga mehanizma o kojemu ćemo govoriti, može se dogoditi da osjeti sram); no to ne isključuje da i njegova sjećanja mogu biti promijenjena. Primijećeno je, primjerice, da mnogi povratnici iz rata ili iz drugih složenih i traumatičnih iskustava nesvjesno nastoje filtrirati svoje uspomene: obnavljajući ih međusobno, ili pričajući ih trećima, radije se zaustavljaju na smirajima, na trenucima predaha, na grotesknim, neobičnim ili opuštenim međuigrama, a preskaču najbolnije epizode. Ove potonje ne uzimaju tako rado iz spremnika pamćenja pa one s vremenom teže zamagljivanju te gube svoje konture. Psihološki je uvjerljivo ponašanje konte Ugolina, koji ćuti suzdržanost dok Danteu priča o svojoj strašnoj smrti, a na to se ne odvažuje zbog pristanka, već samo iz postumne osvete svom vječnom neprijatelju. Nepromišljeni smo kada kažemo "nikada to neću zaboraviti", pozivajući se na neki događaj koji nas je duboko povrijedio, ali koji u nama ili oko nas nije ostavio vidljiva traga ili trajne praznine: i u "građanskom" životu rado zaboravljamo pojedinosti u svezi s nekom teškom bolesti od koje smo ozdravili, ili u svezi s nekim uspjelim kirurškim zahvatom.

U svrhu obrane, stvarnost se može izobličiti ne samo u sjećanju, već i u samom času događanja. Cijele te godine moga zatočeništva u Auschwitzu, kao brat bio mi je prijatelj Alberto D.: bio je to snažan i odvažan mladić, pronicljiv više od prosjeka, pa zato prilično kritičan prema mnogobrojnima koji su proizvodili, te jedni drugima podastirali, tješiteljske obmane ("rat će završiti za dva tjedna", "više neće biti selekcija", "Englezi se iskrcavaju u Grčkoj", "poljski partizani oslobađaju logor", i tako dalje: bijahu to glasine koje su se mogle čuti skoro svakoga dana, a stvarnost ih je neizostavno opovrgavala). Alberto je bio deportiran zajedno s ocem 45-godišnjakom. Neposredno pred veliku selekciju u listopadu 1944. Alberto i ja komentirali smo taj događaj sa zaprepaštenjem, nemoćnim bijesom, pobunom, rezignacijom, ali ne utječući se lagodnim istinama. Selekcija je obavljena, "stari" Albertov otac bijaše određen za plin, a Alberto se promijenio, u samo par sati. Da je čuo glasine vrijedne pozornosti: Rusi su blizu, Nijemci se neće usuditi ustrajati u pokolju, ova selekcija nije kao one prijašnje, nije za plinske komore, obavljena je da se odaberu oslabljeni ali još uvijek upotrebljivi zatvorenici, baš kao što je i njegov otac, koji je jako umoran ali nije bolestan; štoviše, on zna čak i kamo će ih poslati, u Jaworzno, tu nedaleko, u posebni logor za one koji se oporavljaju a prikladni su za lakše poslove.

Naravno, oca više nismo vidjeli, a i Alberto je nestao za evakuacijskoga marša iz logora, u siječnju 1945. Neobično, ne znajući za Albertovo ponašanje,

čak i njegovi rođaci koji su bili ostali sakriveni u Italiji, umakavši progonu, ponašali su se kao i on, otklanjajući nepodnošljivu istinu a stvarajući neku drugu. Neposredno po povratku u Italiju osjetio sam dužnost da odmah odem u Albertovo mjesto, da bratu mu i majci prenesem ono što sam znao. Primili su me srdačno, ali čim sam otpočeo svoju priču, njegova me majka zamoli da prestanem: da ona već sve zna, barem što se Alberta tiče, i beskorisno je da ponavljam uobičajene užasne priče. Ona *zna* da je sin, jedini on, uspio izdvojiti se iz kolone a da SS-ovci ne vide, sakrio se u šumi a spasili su ga Rusi; još se ne može javiti, ali uskoro će to učiniti, ona je sigurna u to; a sada neka izvolim promijeniti temu i ispričati joj kako sam ja preživio. Godinu dana poslije toga slučajno sam se tamo zatekao u prolazu i opet ih posjetio. Istina se donekle promijenila: da je Alberto u nekoj sovjetskoj klinici, da mu je dobro, ali da je izgubio pamćenje, više da se ne sjeća ni svoga imena; ali da je na putu da se oporavi i da će se uskoro vratiti, ona to zna iz pouzdanog izvora.

Alberto se nikada nije vratio. Prošlo je više od četrdeset godina; nisam više imao hrabrosti opet se pojavljivati i nametati svoju bolnu istinu tješiteljskoj "istini" koju su, pomažući jedni drugima, Alberetovi rođaci konstruirali za se.

Neka vrst apologije nužna je. I ova je knjiga prožeta sjećanjima: štoviše, dalekim sjećanjima. Napaja se, dakle, na dvojbenu zdencu i mora se braniti od sebe same. Evo: sadrži više promišljanja nego uspomena, radije se zaustavlja na današnjem stanju stvari, negoli na retroaktivnoj kronici. Osim toga podaci koje sadrži osnaženi su nepreglednom književnosti koja je, na temu otpisana čovjeka (ili "spašena"), nastajala čak i suradnjom — dobrovoljnom ili ne — onodobnih krivaca; i u ovom *corpusu* podudarnosti su izdašne a razilaženja zanemariva. Što se mojih osobnih uspomena tiče, i onih malobrojnih anegdota koje sam spomenuo ili ću ih navesti, sve sam ih marno odvagnuo: s vremenom su malo izblijedjele, ali su u dobru suglasju s pozadinom, a čini mi se da ih nisu dotakla zastranjenja koja sam opisao.

S talijanskoga preveo: **Tvrtko Klarić**

Dubravko MARIJANOVIĆ

Kada padaju pahulje

iznad ravnice sve je bijelo
sniježi na zemlji i na vodi
bjelina skriva plavu močvaru
klize kotači po pustom drumu

na propupale grane jabuke
i dalje padaju pahulje
suhi list na orahu miruje
kuja ni na koga ne laje

mjesečina prekriva bjelinu
sa svoda sipi smrznut snijeg
crv se u crvotočini svija
sova preleti na ledinu

djevo bajna dušo draga
sjetim te se kada pada
nema puta nema traga
nema neba ni oblaka

šum krila odnosi u daljine
dvije nevidljive divlje guske

Augustin AUGUSTINOVIĆ

Napasti aktivizma*

Još jedan od "lakih puteva" kojem se utječe današnji kršćanin jest onaj što se naziva "aktivizmom".

Teško je definirati aktivizam, iako svi znaju da se radi o pretjeranosti u djelovanju.

Suočen s ljudskom djelatnošću, čovjek mora zauzeti uravnotežen stav.

Ne smije biti pesimist, unatoč tomu što su svi čovjekovi grijesi rezultat ljudskoga djelovanja. Ne može se uvijek opaziti, ali činjenica jest, da dinamizam povijesti (za kršćanina: dinaizam Božjeg djelovanja kroz povijest) pretvara i te grijehe u autentičan ljudski napredak. Samo kršćanski pogled na povijest može pružiti tračak razumijevanja tog misterija, koji inače ostaje nerješiv. Jer: "Kako to da se povijest uvijek promeće u tragediju podrivačkih sila? Zašto veličina zemlje, mir i sreća naroda kao da se uvijek rađaju samo iz oholosti, strasti, rata i klasne borbe? U svjetskoj povijesti očituje se vazda rastuća gomila pogrešaka, i nijedan mudrac koji želi biti čovječan nije otkrio njihove izvore opasujući se ovostranošću."[1]

No čovjek isto tako ne smije biti romantičar, kao što ponekad, čini se, tomu teži stanovita teologija rada; jer svaka se ljudska djelatnost može pretvoriti u grijeh (vidjeti dug popis u Gaudium et Spes, 27). Čovjekova djelatnost može, dakle, biti instrument grijeha (GS 37). Dubinski korijen toga nereda nesumnjivo je u ljudskoj sebičnosti, bilo da se radi o pojedincima ili kolektivitetima (GS 37); ali, na neposrednijem planu, također je "istina da poremećaji koji tako često uzburkavaju društvenu stvarnost dijelom proizlaze iz napetosti samih ekonomskih, političkih i socijalnih struktura (GS 25), tj., u konačnici, iz same organizacije i usmjerenja ljudske djelatnosti.

S obzirom na sve rečeno, promišljanje, pa makar i letimično, fenomena aktivizma nije u kontekstu apostolskog, kršćanskog djelovanja nevažno. Dostajat će jedno izravno i pozorno opažanje onoga što se događa među nama pa da se uvjerimo u tu važnost.

* Augustin Augustinović (1917. – 1998.) hrvatski je franjevac koji je nakon završetka II. svjetskog rata otišao iz domovine u Venezuelu, gdje je na španjolskome jeziku objavio velik broj knjiga religiozne tematike. S obzirom na to da je hrvatskoj čitalačkoj javnosti većina njegovih djela objavljenih u inozemstvu (gdje je živio od 1952. sve do smrti) nepoznata, prijevod poglavlja "Tentaciones ante el activismo" (Napasti aktivizma) iz knjige "Las tentaciones del cristiano de hoy" (Kušnje današnjeg kršćanina, 1972.) trebao bi barem donekle umanjiti ovdašnju neupućenost glede tog vrijednog i plodnog hrvatskog pisca. (Prev.)

[1] Hugo Rahner, *Humanismo y teología de occidente*, Sígueme, Salamanca 1968., 84.

Psihološka nužnost

Pomama za djelovanjem univerzalna je činjenica. I nisu je baš kršćani stvorili. Točnije rečeno, sada i oni počinju padati u pogibelj da se njome zaraze.

Današnji život izložen je silnom ubrzanju. Nitko više ne želi, niti može, ići polagano. Prostorna brzina već je počela oblikovati ljudsku dinamiku. Vanjski i unutarnji čovjekov ritam bitno su se promijenili. Rođena je tjeskoba hitrosti i "trenutka". Kao što se prije mirno govorilo: malo-pomalo, za sve ima vremena...., tako se danas navaljuje: žalim, ali moram stići na vrijeme...

Bjesomučna trka, uznemirenost, utapanje u pokretu, osjećaj preplavljenosti poslom, sve su to psihološke nužnosti današnjeg čovjeka.

Kršćanin, čak ni u svojoj vjerničkoj dimenziji, ne može izbjeći zarazu.

I javlja se zabluda ili pogibelj promatranja apostolske revnosti kao intimnog zadovoljenja određene potrebe, ili kao "osobnog ostvarenja", ili kako se to već naziva. Nije riječ o tome da je ovo drugo loše; radi se o tome da pomutnja razinâ ne koristi ni osobnom ostvarenju ni apostolatu.

Srljanje

Ništa nije za tu psihozu karakterističnije od prenagloga djelovanja, sa svim posljedicama koje ono podrazumijeva.

U bilo kojem obliku djelovanja, a u apostolotatu još izrazitije, neoprostiva je lakomislenost (2 Kor 1,17). Kršćanski posao previše je važan da bi se obavljao površno: osim što sadrži vrijednost u samom sebi, on je čimbenik orijentacije. To vrijedi ponajviše za one koji su, na temelju svoje službe, pozvani da oblikuju savjesti.

Nestrpljivi lako pokleknu pred pritiskom okoline ili pred modom, koja je također vrsta pritiska. Odatle se rađaju površnosti u teologiji i u pastoralnom radu. Postkoncilsko razdoblje određeno je time. Svećenici (kao što je bilo očekivati) prednjače u toj zbrci. Često se dobiva dojam da njih ne zanima u prvom redu izgradnja Božjeg naroda, nego promicanje svojih osobnih ideja, ili svojih nezadovoljstava, ili svojih stranačkih političkih opredjeljenja. Pružaju sliku nezrelosti koja zaprepašćuje. Šire ideju nekakve individualističke, govorkave i netranscendentne Crkve. Unose zabunu u naš dobri puk (kada ćemo se konačno

početi brinuti za tu nepreglednu većinu?), koji u ovom trenutku, dezorijentiran i odbačen, traži svoja vlastita rješenja.

Ne zna se što će na to reći oni koji za sve imaju spreman odgovor, ali sigurno je da mi, u najdubljem dijelu svoje savjesti, nećemo moći zatomiti krik "jao meni!" jer nismo provodili evangelizaciju (1 Kor 9,16).

Pomutnja često vodi prema gaženju tuđih mišljenja, osjećaja i prava. Onaj tko je lakomislen počinja grijeh neosjetljivosti, a to je velik prijestup modernoga čovjeka. Koliko li smo puta, samo na temelju osobnog iskustva, mogli zaključiti da navodno apostolsko djelovanje proizvodi nemir, kivnost, sumnjičavost, odalečenje, ogovaranje... upravo suprotno ljubavi koju se htjelo ostvariti! Na obuhvatnijem planu stiglo se do istih rezultata i u univerzalnoj Crkvi.

Strka onemogućuje ravnotežu. Onemogućuje realističan, zdrav i vedar svjetonazor. Ne ostavlja vremena za razmišljanje o načinima. U takvoj situaciji ponekad se precjenjuju vlastite snage. Želi se glavom kroza zid. Ali budući da je on pretvrd, javlja se osjećaj frustracije i nemoći, i sve se napušta... u srdžbi na svijet koji ostaje loš kao što je i bio. U drugim slučajevima čovjek se zapleće u stotine pothvata, prigrabljujući mjesta u svim mogućim apostolskim pokretima, no zapravo nijedan od tih poslova ne obavlja valjano; "umor poštenih" često u našim apostolskim pokretima proizlazi upravo odatle.

Djelovanje nepopraćeno ozbiljnim (i to kršćanskim) promišljanjem može dovesti do trenutnog, lažnog blještavila, ali je u konačnici osuđeno na propast.

Eficijentizam

Učinkovitost je jedno od nadahnuća današnjeg djelovanja. Neposredna, vidljiva i opipljiva učinkovitost sve više se pretvara u etičku normu svake djelatnosti. Naveliko se naginje tomu da se dobro i loše poistovjete s učinkovitim i neučinkovitim. U području "profane" djelatnosti nitko više i ne sumnja u tu normu. Sada je želimo prenijeti i na vjersko područje.

Nije da ne treba zahtijevati efikasnost u apostolatu; upravo suprotno. Tek – želi se reći da se ona ne može pretvoriti u mjerilo dobra i zla.

Kada se ovdje započelo s agrarnom reformom (nalazio sam se u kraju s velikim plantažama kakaovca), stalno sam iz usta vlasnikâ slušao istu pjesmu: "sve će propasti...", "agrarna se reforma ne provodi raspodjelom zemlje...", "naštetit će nacionalnoj ekonomiji" (stvarno se, u mnogim slučajevima , upravo to i dogodilo)... itd. Kao što vidimo, radilo se o naizgled besprijekornim argumentima. No zapravo se nije željelo uvidjeti da se ne može zahtijevati ista

djelotvornost od organizacije koja tek započinje s radom kao od one već iskušane. Da se ne radi o nevaljanosti sustava, nego o drugim ljudskim čimbenicima. Da puka razdioba zemljoposjedâ uistinu nije rješenje, ali jest dobar prvi korak (i obvezuje na daljnje korake) u zauzimanju za dostojanstvo seljaka.

Svaki put kada se počne govoriti o nacionalizaciji nekih osnovnih zemljišnih resursa, neizostavno se obruši lavina sličnih argumenata: "Država je loš trgovac...", "državne tvrtke preopterećene su deficitom..." itd. Opet se zanemaruje činjenica da nedjelotvornost ne potječe od sustava (vidi primjere u drugim zemljama), nego od drugih čimbenika. I da se zadaća sastoji u obrazovanju ljudi, a ne u napuštanju neophodnih mjera za veće sudjelovanje čitavog naroda u upravljanju nacionalnim resursima.

Nešto slično događa se s planiranjem između razvoja i revolucije. Ona se ne ostvaruje jer on je nedjelotvoran.

Valja priznati da kršćanina izmicanje čaroliji djelotvornosti skupo košta. Odatle, primjerice, nostalgija za marksističkim metodama. Ali tko je rekao da biti kršćaninom znači primiti nagradu na ovome svijetu?

Postoji kratkoročna efikasnost, i ona druga, koja se mjeri dugoročno, i nerijetko je nepredvidljiva i izvan našega dosega. Iako se više cijeni ona prva, kršćanin treba u osnovi računati na drugu. Mora se uzdići na razinu vjere, jer otamo se s većom bistrinom opaža da se Božja riječ, jednom posijana, nikada ne vraća jalova Bogu (Iz 55,10–11).

Uspjeh pod svaku cijenu

Fenomen je nalik prethodnomu.

Živimo u vremenu natjecanja, prestiža i strepnje za nadmoć. Čovjek je u stalnoj, očajničkoj potrazi za uspjehom. Za neposrednim, lakim, brzim uspjehom. On se time mjeri. Sportskim, filmskim i političkim zvijezdama. Novim bogatašima.

To je još jedna velika kršćaninova napast.

Bilo bi nehumano zahtijevati da se ne teži uspjehu. Sveti Pavao kao oznaku autentičnosti svojega apostolata ističe ne samo da je radio više nego itko (1 Kor 15,10), nego i da je bio uspješan (1 Kor 9,2; 2 Kor 3,2–3).[2]

[2] "Postoje neki uvjeti da mudrost križa ne bude utočište nemoćnih i bolećivih, nego prigoda rasta za one snažne. Križ je u potpunosti valjan kada, kao u slučaju sv. Pavla, nije izlika da se radi manje od čovjeka potaknutog imperativom uspjeha, nego razlog da se radi mnogo više. Nije posrijedi umanjenje, nego nadilaženje." (Y. Congar, *A mis hermanos*, Sígueme, Salamanca 1969, 163.)

Ipak, je li toliko nužno da i ja sam vidim rezultate svojega rada? I – je li preporučljiv svaki put koji vodi do uspjeha?

Poučan je izvještaj o Isusovim kušnjama (Mt 4,1–11; Lk 4,1–13), tim više što se na njih može gledati kao na obrazac napasti kojima je izložen svaki čovjek. Zajednički nazivnik triju kušnji sadržan je u činjenici da se Isusa nagovara da sebi pribavi neposredan i lak uspjeh, bez ikakva posebnog truda, jednostavnim pribjegavanjem čudu, koje ga ne bi ništa koštalo. Također ga se pokušava nagovoriti na blještavilo (posebice u drugoj kušnji iz Matejeva i trećoj iz Lukina Evanđelja). Isus sve to bez oklijevanja odbacuje; nije to njegov put. I valja primijetiti kako to nisu bile jedine napasti lakoće blještavila, bilo ih je poslije još mnogo. A Isus je ostajao uvijek na istoj liniji. Kada su pismoznanci i farizeji od njega zahtijevali kakav izvanredan znak, nazvao ih je izopačenicima i preljubnicima, obećavši im tek znak svoga uskrsnuća, koje se ostvaruje prolaskom kroz grob (Mt 12,38–40). "Prepredeni" Herod također je nastojao izmamiti od njega kakvu čudesnu predstavu, ali nije ju uspio vidjeti (Lk 23,8–9). I kada su od Isusa podrugljivo tražili da siđe s križa, on je ostao čvrsto prikovan (Mt 25,42)...

Svi Isusovi odgovori u izvještaju o kušnjama ukazuju na suverenost Božju (Mt 4,4–7.10). Božja volja Isusov je put. A ona vodi na križ: Isus to zna, prihvaća i višekratno najavljuje sa zapanjujućom mirnoćom (Mk 8,31–33; 9,30–32; 10,32–34).

Jednom riječju, Krist uspjeh zamišlja kroza smrt (Lk 17,24–25): "prije toga treba da on mnogo pretrpi...". Do uskrsnuća se stiže preko križa. To je stvarni smisao posebice u zadnjim poglavljima Evanđelja.

Može li kršćanin zamišljati nešto drugo?

Kršćanin se mora suočiti sa sablazni križa. Kamo god da ode, nabasat će na križ. Neizbježno. Do paruzijske slave ne može se stići drukčije nego kroz križ ljudske povijesti, koja se sastoji od grijeha i proturječjâ. Tko to ne razumije, bolje mu je da ne traži ništa drugo.

Kako bi se došlo do Uspjeha s velikim početnim slovom nužno je također umrijeti ovostranom uspjehu.

Uspjeh se sastoji u djelovanju. Uspjeti znači posijati. Ima li ičega čudnog u tome da drugi to poberu? (Iv 4,37–38)

Poznajem svećenika koji se više od dvadeset godina bavi pastoralom među seoskim pukom. Među ljudima koji imaju svoju vlastitu čvrsto ukorijenjenu teologiju... Nepristupačnim ljudima... Čuju te i ne čuju... I eto, taj svećenik siguran je da nikada nije imao uspjeha. Čini mu se da nikada nikoga nije uvjerio

ni obratio. Kaže da je sve isto kao prije dvadeset godina, ako ne i gore. I, u mračnim trenutcima, spopada ga napast da pomisli kako je potratio vrijeme, proigrao svoj život... Jesam li samo gomilao iluzije? – pita se. Pa odgovara: ovo je prava smrt, bolna kao i svaka druga. A onda slijedi ispovjedna reakcija: Bože moj, ako sam poduzeo štogod... ako sam posijao, pa makar i nespretno... učinio sam svoje. Trebalo je posijati. Sada si ti na redu da učiniš da uzraste. Oprosti mi. Nisam opazio da sjeme klija i raste sámo od sebe, bez potrebe za mnom. (Mk 4,27)

Taj svećenik već godinama drži u svojoj kući, postavljenu na vidnome mjestu, smionu izreku starog Ivana Zlatoustog: "Nikada neću zašutjeti, čak ni ako me nitko ne čuje. Liječnik sam i propisujem, učitelj sam i dužnost mi je podučavati... Ako se nitko ne poboljša? Što me briga?"

Zašto bi bilo važno da ja vidim rezultat svojega rada? Jednoga dana sjeme će proklijati...

Osim toga onaj tko robuje uspješnosti lako se pretvori u antipatičnog farizeja. Svi poznajemo tu vrstu "apostola"; kad bi vrijedilo truda, mogla bi se o njemu napisati čitava studija. Taj će se zacijelo brzo uvjeriti da i "uspjeh" valja zaslužiti; tek malobrojni "imaju sreće". I zašto bi ga postizao ubijajući se od posla, odričući se, žrtvujući novac i vrijeme, dajući se, svladavajući uspone, udišući miris zajedničkih obroka, pribijajući se uza svetište... Dosadno je to i umara! Zato smjesta izvodi zaključak da je lakše govoriti. I pada u apostolat govora. Na taj način također je moguće zablistati. Čak se i revolucija provodi pričom; nema boljih revolucionara od salonskih... S trenutačnim uspjehom kao ciljem. Onima što sanjare samo o ljudskim uspjesima – Krist je poručio: "O bezumni i srca spora da vjerujete što god su proroci navijestili!" (Lk 24,25)

Individualizam

Aktivist, lovac na uspjeh, gotovo je nužno individualist, sebičnjak i samopoklonik. Za njega, zaokupljenog samim sobom, onim što drži u rukama, ne postoje tuđi problemi. Ili mišljenja. Budući da ne izlazi iz svojega uskoga kruga, čini mu se potpuno naravnim da svi ljudi moraju misliti kao on. Nepopustljiv je i neuviđavan prema svima za koje vjeruje da mu stoje na putu.

Ta, danas tako rasprostranjena vrsta susreće se na svakom koraku. Primjer: u prometnoj gužvi individualist ne podnosi čekanje u "repu"...; daje gas prije promjene svjetla...; krivuda po prepunoj aveniji..; ne pušta proći...; vrijeđa vozača susjednog auta...; sav zrači ako može "nanjušiti" redarstvenika... No ko-

načno se pojave prometni policajci. Prvo se zagledaju u veličinu i model auta te u onoga tko je unutra... Već su stručnjaci, i rijetko se prevare. Ako je tip "težak", s najdubljim zanimanjem upiru pogled na drugu stranu. Ako je "bezopasan", zaustavljaju ga. Čovjek prosvjeduje i brani se, iako je siguran da će izgubiti... Policajac samu činjenicu pokušaja obrane doživljava kao nedostatak poštovanja prema vlasti, razjaren je, i počinje optuživati čovjeka za ono što ovaj nikada nije rekao ("mene ćeš tući?")... I film se nastavlja.

Postkoncilski život Crkve prepun je takvih epizoda. Individualiste, osobe koje ne gledaju oko sebe, susrećemo na svakome koraku i vrlo su dobro tipizirani.[3]

Postoji u svakome od nas težnja za originalnošću i za isticanjem nad drugima... Nije to sámo po sebi zlo; zlo počinje onda kada se jedno posve ljudsko nagnuće pretvori u samovolju.

I nastupa onda "pluralizam", za koji je, kao nasljednika stanovitog sekularnog fiksizma, i bilo naravno očekivati da nam priredi iznenađenja. U mnogim slučajevima pluralizam se pretvara u frakcionalizam, beskrajno razmrvljivanje, sektaštvo... Mnoge "bazične zajednice" u Europi pretvorile su se u sekte. A svi znamo da je sektaštvo naša stara bolest, od koje se Crkva morala više puta liječiti.

Postoje u Crkvi neke stvari koje ne mogu biti prepuštene pluralističkoj samovolji, čak ni pod prijetnjom da postanemo protusvjedoci razdora, baš sada kada svijet toliko treba naše svjedočanstvo, i kada sami u sav glas vičemo o zajedništvu. U ovome povijesnom trenutku, kada se zagovara "socijalizacija" (kršćanski: ujedinjenje), jesmo li doista znak vjerodostojnosti? Zanimljivo je primijetiti da nam se s marksističke strane sve više prigovara da sve radimo iz "političkih" pobuda. Ustvari, dajemo im dobre razloge da tako misle.

Pluralizam je dobra stvar, divno je što se baš svatko može približiti Kristu u skladu s vlastitim mjerilom i darom, međutim ne smije se zaboraviti što je Crkva, naime: zajednica okupljena oko jednoga Središta, i da to Središte nije nešto eterično i sentimentalno, nego ima svoj oblik i svoje životne norme. Individualna savjest formirana u ozbiljnosti bez sumnje je konačni sudac našeg djelovanja. Ali taj konačni (i osnovni) princip moralnosti krije u sebi i veliku opasnost: da se "moja istina" uzme kao apsolutna "istina"; da zastranimo u ono što se nekoć nazivalo fanatizmom istine. Zbog toga kršćanska savjest, bitno individualna, mora istovremeno biti i komunitarna, tj. neprestano se uspoređivati sa "savješću" zajednice. Krist je naučavao *pravo i nepristrano* (Lk 20,21).

[3] Vidi, primjerice, Hans Küng, *Sinceridad y veracidad*, str. 93. – 108.

"Pravo": pošteno, iskreno, po savjesti, po svojem intimnom uvjerenju, u skladu sa samim sobom. Ali i "u skladu sa stvarnošću": po istini, a ne samovoljno, nego uspoređujući svoje mišljenje sa zbiljom drugih, s onom "objektivnom istinom", koja postoji izvan njega. Poštena savjest ne može se zamisliti potpuno oslobođenom objektivnog. Individualisti danas zahtijevaju upravo suprotno. Na primjer, kada čitava zajednica odluči slijediti određeni pravac glede sakramentalne discipline, oni u ime pluralizma izmisle nešto novo. I tako, s individualističkog polazišta, umjesto do istine stiže se do njezina nijekanja, jer djeluje se protiv ljubavi, a bez nje istine nema.

Taj tip individualizma naveo je ne baš malobrojne da, nerazumno, i u Crkvi vide znakove "klasne borbe" po marksističkom uzorku, a takvim stavom u biti se nameće frontovska, a ne zajedničarska svijest.

Jasno, u takvim okolnostima neizbježno je da se individualizam suprotstavlja vlasti. I da se ponekad vlast ponaša kukavički. A u drugim slučajevima da izgubi strpljenje. (Film o uličnom prometu.)

Individualističko ponašanje izravno je usmjereno protiv pravde i ljubavi. Individualist će se sigurno pozvati baš na ljubav, zahtijevajući "solidarnost"; ali žalosno je što se on prethodno neće upitati je li *njegovo* djelovanje bilo "solidarno".

Ono najosnovnije što vlast treba tražiti jesu pravednost i ljubav. Zbog toga ne može jednostavno zatvoriti oči pred nedisciplinom koja kida nit jedinstva. Takvi nadređeni bili bi jadne kukavice. A kukavičluka ima. Sigurno mnogi od njih nisu toga uopće svjesni, ali kad bi samo čuli komentare običnih kršćana... Drugi pak jamačno ne žele biti upućeni, kako se ne bi opterećivali problemima svoje zajednice, i kako bi nastavili gajiti iluziju da se tu ništa ne događa.

Unatoč tome vlast mora, baš u ime ljubavi, sačuvati strpljenje. Disciplina nije u stanju, sama po sebi, ostvariti jedinstvo, jer ono se ne postiže toljagom. Bilo bi apsurdno da vlast, želeći očuvati "red", griješi protiv ljubavi. Bilo bi posebice žalosno da osudi nekoga zbog njegova stava, koji možda i nije objektivno protivan duhu evanđelja, ali je u suprotnosti sa stečenim interesima nadređenih ili onima "klase", s njihovim osobnim ukusima ili pak s njihovim mišljenjem u teologiji, sociologiji itd. Kažem to jer se još uvijek događaju čudne stvari. Npr., iz jedne zemlje koju dobro poznajem primio sam neočekivanu vijest, iz mjeseca lipnja 1972., da je nešto prije svećeničkih ređenja biskup priopćio superioru da neće zarediti dva bogoslova iz njegova reda jer su u nekom časopisu objavili članke koji se ne podudaraju s biskupovim smjernicama! Evanđelje takve opominje: "A ja vam kažem: Svaki koji se srdi na brata svoga..." (Mt 5,22)

Parcijalna vizija apostolata

Aktivizam, pogotovo onaj društvenoga tipa, lako vodi do patvorenja ideje apostolata. Mnogi od naših kršćana stigli su do zaključka da je društveni angažman jedino moguće apostolsko djelovanje, a sve ostalo da je farizejstvo i gubitak vremena. Za poneke sociologe što se bave teologijom (i obrnuto) apostolat se sastoji od dizanja revolucije i od klasne borbe... Drugi se, prirodno, ne mogu složiti s tom tezom; i onda se, čak i u istoj apostolskoj ekipi, javljaju pomutnje savjesti, jalove rasprave, nerazumijevanje i razmirice, i napušta se polje rada, jer se sada smatra neprimjerenim.

Jedan slučaj: svojedobno iskazivao se velik interes za to da se, uz materijalnu i tehničku pomoć, najpotrebitijima donese i evanđeoska riječ. Tada su nastali "katekizmi" predgrađa. No počinjen je grijeh uskraćivanja kakva komercijalnog suvremenog imena tome radu. I, jasno, počelo se govoriti da sve to skupa ne rješava socijalno pitanje, i da jedna prosvjedna manifestacija više vrijedi od svih karitativnih djela... Možda su, iz određene perspektive, čak bili u pravu. Ali dogodilo se to da su, budući da policija nije dopuštala manifestacije, predgrađa ostala i bez katekizma i bez druge pomoći. A znate li vi što znači majka s nekoliko sinova koja pred vratima čeka da joj dadnu barem malo tvrdoga kruha? Hoće li čekati da se riješi socijalno pitanje? Hoće li se možda, u tome trenutku, prisjetiti dobro poznate (i, ponekad, tako varljive) izreke da više vrijedi naučiti čovjeka ribolovu nego darovati mu ulovljenu ribu?

Nitko nije toliko blesav da ne zna što je socijalni problem u cjelini; ali ponekad se sva ta problematika svodi za pojedinca na konkretan slučaj pred njegovim vratima. Ili će možda u tom trenutku razmišljati o nerazvijenosti Tibeta?

Idealno bi bilo kada bih sa svoga mjesta mogao evangelizirati čitav svijet, no uglavnom ću morati evanđeosku riječ prenositi tek grupi od četvero-petero mladih...

Kao što se vidi, u temelju svega je velika idejna pomutnja, koja dolazi ponajviše iz dva smjera.

Prvi: sama ideja apostolata. U najširem, ali stvarnom smislu, apostolat je sve ono što obavlja Crkva kao svoje posebno poslanje za spasenje čitavog svijeta. Apostolat se, jednostavno rečeno, sastoji u nastavljanju onoga što su činili Krist i apostoli i što je nama zapovjeđeno činiti. Bezbroj stvari. Kako bi se opazila raznovrsnost (i, prije svega, skladnost) Kristova djelovanja, valja čitati evanđelja. A što se apostola tiče, tu su Djela i poslanice. Apostolat Crkve nešto je tako univerzalno i mnogostruko kao sam život, kao povijesna razdoblja i zemljopis. Radi lakšeg razumijevanja moramo o apostolatu govoriti koristeći

se etiketama (apostolat riječi, milosti, milosrđa itd.), no razvidno je da se radi o umjetnoj shematizaciji. Apostolsko je djelovanje sve to zajedno. Polja se neprestano prožimaju, i postoji posvemašnja međuovisnost i konvergencija djelatnostî. Jedinstvena pokretačka sila i usmjerenje. Stoga je ponekad tako teško biti u tim stvarima konkretniji. U apostolatu postoji prioritet, no treba znati da prioritet ne znači isključivost.[4]

Drugi: činjenica karizme. Karizma je "slobodna" glede Boga, vrhovnog razdjelitelja milosti, ali nije ostavljena *mojem* slobodnom raspolaganju. Ne znam naglašava li se u teologiji karizme dostatno taj njezin aspekt, sa svim njegovim neizbježnim implikacijama u sveukupnosti kršćanskoga života (celibat, vjerski život, razlog postojanja raznih apostolskih ustanova i pokreta, raznolikost svjetovnog apostolata itd.). Ja nisam vlasnik milosti Božje, nego njezin puki administrator (1 Pt 4,10). To jest: moram njome upravljati. Nemam pravo da umrtvim Duh (1 Sol 5,19). Ne smijem potratiti taj konkretni talent koji sam primio, pod prijetnjom kazne budem li nekoristan (Mt 25,24–30). I, u isto vrijeme, ne smijem pokušavati razvijati karizmu koju nikada nisam imao. Uzima li se sve to u obzir? Karizme niti se izmišljaju niti se improviziraju; a razdjeljuju se, tako reći, božanskim hirom.

Jasno je dakle da treba imati na umu sve te čimbenike kako se ne bismo pretvorili u totalitariste. Kršćanski apostolat mnogo je više od samo jednoga svojeg aspekta.

a) Samo društveni rad?

Valja priznati da socijalna dimenzija treba imati prvenstvo u sadašnjim preokupacijama Crkve. Društvene nejednakosti među ljudima toliko su sablažnjive, svijest o njima toliko je živa da se Crkva mora pojaviti pred svijetom kao božanska riječ spasenja ili će prestati biti "Radosnom vijesti". Crkva je toga potpuno svjesna: dokazuju to smjernice zadnjega koncila, socijalni dokumenti učiteljstva i različitih nacionalnih episkopata, kao i teološka promišljanja u posljednje vrijeme. No u toj golemoj zadaći Crkva treba nastupati kao ono što ona jest, kao Božji prorok i živo oruđe Božje riječi (Jr 1,7–9), a ne kao ideologija ili samo još jedna ljudska organizacija. Baš zbog toga ograničavanje njezina apostolata na vrstu djelatnosti koju obavljaju druge, svjetovne organizacije, i to s mnogo većom upućenošću nego što bi Crkva bila u stanju, pa i na čisto ljudskom planu, značilo bi bitno osiromašenje poslanja Crkve.

[4] Cf. Líneas bíblicas, 82 – 88 (primijenjeno posebice na svećeničku službu).

Apostolsko djelovanje Crkve ne može se jednostavno svesti na društveni rad; riječ je o nečemu mnogo zahtjevnijem, složenijem i univerzalnijem. Treba i tisućiti put ponoviti: specifično poslanje kršćanina (i Crkve) ne sastoji se naprosto u vremenitom razvoju svijeta (taj je razvoj nešto samostalno i autonomno), nego u prožimanju svijeta kvascem evanđelja.

b) A evangelizacija?

Evangelizacija, u strogom smislu riječi, glavna je djelatnost Crkve sve do završetka povijesti, dakle: u bilo kojem razdoblju i bilo kojim društvenim uvjetima (Mt 24,14; 28,19–20). Uistinu, apostoli nisu pošli dizati "revoluciju" (a valja imati na umu da tadašnji svijet nije bio baš idiličan), nego propovijedati evanđelje i osnivati zajednice. Nije prvobitna Crkva bila neosjetljiva na socijalno pitanje (dovoljno je pročitati Jakovljevu poslanicu!), nego se ta briga posve naravno uklapala u sveukupnost njezina života, bez nanošenja štete bilo kojoj drugoj dimenziji. Moglo bi se prigovoriti da je razumljivo bilo inzistiranje na evangelizaciji u tim početcima, kada se poglavito radilo o tom da se pronese novost kršćanstva; ali, eto, danas se nalazimo u posve istim, ako ne i gorim, uvjetima. I ne radi više samo o naviještanju, nego i o ispravljanju loše naviještenoga i još gore primljenoga.

Evangelizacija je iz mnogih razloga postala antipatična (o njoj se u zadnje vrijeme tako malo govori!): podrazumijeva svjedočanstvo života (dabome!), iscrpljujuća je, traje neprekidno, u svakom trenutku, nema u njoj razmetljivosti i ne proizvodi izravne učinke...

Čovjek nagonski traži nešto opipljivije i poučnije. No nužno je vidjeti stvari potpuno jasno: naviještanje evanđelja nikada neće prestati biti glavnom zadaćom Crkve.

Nije dovoljno reći da su djela najbolje naviještanje. Da ona to jesu, vjerujem da znaju i marksisti; pa ipak, najviše se posvećuju upravo "evangelizaciji": na sveučilištima, u ćelijama, među masama. Što može djelatnost bez evanđelja? Zanimljivo je ovo Danièlouovo opažanje: "Kršćanima ponestaje svijesti o važnosti rasuđivanja kao uzoritog oblika službe. Zaokupljeni su djelovanjem, socijalnim ili pastoralnim. No predali su u ateističke ruke važna područja književnosti, filozofije i kinematografije. Nedostaje hrabrosti pred intelektualnim terorizmima, osjetljivosti na suvremena strujanja; poklekli su pred svijetom i to ih je spriječilo da razmišljaju svojom glavom."[5]

[5] *¿Desacralización o evangelización?*, 31 – 32.

Rad na evangelizaciji nemoguće je danas prepustiti isključivo svećenicima. Svjetovnjak je u jednakoj mjeri suradnik istine (3 Iv 8), a danas to treba biti više nego ikad, jer u mnogim sredinama njegov je glas jedini koji može biti saslušan i njegovo lice jedini prepoznatljiv obraz Kristov (Apostolicam Actuositatem 6,13).[6]

c) Apostolat među obiteljima?

Obitelj je temeljni odsjek kršćanskoga života. Za koncilske oce obitelj je prvi hranidbeni izvor kulture (GS 61), škola potpunije čovječnosti (GS 52), putokaz ljudskosti, spasenja i svetosti (GS 48). Zbog svega toga "apostolat bračnih drugova i obitelji ima posebno značenje i za Crkvu i za civilno društvo" (AA 11). "Tu je vježbalište i odlična škola za laički apostolat, u kojoj kršćanska vjera prožima sav život i svaki dan ga sve više preobražava. Tu bračni drugovi imaju svoje zvanje, da budu jedno drugomu i djeci svjedoci vjere i Kristove ljubavi." (Lumen Gentium 35)

U Medellínu* čitav jedan dokument posvećen je obitelji (Medellín 3). U njemu se opisuju značajke latinskoameričke obitelji (3,2–3), izlaže se koncilska nauka o obitelji kao oblikovateljici osobnosti, odgajateljici u vjeri i promicateljici cjelovitog razvoja (3,4–7), te se u osnovnim crtama opisuje obiteljski pastoral (3,12–21). Latinskoamerički biskupi svjesni su da, "zbog mnogih povijesnih, etničkih, sociooloških i čak karakterooloških čimbenika, ustanova obitelji u Latinskoj Americi vazda zadržava vrlo veliku, sveobuhvatnu važnost" (3,12).

d) Apostolat s obzirom na struku?

Tipično svjetovni onaj je apostolat koji se obavlja kroz vlastiti posao ili struku te, posredno, kroz strukture. Dovoljno je prisjetiti se nekih osnovnih tekstova.

"Na laike spada po njihovu pozivu da traže kraljevstvo Božje baveći se vremenitim stvarima i uređujući ih po Bogu. Žive u svijetu, tj. u svim i pojedinim dužnostima i poslovima svijeta i u redovitim prilikama obiteljskog i društvenog života, kojima je kao protkan njihov život. Tu su oni od Boga pozvani, da pridonesu, kao iznutra poput kvasca, posvećenju svijeta... Na njih dakle posebnim načinom spada da sve vremenite stvari, s kojima su tijesno vezani,

[6] Cf. Líneas bíblicas, 213 – 215.

* Na drugoj općoj skupštini Vijeća latinskoameričkih biskupskih konferencija, 1968. (Prev.)

tako rasvijetle i urede da se uvijek vrše po Kristu i da rastu i budu na slavu Stvoritelja i Otkupitelja." (LG 31)

"Apostolat u socijalnoj sredini povjerenje je i obaveza laicima da kršćanskim duhom prožmu mentalitet i navike, zakone i strukture zajednicâ u kojima žive. Taj apostolat ne može nitko drugi mjesto njih ispuniti. Na tom području mogu laici, koji su u jednakim uvjetima, provoditi apostolat jedni među drugima. U tom slučaju oni svjedočenje životom dopunjuju svjedočenjem riječju. Upravo na zajedničkom radnom mjestu, u istom zvanju, studiju, mjestu stanovanja, odmoru i društvu imaju laici najbolju priliku da pomognu svojoj braći." (AA 13)

"Uistinu karakterističan za laike jest angažman u svijetu, shvaćenom kao okvir ljudske solidarnosti i splet značajnih djela i događaja, jednom riječju – kao povijest. Dakle angažirati se znači djelatno potvrđivati solidarnost u koju su uronjeni svi ljudi, preuzeti zadaću promicanja čovječnosti, u obliku određenog socijalnog projekta. Tako shvaćen angažman treba u Latinskoj Americi biti obilježen posebnim okolnostima njezina sadašnjeg povijesnog trenutka, kao znak oslobođenja, humanizacije i razvoja." (Medellín 10,9)

U medellínskom dokumentu s pravom se naglašava osnovno usmjerenje svekolikoga svjetovnog apostolata s obzirom na specifičan latinskoamerički cilj u ovom povijesnom trenutku, ali se izričito govori o cijeloj "povijesti", a ne samo o određenom "socijalnom" djelovanju, pogotovo ne ako ga shvatimo kao "revoluciju".

e) Apostolat s obzirom na suživot?

Jedan od citiranih dokumenata govori o "suživotu" (AA 13). Upotrebljava se latinska riječ "consortium", kojom se želi označiti dijeljenje iste sudbine (ili prijeka potreba takvog sudioništva). Drugim riječima: solidaran savez, društvo ljudi koji se poznaju i vole, zajednica. Radi se o apostolatu međuosobnih povezanosti. A one, u današnjem životu, poprimaju beskrajnu raznolikost; predmet je to od životne važnosti. Razabire se da bi se takav apostolat trebao podrazumijevati u bilo kojoj ljudskoj djelatnosti, ali vrlo je važno znati da ga nikakvo ljudska djelatnost ne može nadomjestiti. Razumije se također da se za kršćanina međuosobne veze ne svode samo na pragmatičnu razinu, nego da se traži istinska "primarna" povezanost sa samom osobom u njezinoj cjelini. Sav dinamizam "bazičnih kršćanskih zajednica" polazi od te točke.[7]

[7] O bazičnim kršćanskim zajednicama, cf. José Marins, *La comunidad eclesial de base,* Bonum, Buenos Aires 1969.; *Comunidad eclesial de base. Iglesia comunión. Opciones decisivas*, Bonum, Buenos

f) Pluralizam apostolatâ?

Konačno, trebalo bi, ne želimo li suziti kršćanski apostolat na samo jedan odsjek ljudske djelatnosti, ma kako hitan i važan, kazati još poneku riječ o vjernosti karizmi. Nema ovdje mjesta za produbljivanje te teme, nego ćemo samo iznijeti jedan primjer, koji često susrećemo u apostolskim pokretima. Svi znamo koliko je nezgodno, shvati li se obveza uistinu ozbiljno, voditi neki pokret. Jer osim uobičajenog apostolata u svojem poslu ili struci – voditelj ima i taj drugi, specifični apostolat svojega pokreta i zaokupljen je njime toliko da nema ni vremena ni snage za druge stvari. Najteže je što se tome pridružuje navaljivanje okoline neka ne gubi vrijeme na crkvena posla...

Možda se u drugim dijelovima svijeta smiju ovim "djetinjarijama", ali posrijedi je, izložen na vrlo jednostavan način, stvarni sukob savjesti, danas, među nama, kod mnogih članova organiziranog svjetovnog apostolata. Imamo li tom dezerterstvu voditeljâ zahvaliti primjedbu koju vrlo često čujemo – da su apostolski pokreti već "izašli iz mode"?

Taj sukob savjesti rezultat je jednog vrlo upornog prigovora koji je već neko vrijeme u optjecaju na ovim prostorima. Prigovora u kojem se brka toliko toga glede svrhe i poslanja Crkve, i glede apostolata kako smo ga ovdje razmotrili. Vođeni takvim prigovorima dolazimo do problema poput ovih: Čemu toliko apostolskih pokreta, ako svi trebaju činiti isto? Čemu toliko vjerskih redova, udruga i laičkih ustanov?... Ne bismo se doduše trebali libiti ni postavljanja još neugodnijih pitanja, ali riječ je o tome da se na kocku stavlja karizmatsko bogatstvo Crkve... Čini se da je rasprava već započela, te da se i "utemeljiteljska karizma" danas osporava, barem s gledišta institucionalizacije...[8] Ali valja se upitati: što je s vjernošću karizmi?

Ili ćemo i Duhu Svetom zabraniti da puše gdje hoće? (Iv 3,8)

Sekularizacija apostolata

Aktivizam neizbježno vodi do sekularizacije apostolata. Taj je fenomen savršeno provjerljiv. U pomami za djelovanjem čovjek se sve manje pita o etičkim i moralnim vrijednostima u vlastitom i u društvenom životu. Koncil je

Aires 1969.; *La década del 70*, Bonum, Buenos Aires 1970.; Antonio Alonso, *Comunidades eclesiales de base*, Sígueme, Salamanca 1970.

[8] Cf. Confederación Latinoamericana de Religiosos, *La vida según el espíritu en las Comunidades Religiosas de América Latina* (radni nacrt), Caracas 1972., 11 – 12.

ustvrdio da mnogi od naših suvremenika uistinu ne poznaju trajne ljudske i životne vrednote i da stoga duhovni boljitak ne napreduje usporedno s potragom za savršenijim vremenitim poretkom (GS 95,4).

Iznova se, različitim neposrednim povodima, okrećemo staroj podjeli na privatnu i na društveno angažiranu religioznost, u smislu da je duhovni život stvar izbora i da se ni na koji način ne miješa s djelovanjem...

Dogodilo se, na žalost, to da su "deprivatizaciju" vjere mnogi shvatili kao "dezinteriorizaciju". A odatle je proizašao i proizlazi bijeg od samoga sebe.[9]

Apostolat postaje nalik bilo kakvom ljudskome djelovanju, iako se i dalje naziva apostolatom. Za sv. Pavla dobro koje se želi učiniti čovjeku neodvojivo je od "evanđeoskog razloga". Ne radi se o tome da vremenito dobro ne bi imalo nikakvu vrijednost u samom sebi, nego da ono nije prvi i konačni zahtjev apostolskog djelovanja, koje u svemu što čini zahtijeva sve savršeniju interiorizaciju Krista u čovjeku (vidjeti, primjerice, Fil 1,3–11).[10] Inače bi ideja kršćanske ljubavi bila posve krivotvorena.[11]

Već se prestalo računati na duhovne "poluge" prijeko potrebne za bilo kakvu vrstu apostolata, kao što su molitva i žrtva. Askeza se krupnim koracima udaljava od kršćanske vizije.

Kao što znači izbjegavanje zajednice (individualizam), aktivizam jednako tako znači i bijeg od Boga. Slučajno su te dvije stvari usko povezane.

Izgrađujemo li uistinu Crkvu i pridonosimo li ostvarenju Kraljevstva Božjeg?

Ti problemi zaslužuju i zasebno promišljanje. Kršćanin je obvezan iskreno tražiti odgovore na svoje strepnje.

Sa španjolskoga preveo:
Jerko Grgec

[9] "Nestrpljivost i djelovanje radi promjene struktura – mogu, u određenim slučajevima, biti utočište strahu od samoga sebe ili veo kojim čovjek prekriva oči i ušutkuje savjest pred bijegom od vlastite ograničenosti i bijede koje ne želi ni prihvatiti ni riješiti." José M. Castillo, *Oración y existencia cristiana*, Sígueme, Salamanca 1969,119).

[10] Konačna motivacija svih molitava sv. Pavla uvijek je vjerovanje vjernikâ; cf. J.M. Castillo, 1. c., 216. – 218.

[11] "Jako me plaši svođenje bîti kršćanstva na proživljeno milosrđe... Pojam proživljenog milosrđa neodređen je. Ukoliko ono znači bezinteresno predanje, mislim da bi licemjerno bilo smatrati ga monopolom kršćanstva, jer radi se o nečemu što izvire iz ljudskoga srca, koje je Bog stvorio naravno dobrim. Milosrđe, u strogom smislu riječi, znači ljubav prema bližnjemu koja obuhvaća njegovu božansku dimenziju i pomaže mu da se s obzirom na tu dimenziju usavrši." (J. Daniélou, *¿Desacralización o evangelización?*, str. 73). O tom aspektu milosrđa vidi opširnije u *Líneas bíblicas*, 166 – 170; *Vivencia de la Iglesia comunidad*, 56 – 64.

Jelica FARKAŠ

Šapat

Šapat tvoj
liječi mi rane
Moje more.
Sol tvojih voda
nagriza sjećanja
i ona blijede,
nestaju
u tvojim dubinama.
Grli me
Moje more, grli
ogrći svojim plavetnilom
tješi...

Mladen JURČIĆ

Skriveni tijek
(ulomak iz romana)

(Kratak sadržaj dosadašnjih zbivanja u romanu: Po nagovoru svog poznanika, nadarenoga, ali zapostavljenoga književnika Branimira Ivira, novinar Nikola Kaloper želi napisati reportažu o svećeniku Josipu Koromanu, koji je na glasu kao mistik i iscjelitelj, a oko njega se okupila vrlo aktivna molitvena zajednica. Novinar Kaloper je agnostik, pa isprva skeptično pristupa svojoj zadaći, no ubrzo ga zaokupi žar zajednice, a i neki burni događaji u svezi s njom.)

– Otac Josip Karaman doista je zanimljiva osoba – počne Ivir. – Stekao je znatan utjecaj, a velik dio redovničkoga života, od mladosti, a sada mu je sedamdeset osam godina, proveo je u mraku male, samotne ispovjedaonice, gotovo izvan vremena i prostora, vrlo daleko od "svjetskih strujanja". No zato su taj svijet i njegova strujanja dolazili i još uvijek dolaze k njemu, gotovo kao proročištu, možda baš zato što je toliko izvan svega, tako nepripadan da je zapravo sve njegovo, kako je to lijepo izrazio sveti Pavao: "Sve je vaše... i svijet i Krist i Pavao...sve." Inteligentan je i pun sućuti. Ni ne slutite kakva su sve imena prošla kroz njegovu asketsku redovničku sobicu, privučena kao k nekom središtu. A možda takvi duhovni portali, kako bi se danas reklo, doista vode skrivenom središtu svijeta. Možda se ne treba čuditi da su tom skromnom, siromašnom svećeniku dolazili slavni i moćni ljudi. Tajna vjere, duhovno središte, neodoljivo privlači, koliko god to nijekali, odbacivali, ili se pravili da tu tajnu odbacujemo. No svijet je uzburkano i nesigurno mjesto, pa ni takvo duhovno privlačenje nije uvijek bezopasno.

– Nije bezopasno – začudio sam se. – Kako to mislite?

– Upravo onako kako sam rekao. Ispričat ću vam nešto, iako ne znam da li bih trebao. Još razmjerno nedavno bilo je to opasno znati. No u prošlo vrijeme, u doba bivšega režima, dogodilo se da je otac Josip, koji je već tada bio poznat kao mudar, požrtvovan ispovjednik i redovnik sveta života, primio nevjerojatan posjet. Rekao mi je da ga se, iako nije sklon tome da svuda vidi "znakove", vrlo dojmila ta podudarnost, ako se to uopće može tako nazvati, no činjenica je da se tog prohladnoga jesenjega jutra kao i obično zadubio u molitvu i razmatranje, pa iako je namjeravao moliti za bolesnoga rođaka, za kojega će kasnije tog dana odslužiti misu, nešto ga je navelo da umjesto toga moli za, kako se izrazio, "posebno okorjele grešnike i bezbožnike" i da razmatra o tome kako na najbolji način pomoći takvim, naizgled beznadnim ljudima, u vrijeme kad su se i vjera, a i sam pojam grijeha smatrali štetnim fosilima, zaostalima iz davnoga, "neosviještenoga" doba. Smatralo se da u to doba "postvarene filozofije" i "čovjekova konačnoga oslobođenja od jarma neznanja i praznovjerja" obrazovana osoba ima daleko pametnijega posla nego da gubi vrijeme na "bapske", štetne besposlice. No otac Josip tog se jutra i protiv svoje volje zadubio u razmatranje upravo o pomaganju taštim nevjernicima, čija je tadašnja represivna ideologija podcjenjivala, pa i progonila vjeru, premda je plagirala upravo neke ideje i značajke kršćanstva. Molitva i razmatranje bili su kraći no obično, jer trgnuvši se, otac Josip je u okviru otvorenih vrata svoje sobice ugledao dvije prilike. Mladi, usplahireni subrat redovnik, koji je u to vrijeme vršio dužnost vratara, uznemireno ga je, drhtavim glasom pozvao, kako bi ga upozorio na iznenadni posjet, no odlučni posjetitelj očito nije čekao da ga vratar najavi, nego je nestrpljivo pošao za mladićem, pa se u polumračnom okviru vrata sad ocrtavala i njegova pomalo zloslutna pojava u dugom kaputu, sa šeširom na glavi.

– Otpravite ga! – kratko je i odrješito zapovjedio ocu Josipu, nijednim pokretom ne pokazavši na uplašenoga vratara, koji je slutio što bi tako rano ujutro mogli značiti dug, crn kaput i šešir iste boje.

– Možete ići, hvala vam – nasmiješi se otac Josip posve smireno, iako je, kao i mladić, predosjećao nevolju. U to vrijeme iznenadna i smiješno bezrazložna uhićenja duhovnikâ nisu bila nikakva rijetkost, a dolazak takvih ljudi uvijek je značio nevolje, no ovaj put to nisu bile nevolje na kakve je otac Josip navikao. Riječ je bila o posve drugoj stvari, štoviše o nečemu gotovo čudesno drukčijemu. Iako je pridošlica ocu Josipu zapovjedio da se spremi i pođe s njim, nije to bilo uhićenje, niti se ticalo neke uobičajeno apsurdne, ali nemilosrdne optužbe, nego je, baš naprotiv, na neki način bila molba, molitva.

– Molitva? – upitao sam, ne razumijevajući.

– Rekao sam: na neki način – odvrati Ivir – jer pokazalo se da je sve to nalik na neposredni nastavak svećenikove jutarnje molitve i razmatranja, čak bi se moglo reći da su se molitva i razmatranje postvarili.

Onda je ispričao kako se otac Josip na brzinu spremio, vedro odgovarajući na zapovijed osornoga posjetitelja, no ta je zapovijed zapravo doista bila molba, jer čovjeka u crnomu, u to vrijeme gotovo službenomu kaputu poslali su da svećenika zamoli da dođe kako bi nekome zapravo pružio duhovnu utjehu, samo

je poslanik sve to prenio za njega uobičajenim odrješitim tonom, jer valjda nije ni znao drukčije razgovarati u tim prilikama i još sa svećenikom.

Uglavnom, bila je riječ o ovome: vrlo visoki onovremeni politički, partijski moćnik teško je obolio, pa se očito uplašio i možda prvi put dublje porazmislio o "konačnim stvarima", smislu i besmislu sirove "moći", a možda je u djetinjstvu primio vjersku poduku, što je u njemu ostavilo duboko zakopane, zakržljale, ali ponekad čudno neuništive korijene, ili je naprosto doživio naglo prosvjetljenje i napad kajanja, jer visoki su dužnosnici tada imali štošta na duši; no bilo kako bilo, nikako mu se nije sviđala pomisao da umre onako kako je živio. Kako se Ivir izrazio, samovoljne osude bez imalo pravno prihvatljivoga suđenja, i to ne samo na dugi zatvor, nego i smrtne, bile su dio folklora ondašnjih glavešina, a šuškalo se (istina vrlo tiho) da je *taj* glavešina, uz tajne i polutajne noćne egzekucije nad "državnim neprijateljima", posebno u krvavo kaotičnomu razdoblju poslije krvavoga i kaotičnoga rata, sredio i to da nekolicina njegovih previše prodornih političkih takmaca iznenada doživi "tragične nesreće". No u sudbonosnu času, budući da je njegov najnoviji protivnik, Smrt, bio imun na namještene nesreće, sjetio se oca Josipa, koji je ondašnjim "pravovjernim" političarima bio trn u oku, pa je poslao po njega i tako svećeniku pružio priliku da mu se, začudno, još isti dan postvari razmatranje o inače teško dokučivu načinu obraćenja, o spašavanju i iskupljenju okorjelih bezbožnika.

I tako je nekoć krvavi dužnosnik umro kao vjerni katolik, pa su se ostvarili maštanje dobroga, zauzetoga oca Josipa i evanđeoska pouka o rasipnomu sinu. Otac Josip mogao je biti vrlo zadovoljan... da je živio u drukčijem svijetu, gdje tako neočekivano poučne zgode nisu krile isto tako neočekivane opasnosti. Ali kad se, u svijetu i vremenu u kojemu je živio, jedne večeri, prilično kasno, vraćao u svoju sobicu nakon što je pohodio nekoliko teških bolesnika, u pokrajnjoj uličici u blizini crkve iz mislî su ga o tome je li danas uspio pronaći najbolje riječi utjehe i okrepe trgnuli fijuk i tupi udarac u zid nedaleko od njegove glave. Zaprepašten, u površini zida ugledao je malu rupu, a onda se rasprsne još bliži komadić zida, pa iako nije bio dovoljno svjetovan da bude čitatelj kriminalističkih romana, ili gledatelj takvih filmova, kroz glavu mu sijevne pomisao da netko puca na njega iz pištolja s prigušivačem. U prvi mah se skamenio, a onda je, okrenuvši se, malo dalje niz ulicu ugledao tamni automobil, parkiran u sjeni, gdje nije bilo svjetiljke. Jurnuo je u prvu vežu, a dok je nestajao u njoj, nedaleko od njega ponovno se rasprsne komadić zida. Kroz hodnik u prizemlju kuće istrčao je u dvorište, a ondje su, srećom, na drugom kraju bila još jedna vrata, pa je potrčao kroz njih, hodnikom susjedne kuće pobrzao je u drugu ulicu, zamaknuo iza ugla i ponovno zaronio u vežu, kad je iza sebe začuo brujanje automobilskoga motora.

Nije ga obuzela panika, ovaj nesigurni život ionako je smatrao samo pripremom, ispitom i kušnjom za ostvarenje pravoga života u nadsvijetu, pa kad čas njegova odlaska bude prispio, spremno će ga prihvatiti. Ako cijena njegova života na zemlji bude nesvakidašnja pomoć grešniku, kojega bi čak i on inače bio sklon smatrati beznadnim, nije to ni tako loš završetak duhovnih nastojanja! Jer nije sumnjao da je upravo to što je pomogao onom dužnosniku razlog što se mirna večer naglo pretvorila u noćnu moru iz kriminalističkoga filma. Iako je sve što je otac Josip čuo u ispovijedi bilo zauvijek zapečaćeno jedinstvenim, nepobitnim sakramentalnim otajstvom, netko očito nije imao pojma o zakonitostima duhovne pomoći, pa je smatrao da ono što je dužnosnik iskreno i potpuno ispovjedio treba zapečatiti i osigurati nečim mnogo konkretnijim i ovosvjetovnim, u što je takva osoba jedino vjerovala – metkom iz pištolja!

Kad se te večeri dohvatio svoje sobice nije se tresao od straha, nego od pukoga šoka i od za njega naporne, neuobičajene tjelovježbe – brzoga trčanja. Utonuo je u molitvu ne samo da bi se smirio i zahvalio što je preživio napad, nego je bio svjestan da više nije nimalo siguran ni ovdje, u prisnosti svoje asketske prostorijice, naizgled posve izdvojene iz svijeta i vremena. No te noći, a ni sutradan nije ga nitko uznemiravao, a onda je na duže vrijeme otišao u drugi grad, kamo su ga već prije pozivali, jer nedostajalo im je požrtvovnih duhovnika.

– I ja, a još više otac Josip i ljudi kojima pomaže mogli bismo vam ispričati mnogo takvih priča o onim vremenima, ali nisam siguran biste li ih čak i danas mogli baš lako plasirati. Vjerojatno smatrate da je bolje igrati na sigurno – završi Ivir, pogledavši me sa smiješkom.

– Ne podcjenjujte me – pobunio sam se. – No sad mi je još draže što ću upoznati oca Josipa. Ako su i priče o ozdravljenjima tako zanimljive...

– Dakako da jesu, ali na njih ćete morati pričekati, jer otac Josip je vrlo skroman čovjek.

* * *

Na ulazu u župni dvor, vratar nas izvijesti da je otac Josip u prostoriji za primanje, na kraju hodnika. Prošli smo dugim, nedavno okrečenim hodnikom, u kojemu, kao što je Ivir prognozirao, nije bilo vruće, a dok smo se približavali, iz posljednje prostorije čuo se ljutit glas.

– Da, ali pogledaj mene, a onda sebe i razmisli kako si *ti* prošao! *Ja* imam obitelj, ženu koja me voli već skoro četiri desetljeća, kćer, zeta i krasnu unuku,

krunu moje sta... mojega zreloga doba, a cijelo vrijeme sam imao i odgovoran posao, pa sam zaradio punu mirovinu!

– I ja imam dobroga i vrijednoga unuka, s kojim se odlično slažem – bunio se drugi glas, ali mnogo blaže i pomirljivije. – On je kruna *mojega* "zreloga doba".

Ivir zastane na otvorenim vratima prostorije za primanje, nasmiješi se Nikoli i pokaže glavom. Na sredini poveće prostorije s prozorom koji je gledao na razlistali, dobro održavani vrt stajao je dugi stol, a oko njega su bile stolice. Na čelu stola sjedio je stari svećenik guste sijede kose i sa smiješkom na naboranu licu gledao dva čovjeka koja su sjedila pred njim, jedan nasuprot drugome. Obojica su zašli u drugu polovicu šestoga desetljeća, ljutiti govornik bio je onizak, mršav i proćelav, rijetke sijede kose uredno začešljane, a unatoč valu vrućine odjeven u svijetlo odijelo s kravatom. Drugi je bio vrlo krupan i debeo, sa širokim licem koje je podsjećalo na ostarjeloga buldoga. Na sebi je imao izblijedjelu košulju s otrcanim ovratnikom i izlizane, ne baš čiste hlače, a njegov uredni sugovornik, koji ga je očito optuživao, ustao je, poučno podigavši prst.

– Da, možda – parirao je prilično pokunjenoj obrani svog krupnog sugovornika – ali tebe je tvoja žena davno ostavila, i to s punim pravom, jer bio si propalica, pijanica, čak i narkoman! Nije čudo da si to postao, nakon onakve mladosti.

– Odavno sam prestao piti, a drogu nisam vidio već dvadeset pet godina. Otac Josip me je spasio, kao uostalom i tebe.

– No tebi je trebalo daleko više pomoći! *Ja* sam bio potpora svojoj obitelji, a tvoj sin ti je na čuvanje ostavljao unuka samo zato jer su on i žena mnogo radili. Inače tog dječaka ne bi ni vidio. Možda ga danas više ne bi ni prepoznao.

– To nije istina – pomirljivo je prosvjedovao napadnuti. – Domagoj me voli, bliski smo i uvijek mu je bilo dobro kod mene. Naučio sam ga igrati nogomet, košarku i pecati. Bio sam zabavan djed, otkad se rodio nisam više pio, niti sam se drogirao. Zaposlio sam se, pa sam sad i ja u mirovini. Ali ti to znaš. Domagoj je dobar mladić, posve vrijedan tvoje dragocjene unuke. Ne dopuštam da tako govoriš o njemu.

– Protiv njega nemam ništa, riječ je o tebi. Pogledaj se: jadni starac! Ne mogu povjerovati da sam ikada strepio od tebe! Bio si obični huligan, bezobzirni nasilnik. Koliko sam samo straha i tjeskobe proživio od takvoga blesana!

– Ali bilo je to prije više od pola stoljeća – upozori njegov krupni sugovornik, raširivši ruke.

– Vrijeme nije bitno! – ustvrdi tužitelj. – Ustrajno si me, a potpuno bezrazložno napadao i proganjao, da nisam mogao ni predahnuti. Uživao si me ponižavati, valjda zato što sam bio mali rastom, nesiguran u novoj školi i jer sam nosio naočale. Zbog tebe su me u cijelom tom razdoblju djetinjstva spopadale traume i napadi tjeskobe, kojih se dugo nisam mogao riješiti.

– Žao mi je, žao mi je, što da više kažem? Već sam se sto puta ispričao!

– Isprika tu slabo pomaže. Sjećam se kao da je jučer bilo kako sam...

– Ne možeš se tako dobro sjećati poslije toliko godina! Rekao sam da mi je žao. Od srca žalim što sam te prije sto godina zezao.

– Prije manje od pedeset pet, ali već sam te odavno zaboravio. A onda, zamisli, moja Ivana, unučica koju sam toliko puta njihao, pričao joj priče i vodio je u zoološki vrt, odjednom mi predstavi svoga zaručnika, moram iskreno priznati: pristojnoga mladića, svidio mi se, ali zamisli sad ovo: Nakon nekog vremena naletim pri upoznavanju obitelji na djeda njezinoga zaručnika, na *tebe*, običnoga huligana, koji me je u školi maltretirao!

– Prije sto godina! – pokuša mu u glavu utuviti buldog.

– Nasilnik je nasilnik. I to djed zaručnika moje Ivane!

– Nije točno!

– Nije istina da si joj djed?

– Ne, nego da nasilnik ostaje nasilnik. Pa bili smo djeca, nisam još imao pameti. Uostalom, obratio sam se!

Otac Josip se pokušavao umiješati, ali proćelavi čovjek nekoliko je puta nadjačao njegov smireni glas. Kad je na vratima ugledao Ivira i mene, svećenik nam se nasmiješi i dade nam znak da počekamo.

Sad je i ogorčeni tužitelj postao svjestan pridošlica, pa popravi kravatu i reče mirnije: – I otac Josip i ja na tebe smo izgubili već previše vremena. Samo ga besmisleno zadržavamo. Oprostite na ovome, oče, ali s pravom sam se razljutio.

– Doista mislim da je već krajnje vrijeme da se prestaneš ljutiti, Kazimire. Kako je i sam rekao, Berislav je već dugo dobar župljanin, a i vrijedan član naše zajednice, baš kao i ti. Dakle dogovorili smo se. Prekosutra ćemo se ponovno vidjeti, pa ćete me izvijestiti o svemu.

Uredni čovjek je već stajao, a sad ustane i buldog, po imenu Berislav. – Još jednom, oprostite, oče – ispričao se. Obojica su se rukovali sa svećenikom, kimnuli nam u znak pozdrava, a dok su se udaljavali niz hodnik, bivši se nasilnik pomalo plašljivo obrati svojoj davnoj žrtvi. – Hajde, stari, što kažeš na jednu kavu?

Ivir me predstavi ocu Josipu, koji mi vedro i čvrsto stisne ruku, pa nas pozove da sjednemo za stol. Kad smo zauzeli mjesta na kojima su maločas sjedili nekadašnji maloljetni prijestupnik i njegova ogorčena žrtva, upitao nas je jesmo li za odličan kruškovac, ili bolje upitao je mene, jer znao je da Iviru liker uvijek prija. – Branimira – pokazao je Ivira – cijene svi članovi naše male, ali zauzete zajednice, o kojoj vam je možda već pričao.

– Opširno smo i zanimljivo razgovarali – odvratih.

– Naprosto nastojimo okupiti ljude koji žele činiti dobro i naći neki smisao, kako za sebe, tako i za druge, a u tome, uz Božju pomoć, poprilično uspijevaju. Dva člana ste upravo upoznali, no to nije tipično raspoloženje ni ozračje. Ta dvojica povremeno se malo sporječkaju. Vrlo su zanimljive osobe. Zajedno su išli u pučku školu, gdje je gospodin Hrgar, onaj krupniji, igrao ulogu tipičnoga školskoga nasilnika, a među ugnjetavanim nevoljnicima bio je i gospodin Zeba. Od pučke škole, desetljećima se nisu vidjeli, a za to vrijeme gospodin Zeba je od nekoga čuo da je njegov nekadašnji gnjavator prilično propao. Gospodin Zeba, kao što ste možda čuli, ima unuku, a njegov davni oponent unuka. Neobičnim slučajem, ili možda ne tako neobičnim, jer, konačno, ne žive na velikoj udaljenosti, dvoje mladih su se sreli, zavoljeli, pa se uskoro kane vjenčati, a dok su jedno drugo upoznavali sa svojim obiteljima, djedovi su otkrili da odavno poznaju jedan drugoga. Čini se da je gospodin Zeba zauzeo nepomirljivo stajalište, jer kad čovjek stari često se bolje sjeća davnih dana nego novijih događaja; ali pomirit će se. Hrgar je mnogo pio, a i drogirao se, ali onda se iskreno obratio. Došao je k meni i ušao u našu zajednicu, u kojoj se smirio i, kako se izrazio, napokon pronašao svoje pravo ja, svoj život i njegov smisao, a za to nikad nije prekasno. Otkako je došao, vrlo je vrijedan, pa su se siromasi iz naše župe okoristili. Nedavno nam se pridružio i njegov unuk, pa se sve dobro završilo, ili će se barem vrlo skoro povoljno završiti. – Otac Josip se raspoloženo nasmije, a kad sam pohvalio kruškovac, privlačno zlatne boje, svećenik mi nalije još jednu čašicu.

– Naša zajednica inače broji dvadesetak osoba – nastavio je – a posvetili smo se dobrotvornom radu, podučavanju i razmatranju, duhovnim vježbama. Nekoliko žena dobro kuha, pa spremaju i raznose obroke manje sretnoj braći u župi, ali i izvan njezinih "granica". Ne vjerujemo u granice. Među nama su i dvije, kod djece omiljene vjeroučiteljice, zatim sveučilišni profesor, liječnik psihijatar, upravitelj poznate tvrtke... a i nadareni, no nažalost do sada zapostavljeni i nepravedno prešućivani književnik – pokazao je Ivira, koji mu podizanjem čašice s kruškovcem zahvali na lijepim riječima.

– No ja ga neću zapostaviti, ni prešutjeti – uvjeravao sam ga. – A ni vas. Predobro ste me počastili.

– Hvala. – Svećenik me je motrio vedrim, prodornim smeđim očima. – Naša zajednica ima mnogo planova, no drugo je pitanje hoćemo li ih moći ostvariti. Želimo i nastojimo djelotvorno pomoći ne samo siromašnima, beskućnicima i gladnima hrane, ali i istinske nade, očajnima i slomljenima, nego i onima koji su na drugi način posustali: razočaranima, obeshrabrenima, koji su se posvetili nečemu dobrom i izvornom, ali postoji opasnost da klonu, odustanu, pa njihov rad, koji će tko zna kada i za koga biti vrlo važan, nikada ne bude ostvaren. Dakle brinemo se i za stvaralaštvo, za sve dobro, lijepo i korisno što dolazi iz iskrenoga ljudskoga srca, onako širokoga i osjećajnoga kako ga je Bog stvorio. Zato sebi laskam da se, zahvaljujući i našim skromnim nastojanjima, održavaju naizgled mala, ali lijepa i zanimljiva "skrivena strujanja", podstruje ispod uzburkane društvene površine, koja često ne odražava ono najbolje ni bitno. Ne samo u našem društvu. Biblijski Propovjednik kaže da nema "kruha za mudrace, ni bogatstva za razumne, ni milosti za učene", a na ovom svijetu često nema ispune ni ostvarenja za žarke, nadarene tražitelje. To je još jedna nepravda, uz druge brojne nepravde, koju nastojimo ako ne ispraviti, onda barem, uz Božju pomoć, ublažiti koliko možemo. Možda ćete ta nastojanja nazvati zanesenjačkima, ali začudili biste se što nam je sve dosad pošlo za rukom. Zato se, na svoj način, brinemo i za gospodina Ivira – ponovno se nasmiješio – jer smatramo da to zaslužuje. Dobar je pisac i u svojim se djelima bavi vrlo zanimljivim, po našem mišljenju važnim temama. Prije nego nam se pridružio i on je bio na rubu odustajanja, iako svi ovdje mislimo da radi vrlo vrijednu stvar.

– Zajednica će, svojim prilozima, djelomično sponzorirati objavljivanje mog novoga rukopisa – objasni Ivir. – Moglo bi pomoći ako i ti nešto napišeš.

– Doprinijet ću koliko budem mogao – obećao sam, osjećajući da mi je jezik pomalo odebljao nakon što mi je otac Josip nalio još jednu čašicu kruškovca.

– Od srca vam hvala – odvrati svećenik. – Previše je jednostranosti, a ona je pogubna za ljudski duh i njegov stvaralački izraz. Gospodina Ivira na margine je često gurala vladajuća ideologija, a svaka je ideologija beznadno jednostrana i zato razorna, jer nam nasilno sužava i zatvara vidike i obzore, umjesto da širi stvaralačke mogućnosti. Upravo su ideologije najveće prokletstvo naše sredine, pa je često poput zlata rijetka prava samosvojnost, koja je temelj za svako traženje i nalaženje.

– Slažem se – izjavih, a Ivir primijeti nazdravljajući:

– Otac Josip ne poznaje predaju ni posustajanje – odlučnost je srž njegova djelovanja.

Dok je još govorio, u prostoriju uđoše dvije žene koje su nosile poveće posude. Jedna od njih bila je omanja, mršava, živahna starica sijede kose skupljene u punđu, a druga redovnica, mlađa, vitka žena, čije mi se crte lica, uokvirenoga kukuljicom, učiniše poznate. Otac Josip ustane.

– Evo naših dobročiniteljica – pozdravio ih je. – Jesu li naša manje sretna braća bila zadovoljna obrokom?

– Bilo ih je dirljivo gledati kako zahvaljuju – nasmiješi se redovnica. – Iako su mi dragi i oni namrgođeni, jer ogorčeni su zbog prilika kakve nisu zaslužili.

Otac Josip mi je predstavio dvije žene: starica se zvala Nela Glogovšek, a ruku mi je zgrabila čvrstim, vedrim stiskom; dok se redovnica zvala sestra Honorata, pa premda, prilikom predstavljanja, uz redovničko ime nije išlo nikakvo prezime, sjetio sam se odakle mi je poznata. Bila je to Romana Biuk, donedavna popularna glumica, u stalnom usponu, jednako uspješna u kazalištu, na filmu i na televiziji, otprije poznata i po nekoliko skandala, a njezino naglo obraćenje i odlazak u samostan mediji, ali i njezini poštovatelji, isprva su smatrali običnim hirom nepredvidljive zvijezde, ili čak reklamnim trikom. No ubrzo se pokazalo da je od iskrene i čvrste odluke da se zaredi ne mogu odgovoriti ni prijatelji i kolege glumci, ni poznati režiseri, producenti, televizijski upravitelji, a ni bivši zaručnici, pa je njezin odlazak u samostan bio popraćen medijskom kakofonijom, od šaljivih i ciničnih komentara do kvazipsiholoških rasprava o uspješnoj ženi s estrade – ženi koja je "imala sve", ali nešto joj je očito nedostajalo. Većina medija njezin je postupak smatrala privremenom ludošću koja je, doduše, zanimljiva i izvorna, ali i njezinim prijašnjim nepodopštinama moralo se priznati da su bile poprilično izvorne.

No onda je žutilo takvih napisa počelo blijedjeti, medijsko je zanimanje je splasnulo, a ubrzo i sasvim utihnulo, jer Romana Biuk očito je ozbiljno shvatila svoj poziv, u koji je požrtvovno uronila, pa "elitni filmski, kazališni i estradni krugovi" o njoj više ništa zanimljivo nisu čuli, samo je nekoliko vjerskih publikacija donijelo napise, a i razgovor s njom. Bilo je očito da je riječ o istinskom, duboko promišljenom, gotovo mističnom obraćenju, a bila je oduševljena, samozatajna redovnica, poznata po neumornom pomaganju bližnjima.

Prilikom upoznavanja pozorno me je pogledala. – Vaše ime mi je nekako poznato. Jeste li novinar?

S osmijehom sam priznao krivicu.

– Svojevremeno ste pisali o kazalištu?

– Točno, ali odonda sam nisko pao, te sad više kopkam po neugodnim aferama.

– Nešto sam od toga čitala, ali htjela bih vam zahvaliti za lijepe riječi koje ste napisali o meni.

– Bilo mi je zadovoljstvo, jer vaš nastup mi se zbilja svidio. Maločas, čim ste ušli, učinili ste mi se poznati. Romana Biuk, cijenjena zvijezda, je li?

– Ne, nije tako. Bivša sam zvijezda, a taj sjaj, ako je ikad bio autentičan, sad je daleka prošlost – blago će ona. – Romana Biuk bila je lakoumna, površna, isprazna žena, a ako je i bila nadarena, taj je dar nemilice rasipala na bezvrijednosti. Nije bila neinteligentna, ali mislim da joj je nedostajala cijela jedna nužna dimenzija.

– Koju je sada, nadam se, stekla – dometnem. – No ostvarila je odlične uloge i u vrijednim djelima.

– Možda, no to su bile mrvice, razbijen, rastrgan život, koji me ni izdaleka nije zadovoljavao. No ne bih više govorila o Romani. Ja sam sestra Honorata. Hoću reći, to doista *jesam* i uvijek sam bila, samo što to još nisam spoznala. Ali Romana Biuk više ne postoji i nije mi je žao.

– Ipak, bila je dobra glumica.

– Možda. Iako mi to više ne znači mnogo, htjela bih vam zahvaliti za lijepi napis o mojoj posljednjoj ulozi. Vaš esej bio je čak pomna raščlamba moje glume, pa mi je, moram priznati, u to vrijeme vrlo laskao. Znalački ste pisali i o drami, a i o kazalištu uopće. Šteta da ste prestali.

– Predstava me se dojmila. Volim Tennesseeja Williamsa u njegovim najboljim djelima, a "Iznenada prošlog ljeta" je odlična drama, šokantna, a opet lirska; žestoka i senzibilna. Vaša Catherine bila je odlično pogođena, vrlo je istančano balansirala između očaja, pobune i ranjivosti, između osjećajnosti, žestine i krhkosti. Sjećam se da sam nešto u tom stilu i napisao. Čestitam vam na tome, ali to vam, kako ste rekli, više nije važno. Nije mi bilo teško nadahnuto se osvrnuti na izvedbu, jer cijenim Williamsa, koji u svojim najboljim djelima razvija značajnu temu osjećajnoga, ranjivoga, ali upornoga osamljenika u stalnom sukobu s hladnim, nesmiljenim, blago rečeno prozaičnim svijetom.

– U neku ruku slika sve osjećajne ljude. U to vrijeme spremali smo i "Staklenu menažeriju", ali onda sam ulogu prepustila Mireli Sinković.

– U "Menažeriji" biste bili zanimljiva Amanda.

– Mislim da mi ipak najbolje stoji uloga sestre Honorate. Svatko od nas najzanimljiviji je u ulozi osobe kakva doista jest, ako je to u stanju otkriti, ako može spoznati i razraditi tu ulogu.

– Čini se da vama to dobro uspijeva.

– Još jednom: hvala. Glumci na određeni način bježe od sebe, u druge, izmišljene osobe, rado se prerušavaju. Prestala sam s tim.

– No pritom se i umjetnički izražavaju – primijetio sam. – Možda je svako umjetničko djelo svojevrsni bijeg, ali ponekad vrlo lijep i značajan.

– Najljepše je i najznačajnije kad nešto dobro i smisleno radite kao vi sami, *svojim* bićem, i to cijelim; svim njegovim mogućnostima, a ne samo jednom stranom, kako god dojmljiva bila.

– Bravo, sestro – pohvali je Ivir i podigne čašicu. – Ni ja to ne bih bolje izrekao. Trebali biste zapisivati svoje misli i objavljivati ih u župnom listu.

Mladen JURČIĆ

Opadanje

Teret oblaka smračuje šume,
nitko ne mari za ničiji pjev
nad večernjim strništima srca,
tamnoljubičasto grmlje
nema osobnost tužaljki,
a i planinski su obzori tek onoliko veličajni
koliko smo trenutno sposobni za ushit.

Na zabačenoj livadi hrđa
olupina čuvstvene miline.
Već boje su jesenjeg lišća
pustolovna nada i čežnja
za uzbudljivim putovanjem do visova,
a sutonska rumen nad krošnjama
blijedi u ništavilo. Blago onome
tko je u životu učinio nešto vrijedno
prije nježnog i pustoga sumraka...

Vladimir REM

Šokaštvo u slavonskom tekstu hrvatske književnosti

Kako će ovdje biti govora o hrvatskim piscima iz Slavonije koji pripadaju šokačkom književnom korpusu, želim ponajprije otkloniti moguće nerazumijevanje termina koji se u tekstu spominju.

O samom imenu Šokci neću u ovoj prilici razglabati, kao ni o tome što je nekad (u srednjovjekovnoj Bosni) ono obuhvaćalo i označavalo, jer za temu o kojoj je ovdje riječ to nije važno. Potrebno je međutim upozoriti na činjenicu da termin Šokadija (izvedenica od imena Šokac) danas funkcionira kao naziv područja u kojemu žive šokački Hrvati u Slavoniji. Taj se naziv dakle veže samo za jedan dio slavonskog zemljopisnog prostora, točnije samo za ravničarsku Slavoniju priljubljenu uza Savu.

1.

Od svih hrvatskih pokrajina Slavonija je najkasnije književno progovorila: tek u XVIII. stoljeću, nakon izgona Turaka s ovih prostora. O tome koliki je raspon od početaka književnog rada u južnoj Hrvatskoj do književnih početaka na slavonskim prostorima najbolje govori podatak da Marulićeva *Judita* izlazi 1521. a tek 1762. pojavljuje se Reljkovićev *Satir iliti divji čovik*.

"Vinkovčanin, iako je rođen u Svinjaru", kako će za Matiju A. Reljkovića kazati dr. Ljudevit Jonke pišući o njegovu prinosu hrvatskom jezikoslovlju *(Nova slavonska i nimačka gramatika*, 1767.), u *Satiru* opjevava i Vinkovce, Brod, Novu Gradišku, Đakovo, Našice, pa je to prvi spomen tih slavonskih gradova u hrvatskoj književnosti. Rukopis njegova popularnoga spjeva čuva se i danas u vinkovačkoj gimnaziji kao neotuđiva baština ovoga podneblja.

Prije Reljkovićeva popularnog spjeva i drugih djela po kojima je Slavonija ušla u hrvatsku književnost više je pisaca djelovalo diljem Slavonije. Ako bismo prebrojili sve koji se javljaju od 1707., kada je Ivan Grličić, župnik đakovački, objavio katekizam *Put nebeski*, do kraja XVIII. Stoljeća, kada franjevački pisci Blaž Bošnjak (iz Vrbove pokraj Nove Gradiške) i Bernardin Leaković (iz Bošnjaka nedaleko od Županje) izdaju svoja djela (*Ispisanje rata turskoga po Josipom II.*, 1795., *Nauk od poglavitih stvarih kerstjansko-katoličanskih*, 1798.), bio bi to popis od tridesetak imena.

Jedan od najpoznatijih slavonskih franjevaca XVIII. stoljeća, Blaž Tadijanović (daleki predak najdugovječnijeg hrvatskog pjesnika Dragutina Tadijanovića), djelom *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik*, objavljenim 1761., predstavio se kao prvi hrvatski jezikoslovac iz Slavonije. Tim je djelom Blaž Tadijanović dao dragocjen prilog oblikovanju hrvatskoga jezičnog standarda na štokavskoj osnovi.

O plodnoj spisateljskoj djelatnosti u tome vremenu kada je crkvena literatura zapravo bila jedini oblik književnog izražavanja u Slavoniji – svjedoče brojna djela pisaca franjevačkog reda. Ta djela, iako bez većih umjetničkih vrijednosti, većinom odgojno-vjerskoga sadržaja i namjene, čine temeljni sloj hrvatske pisane riječi u Slavoniji, pa i u onom njezinom dijelu koji nazivamo Šokadijom.

Već u prvoj polovici XVIII. stoljeća fra Antun Bačić, rodom iz Vrbe nedaleko od Broda (ne zna se točno koje godine je rođen, a umro je 1758.), objelodanjuje svoje crkvenopovijesno djelo *Istina katoličanska* (1732.). Iako se za tog povjesničara u fratarskoj halji i dosad znalo, a i visoko ga se cijenilo (Tomo Matić naziva ga nestorom slavonskih franjevačkih pisaca), činjenica je da je Antun Bačić bio prešućivan. Bilo je to, dakako, u sklopu općeg komunističkog odnosa prema prošlosti, baštini i tradiciji, ali je u vezi s Bačićem i cijelim nizom naših pisaca bila još i posebna nepovoljna okolnost što su bili crkvene osobe.

Ivan Velikanović utemeljitelj je crkvene drame na hrvatskom jeziku u Slavoniji (prvo njegovo djelo *Prikazanje raspuštene kćeri, velike poslije pokornice svete Margarite od Kortone* izlazi 1780.), a Josip Stojanović prvi pjesnik. Stojanovićeva zbirka *Tužba duše i tila* izišla je 1794., točno osamdeset godina prije nego što će svjetlo dana ugledati rodoljubna balada Huge Badalića *Panem et circenses*, koja će za toga Brođanina, tvorca stihova *Oj Brode moj na hladnoj Savi*, značiti njegov ulazak u hrvatsku književnost.

Franjevačkoj skupini "začinjavaca" pripada i jedan svjetovni svećenik, Vid Došen, autor opsežnoga epa u sedam pjevanja *Aždaja sedmoglava*, usmjerenog kritici ljudskih slabosti i mana. Vid Došen je djelovao kao župnik u Duboviku nedaleko od Broda.

Počeci književnog rada u Slavoniji nedjeljivi su od franjevačke pisane riječi XVIII. stoljeća. Bez toga duhovnog i stilskog sloja ne može se govoriti o kontinuitetu slavonskog udjela u hrvatskoj književnosti.

2.

Nemali broj hrvatskih književnika iz Slavonije, naročito s područja Šokadije, podrijetlom je sa sela.

Velika Kopanica i Oriovac, tipična slavonska šokačka sela, jedno na istočnom, a drugo na zapadnom dijelu brodskog kraja, dali su hrvatskoj književnosti nekoliko pisaca. Ta je pojava utoliko zanimljivija što sličnoga primjera u Slavoniji nema. Književna povijest Slavonije ne bilježi selo u kojem su rođena tri (kao u Oriovcu) ili čak četiri pisca (kao u Velikoj Kopanici).

Velika Kopanica ulazi na književni zemljovid Slavonije početkom XIX. stoljeća kada se svojim djelima pojavljuje Adam Filipović. Rođeni Kopančanin, svećenik i pisac, umnogom sljedbenik M. A. Reljkovića (na njegovu tragu napisao je u stihovima svoj *Razgovor priprosti*, 1822.), kao "posljednji prosvjetitelj Slavonije" prihvatio je Gajev pravopis i pisao ijekavskim govorom (za razliku od ostalih slavonskih pisaca onoga doba, koji su pisali slavonskom ikavicom). Ivan Filipović svojim pedagoškim i kulturnim djelovanjem na osebujan će način obilježiti vrijeme u kojemu živi. Književnost, prema Ivanu Filipoviću, ima u prvom redu odgojnu zadaću ("Svrha naših književnih radnji nije i ne može drugo biti nego da književnošću u narodu probudimo i razvijemo svijest duševnu i ćudorednu", pisao je), pa je stoga i svoj književni rad podredio pedagoškim ciljevima. Imenom toga "oca hrvatskog učiteljstva" i "velikana naše prosvjetne i kulturne povjesnice" naziva se danas najviša državna nagrada za ostvarenja u odgojno-obrazovnoj djelatnosti. Iako opsegom nevelik, zanimljiv je i književni opus Ferde Filipovića, mlađega brata Ivana Filipovića, u kojem se ovaj pripovjedač bavio hrvatskom prošlošću. Četvrti Kopančanin, Antun Matasović, objavio je u razdoblju od 1920. do 1945. desetak knjiga, među kojima i četiri romana (*Bartol i Bara*, *Za kruh svagdanji*, *Pred život* i *Crno kraljevstvo*) po kojima je postao jednim od najpopularnijih hrvatskih katoličkih pisaca.

Što se Oriovca tiče, zanimljivo je da tri pisca koja su potekla iz toga drevnoga sela (Oriovac se spominje još u XIII. stoljeću) svojim radom "pokrivaju" ne samo književnost i publicistiku nego i neka druga područja kulturne animacije, kao što su povijest, etnografija, arheologija, numizmatika. Podsjetiti se je, ukratko, na djela tih pisaca: Stjepan Ilijašević (pokopan u Ilirskoj arkadi u Zagrebu uz Gaja, Vraza i druge prvake hrvatskoga narodnog preporoda) autor je četiriju pjesničkih zbirki, u kojima, uz vjerske motive, opjevava prirodu i domovinu. Luka Ilić objavio je *Slavonske varoške pjesme* (od četiri sveska najvažniji je drugi pod naslovom *Lovorike* o borbama brodske i gradiške pukovnije s Turcima), te djela: *Baron Franjo Trenk i slavonski panduri* i *Slavonski*

narodni običaji, a u rukopisnoj ostavštini čuva se njegovo dragocjeno djelo *Starožitnosti kraljevstva Slavonije*. Fran S. Gundrum, liječnik, jedan od pionira naše socijalne medicine, uz stručne knjige namijenjene zdravstvenom prosvjećivanju, pisao je crtice, pripovijetke i putopise.

Članovi brodske obitelji Brlić kroz generacije sudjeluju u hrvatskom političkom i kulturnom životu, počevši od Mate Brlića, koji je na početku XVIII. stoljeća udario temelje obiteljske knjižnice i arhiva, preko Andrije Antuna Brlića, koji nas je posebno zadužio time što je sačuvao od zaborava najstariju dramu na hrvatskom jeziku iz slavonske književnosti 18. stoljeća (pod nazivom *Slavonska Judita*, doživjela 1994. svoju kazališnu praizvedbu u Osijeku), do Ignjata Alojzija Brlića, vatrenog ilirca, gramatičara i autora *Uspomena na stari Brod* (1838.), pa Andrije Torkvata Brlića i Marije Agate Brlić (u književnosti poznata kao Jagoda Brlićeva).

I novogradiška obitelj Freudenreich, poput brodskih Brlića, ima istaknuto mjesto u hrvatskoj kulturnoj povijesti. Osim u glazbenoj umjetnosti, njezini članovi ističu se na području dramskog stvaralaštva. Franjo Freudenreich pisao je kazališne jednočinke (npr. *Hrvatska svadba*), a najznačajniji član ove obitelji Josip Freudenreich (1827.–1881.) po svojim je popularnim komadima (*Graničari, Crna kraljica* i dr.) utemeljitelj hrvatskog pučkog teatra.

Stjepan Marjanović, rođeni Brođanin, svećenik, jedan je od najplodnijih slavonskih stihotvoraca za ilirizma. Pjesnik je ilirske epohe i Mato Topalović, rodom iz Zdenaca, čiji su rodoljubni stihovi, poput onih u uglazbljenoj pjesmi *Graničar*, paradigmatični za nacionalnu romantiku, a ušli su i u narodnu predaju. Ovome razdoblju pripada i rano umrli novogradiški pjesnik ljubavnih motiva Vladimir Nikolić. Pjesnik Hugo Badalić najpoznatiji je kao tvorac libreta za operu *Nikola Šubić Zrinski* (koju je uglazbio Ivan pl. Zajc).

Janko Ibler (Stara Gradiška) jedan je od prvih predstavnika tzv. feljtonske kritike u hrvatskoj književnosti, a pripovjedač i dramski pisac Ivša Bošnjak-Dragovački (Dragovci kod Nove Kapele) ponajviše je zaokupljen šokačkom problematikom i "za zapadnu Slavoniju znači ono što su Kozarci za istočnu" (M. Kaminski).

Kao i Ivana Brlić-Mažuranić (iako rođena u Ogulinu, smatra se Brođankom jer će, kao supruga brodskog odvjetnika Vatroslava Brlića, cijeli svoj radni vijek provesti u gradu na lijevoj obali Save, u kojemu nastaju i njezina djela) kandidat za Nobelovu nagradu bio je i Dragutin Tadijanović, koga njegovo pjesničko djelo stavlja u sam vrh suvremene hrvatske književnosti. Jure Kaštelan je u uvodniku *Zbornika o Tadijanoviću* (1980.) zabilježio: "Tadijanovića ponekad

nazivaju 'pjesnikom Rastušja' jer je (što i sam ističe) to slavonsko selo mjesto njegova rođenja. Uvođenje imena Rastušje u pjesmu nema deskriptivno faktografsko značenje nego izražajno i metaforičko, jer je u samoj riječi (Rastušje) i sjeta i šumor granja i njihanje zrelog žita na oranicama."

Pripovjedač Josip Mirković (rođen u Ruščici) i pjesnik Josip Pusztay (iz Donjih Andrijevaca) bili su pola stoljeća osuđeni na zaborav, ne samo zbog svojih djela objavljenih u vrijeme NDH nego i zbog svojih životnih sudbina (Pusztay ubijen 1944. u okolici Broda, a Mirković skončao 1945. u Bleiburgu). Iste tragične sudbine bio je i Marijan Matijašević (1910. – 1945.), koga "nije stajao glave samo njegov položaj u diplomatskoj službi NDH, nego i njegovo pjesništvo" (D. Horvatić). Sva trojica su svoju duboku vezu s rodnim krajem potvrdila ugradivši mnoge zavičajne motive u svoje literarne opuse.

"Veliki virtuoz, pun energije i snage", kako za A. G. Matoša reče Milan Marjanović, "meštar stiha", kako ga nazva Krleža, "tvorac hrvatskog eseja" (Kaštelan), prvi naš "novinar europskog stila" (Nehajev) i "jedan od prvih hrvatskih kritičara koji je književnom djelu pristupao kao posebnom umjetničkom fenomenu" (Šicel), bio je emocionalno duboko vezan za zavičaj. Za majku (Našičanku) "s lijepim imenom Marija", za svoje "pitomo i zdravo selo" Tovarnik, gdje mu nije bilo suđeno (citiramo ga) "da orem, da idem za ovcama, da hvatam ribu u ritovima, da sviram gajde u kolu na mjesečini, da se tučem i opijam po vašarima, da ašikujem s djevojkama po bostanima i salašima, da padam od umornosti kod žetve i rađam djecu kao svoj gazda". Legendarni A. G. M. je, godinu dana prije smrti, rekao o sebi i ovo (u putopisnom feljtonu *Obična šetnja*, 1913.): "Kao san je ova zemlja iz mene izvukla sve brige, svu težinu, pa moje 'građanstvo' ostade tek na površini, na odijelu, pa shvatam jasnije no ikada da sam ostao u duši šokac i paor kao moji djedovi i bunjevački rođaci u ravnoj Bačkoj, u pitomim, bogatim selima Kaćmaru i Plavni."

3.

Među vinkovačkim piscima 19. stoljeća najznatniji je Josip Kozarac. Šumar i književnik koji "s *Mrtvim kapitalima* počinje prvi studirati probleme Slavonije, slavonskog sela i slavonskog čovjeka" (J. Bogner) bio je, nakon Reljkovića, i prvi veliki šokački pisac koji se založio za vraćanje zemlji, uvjeren (kako će to u crtici *Tragom Josipa Kozarca* izreći spisateljica Mara Švel-Gamiršek) da "bez zemlje i nema šokaštva". Autor *Mrtvih kapitala, Među svjetlom i tminom, Tene, Slavonske šume* i drugih "slika iz slavonskog društva" prvi je Vinkovčanin sa statusom člana Društva hrvatskih književnika.

Pripovjedač, etnograf i etnolog Josip Lovretić, posvetivši se izučavanju slavonskog narodnog života, njegove duhovne i materijalne kulture, napisao je djelo *Otok,* po kojemu je prvi naš autor jedne monografije o slavonskom selu. Kao župnik je dugo živio u Gradištu, odakle potječu 'začinjavci' naše seoske književne naive Mato Mandić, Pavao Varnica, Antun Jovanovac i Ilija Dretvić.

Realizmu, najplodnijem našem književnom razdoblju u XIX. stoljeću, pripada i Nikola Tordinac. Đakovčanin, nećak Jurja Tordinca koji je sebe nazivao "Ilirom iz Slavonije", Nikola Tordinac bio je suvremenik i vršnjak Josipa Kozarca (r. 1858.). Sličnosti između ove dvojice vinkovačkih gimnazijalaca i odanih prijatelja, istina, ne možemo tražiti u njihovim umjetničkim dosezima (tu Kozarac ima neporecivu prednost), ali ih zato nalazimo u njihovoj stvaralačkoj zaokupljenosti, u literarnoj obradi onoga dijela Slavonije koji se naziva Šokadijom. Sudbine su im također slične: umrli su od tuberkuloze.

U svojoj za života jedinoj knjizi *Seoske bajke i bajalice* (1885.) Tordinac je u predgovoru izrekao svoj kredo: "U narodu sam raso i odraso. S njim sam jednu pjesmu pjevao, jednu tugu tužio, jednu brigu brinuo, pa ga zavoljeh kô da nas jedna majka pod srcem nosila i jedno ognjište na okup pribiralo."

Drama *Požar strasti* Josipa Kosora, u kojoj se Šokce prikazuje s njihovim iskonskim strastima i porivima te duboko povezane s imanjem i zemljom, pisana je književnim jezikom, ali s mnogo lokalnih izričaja, što je zacijelo posljedica Kosorova dugogodišnjeg boravka u selu Otoku nedaleko od Vinkovaca ("U Otoku sam stapajući se sa životom sela doživljavao i traćio krštenja, krizmanja, pirove, žetve, kosidbe, mobe, crkveni god, poklade i sve što je sa selom bivalo i talasalo poput njegova divnog kola."). U drami *Požar strasti* dobro trijumfira nad zlom, ali do pobjede dobra dolazi silom, jer – po Kosoru – zlo se može nadvladati jedino zlom, a sili se mora suprotstaviti silom radi obrane dobra.

Kao pripovjedač i romanopisac (*Iz našeg sokaka, Selo i varoš, Knjiga od žena i od ljubavi, Kapelan*), Joza Ivakić odlikuje se posebnim pristupom Šokadiji, njezinim ljudima, krajolicima i problemima. O Ivakićevoj beletristici pohvalno je pisao Julije Benešić ističući jezične osobine Ivakićeva stila i utjecaj narodne frazeologije na njegovo prozno stvaralaštvo. Ivakićeva proza "vrlo je komunikativna jer je jednostavna" – zapaža Miroslav Šicel, dok Josip Bogner (koji se u našoj kritici između dva rata najviše bavio Ivakićevim opusom) tvrdi da je Ivakić "u nekim svojim novelama, pisanim uzorno čistim jezikom, u jednostavnoj frazi narodne pripovijetke i formi naravnog pričanja, dao antologijsku hrvatsku prozu".

Kratkotrajno književno stvaranje Ivana Kozarca (r. 1885., umro 1910.) upečatljiva je slikovnica Vinkovaca i njegova užeg, šokačkog zavičaja. Duboku povezanost pisca sa zavičajem i danas potvrđuju brojne stranice njegove zbirke pripovijedaka *Slavonska krv* i romana *Đuke Begović*. I pjesme Ivana Kozarca to potvrđuju. Iako je umro mlad, navršivši tek 25 godina, Ivan Kozarac ubraja se danas među naše klasike, među najbolje hrvatske pisce. Ivan Goran Kovačić nazvao je Ivana Kozarca pjesnikom duše koja je "prkosna, puntarska i uspravna do oholosti". A Josip Bogner: "Intimnije od Ivana Kozarca nije nitko osjetio ovaj kraj naše zemlje, a i nitko ga nije izrazio intimnijom poezijom."

Ivo Balentović (rođen u Županji, gdje je i umro) pripada generaciji hrvatskih književnika koja se pojavljuje pred Drugi svjetski rat. Od 1936. kada mu je izišla prva knjiga novela *Život za opanke* do knjige izabranih pripovijedaka pod naslovom *Pogled preko ramena* (2000.) nanizao je tridesetak knjiga, ponajviše pripovjedne proze, te pjesama, putopisa, rasprava, ogleda. Tematski vezan uz rodno podneblje, Balentović se svojim stvaralačkim postupkom nadovezuje na opus Joze Ivakića o istom području, ali je izvoran i samosvojan po bogatstvu i slojevitosti svoga jezičnog izraza i po interpretaciji vječne ljudske potrage za dobrim, plemenitim, humanim – životnim okolnostima usprkos. Ukazali su na to i kritičari njegova djela: "Nema ugledanja ni na Josipa, niti na Ivana Kozarca i, ako je nešto naučio od njih (naučili smo svi), Balentović korača vlastitim putem poštujući tradiciju hrvatskog pripovjedaštva." (Nikola Pulić)

Seobama Šokaca i njihovim životom u krajevima na lijevoj obali Save u novijoj hrvatskoj književnosti najviše je zaokupljena Mara Švel-Gamiršek (rođena u Srijemskoj Mitrovici, dvadeset i pet godina živjela u Vrbanji, gdje je i pokopana). Fiksirajući ambijent u koji ta spisateljica poseže, sastavljač izbora iz njezina opusa (u "Pet stoljeća hrvatske književnosti", knjiga 107, 1970.) Ljerka Car-Matutinović izreći će to ovako: "Šokački opus Mare Švel započinje dolaskom izbjeglica Bosanaca u prilično nenaseljen kraj Slavonije između današnje Vrbanje i Morovića, dotiče se graničarskog razdoblja, planskog nastajanja sela, graničarskih zadruga i prvih dioba, nastavlja se eksploatacijom šuma (1895.) i opisom života Šokaca do 1930. (*Šuma i Šokci* i *Portreti nepoznatih žena*), a zaokružuje se romanom *Ovim šorom, Jagodo* (razdoblje od 1918. do 1940.)."

4.

Prema svemu sudeći, nepovratno je minulo vrijeme zaobilaženja i omalovažavanja narodne duhovne baštine. Zaključiti se to može već po množini izdanja pučkog pjesništva.

Kada je riječ o umjetničkoj književnosti, kao primjer kako narodni stih može oploditi pjesnikovu inspiraciju istaknuti se moraju *Šokačke varijacije* Vladimira Kovačića. Kovačićev lirski ciklus, koji književna kritika ocjenjuje jedinstvenim u cijelokupnom hrvatskom pjesništvu, obuhvaća 12 pjesama koje su nazvane varijacijama jer su motivikom vezane uz pojedine narodne pjesme. A početni stih svake odabrane narodne pjesme (npr. *Drma mi se šubara i cviće*, ili *Škripi đerma*, ili *Savo vodo, pozdravi mi dragog*, itd.) naslov je nekih Kovačićevih pjesama u tome ciklusu.

Uz Vladimira Kovačića, nesumnjivo jednog od najznačajnijih pjesnika šokačke Slavonije, ime Vanje Radauša je nezaobilazno. Veliki kipar, slikar i grafičar nije bio okrenut samo likovnim disciplinama, pisao je pjesme služeći se pri tome i šokačkom ikavicom (zbirka *Slavonijo, zemljo plemenita* već svojim naslovom asocira na Reljkovića) i upravo na tragu Kovačićevih *Varijacija*, kako to ustanovljuje dr. Katica Čorkalo Jemrić, "ispjevat će kanconijer svojoj najvećoj ljubavi i boli – Slavoniji, nadahnut etnovokabularom njezine baštine".

A nije to manira samo ovih pjesnika.

Sastavljajući panoramu ljubavne lirike *Tebi je ime Lelija* (1970.), u vezi s pjesmom *Pala rosa svuda po sokaku* Pavla Blažeka napisao sam da je taj osječki poet umnogom nastavljač nedorečene lirike Ivana Kozarca. Iako u tim deseteračkim stihovima Blažekovim, precizno građenim na fakturi slavonske pučke popijevke, nema toliko vrele slavonske krvi koliko isforsiranog slavonskog erotičkog sentimenta, ipak ta lirika posjeduje sve elemente čiste, seoske, šokačke erotike Kozarčeve.

Na tragu pjesme *Milovo sam garave i plave* vuče se cijela jedna plejada poeta s ovih naših slavonskih strana: Jakov Ivaštinović, Ivan Vargaš, Ivan Boždar, Ivan Grigić, Zvonko Stahl, Adam Rajzl... Moglo bi se reći da ovi autori nadograđuju "poetiku šokačke krvi" tvorca *Đuke Begovića*, da čine most između našeg pjesničkog tradicionalizma i modernog pjesmotvorstva.

Novogradiščanin Jakov Ivaštinović, kojemu književni počeci sežu čak u međuratno razdoblje (prvu pjesmu, pod naslovom *Ruke moje matere*, objavio je još 1938.), poeziju smatra prvenstveno osobnom ispovijedi, tako da se intimno-zavičajna tematika ovog pjesništva kreće isključivo u tim okvirima. Ivan Vargaš pripada slavonskobrodskom krugu, a stihovima se oglasio već prvih poratnih godina. Teško se oslobađajući afektivnog opjevavanja, on traga za istinama života koje leže u malim, običnim stvarima i bliskim motivima svakodnevice. Ivan Boždar, iz Gradišta kod Županje, pored niza novela, humoreski, dramskih i komediografskih tekstova te priča za djecu i omladinu,

piše poeziju kojoj je osnovica u slavonskom narodnom melosu i šokačkom folkloru.

Kada je riječ o Vinkovčanima, prvo valja reći da neki od tamošnjih pisaca imaju za sobom i po više knjiga. Ivan B. Grigić autor je pjesničkih zbirki *Intimna provincija*, *Lice Bosuta i neki tamo svijet*, *Nadasve toliko Šokadije* i *Omen Patriae*. Grigićev stih omeđen je krajolicima Vinkovaca u tolikoj mjeri da se može govoriti čak o svojevrsnom kompleksu: pisac je opsjednut mitom Krnjaša, redovima malih sokaka, licem Bosuta, gradom koji je "i ukočenost dudova, blistavost sudova, i smjelost drumova, i odbjeglost umova, i oličenost snobova, i uređenost grobova".

Zvonko Stahl drugog je kova i preokupacije. Potresan i kad smo skloni da mu zamjerimo na sentimentalnoj žici i, nerijetko, nedotjeranom izričaju, ovaj poet i asket sav je u pobunama protiv varki i zamki života. Nije pogriješio B. Pavlović nazvavši ga "najtipičnijim sljedbenikom otvorenog i zbitog, pomalo narodnjačkog, duboko iskrenog izraza poetskih trzaja ivo-kozarčevskih i vladokovačićevskih".

Na crti šokačkog lirskog senzibiliteta vuče se dakle cijela jedna plejada hrvatskih pjesnika iz Slavonije, među kojima ima i onih koji nisu rođeni Slavonci. Takav je, primjerice, đakovački pjesmotvorac Franjo Džakula, podrijetlom iz Hercegovine, autor nekoliko zapaženih zbirki, u kojima opjevava Slavoniju pod dojmom samoga kraja i njegove sudbine, ali i svoga djetinjstva (provedenog u selu Strizivojni).

5.

Poslije Drugog svjetskog rata šokačka Slavonija iznjedrila je desetke književnih imena. Osim onih čije je stvaralaštvo prerano okončala bolest (Valentin Benošić, Stjepan Godić, Želimir Falout, Stanislav G. Milošić) ili stradalništvo u (vukovarskoj) ratnoj drami 1991. (Ivan Baranjek, René Matoušek, Siniša Glavašević) u ovoj prilici treba spomenuti da su Miroslav S. Mađer i Zlatko Tomičić (prvi rođen 1929., a drugi 1930.) ostvarili najveću afirmaciju i ugled u suvremenom hrvatskom pjesništvu.

I kao što se bez Mađera "lirski zemljopis istočne Hrvatske ne da ni zamisliti" (N. Fabrio), tako je Vlado Andrilović (r. 1937.) svojim proznim opusom s temama iz zavičajne povijesti (romani-kronike *Veliki Hrast* i *Ispod golemoga neba*) upravo rehabilitirao slavonski šokački etos i osigurao sebi imidž jednog od najistaknutijih vinkovačkih Šokaca u suvremenoj hrvatskoj književnosti.

A kada već govorimo o tome žanru spisateljske djelatnosti, valja svakako konstatirati da slavonsko prozno pismo, kada je o Šokadiji riječ, nije upitno, dakle da nismo bez suvremene proze šokačke provenijencije. O tome svjedoči niz knjiga koje potpisuju Pavao Pavličić, Kazimir Klarić, Dragutin Horkić, Ivo Štivičić, Miro Gavran, Josip Jurjević, Ivan Slišurić, Franjo Plavšić. Među mlađima ističu se pripovjedač i dramski pisac Davor Špišić te romanopisac Mirko Ćurić.

Današnju književnost ovoga podneblja predstavljaju, dakako, i mnoga ovdje nespomenuta imena koja su se svojim djelima upisala u hrvatski književni prostor kao prepoznatljive osobnosti. I za njihova se djela, kao i za sveukupno stvaralaštvo pisaca ovoga dijela Slavonije, može upotrijebiti oznaka – *šokačka književnost.* –

UDRUGA "PINTA"
pod pokroviteljstvom
OPĆINE BEDEKOVČINA

raspisuje natječaj za:

42. "SUSRET RIJEČI" BEDEKOVČINA 2011.

Za područja:
- POETSKI RADOVI na čakavskom, štokavskom i kajkavskom;
- PROZNI RADOVI na sva tri hrvatske jezična izričaja (čakavski, štokavski i kajkavski) – tekst najdulji do 4 kartica teksta (3 strane, font 12, razmak između redova 1,5)

– u natječaju mogu sudjelovati autori sa svojim dosad neobjavljenim radovima; svaki autor može se, na svakom od naznačenih područja natjecati s po tri (3) svoja rada;
– svaki pojedinačni rad mora biti prepisan strojem, umnožen u četiri (4) primjerka te na CD-u;
– radove je također potrebno označiti ŠIFROM; ukoliko šaljete više radova, neka budu označeni istom šifrom te ih zajedno pošaljite;
– uz radove obavezno priložite i zatvorenu omotnicu u kojoj se nalazi ime i prezime autora, adresa, broj telefona, e-mail i šifra kojom su radovi označeni

Tridesetak najuspješnijih radova, koje će izabrati Stručni žiri, bit će javno izvedeni na završnoj svečanosti "Susreta riječi" 3. rujna 2011. godine u Bedekovčini, a proširen izbor odabranih radova bit će tiskan u prigodnom zborniku. Za tri najbolja rada po izboru stručnog žirija organizator osigurava novčane nagrade!

Natječaj je otvoren zaključno do **20. travnja 2011.** godine.
Radove dostavite na adresu: Općina Bedekovčina, Trg A. Starčevića 4, 49221 Bedekovčina, sa naznakom "Susret riječi" Bedekovčina 2011.
Radove prispjele na natječaj ne vraćamo!

Velimir MILOŠEVIĆ

Bako moja...

Kad gledam svoju tetu vidim svoju baku,
kad vidim baku sitim se stare bake...
i sve su iste: sitne, nasmijane i smežurane...
a iza njih kao da nanizanih vidim još
divojaka, snaša i baka – sve do Turaka i dalje...

Moja je baka volila svog Miku
makar nije imao roditelje žive
i nikada ga nije zaminila –
ni kad je vidio svoje najmlađe,
rekao: "Ljubice moja!"
i obolio ubrzo potom...
Ni Battorijev sanatorij nije pomogao,
ni prodana krava...
ostala je sama s troje malih...

Poslije je došao rat i neki strani vojnici
koji su joj se smijali
kad im je kavu sipala u tanjur,
ali kad je u nju nadrobila kruva
ranjeni joj je tepao: "Mutti!"

Za njima je došla narodna vojska –
uzela sina, zemlju, žito...
I to je prošlo.
Djeca su otišla u Zagreb u škole
i vratila se u Slavoniju –
rodio se unuk ljubimac, jedinac...

I došao je opet rat (treći u njenom životu)
i da nije pala i slomila nogu
i njeg bi preživjela!
Ovako ju je sumnjičavo

gledao Argentinac s puškom
i pustio ju put Zagreba
gdi je zabavljala sestre
dok su joj češljale dugu sidu kosu
u tanku pletenicu...
A kad bi ju pustili samu
prebirala je krunicu i molila.
"Za koga moliš, bako?" – pitali smo ju.
U čudu bi odgovarala: "Pa za hrvatske vojnike!"

Siguran sam: još uvik negdi trči,
skuplja jaja, hrani marvu i okopava bašču...
jer moja baka, i sve naše bake,
srž su i temelj Šokadije
i cile naše lipe Hrvatske...

U Zagrebu krajem studenog 2010.

Malo pojašnjenja:
stara baka – prabaka
snaša – udana žena
Mika – šokački nadimak za Nikolu
Battorijev sanatorij – poznato privatno lječilište u Osijeku između dva svjetska rata, jedan od vlasnika bio je dr. Battori
Mutti – njemački: "majko"

Josip Jakov PLANINIĆ

Pjesme`nove

Ma fiancée

Dugo me je dugo čekala
ponekad satima
pred ulazom u Vukovarsku 108
jesen je već dohrlila
s mnoštvom otpalog lišća
žutog i crvenog
poput njene kose
s osmjehom
koji donosi vedrinu
tek kasnije razvidjeh
kako me je te jeseni
čekala
ljubav

Ponekad mi je ostavljala
kolače u zamotuljku
na vratima
ja bih se jedva zahvalio
ili bi i to izostalo
ne prepoznajući slatkoću ljubavi
u njenim čokoladnim
okruglicama

Bilo je dana
kad sam govorio samo
o mojoj slobodi
a ona se penjala
visoko u stubištu
kako bi vidjela
jesam li doputovao
možda će me
kao slučajno sresti

mogu živjeti
govorila je
od susreta do susreta
pratila me na kolodvor
a da nisam znao
koliko je ljubavi bilo
u zamahu njene ruke
na rastanku

Dok je pjevušila
Oliverove ljubavne pjesme
i htjela se o svemu razgovarati
o širokoj Dravi
o susretu
s još većim Dunavom
govorila je kasnije
kako bi trebalo
ponovno ići u Aljmaš
dok se ja sustezah
ne prepoznajući
u sumraku
ljubavni zanos
uz rijeku

Uz malu
šutnju
njene suze
dolažahu neizbježno
poput jesenskih kiša
gorke suze
ljubavi

Jerko GRGEC

"Isuse, ti znadeš" i izgubljeni psaltir narodnih molitava

Crne svijeće i kataplazma retorike

U svojoj knjizi *Le Christianisme va-t-il mourir?* (Hoće li kršćanstvo umrijeti?) francuski povjesničar Jean Delumeau donosi pitoreskni detalj o začudnim konturama vjerske prakse dijela meksičkog stanovništva. Nakon posjeta crkvi u jednom indijanskom gradiću u saveznoj državi Chiapas – autor prenosi svoje dojmove: "U lokalnoj crkvi, kamo svećenici dolaze tek radi obavljanja krštenja i gdje obrede vrše od stanovništva izabrani 'majordomi', posebice se štuje Ivan Krstitelj, kojega smatraju sinom Sunca i Mjeseca. Sedam drugih svetaca, među kojima su i četiri svetice te sam Isus, štuju vjernici padajući raskriljeni pred njihovim kipovima i paleći im u čast svijeće različitih boja, već prema tome žele li pribaviti zaštitu za ljude, životinje ili dobra. No kada netko upali crnu svijeću, time nastoji privući bijes ljudi koje onda molitvom usmjerava protiv osoba koje su mu nanijele zlo." Delumeau zatim presuđuje: "Jesu li stanovnici toga gradića kršćani? Ja mislim da nisu."[1]

Osim što predstavlja jednu od mnogobrojnih varijacija Shawove misli kako je konverzija divljaka na kršćanstvo zapravo obraćenje kršćanstva na divljaštvo, Delumeauov zaključak upućuje na još važniju tendenciju, nerijetku u produkciji visokoparnih intelektualnih djela kršćanske tematike. A ona se sastoji u tome da autori takvih knjiga, čak i kada se veoma udaljavaju od službenog pravovjerja, u svome učenom diskursu iskazuju preveliku sigurnost, pretjerani dogmatizam u stvarima kojima se dogmatično naprosto ne može prići. Pogotovo ne bez barem poneke sumnje i bez ljudskoga uvjerenja da se u središtu vlastitih konstrukcija nalazi u prvome redu vjera, a ne nedodirljivi, divinizirani razum.

Vrijedi to i za vrlo širok dijapazon poznatih mislilaca i pisaca katoličke provenijencije 20. stoljeća, od G. K. Chestertona do Josepha Ratzingera, jer svi se oni u svojem apologetskom pisanju neizostavno pozivaju na, vrhunaravnim autoritetom potvrđenu, filozofsku ispravnost katoličkoga nauka. Pretjerana kritičnost prema takvom, (pseudo)znanstvenom diskursu mogla bi nas navesti i na zaključak da se on, prečesto čak bez ostatka, nastavlja na slavnu izreku Thoma-

[1] Cit. Jean Delumeau: *Le Christianisme va-t-il mourir?*, str. 91., Librairie Hachette, 1977.

sa Hobbesa *Auctoritas, non veritas facit legem*, i da ga, sukladno tomu, istina i intelektualna valjanost uopće ne zanimaju.

Smireno promišljanje uputilo bi nas ipak u malčice drukčijem smjeru. I kazalo bi nam kako činjenica da dokazivanje znanstvene ispravnosti teologije ponajviše ipak počiva na duboko ukorijenjenom *osjećaju* (pučanstva) o nužnosti vjerovanja (u nešto što nadilazi njihovih pet osjetila) nije nimalo sablažnjiva. Još uvijek bi, istina, vrijedilo da takvi domišljaji ne prelaze razinu iznošenja samorazumljivih fakata iz psihologije ljudske povijesti, ne govoreći nam ništa konkretno o njihovoj istinitosti ili pogrešnosti, ali – razboritom čovjeku dostajala bi okolnost da spomenute činjenice savršeno korespondiraju s njegovim unutrašnjim ustrojstvom i s najdubljim zakutcima njegove duše.

Za Jeana Delumeaua, prilično kontroverznog kršćanskoga mislioca, vjernici iz meksičkog gradića nisu kršćani. Za obična čovjeka pak oni pružaju plastičnu sliku proživljene ritualne religioznosti u čijim se ekscesima i slabostima lako možemo prepoznati. Cijeli mehanizam funkcionira, ustvari, nalik prijemljivome, ali dvojbeno učinkovitom rješenju što ga Camilo José Cela naziva kataplazmom retorike i poetike[2], a u kojemu bi najvažniju ulogu igrala molitva. Kada sve zbrojimo, nadaje se zaključak da mnogim kršćanskim intelektualcima, pa i samome vrhu crkvene hijerarhije, kao da smeta svaki tip neumjerenog, zanesenog svjedočenja vjere u Isusa Krista, pri čemu se Delumeauov stav o meksičkim vjernicima uronjenima u neobičan koktel animističkog atavizma, okultne prakse i živoga kršćanstva može smatrati paradigmatičnim.

Napomenimo: u svojoj knjizi iz serije "Ce que je crois" (Što vjerujem) Jean Delumeau tek u nekoliko navrata spominje molitvu. Ta promišljanja polaze od čisto (malo)građanskih fantazija o obiteljskoj simfoniji sreće začinjenoj *i razgovorima s Bogom*, a završavaju naglašavanjem nužnosti postojanja korpusa zajedničkih molitava za sve vjernike, potrebnog da bi se ostvario dijalog kršćanstva sa svim drugim svjetskim religijama. Prvi primjer ekskluzivistički je osobne naravi i raspršuje se u domeni sasvim privatnih halucinacija, a drugi predstavlja nešto što bismo slobodno mogli nazvati cerebralno-apstraktnom popudbinom svakog modernog intelektualca što drži do sebe.

[2] U predgovoru svojeg najpoznatijeg romana, "La Colmena" (Košnica), Camilo José Cela ustvrđuje kako se "protiv tog zla koje nagriza dušu, zla koje ima toliko imena koja mu želimo dati, ne možemo boriti toplim suknima konformizma i kataplazmom retorike i poetike". Celina dijagnoza istinita je, premda istovremeno djeluje prilično hvastavo i parcijalno. Jer konformistički pokrivač sasvim uspješno anestetizira čovjekovu dušu, a topli oblozi retorike i poetike jedno su od naših najjačih oružja u pokušaju razumijevanja svijeta koji nas okružuje. Štoviše mogli bismo reći da se svaki životni misterij lagano otvara pred ljudskom misli. I da se svaka situacija pretvara u vrijedno umjetničko djelo, uzmemo li vremena da je uokvirimo.

Intelektualca kojemu, kad takav cjeloviti paket već ne može pounutriti, ne preostaje drugo nego da ga spremno prihvati i započne raspačavati. Valja podsjetiti da su slična razmišljanja smještena na neznatnoj udaljenosti i od raznih teologija što kategorički odbacuju dimenziju natprirodnog, kao i od dušobrižničkog, katehetskog dociranja o tome kako bi najuputnije bilo odučiti se od potraživanja izravne, prosjačke linije s nebom. Drugim riječima, svi pobrojeni modaliteti miljama su daleko od konkretne situacije običnoga čovjeka koji, u pravilu, istinske razmjere svoga vjerovanja prepoznaje tek onda kada je ono *jedina stvar* za koju se može uhvatiti. I kada mu je molitva jedini štit pred mogućnošću konačnoga nestajanja u nepreglednim bespućima stalno pomičnog, demonski neuhvatljiva dna.

U žarištu naših, nadasve laičkih promišljanja naći će se dakle običan čovjek udubljen u molitvu. Čovjek koji sklapa ruke i započinje razgovor s beskrajem... Kako bismo pokušali dobiti njegov cjelovit, trodimenzionalni portret okrenut ćemo se najprije knjizi Sergea Bonneta "Prières secrètes des Français d'aujourd'hui", a nakon toga, radi konačnog dotjerivanja svih manjkavosti pribavljene skice, i dokumentarnome filmu Ulricha Seidla "Jesus, Du weisst". Na kraju ostat će pred nama samo još jednostavna zadaća artikuliranja konačnog odgovora na konkretno pitanje. A ono glasi: koliko je u današnjem svijetu uopće moguće da kultura i umjetnost (u našem slučaju knjiga i film o jednome od najintimnijih ljudskih iskustava) poboljšaju običnog čovjeka? I koliku cijenu bi taj isti (još uvijek apstraktni) pripadnik vrste *homo sapiens* pritom bio prisiljen platiti?

Molitva kao bijeli štap vjere

U današnjem, sekularnom društvu molitva se uglavnom promatra kao znak slabosti, koji čovjeka suobličava prenatrpanom kuferu što (jednoga lijepog dana) sudbinski puca po šavovima, i neočekivano se otvara na najnezgodnijem mjestu. Nije više uopće od presudnog značenja kome su jecaji, preklinjanja i usrdna iskanja (hipostaziranog kufera) upućeni. Bitno je to da sigurno upućuju na djetinjastu strategiju raspukloga stvora koji, u maniri ucviljenog mališana, i dalje pruža svoje ručice uvis, iščekujući u ovom slučaju pomoć i utjehu neke imaginarne, očinske figure.

Kut gledanja nije, razumije se, ni približno tako okrutan i isključiv u teološkim promišljanjima o molitvi, ali i u njima se ponekad nazire suštinski dualizam povlačenja jasne crte razgraničenja, na drugoj strani koje ostaje zarobljena pučka religioznost, i njezin, tisuću i jedan, način odašiljanja primitivnih,

neukih vapaja i zaziva. Čini se da mnogi od učenih crkvenjaka ne dijele stav Jeana Guittona, koji ističe da nikada nije mislio "kako postoje dvije vrste istine: jedna za narod, a druga za elitu, jedna za seljakinju, a druga za sveučilišnoga profesora, jedna za seoskog župnika, a druga za emancipiranog i učenog teologa, jedna za katehete, a druga za egzegete koji su u toku najsuvremenijih znanstvenih interpretacija"[3].

Francuski dominikanac i sociolog Serge Bonnet ostavio je u svome impresivnom opusu pouzdane tragove upravo takvog dualizma, i njemu pripadajućega kompleksa superiornosti, koji je izvirao na površinu kada god bi cijenjeni autor, iz svoje nedostižne, olimpske perspektive, naumio analizirati pučku religioznost. Kako piše Radovan Grgec, "Serge Bonnet bio je jedan od najpoznatijih predstavnika sociokulturnog klera u Francuskoj... Prosuđivao je manifestacije pučke religioznosti, folklor, kič i praznovjerje tih ljudi s visine učenog sociologa, a onda je nakon izvjesnog vremena provedenog u radu na pučkim misijama i župama doživio svoju 'konverziju' i 'metanoju'."[4] Otada se podvojenost nastanila u njemu samom, te ćemo i na stranicama njegove vrijedne i poučne knjige "Prières secrètes des Français d`aujourd`hui" (Skrovite molitve današnjih Francuza), koju je godine 1976. objavila izdavačka kuća Cerf iz Pariza, naći preciznu sliku besprijekorno uvježbana rasuđivanja u kojemu se suprotstavljaju molitva kao teološko-filozofski luksuz i molitva kao gola, neodgodiva nužda.

U predgovoru knjige nailazimo na nekoliko jednostavnih rečenica koje nam dočaravaju autorove nakane. Bonnet piše: "Dovoljno je zatvoriti oči kako bi ih se vidjelo: stara gospođa sa zgužvanim šeširom nalik jesenjem oblaku, zaručnica koju je napustio njezin voljeni, majka u brizi za svoga sina, nezaposlenik opsjednut boli koju osjećaju njegovi. Iza njih nazire se procesija svih šepavih, iznemoglih, svih raspetih neznanaca svakodnevnoga života."[5] Taj pristojno uobličeni početak, diskretno izraženog poetskog naboja, uskoro međutim prepušta mjesto distanciranome promatranju ljudi koji sve više počinju nalikovati nesretnim mravima, dopalima neumoljive paske dobronamjernog, ali pomalo rastresenog znanstvenika.

U Bonnetovu djelu može se uistinu svašta pročitati, ali čitaoca najviše pogađa temeljni nerazmjer između autorovih uvodnih tekstova što otvaraju svako pojedino poglavlje knjige i nepreglednog mnoštva pažljivo sortiranih i precizno uokvirenih molitava, u kojemu se malo-pomalo gubi ono što je najvažnije: ljudskost njihovih molitelja. Komentari i pojašnjenja francuskoga svećenika trebali su poslužiti kao teorijsko opravdanje i filozofski zalog koji će nam priskrbiti primjeren ključ iščitavanja svih zabilježenih amplituda i nedoumica u prikupljenom materijalu, ali na kraju je, na žalost, sve ispalo nekako nejednako. S jedne strane Bonnet molitve anonimnih vjernika naziva sljepačkim štapom njihove vjere, naglašavajući neprestance kako imamo posla s ljudima siromašnima novcem, naobrazbom i inteligencijom, a s druge – ističe, primjerice, i to da je molitva najsiromašnijih najbliža misteriju Božića, jer se ukorjenjuje u mucanju, tami i lomljivosti. Stječe se dojam da pisac, usprkos svojem izraženom paternalizmu, sebe stalno pokušava korigirati ne bi li svoj imidž profinjena gospodina, kojemu u ljudskoj naravi smeta sve što je kričavo, šareno i agresivno, uskladio s nepreglednom cjelinom (pre)velikog broja izloženih molitava. Uza svaku tvrdnju nalik onoj da molitve upućene majci Božjoj u svojstvu posrednice pokazuju da je za mnoge vjernike religijski univerzum isto toliko kompliciran kao obavljanje birokratskih procedura za podizanje iskaznice socijalnog osiguranja – nalazimo poneko iskreno priznanje, poput primjerice onoga kojim se upozorava da nam molitve siromaha smetaju samo zbog toga što ne možemo zanijekati da su bile molitve naših roditelja i našega djetinjstva, niti možemo biti sigurni da neće biti i molitve večeri naših života. I dok nam prvi dio otkriva znamenje teološko-egzegetskog odalečenja, prispodobivog mentalitetu osobe koja bi u masovnim molitvenim okupljanjima mogla prepoznati tek histeričnu mješavinu vjere, nemoći i razočaranja, u drugome pronalazimo barem nagovještaj hvalevrijedne spremnosti na razumijevanje i sućut.

Čitajući "Skrovite molitve današnjih Francuza", stječemo dojam da će se te dvije autorove (ne)svjesne aspiracije, kao dvije usporedne linije, nastaviti u beskraj, a da se nikada ne dotaknu, no to se ipak ne događa. U neizmjernom nizu dekontekstualiziranih molitava, koje zadržavaju čitaočevu pažnju ponajprije zbog, ponekad vrlo ironično odabranih naslova i podnaslova[6], najvažnije

[3] Cit. Jean Guitton: "Što vjerujem", str. 104., HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1972. "Spomenute činjenice" – piše Tomo Vereš u svom članku o Bonnetovoj studiji "Skrovite molitve današnjih Francuza", objavljenom u knjizi *Pružene ruke* – "navode Bonneta na zaključak da bi bilo prijeko potrebno proučiti današnji raskorak, gotovo nepremostiv jaz između pučke religioznosti i znanstvene teologije. Trebalo bi vidjeti, s jedne strane, kako je suvremena znanstvena teologija, unatoč svojoj deklariranoj nedogmatičnosti i verbalnoj kritičnosti, uspjela izumiti i patentirati svoj čarobni *vjero-metar* (fideometar) Božjeg naroda, pomoću kojega teolozi i njihovi pastoralni sljedbenici nefaljeno prosuđuju 'koliko' je prave vjere, odnosno praznovjerja u bakice koja pali svijeću pred kipom Gospe i u one koja se moli za zdravlje svoje koze."

[4] Cit. Serge Bonnet, Radovan Grgec, Tomo Vereš: "Neoklerikalizam i pučki katolicizam", str 6., HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1978.

[5] Cit. "Prières secrètes des Français d'aujourd'hui", str. 6., Les Editions du Cerf, 1976.

[6] Nebeski sindikati, Telegrami, Računovodstvo, Paketi i Litanije samo su neki od ingeniozno smišljenih Bonnettovih podnaslova, a iza njih se kriju i ovakve molitve: "Sveta Djevice, učini da moj dečko brzo

poglavlje, naslovljeno "Milosrđe", smješteno je u drugome dijelu Bonnetova djela. U njemu možemo pročitati: "Riječ je o nesumnjivo najvećem iznenađenju što ga donosi čitanje ovih molitava: vjernici iskazuju sumnjama nepodložnu brigu za svoje bližnje. Sigurno se može procijeniti kako se na tom području vjernici uljuljkuju riječima, ali teško je, vidjevši ono što je napisano, govoriti o 'prosjačkim' zahtjevima. Premda nas Bonnetova procjena umiruje, postavlja se logično pitanje zašto je francuskome sociologu trebalo toliko vremena (točnije 161 stranica knjige) da do nje stigne, jer na spomenutu temeljnu ljudsku nastrojenost ukazivala je, barem u tragovima, i građa u prijašnjim poglavljima.

Nakon svega izloženog, jasno je da Bonnetovo djelo u krhkoj, čitateljskoj, duši ostavlja prilično ambivalentan dojam, koji bismo mogli usporediti s neželjenim teretom što na samome kraju Waughova romana "Voljeni pokojnik" pada u krilo glavnome liku priče. Riječ je naime o velikom, bezobličnom grumenu iskustva, koji naš junak nosi sa sobom na rodne obale, stare i lišene suvremenog komfora, da ga s naporom i dugo, sam Bog zna koliko dugo, obrađuje.[7] Premda je neosporno da će svaki dobronamjeran čitalac ovog pohabanog "psaltira" izvući barem nekoliko korisnih lekcija o važnosti molitve u životu današnjih ljudi, isto je tako sigurno da ga ta saznanja i spoznaje nikada neće prožeti na neki cjelovitiji i potpuniji način. Jer kada doslovce prenesete na papir gomilu vrlo osobnih trenutaka, otkidajući ih svjesno od vezivnog tkiva kompleksne osobnosti njihovih protagonista, ti isti ljudi ostat će vam zauvijek skriveni u neprohodnoj magluštini znanstvenog žargona, apstraktne retorike i pojednostavljenih zaključaka. U najboljem slučaju, svi ti Bonnetovi nesretnici ostat će za vas tek neprosvijećene individue što prčkaju po velikoj, zjapećoj rupi u svojim dušama... I počinju je onda ispunjavati Božjim imenom.

U pokušaju pronalaženja svojevrsnog dodatka knjizi "Prières secrètes des Français d'aujourd'hui" logično bi bilo okrenuti se opet nekom literarnome djelu. Pa ipak, s obzirom na to da nam od Bonnetova uratka ostaje u pamćenju samo varljiva potvrda fraze da papir doista sve podnosi, kao i nepobitna istina da je ono što pročitamo nužno najprije prožeti duhom da bi uopće oživjelo,

iziđe iz zatvora (i zaštíti djecu cvijeća)", "Daj mi ovu malu radionicu koju toliko trebam. Želio bih malo radosti prije smrti. Za tri godine navršit ću 80 ljeta" i "Sv. Josipe, pomozi mi da nađem načina da nasitim svoj trbuh bez upošljavanja svojih ruku". Sve one izazivaju kod čitaoca, katkada u istome trenutku, suosjećanje, podsmijeh i zabrinutost. A Serge Bonnet, čini se, ne može a da ih, na velikom broju stranica svoje knjige, ne promatra s određenom superiornošću, s intelektualnom i moralnom distancom. Zbog toga, a i zbog činjenice da je sve te narodske izljeve prepisao u njihovu izvornom obliku, sa svim pravopisnim i gramatičkim pogreškama, odlučili smo se da ih, u pravilu, ne navodimo, usredotočujući se radije na pravu zvijezdu "Tajnih molitava...", tj. na samoga autora.

[7] Vidi: Evelyn Waugh: "Voljeni pokojnik", str. 141, Znanje, Zagreb 1982.

odvažno ćemo se, linijom manjeg otpora, otisnuti sve do jednoga vrijednog filma snimljenog 2002. godine. Filma koji će nam poslužiti kao korektiv "Skrovitih molitava današnjih Francuza" i koji će nam uz to prirediti možda i pokoje iznenađenje u pogledu načina na koji pristupamo umjetničkome djelu.

Isus i misli preduboke za suze

U novije doba, rijetki su dokumentarni filmovi vjerske tematike koji bi se zasnivali na smjernicama velikoga Roberta Flahertyja o "suptilno transponiranoj stvarnosti" i koji bi, uz upotrebu minimalne narativne strukture, pronašli put do gledaočeva srca. Prevladavaju, naprotiv, tendenciozna i plitka ostvarenja, kao što su npr. "Religulous" Larryja Charlesa i "Deliver us from evil" Amy Berg, u kojima se dokumentaristički postupak sasvim podređuje osnovnim, protuvjerskim i(li) protukatoličkim, nakanama njihovih autora.[8] U istome tonu zamišljen je primjerice i dokumentarac "Jesus Camp" (2006.) Heidi Ewing i Rachel Grady, no autorski je pristup tu već mnogo pošteniji, tako da konačni rezultat možda i nadilazi ideološki motivirane pretenzije dviju redateljica. Još preciznije: u filmu koji je trebao uhvatiti kristalno čist, zrcalni odraz civilizacijski neprihvatljivog svjetonazora američkih fundamentalista najupečatljivijim se, na koncu, pokazuje objašnjenje o neprihvaćanju bezgranične ponude sekularnoga svijeta. A ono nam pristiže iz usta malenog, 13-godišnjeg propovjednika, koji kaže da mu svijet nudi samo slatkiše, a on želi pravu hranu. Nije naodmet spomenuti i to da dojam najvećeg i najzatucanijeg idiota ostavlja u flmu slobodoumni radijski voditelj koji slijepo i bezgranično vjeruje u Darwinovu teoriju evolucije.

Uzmemo li "Isusov kamp" kao prijelaznu točku na pola puta od ateističke propagande skrivene pod plaštem neutralne, dokumentarističke vizure do uni-

[8] Film "Religulous" (2008.) prati američkog komičara Billa Mahera na njegovim šetnjama po cijeloj kugli zemaljskoj u iskanju konačnog dokaza o temeljnoj tuposti svakog vjerskog osjećaja. Sve se odvija po vrlo prostodušnome konceptu pronalaženja kršćanskih, židovskih i muslimanskih vjerskih fanatika, s kojima Maher, nota bene, nikada ne ulazi u otvoreni, frontalni sukob. Preko onoga što zapaža kao neiskorjenjivu zatucanost svojih sugovornika naš genijalac prelazi dobrodušnim, očinskim smiješkom, nijedanput im ne spominjući planirani, unaprijed smišljeni naslov svoga uratka. A onda u montaži priljepljuje snimkama vrlo ubojit, ciničan *voice over*, koji doista djeluje kao samoispunjujuće proročanstvo. S druge strane – "Deliver us from evil" (2006.), židovske filmašice Amy Berg, govori o groznom slučaju irskoga katoličkoga svećenika Olivera O' Gradyja, koji je punih dvadeset godina zlostavljao djecu u svojim župama. Problem je samo što to čini na zastrašujuće tendenciozan način, poričući Katoličkoj crkvi pravo na bilo kakav komentar, falsificirajući podatke o raširenosti pedofilije među svećenstvom (jedini relevantan, znanstveni dokument o tom pitanju, tzv. John Jay Report, u filmu se uopće ne spominje), inscenirajući čak i situacije (npr. ad hoc smišljen i obavljen posjet Vatikanu), koje samo pogoršavaju već vrlo tegoban položaj obiteljî O'Gradyjevih žrtava.

verzalno vrijednih i valjanih ostvarenja vjerske tematike, ne preostaje nam drugo nego da taj prag konačno i prekoračimo. Uz napomenu (i upozorenje) da nas na drugoj strani spremno iščekuje vrlo problematičan lik, naime – kontroverzni austrijski redatelj Ulrich Seidl.

Seidl je, u svojem provokativnom dokumentarnom opusu, nerijetko iskazivao gotovo demijuršku sklonost kreativnoj manipulaciji činjenicama, što znači da protagonisti njegovih filmova nisu bili više od fino poslaganih figura na šahovskoj ploči pervertiranih autorskih prohtjeva i hirova. Takav stil do paroksističkog je vrhunca doveden u filmu "Tierische Liebe" (1995.), koji govori o prigradskim vlasnicima kućnih ljubimaca i njihovim duboko ukorijenjenim, nezdravim navikama. Već sama činjenica da se u tom djelcu pojavljuju isključivo osobe kojima očigledno (ili su barem tako prikazane) fali nekoliko dasaka u glavi bila bi dovoljna da takvo iskrivljeno ogledalo poželimo baciti ravno u smeće, no ambiciozni austrijski filmaš otišao je korak dalje. Servirao nam je patvorenu skicu poludjelog mikrokozma u kojemu *svaki* odnos vlasnika prema svojem kućnom ljubimcu (poglavito je riječ ovdje o, kako ih naziva Houellebecq, mašinama za proizvodnju ljubavi, dakle psima) graniči sa zoofilijom. Valja posebno istaknuti da je Seidl sve te romantične izljeve oslikao *inscenirajući* teško probavljiv niz degutantnih scena, koje su, valjda, trebale potvrditi unaprijed zadanu tezu o neizlječivoj otuđenosti gradskoga stanovništva.

Okrutnost i beskrupulozna indiferentnost kao glavne karakteristike umjetničkoga postupka nastavljene su i u Seidlovu igranofilmskom prvijencu "Hundstage" (2001.). Iako su činjenicu da u filmu ne postoji nikakva mogućnost katarze neki kritičari dovodili u vezu s Thomasom Bernhardtom kao s očitom literarnom inspiracijom, čini se da u tom djelcu pronalazimo tek tragove specifičnog svjetonazora kontroverznog sineasta. Što će reći: ono nam podastire crnu, prigodno fragmentiranu i nepodnošljivo beznadnu sliku svijeta, u kojoj svaki lik može računati tek s time da, metaforički rečeno, ima dovoljno konopca da se njime objesi.[9]

Od takvog autora teško je bilo očekivati neki veliki zaokret u precizno ocrtanim granicama umjetničkih aspiracija. No usprkos tome – prvi film koji je

[9] Možda najbolji pokazatelj reakcije normalnog čovjeka na Seidlov film bilo je žestoko protivljenje režisera Nannija Morettija, predsjednika stručnog žirija na Venecijanskome filmskom festivalu 2001., da se Seidlovu uratku dodijeli nagrada. Morettija danas s pravom smatraju ponajznačajnijim talijanskim autorom, čiji filmovi "Ecce bombo", "Bianca", "La messa è finita" (da spomenemo samo one najkvalitetnije) ostaju gledaocima, usprkos čestoj režiserovoj navadi minucioznog seciranja vlastitih problema i neuroza, u neizbrisivome sjećanju. Ne treba posebno naglašavati da njegov otpor filmu "Hundstage" nije urodio plodom, te je Seidlovu djelu na kraju pripala posebna nagrada žirija.

Ulrich Seidl snimio nakon svog, na venecijanskom festivalu nagrađenog, dugometražno-igranog debija premašio je sva (ne)opravdana očekivanja, i pretvorio se u jedinstvenu, božanski nadahnutu cezuru u njegovoj filmografiji. Riječ je o dokumentarcu "Jesus, Du weisst" (Isuse, Ti znadeš), u kojemu nakratko oživljava zavaravajuće jednostavna ideja promatranja malene grupe praktičnih vjernika u molitvi.

Prva i najveća opasnost takve odvažne zamisli leži u činjenici da svi mi vjerujemo kako su tek malobrojni ljudi (u čije redove ubrajamo, naravno, i sebe same) sposobni na zadovoljavajući način artikulirati svoje stavove i mišljenja. Svi ostali će, ma kako duboko posegnuli u najskrivenije kutke svoje osobnosti, na površinu izvući samo banalne predrasude i prozaična, stereotipna razmišljanja. Seidlov film jasno nam signalizira da slične, uopćene procjene, proizašle, vjerojatno, iz danonoćnog terora đavolski priglupih kontakt-emisija na našim malim ekranima, nije uputno primjenjivati proizvoljno, aprioristički, i bez dosljednih kriterija.

"Jesus, Du weisst" prikazuje šestero Austrijanaca koji, svaki u svojoj crkvi, sjede pred oltarom i govore Isusu sve što im padne na pamet. Za razliku od zaziva i molbi skupljenih u Bonnetovoj knjizi – filmske molitve ovih vjernika toliko su živopisne, prodorne i obuhvatne da gledaoca često pogađa blagi osjećaj krivnje pred nečim što bi najradije proglasio razmetljivom paradom osjećaja za jednokratnu uporabu. No statičnost kamere koja je gotovo uvijek postavljena u visini glavnoga oltara, i koja dopušta svim Seidlovim sugovornicima mnogo znatniju ulogu od one slučajnih statista u potanko uređenom, umjetnom univerzumu, uskraćuje mu mogućnost (pre)lakoga bijega.

Na samome početku vidimo unutrašnjost prazne, barokne crkve. Potom – kamera se postavlja tik ispred mlade žene koja sjeda u jednu od klupa. Sabrano i ponizno, ona zahvaljuje Bogu što je sve prošlo kako treba, te dodaje da će se moliti za svakoga gledaoca ovog filma. Nakon toga počinju nam, u kaleidoskopskom nizu začudne raznolikosti molitvenog dijapazona, pristizati i glavni likovi. Svi oni mogli bi se, uvjetno rečeno, podijeliti na dvije skupine, pomalo nesigurnih granica: prva bi bila rezervirana za ljude čija vjera djeluje doista snažno i postojano, podarujući im nužan blagoslov u suprotstavljanju svakom, pa i najtegobnijem životnom problemu, dok bi u drugoj svoje mjesto pronašli svi oni čiji umor i opterećenje očito nadilaze njihove, nedostatno izdržljive, ljudske snage.

Žena srednjih godina, koja nam prva nudi svoje molitve, spada u onu prvu skupinu. Dok slušamo usrdne vapaje za teško bolesnoga muža i neposlušnu

djecu, odmah opažamo da nadnaravna dostojanstvenost njezina držanja savršeno odgovara svakoj promišljenoj i dobro odmjerenoj riječi što izlazi iz njezinih usta. Statičnost ispražnjenog crkvenog interijera samo se pojačava povremenim, kratkim "skokovima" objektiva kamere na oltar i mostrancu, na sliku Isusa koji, baš kao u Sudetinoj pjesmi, čeka i tuguje.

Opće mjesto svakog sekularnog tumačenja opadajućeg zanimanja običnih ljudi za Crkvu i njezine sakramente uvijek je bila dvojbena tvrdnja da je svećenikovo mjesto zamijenio psihijatar, koji sada zadovoljava temeljnu potrebu dvonožaca da pred nekim isprazne vlastito srce, kao što čini osuđenik sa svojim džepovima pri ulasku u zatvor. I zato kada spomenuta gospođa stane detaljnije zalaziti u svoje probleme, počinjemo već nagađati o njezinu mentalnom zdravlju (o možebitnim neurozama, deformacijama osobnosti, latentnim psihozama, psihopatskim tendencijama itd...), no ubrzo shvaćamo da se takva, bezobrazno pojednostavljena navada na nju jednostavno ne može primijeniti.

Za njezinu obiteljsku situaciju osjećamo iskreno sažaljenje, ali, s druge strane, na lucidnosti i sposobnosti da neke, sveprožimljuće, negativne tendencije modernoga doba pročita na zapravo jedini mogući, i posve ispravan način – možemo joj samo pozavidjeti. U svome drugom obraćanju Svemogućem ona govori o nečemu što ju osobito rastužuje, a to su televizijski programi. Posebice je riječ o sveprisutnim talk-showovima. "Aura oko tih emisija je posve negativna. I to ga [njezinog supruga] pogađa... Sve ga to zbunjuje, ali on to ne vidi. A djeca gledaju skroz iste programe u svojim sobama. Okružena sam s tri televizora naštimana na isti kanal. Ponekad, ne znam kamo otići, mogu pronaći utočište samo kod Tebe. Molim te da promijeniš sve to. Pošalji Duha Svetoga ljudima koji uređuju takve stvari. Imaju moć da ih promijene, ali bez Duha Svetoga neće znati da je ono što čine toliko loše..."

Preko ovakvih iskaza mnogi ljudi olako prelaze, ne opažajući da ih baš preko reality showova i kontakt-emisija ugađa i preuređuje tržišna logika reklamne industrije. Pokazuje to i izjava bivšeg direktora francuskog privatnog tv kanala, TF1, Patricka Le Laya, koji kaže: "Dakle, da bi reklamna poruka bila uočena, nužno je da gledaočev mozak bude na raspolaganju. Zadaća je naših emisija da ga učine raspoloživim, što će reći: da ga zabave i odmore kako bi se pripremio između dviju poruka. Ono što prodajemo Coca-Coli jest vrijeme raspoloživog ljudskog mozga."[10] Bilo bi lijepo kad bi čovjek imao tu jednostavnu istinu na pameti svaki put kada poželi prebaciti na kakav priglupi program komercijalne televizije.

[10] Cit: Michel Pinçon et Monique Pinçon-Charlot: "Le président des riches - Enquête sur l' oligarchie dans la France de Nicolas Sarkozy", str. 69., Zones 2010.

Kao i svjedočanstvo sredovječne žene, na gledaoca dubok dojam ostavljaju molitve studenta suočenog s činjenicom da čitava njegova obitelj ne samo da ne prihvaća, nego i otvoreno ismijava njegove vjerske pobude. Ipak, najemotivniji trenutak u njegovim obraćanjima Bogu zacijelo je molba Svevišnjemu da mu pomogne da uvidi kako ima i druge talente, koje nikada ne opaža u svojim fantazijama. Tu se već nalazimo na samoj granici između dvije, provizorno ocrtane, skupine, a ono što nas čeka na drugoj strani uistinu je strašno.

Pred nama je ostarjela, raščupana žena, slična upravo onoj Bonnetovoj staroj gospođi sa zgužvanim šeširom poput jesenjeg oblaka. Sjeda u klupu i počinje svoju besjedu. Njezini bračni problemi djeluju kao da su potekli iz kakve loše južnoameričke sapunice. Tu je isti hiperrealistički prosede, "pornografsko" nadimanje, ista elefantijaza osjećajâ... Bitna razlika sastoji se u tome što je ova bol stvarna. A prisnost koju gledalac ubrzo uspostavlja s tom gospođom – nije onakva kakvu osjećate onda kada ste prisiljeni crvenjeti se zbog tuđe gluposti, primitivizma ili zločestoće. Na kraju filma ista smušena žena dirljivo pretkazuje svoj završetak: "Kad budem umirala, možda će netko biti sa mnom. Možda me iščekuješ, Isuse. Sada sam ja na redu... Isuse, pomozi mi da i moja smrt bude lijepa."

Treba istaknuti da je cijeli Seidlov film koncipiran kao neka vrst pomaknutog liturgijskog slavlja, jer pojedinačna se obraćanja Bogu, u precizno određenim vremenskim razmacima, izmjenjuju sa zborskim pjevanjem i sa skupnim molitvama. Pritom redatelj često kameru upravlja prema božanskim ikonama, i to čini na vrlo dojmljiv način, u maniri izvanzemaljca koji je tek pristigao na naš tužni planet. Seidlova distanciranost[11] opipljiva je od samog početka, a čak i igranofilmske intervencije, toliko brojne i neugodne u prijašnjim djelima, ovdje su svedene na minimum.

Najveći doseg dokumentarnog filma "Jesus, Du weisst" sigurno je u tome što on gledaocu omogućuje da se sa svim njegovim akterima poistovjeti, te mu pribavlja čisto i proživljeno suosjećanje. Suosjećanje koje francuski pisac Léon Daudet s pravom naziva najboljim od svih lijekova, idealnom glazbom za naš zemaljski mimohod. U velikome broju igranih filmova današnjice takav se pothvat ostvaruje isključivo tehnikom glazbenog premazivanja svake delikatne

[11] Distanciranost u smislu nepristranosti, koja na samome kraju postaje i dirljiva, kada na odjavnoj špici opazimo posvetu, upućenu redateljevim pokojnim roditeljima.

situacije. Iz paničnog straha da sadržaj nije dovoljan, i da peripetije likova nisu nimalo zanimljive, pribjegava se tom jeftinom triku koji glazbu svodi na farmaceutski provjerene kvalitete zvučnog aspirina.

Seidlov film donosi nam samo misli, i to one Wordsworthove "misli što se često nalaze preduboko za suze", i koje nam baš zbog toga slamaju srce. A nakon takvog iscrpljujućeg iskustva – čovjeku se nameće tek jedno pitanje: Može li mi vrijedno umjetničko djelo pomoći da postanem bolja osoba? Ili je sve već odavno izgubljeno, a ljudsko biće nije više nego slučajno oživljen komad mesa čiji je svaki korak unaprijed određen, i akribično zapisan na velikome nebeskom pergamentu.

Elvis, Isus i Coca-Cola

Herbert Marcuse usporedio je, u svojoj knjizi "One Dimensional man", svaki religijski modus protesta i transcendencije s ceremonijalnim dijelom vladajućeg, praktičnog biheviorizma. S njegovom bezazlenom negacijom, koju status quo brzo probavi kao dio svoje zdrave, okrepljujuće dijete.[12] Proširimo li piščevu dijagnozu na cjelokupnu humanističku kulturu današnjega svijeta, vidjet ćemo kako je svaki spomen o mogućnosti ameliorativnog djelovanja umjetnosti na pojedinca prilično neuvjerljiv i promašen. Razlog tome mogla bi lako biti prirodna ograničenost ljudskoga bića, koje u svome srcu pronalazi mjesta tek za desetak članova svoje uže obitelji (i ponekog prijatelja). A moglo bi se raditi i o stečenoj kvaliteti naučene okrutnosti, koja nam prišteđuje zamornu obvezu prepoznavanja temeljne čovječnosti u svakom Božjem stvoru.

Kako god bilo, dva nedostatka spajaju se u prilično nelaskavu cjelinu, koja čovjeka svodi na žaljenja vrijednog invalida srca[13], čija je privrženost obitelji i prijateljima nalik mafijaškom čuvstvu što precizno isključuje sve ono što je izvan granica njegova blagoslovljenog, posvećenog kruga. Takva osoba izvući će, primjerice, iz vrijednog književnog djela samo apstraktni princip djelovanja, a možemo sa sigurnošću reći da bi mu i svaki zanimljiv literarni lik natjerao strah u kosti ako bi se kojim slučajem sreli u stvarnosti.

[12] Vidi: Herbert Marcuse: "One Dimensonal Man", str. 28., Sphere Books LTD., 1970.

[13] Fabrice Hadjadj navodi u knjizi *Réussir sa mort – Anthi méthode pour vivre* mišljenje svojega prijatelja Jean-Marca Leblanca, učitelja u školi za djecu s posebnim potrebama, koji predaje mališanima oboljelim od Downova sindroma, da od svojih đaka puno više dobiva nego što im daje. Leblanc ističe da se ta hendikepirana djeca manje čuvaju. I da je u njima toliko spontanosti, jednostavnosti i velikodušnosti da se mi, normalni, u usporedbi s njima činimo kao invalidi srca.

Unatoč svemu – i dalje se često mogu čuti kritičarske pohvale romanima koji su, navodno, sposobni dati nam dovoljno snage da postanemo bolja, pravednija i velikodušnija bića. Iako uvijek treba imati na umu da takve riječi izlaze iz usta ljudi koji na taj način zarađuju svoj kruh svagdašnji, činjenica jest da im svi mi želimo vjerovati, ne bismo li, barem na trenutak, zaustavili nesmiljeni marš Marcuseova praktičnog biheviorizma, čiji ceremonijalni dio zaista brzo nestaje u prostranom ždrijelu vazda nepromijenjenog stanja naše žalosne egzistencije.

Postoji, ipak, nešto što se gotovo uspijeva dostojanstveno održati na vlastitim nogama pred sudbinskom nepromjenjivošću opisanih gibanja. Riječ je o figuri Isusa Krista, koja i dan-danas zadržava važno mjesto u suvremenoj umjetničkoj produkciji, a posrednim putem osigurava i Katoličkoj crkvi povlašten položaj u kolektivnom imaginariju. Pri tome je najfascinantnije što u glavama mnogih ateista ili agnostika još boravi znamen nadnaravnog, Božjeg svjetla, koje se u njihovim autorskim djelima gotovo nikada u potpunosti ne odbacuje.[14]

Zašto je tome tako, moglo bi se iščitati iz nekoliko naizgled frivolnih rečenica američkoga pisca Kinkyja Friedmana. U romanu "Elvis, Jesus & Coca-Cola" autorov alter ego govori o razdoblju kada je, kao pripadnik mirovnih snaga, proveo neko vrijeme na Borneu, živeći s nomadskim skupinama domorodaca: "Svakih dvadesetak godina otprilike, zapadnjački koncept odbijao se od tog plemena kao lutajuća mjesečeva zraka u potrazi za ljubavnikom. U dodir s ikakvim zapadnim idejama dolazili su samo u rijetkim epizodama s izgubljenim misionarima ili odbjeglim plaćenicima. Jedine engleske riječi koje su u njihovim smeđim, nevinim očima ostavljale uopće neki trag prepoznavanja bile su Elvis, Isus i Coca-Cola."[15]

[14] Dokaz je tome film Ulricha Seidla "Jesus, du weisst", ali doista je lako naći velik broj sličnih primjera. Urugvajski pisac Mario Levrero na početku svoga romana "El discurso vacío" nabraja gdje sve opaža Božju prisutnost (signaliziraju mu je mravlja ticala, prostitutkin pogled, golemi puž golać...), da bi na kraju priznao da Boga uspijeva pronaći čak i u jednoj crkvi. U romanu "L' Évangile de Jimmy" Didier Van Cauwelaert opisuje dogodovštine navodnog Isusova klona, Jimmyja, kojemu organizatori prijevare uspijevaju inscenirati čitav niz čudesa i ozdravljenja, za koje samoproglašeni mesija onda vjeruje da su njegovih ruku djelo. Ipak, ispostavlja se da jedno čudo nije bilo režirano (Jimmy je, vođen teškim osjećajem krivnje zbog smokve koju je Isus u Evanđelju prokleo zato što izvan sezone nije davala plodove, ozdravio teško bolesno javorovo stablo), čime se jasno sugerira da u cijeloj priči postoji, možda, i neki objektivni temelj koji bi bio u stanju sjediniti čitavu kuglu zemaljsku. Elementi sličnih zamisli postoje i u filmovima "Jesus de Montreal" Dennisa Arcanda i "Mary" Abela Ferrare, ali pomnija analiza tih djela iziskivala bi puno više vremena i prostora nego što nam dopušta ova bilješka.

[15] Cit. Kinky Friedman: "Elvis, Jesus and Coca cola", str. 69-70, Faber and Faber, London, Boston 1993.

I to je otprilike to. Elvis, Isus i Coca-Cola kao dijelovi postojanog trojstva koje dominira našim zapadnim svijetom. To je bez ikakve sumnje naša jedina stvarnost. I premda se svi mi ponekad osjećamo kao Süskindov gospodin Sommer, i jedino što želimo je da nas ostave na miru, sudarat ćemo se s tim izborom do kraja svojih života. Hoćemo li, u svijetu koji doslovce gladuje za ljubavi i pažnjom, prihvatiti model ponašanja koji nam nalaže da svoje bližnje promatramo isto kao što, prema tumačenju Itala Calvina, Perzej ovladava užasnim Meduzinim licem, dakle odbijanjem neposrednog pogleda, ili ćemo se potruditi da u svakome čovjeku prepoznamo i ponovo sastavimo razbijeno ogledalo njegove utučene ljudskosti, ovisi isključivo o nama samima.

A tu nam, nažalost, nijedno, pa ni ono najkvalitetnije umjetničko djelo ne može pomoći.

Upravo objavljeno

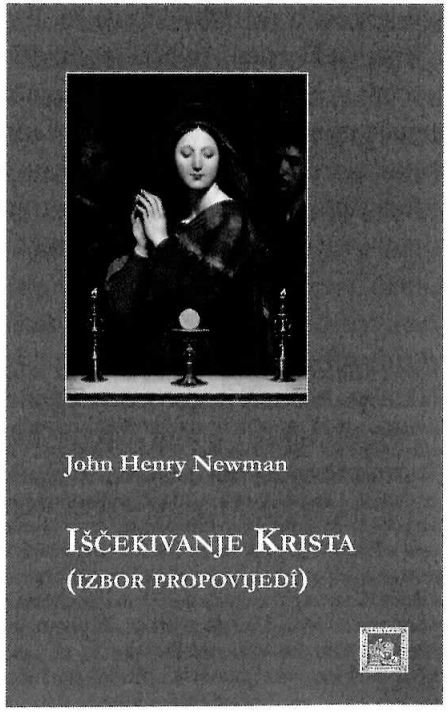

Ljerka MIKIĆ

Otok

Postajem otok,
pusta zemlja,
pun života,
a beživotan.

Krstarim predjelima gorâ
tražeći hladovinu juga.
Od šume ne vidim drvo.
Ne osjećam miris borovine.
Nema divljači.
Presušili potoci.

Ne prepoznajem vlastiti trag.
Drugih tragova nema.
Jedini sam stanovnik,
istraživač i hodočasnik
na zemlji.

Negdje u raskoraku
mogućnosti i htijenja,
u okvirima svemirskog prostranstva
i okovima skučenosti života
postajem otok.

Stablo života

Kao izorane brazde zemlje,
ili posijana polja suncokreta,
kao klijavo sjeme
koje treba nići
i dati obilan plod.

Toplina sunca
zove i dariva život
koji će cvjetati
blagoslovom
u kojem prebiva mir.

Uvijek će u oku
blistati
komad vedrog neba
iz djetinjstva.

Prema njemu
raste
stablo života.

Tkanje

Rasute krhotine dana
u svilenom pijesku noći
skupljaju oblike i sate
u čipkasto tkanje vremena.

Modrim valovima života
njišu se razbacane barke.
Zastave na pola koplja
i trag zvijezda
na izvoru početka.

Kroz klance i pukotine,
široka i pitoma polja,
vijuga rijeka nade,
svježa, umorna i bistra.
Želi napojiti ušće
vjerom i ljubavi vječnom,
toplinom sunca,
ljepotom čovještva.

Prekinute niti postojanja
sastaju se
u predivnoj tkanini
želje i volje
za putovanjem,
trajanjem
kroz
prostor i vrijeme.

U početku

U početku bijaše pogled,
dug, topao, nježan;
onda bijaše osmijeh,
iskren, od srca;
zatim dodir duše,
u tišini i riječi.

Riječ bijaše meka,
jednostavna, skromna,
nalazi put
do shvaćanja,
prijateljstva,
zvijezda,
ljubavi...

Tišina bijaše bliska.
Šutnja puna razumijevanja,
nježnosti,...
.....

Tako bijaše na početku.
Tako je sada.
Tako je u vječnosti.

Nizbrdica

Čvrstoća i mekoća.
Pjena i kamen.
Plamičak i oganj.
Lahor i vihor.

Radost i bol
utkani u misao,
u krv.
Uvijek neki crv
uspijeva unijeti
nemir
i osjećaj krivnje.

Dodiri duše
i milovanje srca
ogrnuti maglom
koja pokriva
teške i čađave želje
u crnom i sakatom tijelu
koje slijedi
nizbrdicu.

Propusti i djela
ostavljaju miris
i okus
kruha i soli.

Luigi PIRANDELLO

Noć

Nakon postaje Sulmona, Silvestro Noli ostade sâm u prljavom vagonu drugog razreda.

Baci posljednji pogled na zadimljenu svjetiljku u kojoj je lelujao slabašan žižak, koji je izgledao da će se svakoga trena ugasiti zbog ulja koje je na svaki udarac kotača malo-pomalo kapalo u konkavno staklo svjetiljke; potom sklopi oči u nadi da će zaspati i da će mu san, nakon duga i naporna puta (putovao je već čitav dan i noć), odagnati tjeskobu koja ga je, što se vlak više približavao mjestu njegova progonstva, sve više i više gušila.

Nikad više! Nikad više! Nikad više! Koliko već vremena noćno ritmičko kloparanje kotača ponavlja te dvije riječi?

Da, nikad više; nikad više onoga života njegove prve mladosti, nikada se više ne će vratiti onaj život koji je s prijateljima bezbrižno proživio pod bučnim torinskim svodovima, nikada više one udobnosti i onog toplog daška obiteljske sredine u staroj roditeljskoj kući; nikada više majčine tople brige, niti nježnog zaštitničkog očeva smijeha.

Možda više nikada ne će vidjeti svoje drage i stare roditelje! Mamu, posebno mamu! Oh, kakvu ju je samo zatekao poslije dugih sedam godina! Sva se bila zgrbila, nekako skupila i sve to u tako malo godina, a koža joj je postala boje voska; k tomu je i zube izgubila. Samo su još oči bile žive. Te nesretne svete drage i lijepe oči!

Gledajući majku i oca, slušajući njihove razgovore i hodajući po sobama dobro je shvatio da u roditeljskoj kući život nije završio samo za njega. Kada je prije sedam godina otišao, život je stao i ostalima.

A da ga je ponio sa sobom? I što bi tada s njim? Gdje je život u njemu? Drugi su mogli pomisliti da ga je ponio sa sobom, nu on je znao: umjesto da ga ponese, on je svoj život ostavio tamo; i sada, kada ga nije ponovno našao i kada tamo nije više ništa mogao naći jer je sa sobom odnio čitavog sebe, sada je u vlastitoj praznini osjetio ledeni zadah smrti.

Sada se s tim ledom u srcu, nakon dva tjedna odmora, vraćao u Abruzze, u Città Sant'Angelo gdje već pet godina na muškoj gimnaziji predaje crtanje. Prije Abruzza, godinu dana je bio profesor u Kalabriji, potom još jednu u Basilicati. A u ubogom Città Sant'Angelu, poražen i opčinjen vrućom i luđačkom

potrebom da mu ljubav popuni prazninu u kojoj se vidio strmoglavljen, počinio je ludost i oženio se; i tako je tamo zauvijek zaglavio. Rođena i odrasla u tomu planinskom vlažnom gradiću lišenom i vode, s ljudima punim tjeskobnih predrasuda i skučena duha, punim raskalašne, osorne i lijene gluposti provincijskog života, žena, umjesto da mu bude druga, okružila ga je osamljenošću dajući mu u svakom trenutku na znanje koliko je bio daleko od prisne obitelji koja bi morala biti njegova, a u koju ni jedna njegova misao i ni jedan njegov osjećaj nije uspio nikada prodrijeti.

Rodilo mu se dijete koje je – kakve li okrutnosti – već od prvog trena osjećao kao stranca, kao da je čitavo pripadalo majci, a njemu nimalo. Možda bi dijete i postalo njegovo da ga je uspio odvesti iz te kuće, iz toga kraja; i žena bi mu, možda, postala istinska druga da je zatražio i postigao premještaj u drugo mjesto, tada bi, možda, i on osjetio radost da ima svoj dom, svoju obitelj. Nada u takav spas već mu je davno bila zapriječena, jer mu se žena iz svoga rodnoga grada nije htjela maknuti ni da ode na bračno putovanje kako bi upoznala njegove roditelje i ostale rođake u Torinu. Štoviše, prijetila je da će se rastati od njega, ako mu padne na pamet preseljenje.

U toj strašnoj osamljenosti je morao pljesniviti i čekati da mu se duh malopomalo presvuče korom gluposti. Toliko je volio kazalište, glazbu i ostale umjetnosti, da gotovo i nije znao govoriti o drugim stvarima; uvijek će za tim žeđati, kao za čašom svježe vode u pustinji! Ah, nije mogao ni piti onu tvrdu i pjeskovitu vodu iz cisterni. Govorili su kako ne škodi; a već neko vrijeme je osjećao da ga boli želudac. Umišljeno? Tja! Uz to i podsmijesi. Zatvoreni očni kapci nisu mu uspjeli zadržati suze koje su mu se nakupile u očima. Grizući si usne, naprezao se da ne zajeca, potom je izvadio rupčić iz džepa. Nije mislio da mu je lice nakon dugog puta sasvim nagaravljeno; i gledajući u rupčić, strašno ga je pogodio i ojadio prljavi trag od plača. U toj prljavoj mrlji vidio je svoj život, zubima je pograbio rupčić kao da ga želi iskidati. Na kraju se vlak zaustavio na postaji Castellammare Adriatico.

Radi daljnjih dvadeset minuta putovanja u toj je postaji trebalo čekati pet sati. To je bila sudbina putnika koji su stizali noćnim vlakom iz Rima, a morali su nastaviti putovanje prema Anconi ili Foggii.Sva sreća da je na postaji bio kafe otvoren čitavu noć, prostran i dobro osvijetljen kafe, sa stolovima lijepo namještenim u čijoj svjetlosti i živosti je čovjek mogao donekle zavarati dosadu i čamotinju duga čekanja. Ali na podbuhlim, blijedim, prljavim i umornim licima putnika ocrtavala se sumorna briga, mučna dosada i izjedajuća odvratnost života, koji se u ovim trenutcima, kada se nalaze daleko od svojih uobičajnih

nježnosti i svakodnevne kolotečine, svima pokazivao isprazan, glup i mrzak. Možda su mnogi pri tomu osjetili da im se stišće srce na zvižduk vlaka u punoj vožnji u mrkloj noći. Svatko je od njih, možda, u sebi pomislio kako ljudske brige nemaju predaha ni noću; a pri tomu se noću – nadasve noću – javljaju isprazne, lišene svake svijetle iluzije, te zbog osjećaja tjeskobne privremenosti, koja dušu putnika drži u neizvjesnosti i koja ga prikazuje izgubljenog na zemlji, možda tada svatko od njih pomisli da neka ludost pali vatru u crnim strojevima, i da vlakovi noću, pod zvjezdanim svodom, jureći mračnim ravnicama, bučno prelazeći mostove, zabijajući se u duge tunele, ispuštaju s vremena na vrijeme očajan jauk što su prisiljeni da u noći vuku ljudsku ludost po željeznim stazama, zacrtanim da bi dale oduška njezinoj drskoj i neumornoj pomami.

Nakon što je sporim gutljajima popio šalicu mlijeka, ustade od stola i krenu prema stražnjim vratima u dnu sale, kroz koja je namjeravao napustiti kolodvor. Htio se dugačkom ulicom uspavana grada uputiti do plaže, da malo udahne noćnog morskog povjetarca.

Kada je prolazio pored jednog stolića, začu da ga zove jedna gospođa sitnog stasa, neobično nježna, u licu blijeda i mršava. Bijaše odjevena u udovičku crninu.

– Profesore Noli...

Zaustavi se zbunjen i začuđen:

– Gospođo... oh, vi ste to, gospođo Nina? Kako to, i vi ovdje?

Bila je supruga jednoga kolege, profesora Ronchia, kojega je prije šest godina upoznao u tehničkoj školi, u Materi. Znao je da je mrtav, prije nekoliko mjeseci umro je mlad. O tomu je s bolnim čuđenjem čitao u novinama. Nesretni Ronchi. Tek što je nakon mnogih neuspješnih natječaja stigao u gimnaziju, umro je iznenada od srčanog zastoja, a mnogi kažu od previše ljubavi ove svoje sićušne ženice koju je on, nalik na medvjeda i onako silovit i svojeglav, uvijek vukao za sobom.

I evo je – te sitne udovice – kako ga, prinoseći ustima rupčić opšiven crninom, gleda svojim crnim prekrasnim očima, utonulim u plavkaste i podbuhle podočnjake dok mu uz lagano kimanje pripovijeda o okrutnosti svoje nedavne tragedije.

Kada je u tim lijepim crnim očima vidio dvije krupne suze, Noli ju pozva da izađu i da se kroz pustu aleju prošetaju prema moru, gdje mogu slobodno razgovarati.

Drhtala je cijelim svojim malenim i nervoznim tijelom; činilo se da hoda u malenim skokovima i da povremeno maše mršavim rukama. Poče naglo govo-

riti, i odmah joj se zapališe obrazi, sljepoočice i jagodice. Zbog neke govorne mane udvostručavala je glas f na početku riječi i činilo se da frkće, dok je za to vrijeme neprestalno rupčićem prelazila po vršku nosa i gornjoj usni, koja joj se u žestini govora orosila kapima znoja; a slinjenje joj se toliko pojačavalo da je izgledalo da će se u njem ugušiti.

– Ah, Noli, vidite li, dragi Noli, gdje me je ostavio? samu, s troje djece u mjestu gdje nikoga ne poznajem, u koje sam stigla prije nepuna dva mjeseca... Samu, ostavio me samu... Kakav strašan čovjek! Uništio je sebe, uništio je i mene, moje zdravlje, moj život... sve... Na meni, Noli, znate li to? Umro je na meni... na meni...

Tijelo joj potrese dug drhtaj koji je završio poput njiska. Potom nastavi:

– Digao me iz moga kraja, tamo sada nemam nikoga osim jedne udane sestre koja se brine samo o sebi... A što bih tamo radila? Ne želim svojom bijedom dati zadovoljštinu onima koji su mi nekada zavidili... A ovdje, sama s troje djece gdje me nitko ne zna... što da radim ovdje? Očajna sam... izgubljena... Bila sam u Rimu da pospješim kakvu mirovinu... Nemam pravo ni na što: samo jedanaest godina radnog staža: malo je to, tek nekoliko tisuća lira. U ministarstvu sam toliko vikala da su pomislili da sam luda... Možda doista poludim... Ovdje, u malom mozgu, stalno osjećam oštru bol, kao da nešto kopa, Noli... I doista sam bijesna... da, da... pobjesnila sam... kako me samo prži, tu unutra... čitavo tijelo mi je u vatri... Ah, kako ste svježi, Noli, kako ste svježi!

I tako, govoreći usred te vlažne i puste avenije, pod blijedim električnim svjetlima svjetiljki previše udaljenim jedna od druge, tako da je njihovo svjetlo jedva osvjetljavalo krug ispod sebe, ona mu se objesi o ruku, zabije mu glavu umotanu u zgužvani udovički veo u prsa, tarući se kao da se želi uvući u nj; i provali iz nje strašan plač.

Noli – zbunjen, zaprepašten i ganut – uspori malo, kao da ju hoće odvojiti od sebe. I tada shvati da bi se ta nesretna žena, u takvom stanju očaja, pomamno uhvatila za prvoga poznatog čovjeka u svojoj blizini.

– Hrabro, samo hrabro, gospođo – reče joj. – Svjež? Ah da, svjež. Ali, ja sam već oženjen, moja gospođo.

– Ah – reče ženica odmah se udaljujući. – Žena? Vi ste oženjeni?

– Već četiri godine. Imam i dijete.

– Ovdje?

– Ovdje blizu. U Città Sant'Angelu.

Mala udovica mu ispusti ruku.

– Zar ste iz Pijemonta?

– Jesam, upravo iz Torina.

– A vaša gospođa?

– Ona je odavde.

Nenadano se zaustaviše ispod jedne električne svjetiljke, značajno se pogledaše i u hipu su se razumjeli.

Ona je bila s drugog kraja Italije, iz mjesta Bagnara Calabra.

Vidješe se oboje izgubljeni u noći, izgubljeni u toj dugoj, širokoj, pustoj i melankoličnoj aveniji koja je, između uspavanih kuća i obiteljskih vila, vodila prema moru; vidješe se izgubljeni u tomu gradu toliko udaljenom od njihovih prvih i istinskih ljubavi a toliko, nažalost, blizu mjestu kamo ih je okrutna sudbina bacila. I osjetiše jedno za drugo duboku samilost koja ih je, umjesto da ih zbliži, gorko uvjerila da im se držati podalje jedno od drugog, da svatko ostane zarobljen u vlastitoj neutješnoj bijedi.

Tako nijemi, otiđoše do pjeskovite plaže i primakoše se moru.

Noć bijaše vrlo blaga; svježina noćnog povjetarca bila je okrjepljujuća.

Beskrajno more nije se vidjelo, ali se osjećalo kao nešto živo i trepćuće u crnom, beskrajnom i mirnom noćnom ponoru.

Samo se na jednom kraju, nad morem, kao kroz izmaglicu naziralo nešto crvenkasto i mutno kako treperi. Možda je to bila posljednja mjesečeva četvrt koja se, sva zavijena u maglu, spuštala u more?

Valovi bez pjene poput tihih jezika su se širili uzduž plaže i tu i tamo su po glatkom i blistavom pijesku natopljenu morem ostavljali pokoju školjku koja bi se, nakon povlačenja vala, ponovno ukopala u pijesak.

Na nebeskom svodu sva je ta općinjujuća tišina bila načičkana oštrim iskrama bezbrojnih zvijezda, tako živih da su izgledale kao da u dubini tajanstvene noći žele zemlji nešto reći.

Oboje su velik dio puta nastavili nijemo hodati po vlažnu i podatnu pijesku. Tragovi njihovih koraka kratko su trajali: jedan je nestajao dok se istovremeno drugi pojavljivao. Čulo se samo šuštanje njihove odjeće.

Privukao ih je bjelkast kaić koji je, izvučen na suho, naopačke ležao na pijesku. Sjeli su na nj – nu, svatko na jednom kraju – i tako su još neko vrijeme ostali sjedjeti u tišini promatrajući razlijevanje tihih i srebrnastih valova po sivom mekanom pijesku. Nenadano žena podiže svoje lijepe crne oči prema nebu, i on je u svjetlu zvijezda mogao vidjeti njezino blijedo i izmučeno čelo. Tada mu tjeskobom stisnutim grlom reče:

– Noli, više ne pjevate?

– Ja... ja i pjevanje?

– Da, vi, vi ste za lijepih noći nekada pjevali... Ne sjećate se, u Materi?... Još mi je u ušima zvuk vašeg usklađena glasa... Pjevali ste u falsetu... s takvom milinom... s takvom zanosnom dražesti... Zar se ne sjećate više?

I odjednom, u dnu njegova bića poče se pomaljati sjećanje na to, i u kosi i na leđima osjeti drhtaj neizrecive nježnosti.

Da, da... to bijaše istina: on je tada pjevao... čak je tamo dolje, u Materi, još imao u duši one slatke strasne pjesme svoje mladosti, koje je pjevao za lijepih večeri pod zvjezdanim nebom dok je s prijateljima šetao; sada su mu te pjesme ponovno navirale na usne.

Doista, iz roditeljske kuće je ponio život; i još ga je dolje, u Materi, imao uza se, pjevao je... toj jadnoj maloj prijateljici, njoj kojoj se u to vrijeme, možda nesvjesno, udvarao, onako iz simpatije, bez zadnjih primisli... možda zbog potrebe da pored sebe osjeti toplinu ljubavi, slatku nježnost ženskog prijateljstva.

– Sjećate li se, Noli?

A on, gledajući u prazninu noći, prošapta:

– Da, gospođo, sjećam se...

– Plačete?

– Sjećanje...

Ponovno ušutješe. Dok su oboje gledali u noć, osjećali su da njihova nesreća pomalo hlapi, gotovo da je nestajala i da više nije bila samo njihova nego čitava svijeta, sviju živih stvorova i stvari toga mračnog i besanog mora, tih iskrećih zvijezda na nebu, svega života koji ne može znati zašto mora nastati, zašto se mora voljeti, zašto se mora umrijeti.

Svježa i blaga tama, prošivena brojnim zvijezdama nad morem, uzela je u krilo njihovu tugu koja se širila u noći i titrala sa zvijezdama, da bi se potom, polako i tiho, sa svim onim valovima na samotnoj i mirnoj plaži, utišala. Zvijezde se – i one – šaljući svoje svjetlosne treptaje u ponoru beskrajnog prostora, pitahu: zašto? to se pita i more sa svojim mehkim valovima, i malene školjke rasute posvuda na pijesku.

Nu, malo-pomalo tama se poče gubiti, nad morem se poče otvarati prvo ledeno bljedilo zore. Tada se zora, koliko god bila hlapiva i podzemna – gotovo baršunasta – u tuzi ovih dvaju gubitnika oslonjenih na rub prevrnute brodice na pijesku pokaza sa svom svojom ogoljenom grubošću, poput crta njihovih lica, u neodređenom i turobnom prvom dnevnom svjetlu.

Ponovno posta rob svoje uobičajene bijede prouzročene blizinom kuće, kamo će stići za malo vremena: i doista, ponovno ju ugleda, kao da je već u njoj, i to sa svim njezinim bojama, u svim njezinim sitnicama, sa ženom i mališanom

koji će mu se razveseliti na dolasku. I ona, mala udovica, nije više tako crno i tako očajno vidjela svoju sudbinu: imala je uza se nekoliko tisuća lira, život joj je osiguran za neko vrijeme: naći će već načina da osigura budućnost, i sebi i svojoj djeci. Rukama popravi kosu na čelu i, smješkajući se, reče Noliju:

– Jamačno izgledam loše, dragi prijatelju, zar ne?

I oboje krenuše natrag prema kolodvoru.

Tko zna, možda je u najdubljem zakutku njihove duše ostalo zarobljeno sjećanje na ovu noć, samo zato da se jednoga dana ponovno vrati – ovaj put u dalekom sjećanju – sa svim tim morem, tako pitomim i tamnim, sa svim tim iskrećim zvijezdama; možda se vrati kao erupcija podzemne poezije i podzemne gorčine.

S talijanskoga preveo: **Josip Hećimović Nikšić**

Ako se iz bilo kojeg razloga još niste dosjetili kako bi i Isusov poočim Josip, drvodjelja iz Galileje, mogao biti i Vaš nebeski zagovornik, pročitajte ovu zanimljivu knjigu...

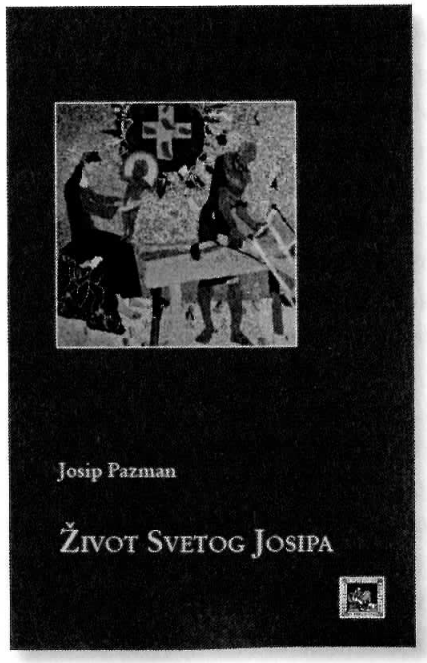

Vesna MILAN

Gradska plaža

Gledam more.
Bonaca.
Razigrani vriskom
ulijećemo ushićeni
u plavo i slano,
bez vremena,
prostora i granica.
Veličanstveno
spaja se igra
tijela i pjene
a morske sirene
prenose poruku radosti
cijelim svijetom.
I gdje god da dotaknu
kamen, pijesak ili žalo
istim se šapatom
razlijeva čipka
koja je krenula
mojim mislima
kada smo
sa iste hridi skakali
i uzburkali savršeni sklad
plavog, gradskog
i božanskog mora.

Sada gledam
sjetno
u jumbo plakat,
privatni je posjed,
a gorko miriše
sivo obojan
zabranjen prilaz.

Trpimir MACAN

Nekoliki zapisci

(Bio rat. Trebao biti neki razgovor o njem. Ne sjećam se tko ga je i gdje bio sazvao. Neki inozemci? Pozvali su me. Nešto sam bio počeo bilježiti, ali – opet se ne sjećam – ili je razgovor otkazan ili sam odustao.)

Proučavanje uzroka i razvoja rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini moglo bi se metodološki pojednostavniti svođenjem na blisku prošlost, ali se ipak ne može tako ograničiti zbog općenito slaba poznavanja naše povijesti u inozemstvu, zbog nepripravljenosti naše povijesne znanosti da pripravno i temeljito odgovori na mnoge složene i protuslovne teme (uglavnom zbog jugoslavenskih i komunističkih ograničenja te susljedne opće stagnacije u bitnom), a i zbog svježine promjena i njihove nedovršenosti te okrutne ratne stvarnosti što utječe na uočenu sumnjivu subjektivnost ne samo u tumačenju tekuće politike nego i na poglede u povijest.

Slom komunizma općenito i produbljivanje jugoslavenske krize napose u Hrvatskoj ubrzali su zbivanje u kritičnom razdoblju rješavanja mnogih upitnih i neprijepornih razvojnica i ciljeva.

Naime, Hrvatska se imala boriti za izlazak iz Jugoslavije, za opstanak u obrambenom ratu proti agresoru i međunarodno priznanje. Imala se što više otarasiti povijesnih naplavina i posljedica negativnih ideoloških naboja, gotovo potpunoga pomanjkanja demokratskoga iskustva zbog stvarnosti tuđih vladavina, zatim tragova niza represivnih režima u mentalitetu, političkoj orijentaciji, emocijama i reakcijama. Pod teretom povijesne baštine mora u ovom ratu pobijediti, iz njega izaći cjelovita i nekompromitirana da bi se onda mogla izgraditi u pristojnu, prosperitetnu i demokratsku državu, dokazati kao novi prostor slobode, krenuti u budućnost rasterećena i pripravna na sve kušnje novih oblika državnoga i društvenoga života.

Kako razumjeti ove dane, kako otkriti uzroke rata, ako se ne razmišlja o svem onom što je obilježilo hrvatsku povijest, recimo ovako u naznakama.

Sudbina limesa, velikoga u baltičko-jadranskom pojasu s posljedcima gubitka državne nezavisnosti, područja i stanovništva, gospodarske zaostalosti, nestanovitosti kulturnoga napretka, podlijeganja velikim društvenim sustavima, ratovima, prevratima; maloga na nestalnoj istočnoj hrvatskoj granici s razbijanjem državnoga i narodnosnoga područja, sa silnim demografskim promjenama,

u krvavoj graničnoj zbilji što rađa osjećajem nesigurnosti, nepovjerenja, neperspektivnosti, straha, što pogoduje nastanku mržnje prema susjedu i pribjegavanju nasilju kao načinu rješavanja problema.

Podijeljenost narodnoga i državnoga prostora u više imperijalnih zajednica, narodnosno, konfesionalno, društveno, gospodarski i kulturno nejednolikih na pragu modernoga doba kad se pod europskim utjecajem oblikuje nacionalna ideologija (svestrana unutrašnja integracija, društveno oslobođenje, gospodarski napredak, teritorijalno sjedinjenje i obnova samostalne države reformom ili negacijom zajednica).

Neintegriranost inonarodnoga i inovjerskoga stanovništva što podliježe ekspanzionističkoj velikodržavnoj politici susjeda.

Unutrašnje struje anacionalnih pa i antinacionalnih regionalista, pristaša supranacionalnih ideja i pokreta, internacionalista, tvrdih nacionalista i liberalnih demokratskih patriota.

Praksa tuđih režima i domaći odgovori (centralizmi, diktature, totalitarizmi, eliminacija stvarnih, potencijalnih i izmišljenih protivnika – liberalni i demokratski otpor, parlamentarizam glavnih stranaka, desno i lijevo revolucionarstvo s neraspravnom osudom prvoga i upornim opravdavanjem drugoga).

I hipoteka svih onih naljepnica veleizdaje, buntovništva, nacionalizma, separatizma, klerikalizma, šovinizma, terorizma, fašizma, genocidnosti.

Temeljito, razlučno, kritičko i vjerodostojno, dakle, istraživanje zacijelo može voditi i pravim odgovorima.

Kad netko progovori o zlu i zločinu u nekom razdoblju, trebao bi imati na umu da i pokrenuta psihoza vodi izopačenosti i zločinima gotovo posvuda, u mnogih.

Pri tom pak ne valja tražiti opravdanje u ikakvoj političkoj usmjerenosti, ikakvoj narodnoj ili društvenoj potrebi, ikakvim velikim zamislima ili razmahanim pokretima, ni u kakvim autoritetima i kad se pozivaju na plemenite ciljeve.

Pojedincu je spoznati laž i nasilje, imati snage izabrati svoj način i mogućnosti otpora, sačuvati svoj značaj, dostojanstvo. Ne može se pak od njega tražiti da bezuvjetno djeluje, ali se mora očekivati da ne popusti zlu i da ne sudjeluje u zločinu.

Odluka pa i ikoji otpor, čini se, lakši su u teškim vremenima, makar se očitovali u sitnicama, makar se činili i zanemarivima. Tad se lakše odlučiti na žrtve, čak i na krajnju.

Možda takva vremena rađaju većim i trajnijim djelima nego ona lagodna. Misao je tada jača, gušća, životnija, silnije odjekuje.

Što onda? Što sa svim velikim riječima i izričajima o veličini ovoga i zazornosti onoga, zloćudnosti jednoga izma i spasonosnosti drugoga? Gdje su ljudske granice prema nepravdi, sili, mržnji, laži, okrutnosti, zločinu? Pa i tko ima pravo uprijeti prstom na druge? I svoje? Gdje su, u koga su to apsolutne vrijednosti?

Kako naposljetku – imajući na umu opću propadljivost i osobnu smrt – podijeliti svoje srce između vremenitoga i vječnoga?

Što činiti?

Preostaju li ipak samo rad i dobrota?

Domoljublje izrasta iz poštovanja prema vrednotama prošlosti, prema baštini predaka što traje u dobru, u duhovnosti i tvorbenosti.

Gubitak je takve prošlosti tragedija. Stoga je valja čuvati od civilizacijskih i kulturnih vrhunaca do malenih odlika i običaja. U njoj pak živjeti ne treba, osobito ne skladovati svoj identitet i moral sa zlom u njoj. Gradi se na stancu kamenu, ne na močvarnu tlu. Mirno se i svjesno valja oprostiti sa svim prošlim zabludama, pogreškama, stranputicama, opačinama, neljudskošću, ne pravdajući ih takvim tuđim, ne tražeći ispriku izvan sebe, ne unoseći vlastite osjećaje, gubitke ili udio. Reći o tom sve što treba, otkriti bolno, prihvatiti iscjeliteljsko i znati da i tu prtljagu valja nositi i dalje. Ne u tom živjeti, nego graditi budućnost potomstvu koje ne zaslužuje takav teret.

Prihvaćanje prošlosti u dobru i zlu razumjeti je i spoznajom da su vrline i grijesi ipak dio njezine ukupnosti te da sve silnice i sastavnice – pa i najgore – tvore suvremene posljetke, ali pogrešno i zlo ne samo što se mijenja i stari, nego i mora nestati, i ne smije ih se ponovo saditi, jer su neplodni. Mogu tek uzrokovati nove zablude i zlo.

Ne zaokružuje li se tako naravno, jednostavno, potrebno domoljublje?

Ponovo se pitam i iznova sam nemoćan. Što nam to razara identitet, što moral, puninu života u idealima i radu?

Jesu li dva glavna istisnika vlast i pohlepa? Organizirana državna vlast i urođena ljudska želja za dobitkom, bezobzirnim i nedruštvenim. Opet, nisu li one i civilizacijski poticaj sa stanovitim posljedcima?

Guši li država sve što se voljelo i što se može voljeti, nište li njezin autoritet i praksa utemeljene vrijednosti domoljublja, različite pripadnosti, načina života, svekolike razvedene tvorbenosti? Nije li pak nepoštedna kritika države probitačno pristrana ili intelektualistički ohola? Je li istinita tvrdnja da država zamjenjuje i istiskuje sve druge oblike zajedništva? Pretke, obitelj, potomke, okupljanje u istovrsnosti dužnosti, obveza, predaje i samosvojne osposobljeno-

sti u okomici misli i djela, mjesne zemljopisne i običajne značajke, čitav duhovni takav obzor u stiješnjenom svojem okviru i suženoj uljudbenoj zanjihanosti. Jesu li pojedinac, temeljna općina, povijesna pokrajina ili prirodno-gospodarsko područje doista sve prepustili sve bezličnijoj državi ovako ili onako izabranih, a ravnodušnih za opće dobro i instrumentaliziranih vođa i stranaka, što formalnim zakonodavstvom, prepariranom sve praznijom rječitošću i sve učestalijim zavodbenim formulacijama i formulama doslovno iskorjenjuju identitet i moral, zasnivan i građen slijedom mnogih naraštaja, onih koje bi imali voditi, skrbiti se za njih, voljeti ih?

Zacijelo prolazim kroz otvorena vrata kad pomišljam kako ostvarena država prije podložna ili pokorena naroda može blijedo izgledati prema nazorima, uvjerenju, nadama i žrtvama njegova oslobodilačkoga pokreta i napose u tragici idealističkoga pojedinca. Pa ipak ne mogu dijeliti mišljenje da organizirana država oslobođena naroda izgriza njegovo domoljublje, sažiže ideale, izbacuje na površinu samo nesposobne i pohlepne, bistre ali ne i umne, ambiciozne ali ne i pravedne, dojmljive a prazne, uspješne ali ne samo u dopuštenom, naposljetku zaboravljene u hipu kad potonu ili ih gurnu pod površinu.

Teško je pak zanijekati kako ti isključuju zaslužne, predane, žrtvovane, ali da se ovi i sami isključuju iz toga bezobzirnoga, nesmiljenoga, egoističnoga svijeta u muklinu, gdje, kako misle, mogu jedino sačuvati svoju moralnu okomicu i cjelovitost. No, takva je odluka, iako razumljiva, ipak jednostran čin i slaba osobna utjeha, a može postati podlogom sleđenoj oholosti uma. Iako i takvi primjeri mogu biti uzorom, mogu svijetliti, ipak je moralno ono u djelovanju na svojem starom putu.

U djelovanju, da. A gdje onda počinje javna dužnost takva pojedinca, ako misli da živi u doba opsjena, varka i laži, kojemu ni krv dragovoljnih žrtava ne vraća istinoljubivost, pravedno uspoređivanje, prosuđivanje i zaključivanje. Kad je svjestan da je medijska pojavnost zapletena u vratolomiju pitanja, nametanje i nadmetanje nemuštih foruma, iskliznuće u dokazivanje vlastite nadmoći, onemogućivanje sustavnosti i argumentacije, u povlašćivanje jedne protege, zadanost dokazivanja, sve uže staze do zajedničke spoznaje i spasonosne istine. Kad zna da svaka, pa i najplemenitija organiziranost završava prije ili poslije u trenju, sukobu, razlazu. Kad s pravom može očekivati da će koliko god i kakvo god bilo vlastito nastojanje biti utišano orkestriranim mnijenjem, ravnodušnošću mase i nesolidarnošću srodnih.

Pripisak. Sve manje čitam časopise. Valjda to tako dolazi s godinama. Ili što me malo članaka svlada jakom riječju, zaokupi razgranatim svrsishodnim

razmišljanjem, zabavi duhovitošću, potakne da s njihovim piscem zatim u sebi porazgovaram. No, nešto bih drugo.

Srdit intelektualac, kažu vrhunski, stručno razlaže svoje gledište o preuređenju gradskih trgova kao "bezočnoj i besramnoj destrukciji".

Dobro, njegovo gledište, kritičnost, polemičnost, neka, njegovo pravo i odgovornost za javnu riječ. Predmet me baš i ne zanima, pa zašto se toga članka uopće sjećati?

Pisac se nije zadovoljio što osuđuje "provincijalni mentalitet" i "čak ruralnu svijest" u pojedinom činu, nego smjesta progovara općenito o oblastima. Te su agresivno samovoljne i protivne "građanskoj i gradskoj demokraciji", "uporno i sustavno, ne birajući sredstva ponovo uvode jednostranački sustav", "gotovo su sasvim uspjele da uskrsne jednopartijski sustav".

Drugi će pak u istom časopisu ustvrditi kako živi u doba "jednoznačja i jednosmjerja", iako mu nije čudno što u takvo doba može pisati o pustoši vlasti predsjednika države, njegovoj frankovštini i njegovu nacionalističkom pokretu, a o njem kao "zadnjem autokratu i samodršcu u povijesti hrvatskih populističkih vladara". U svemu što se zbiva u Hrvatskoj vidi samo, "nepogrešivo prepoznaje načelo [...]: jedan pokret, jedan vođa, jedan narod".

Nije moje da raspravljam s tako neporočnim sucima, besprijekorne prošlosti i sadašnjosti. Mogu se tek zapitati: je li baš sve to tako kako pišu? Jesu li vjerodostojni, pravedni? Sjećaju li se, uspoređuju li? Nije li to ipak samo vješta pismenost, iskusna dosjetljivost, prokušana rječitost? Ili ipak tu ima zadnjih misli?

Slušajući takve i sam se sjećajući ponečega, ne ću kazati ništa nova o bivšim komunistima i jugoslavenima, danas prerušenima, o njihovim karijerističkim i napose intelektualnim služacima. Ponovo se sve više javljaju nakon stanke kad su se, bez razloga prestrašeni i zbivanjem zatečeni, ušutjeli i po zakutcima mrmošili. Sve smionije i organiziranije, skrivajući svoje pravo polazište i ciljeve, napadaju prilike u državi, svoje protivnike i neistomišljenike hitro obljepljuju naljepnicama najgorih izama iz prošlosti, traže ih u sadašnjosti, kako bi ih kompromitirali, oslabili, potisnuli, isključili, čisteći sebi prostor na kojem se bahate prividnošću svoje moralne nadmoći. Izbjegavajući svaku odgovornost za komunističke zločine i diktaturu, svojataju čak zasluge protukomunističkih boraca i žrtava. Ne žele se sjetiti kakvi su bili kad su vladali i imali prilike provesti ono čega su im puna usta, ljudskih prava, općega dobra, svijetle budućnosti. Napadajući druge, zataškavajući svoje, hvaleći se međusobno, izvrćući činjenice, manipulirajući argumentima i opsjenjujući prostotu, izmiču odgovornosti i kritici. Ponovo izvikuju sveđ nove krilatice, navlačeći na svoje stare, propale i

ozloglašene ideje i djela sveudilj nove krinke i oprave (jesmo li zaboravili one "nove etape našega razvitka"?) vječnih bezgrešnih naprednjaka, avangardista, internacionalista, humanista, danas, dakako, nadasve liberala i demokrata.

No, zašto raspredati, moj gosparu. Ustani iz te magluštine i izađi u vedar i blag jesenski suton.

Čitam sintezni članak o našem uzmorskom gradu. Prepun pohvala sređenim društvenim odnosima, ustroju napredne komune, unutrašnjem redu i sigurnosti, razrednom skladu, građanskoj svijesti i slozi, trijeznom plemićkom vodstvu, vladi zrelih muževa, sjajnoj diplomaciji, civilizaciji i kulturi. I: odjednom, dotaknuvši književnost i filozofiju, pisac pronalazi razotkrivače društvenih stvarnosti, poroke, oportunistički grad sputane mnoge istine, njegovanih zabluda i naslijeđenih praznovjerja, republiku neravnopravnih građana kojoj bi bilo bolje da njom upravljaju nepovlašteni ...

Je li i to za neki drukčiji upitnik?

Zavičajno bih premetnuo svoje stare misli o smislu dubrovačke povijesti.

Kako god ju mi proučavali – idealizirali, kritički razuđivali ili objektivno slagali sve sastavnice – njezin je smisao tražiti u borbi za opstanak, spoznaji vrijednosti samostalnosti i nezamjenjivosti slobode te nastojanju da se duhovno krijepi, gopodarstveno napreduje i civilizacijski osovljuje.

U tom je, dakle, tražiti joj smisao, ali ju se ipak u cijelosti ne može shvatiti ako je izoliramo, jer kako god se izolacija može činiti sjajnom – bogat, civiliziran i autonoman grad što nije dijelio kob susjednih hrvatskih pokrajina i kasaba – njom se ne mogu protumačiti svi povijesni tijekovi ni cjelovitost povijesti Dubrovačke Republike i postrepublikanskoga doba.

Da bismo je razumjeli u cijelosti, ponovit ću što sam uvijek govorio – moramo je proučavati i spoznavati u ukupnosti povijesti i kulture hrvatskoga naroda. Narodnosno, duhovno, tvorbeno pa onda i politički. Dubrovčani su bili i ostali živ i žilav dio hrvatskoga naroda i njihova prošlost jedan je od bitnih dijelova cjelokupne hrvatske baštine.

Inače bismo mogli dobiti više-manje blistav torzo, inače bi dubrovačka povijest mogla oteturati u samodopadnu istraživačku igru, ičiji posjed, bez smislena kontinuiteta i budućnosti.

Kako se izolacijska zamisao, nazovimo je raguzinizmom, povremeno, već prema stjecaju prilika, budi, odmah bih kazao da je, po mojem sudu, to nadmašena, prošasta pojava.

Da se ne gubimo u davnijoj prošlosti, pogledao bih u XIX. stoljeće kad su Dubrovčani urastali i urasli u živo tkivo hrvatskoga naroda za općih modernih hrvatskih integracijskih procesa, što su u njihovu kraju dosezali puninu upravo u razdoblju kad se činilo da nehrvatski politički i kulturni čimbenici dominiraju i što su završeni u ubrzanu zbivanju, zrenju pa i tragičnosti XX. stoljeća

Posljedice pada Republike: gubitak državnosti i vlasti, tuđa vlast i reakcija razvlaštene vlastele, raspad društvenoga sustava, suprotnost bivše veličine i nove provincijalnosti, odvjesci knjiški oblikovanih i sročenih ili crkveno poticanih starih slovinskih raspoloženja, ciljeva i zabluda u susretu s novim panslavizmom i smušenim nacionalnim konsolidiranjem u različitosti nacionalnih i nadnacionalnih ideologija i promidžaba, romantični zanosi balkanskom egzotikom i protuturskom borbom, politički život u austrijskoj krunovini Dalmaciji te svježi i financirani naleti velikosrpstva tvorili su ozračje što je, osobito među intelektualcima, pogodovalo vriježenju i raguzinizma. Bio je to krug omeđen, nestalan, raznorodan i prolazan.

Kad se govori o raguzinizmu, nije riječ o naravnom zavičajnom osjećaju i ponosu, stanovitom iskrenom uvjerenju pojedinaca. Riječ je o političkom smjeru što odrazuje preživjeli duh i shvaćanje o posebnom povijesnom organizmu i njegovu pravu tu posebnost obnoviti.

Raguzinizam u istraživačko-interpretativnom smislu rađa mikrohistoriografiju bez sintezne moći i dublje povezne razgranatosti, gubi kritičnost i obzorje (primjer je tzv. dubrovačka književnost kad se zanemari tradicijska, jezična i idejna njezina isprepletenost s hrvatskom na europskom tragu), u narodnom pogledu biva nestvaran i slijep za suvremena zbivanja, u političkom i gospodarskom smislu pokrajinski samozadovoljan prvotnim i zajamčenim prednostima i tijesnim probitcima što ne želi dijeliti s drugima. Iako proglašuje suprotno, zapravo ga obilježuje insuficijentni izolacionizam veoma sumnjivih izgleda.

Izolacionistički u svojem mjesnom samoljublju i pretpostavljenoj samodovoljnosti ne može ponuditi nešto više od uspomena i stagnacije, a u svojem otporu hrvatskoj nacionalnoj integraciji nužno mora potražiti saveznike, pa ih i nalazi na protuhrvatskoj fronti. Tako postaje dijelom i polugom tuđe politike potirući sve prvotne razloge svojega postojanja, sam svoj značaj i definiciju.

U tom je jednostavno poslužio i služio velikosrpskoj politici. U naše dane, 1991., raguzinizmom je mahao baš Srbin, bivši jugoslavenski i komunistički "javni tužilac" u Dubrovniku.

Najposlije izolacijska zatvorenost raguzinizma u izravnoj je protivnosti otvorenosti ikoje zajednice, njezinu temelju i zapravo uvjetu opstanka.

Stavivši tamo točku, zapitao sam se komu je pak otvoren regionalizam, toliko razvikan i promican u naše dane. Svemu i svakomu? Komu li se pak zatvara? Svojim sunarodnjacima, slabijima, siromašnijima?

Ako je regija po definiciji nešto manje, suženo i dio cjeline, u ime koje li to civilizacijske sheme nastupa regionalizam?

Dok – možda se može tako kazati – u suvremenom svijetu mali narodi spadaju na regije, na što se to onda uspinju one? Na što se to žele povećati, čega dijelom postati?

Razmišljajući stalno sam nailazio na više pitanja negoli odgovora. Ili su ta pitanja ipak bila odgovori?

Nije li regionalizam ipak puko samozadovoljno zatvaranje u poznato, sigurno, nepokretno? Nije li to kob zapećka, pretpostavljene samodostatnosti uveličanih uspomena i prevelikih nada, a zapravo nova ograničenost i ovisnost? Nije li to sebičnost u obrani trenutačna stanja i prolaznih prednosti? Je li to domišljen program djelatne budućnosti i zrele konkurentnosti ili tiskanje u elitni klub, kojemu članovi ni sa kim ne dijele prednosti, povlastice, bogatstvo? Nije li doista riječ samo o vlastitom probitku dok stvari dobro idu? A što onda kad pođu u krivo?

Čini mi se da je regionalizam samo politička snaga stiješnjene sebičnosti, mjesnoga samoljublja, dvojbene budućnosti i nedvojbene ravnodušnosti. Proti povijesnomu razvoju, naravnoj i narodnoj okolini.

Regije su doista često starije od naroda. Pa ipak: što ih to obilježuje a da nije zajedničko, narodno? Jesu li odvojene predaje nešto više, jesu li izolirani putovi nešto bolje od prožimanja povijesno i suvremeno oblikovana naroda? Jesu li mjesne spone i običaji vredniji od otvorene narodne kulture i njezinih plodova?

Čini mi se kako je riječ ipak o izdvajanju bez trajnije perspektive prosperitetne vlastitosti, povratak u provincijalnost, u svoju usku ulicu kojom će u velikom stilu proći svijet ili tek zastati na trenutak da udijeli nešto od svojega sjaja i ostavi nešto od svoje bezobzirnosti.

Najposlije, čini mi se kako nijedna regionalna kombinatorika ne može prihvatljivo obećati, a kamoli zajamčiti da će nadvladati povijest, mentalitete, napetosti, probitke i danas još nepredvidljive izazove.

Usput. Ovih su nam dana pune uši Europe i hrvatskih želja. Hoćemo li, kako ćemo, kad ćemo. Iako ne želim o tom misliti, ipak se tu i tamo zapitam. Zacijelo moja pitanja nisu izvorna, pa ipak.

Može li to novo "carstvo", povijesno, kulturno inače raznorodno i različito područje, izbjeći nove prepreke, krize i tko zna što još? Može li nadvladati

ljudsku narav u pohlepi, silenosti, lošem gospodarenju, korupciji, nepotizmu ...? Može li provesti i održati ravnopravnost velikih i malih, spriječiti izbijanje starih razlika, presezanja i probitaka, pojačanih novim pojavama kao jakim migracijama i neodlučnom i nedomišljenom demografskom politikom? Hoće li njegova međunarodna i zapravo interesna uprava, da ne kažem birokracija, postati sama sebi svrhom bez sveze s tako šarolikom podlogom? Hoće li najposlije sasvim prisvojiti pravo odlučivanja i tumačenja u onom što ovako ili onako uzima od uključenih država i naroda? Hoće li takva vlast – u vrijeme općenite navale priprostosti, masovne lagodnosti, zaglušne vike o mladosti, zdravlju, dugovječnosti, dopustivosti svega i svačega – ne samo možda nego doista ugrožavati one druge?

Hajde osmjelimo se, prave baštinike europske duhovne i životne predaje i vrijednosti.

Ponekad mi se čini da je u naše doba asimilacija, napose prinarodnjivanje, proglašena "smrtnim grijehom".

Poštovanje manjina rasteže se od naravne potrebe i pristojnosti do apsurdnih krajnosti na štetu domaćina, većine, predaje, svakoga narodnoga, društvenoga i državnoga sklada i mira.

Ako odbacimo svaku nasilnu asimilaciju pokorenih ili doseljenih kao zlu, nepravednu i najčešće neučinkovitu, mislim da je prirodna asimilacija shvatljiva i prihvatljiva. Naposljetku, svaka integracija, pa i nacionalna, nije samo u povijesti poznat proces radi uravnoteženja svake zajednice od obiteljske do općenite društvene u vremenu i prostoru izraslim i izgrađenim okvirima, nego pogoduje kako pojedincu tako i skupinama, napose ako se ostvaruje njihovim slobodnim izborom ili životnim oblicima od braka do sudjelovanja u javnom životu zatečene ili izabrane zajednice. Dakle, nasilna asimilacija nije dobar put, nego ona mirna temeljena na slobodnu izboru i uvjetovana normalnim životom.

Nije prijeporno da zatečene ili doseljene manjine mogu ili imaju pravo sačuvati svoje, od svijesti o svojem podrijetlu i svojim predajama do svoje kulture, jezika, običaja. Prijeporno je njihovo odbijanje svega toga u novoj zajednici, svega što su zatekli u većine, prema slijedu: selim zbog različitih razloga (političkih, gospodarskih, karijernih ...) iz svoje zemlje, useljujem se legalno ili nelegalno, tražim i nalazim posao, osiguravam egzistenciju sebi, pridružujem si obitelj, napredujem od nižih poslova k višima, stalno se usput prikazujem žrtvom, tražim državnu pomoć, prava, branim se, organiziram svoje društvene, kulturne, vjerske ustanove, osnivam poduzeća, bogatim se, dovodim zemljake iz domovine, ne prilagođujem se zemlji domaćinu, u svojoj izo-

liranosti postajem agresivan, čak rasistički raspoložen prema gostoprimcu, a već prema politici u svojoj zemlji ili onoj domaćina i njegovih saveznika i terorist. U susjednim zajednicama pak oslonac politike svoje zemlje, izravan remetilački čimbenik pa i oslonac možebitnih napadačkih ili ratnih akcija.

Dakako, to ne valja poopćivati i iz toga izvlačiti krajnje zaključke, ali ni zatvarati oči i olako prelaziti preko zapravo neobveznih odvjetnika pobijanja ikoje asimilacije.

Na kraju navod (ne sjećam se iz koje sam ga publikacije, čini mi se UNESCO-ve,ne tako davno prepisao): "We ought not, after all, to idealize minorities or to forget that today's underdog may be tomorrow's power-crazed bully" (Conor Cruise O'Brien).

I danas će netko spomenuti slabosti domaće historiografije, nedostajanje ključnih monografija i sinteza, a mnogi politiziranu polariziranost u publicistici. Ne bi se baš moglo kazati da su posve u krivu.

To bi upućivalo na potrebu razložita i umjerena opisivanja bitnih procesa, znanstveno kritički utemeljenoga, s bitnom i izabranom faktografijom i nepolemičnom, nenavijačkom, nerušilačkom i neapologetskom interpretacijom.

Mogli bismo se, čini se lako, sporazumjeti da su bitni procesi: društvena emancipacija, ljudska i građanska prava, tvarni napredak; obrana i učvršćenje narodnoga identiteta, nacionalno oslobođenje i sjedinjenje hrvatskih zemalja u suverenoj, demokratskoj, parlamentarnoj, pravnoj, socijalno pravednoj i prosperitetnoj državi kao dijelu suvremenoga Svijeta; otvoreno i mnogostrano plodno znanstveno i umjetničko stvaralaštvo, kadšto i izvanhrvatskoga značenja.

Kako smo tek izmaknuli XX. stoljeću, takvom kakvo je već bilo, istraživati ga ne samo kao dio moderne hrvatske povijesti nego i u njezinoj cjelovitosti, jer se samo u cjelini mogu pravo shvatiti dijelovi.

Očito je da su posljednje državne, političke, društvene i gospodarske mijene otvorile raspravu baš o desetljećima što su im prethodila, ali ne na željen i svrsishodan način.

Što, primjerice, povijesnomu istraživanju i tumačenju pridonosi pojednostavljivanje na par fašizam-antifašizam, ako ga se ne proučava u složenosti europskih i jugoslavenskih prilika, kriza, totalitarizama, velikoga rata, prekida na dugo vremena demokratskoga života u Hrvatskoj, ako se ne raščlane i kritički pretresu politički pristupi rješavanju hrvatskoga položaja, kako onaj građanski evolucijski, tako i revolucionarni "desni" što završava u osovinskom krugu i ustaškom režimu te "lijevi" što završava u komunističkoj diktaturi i jugoslavenskoj državi.

Može li se sve ili pojedinačno podvrgnuti totalnoj poricateljskoj kritici, samovoljno i jednoznačno obilježiti i baciti u koš, barem sa zadana stajališta ikojim nazorima i pripadnošću izgrađenih istraživača? Smije li se ne vidjeti i ono razvojno, nemimoilazno pa i budućnosno u djelovanju pokreta, stranaka, ustanova, inteligenata u razvedenom smislu i raščlambi? Ograničuje li se, primjerice, antifašizam, nerazlučeno shvaćen, samo na onaj pod nadzorom jugoslavenskih komunista u partizanskom pokretu? Pitanja se, dakako, množe i granaju, osobito ako se zapitamo zašto su u XX. stoljeću propale sve države u kojima je živio hrvatski narod.

Kako bi se na njih odgovorilo valja izvan samodostatna suprotstavljanja, iznad samodopadna njegovanja stereotipova, zapravo u cijelosti ili u dijelovima manipulirane argumentacije, proti domišljanju i izmišljanju, poopćivanju i pregrađivanju kritički, temeljito, pregledno i vjerodostojno tražiti pa sebi i drugima predočiti ono što bi se moglo nazvati smislom hrvatske povijesti ne samo u XX. stoljeću. Taj je pak utemeljen u antitotalitarizmu i demokratskom nastojanju te drugim tekovinama slobodnoga Svijeta. Uza sve i unatoč svemu.

Pripisak. Kazati je kako malo o kojoj godini u novijoj hrvatskoj povijesti treba svjedočiti kao o 1945. Ona je jedna od četiri prijelomnice u ovom (XX.) stoljeću, na kojima se u sedamdesetak godina zgušnjavao povijesni hod hrvatskoga naroda. Na tragične kušnje stavljale njegova državna tradicija i svijest, njegovo nagnuće slobodi i nezavisnosti. Prosijavale i venule složene, protuslovne i kadšto očajničke ideološke zasade u mijeni međunarodnih prilika, konstantnosti vlastite političke i gospodarske nemoći i nedokazane sposobnosti organiziranih sila i pojedinačnih nositelja. Taložili tereti silovita idealizma i primitivnih, nepromišljenih zločina, uzaludnih žrtava i susljednih neuspjeha, teških razočaranja te ravnodušna nerazumijevanja i oholih osuda drugih. Nisu prošla ni tri naraštaja otkad je propala konzervativna, legitimistička, troma Austro-Ugarska Monarhija, a ovaj je narod morao shvatiti zablude južnoslavenskih zanosa i jugoslavenske stvarnosti, nesvrsishodnost šovinizma, himeričnost autarhičnih i idiličnih seljačkih republika, promašenost i neljudskost autoritarnih i totalitarnih nacionalsocijalističkih, fašističkih i komunističkih režima, morao iskusiti ratove i izgubiti nebrojene živote da u današnjim kušnjama dospije do slobode i demokracije, da napokon preuzme odgovornost za budućnost.

Malo pitanja u vjetar.

I kad ti se čini da si dovoljno nakupio, da si sazreo pa i ostario, da iskustvo možeš drugomu preliti, barem kapnuti, onda – lijeno a pouzdano – spoznaješ kako zapravo nemaš što kazati. Pomisliš da to onomu i ne treba. Jer i on tek zrije, ne sluša mu se baš, mora svoje govoriti.

Hoćeš li se usuditi izreći da unatoč svemu valja i nadalje tražiti smisao povijesti? Da na tom putu preprekom ne može biti stupanj istraženosti, jer se ionako sve pojedinosti u prošlosti ne mogu prikupiti, ne mogu provjeriti ni u vjerodostojnosti ni u izabranoj usporedivosti, ne mogu nedvosmisleno protumačiti u zanatskom izvođenju i zaključivanju. Koja li se to tvrdnja ili sustavno razmišljanje u isključivosti ili dopustivosti može u cijelosti braniti? Kako se otresti okoline, odgoja, školovanja, prilika, nazora i vlastite naravi?

Odustati? Administrirati? Trajati s više ili manje uspjeha u struci? Ipak ne! Usudi se i reci da sve ima smisao, pa i povijest. Inače, što će nam. Za karijere, podlisje, kavansko i saborsko nedoumljeno poigravanje, za gomilanje bibliografije, za samozadovoljstvo u moru ljudske nesavršenosti?

Preskoči često puta nesuvisao razgovor o događajnici, društvenoj povijesti, metodologiji i faktografiji. Za i proti, zašto?

Pitaj se vrijedi li zbog ičega odustati od predmeta, izgubiti osjećaj vrijednosti, odreći se vlastitoga razbora i rasudbene moći, naposljetku ostati bez sloga i čarolije slobodna proučavanja? Ili, kamo pak vodi specijalističko drobljenje bez obzorja, što će ti izdvojene droptine, koliko god bile temeljito skupljene i obrađene? Vrijedi li baš svaka od njih truda?

Je li pustolovno kazati da su preostatci dovoljni i da nije dobro sumnjati kako se prošlost ne može ponajvećma spoznati i opisati? Kako ju množina podataka ne će bolje osvijetliti?

Moraš li ustuknuti pred legijom i ne ponoviti: birajte bitno i pripovijedajte bez bojazni? O događajima i djelima. O velikim temama i bitnom u njima.

Zašto baš moraš pokorno slijediti one što propisuju proučavanje suženih, kadšto do nerazumljivosti, razdoblja ili pomodnih zanimljivosti? Zašto bi primjerice pristao da podlegneš zaigranosti poviješću inostručnjaka, nadnaravnih tekstologa, politologa ili sociologa? Svima što su sami opet nerijetko zamorno događajni i nesvjesni da – iz jednoznačnih gotovo vrela – podatci ne mogu biti potpuni, pa stoga ni primjereni. Primjerice o mentalitetu, običajima, kriminalitetu.

Da, zašto ne reći da se ne treba bojati pripovijedanja u najboljoj predaji velikih povjesničara, zašto ne portretirati, zašto uzmicati pred sintezom? Ne

izviru li teme iz slijeda? Zašto onda mrviti, osamljivati, robovati – u neizmjenjivosti ljudske naravi i opetovanosti postupaka – sve sićušnijem izboru?

Zašto, opet i ponovo, ne iskati svrhu? Je li doista sve besmisleno?

Nisu li taj strah ili obzir, prepast pred misaonosti, spoznajnosti i svrhovitosti, skrušenost prema legiji, modi ili nasilnim novostima samo slab utjecaj, štetni za povijesnu struku i uman izazov?

Usput, mora li se zdvajati nad propustima, pogreškama pa čak i zabludama, kad su dio naše nesavršenosti i ne mogu razoriti velike opuse što su sami po sebi metoda i poticaj, plodonosna sjetva i gozbena žetva? Usput, smije li se pripomenuti da dosta toga – što se nadmoćno naziva monografijama, studijama, interdisciplinarnim i multidisciplinarnim podvizima iz perâ što su navodno uzdrmala same temelje povijesne znanosti, a zapravo zbunili ili zarobili povjesničare, pa neke i od duha i mara – nije nužno dio velike pustolovine povijesnoga istraživanja i goleme cjeline njegovih nedvojbenih plodova? Usput, usput, nakon svih postraničnih i brzopoteznih preživača prošlosti i štiva o njoj, nakon svih njihovih rasprava i kritika, teorija i metoda, može li se, makar oprezno, piscima preporučiti: čitajte vrela i pristupajte im kao rođeni baštinici stoljetnoga nastojanja i iskustva?

Kao pobjeći kritičarima i vratiti se pjesnicima, pobjeći s travestirane, akrobatske i nemušte pozornice i uteći se snazi izgovorene riječi i izražajnosti geste. Potrčati s vjetrom proljetnim poljem. Tako nekako.

Nije li najposlije plemenito preporučiti: piši dobro, piši lijepo! Povijest je znanost i umjetnost. Usprotiva svima kojima zapravo nije stalo.

Zapisci su iscjedak čitanja, razmišljanja, razgovora kad bi me se nešto od toga dojmilo ovako ili onako. Kako bilo da bilo, tako sam nastojao shvatiti vrijeme i ljude, a ovo je ponešto od toga.

Slavica SARKOTIĆ

Poslijepodne sa pticama

Danas su me pohodile ptice
Kucale su na prozor i tražile zrnje
Rekla sam im da odu
Jer mi je srce bilo nujno
Od magle i od sjećanja

Gledam u orah bez lišća
Ne maše mi granama
Kao obično,već šuti
Boli me prosinac i kiša u oknima

Uz ogradu promrzle ruže
I nema koraka ulicom
Malo podalje
Šuma namrštila obrve
I iznjedrila pucanj

Ura neumorno kuca
Hladni prsti primiču se vatri
Noge se s mukom pokreću
Idem potražiti zdjelicu sa zrnjem

Usput
Dok budem otvarala prozor
Kroz njega ću izgurati sjećanja
Koja stoje
Između mene i radosnih ptica

Živko PRODANOVIĆ

Kratke proze

S pjesnikom u društvu

Živi u našem susjedstvu i često sa mnom ispija kavicu u kvartovskom kafiću takav i takav čovjek, osoba dobra i draga, ali vrlo loš pjesnik. On piše, podložan nekim svojim unutarnjim silnicama, uporno i bez zastoja ogromne količine slabih pjesama. Nikakva to nije poezija, a on mi često kazuje svoje pjesničke umotvorine.

Nikakva poezija, a ja se opet uvijek razveselim kada mi on pročita neki svoj najnoviji pjesnički rad. Naime, mene veseli kada se on veseli, a on se zaista iskreno veseli rijetkim prilikama u kojima pronađe slušatelja za svoje stihoklepetanje.

Veseo on, veseo ja, a pjesme i onako odmah zaboravim.

Stara godina u trošnoj zgradi

Sjedio je za trošnim stolom u svojem trošnom sobičku u trošnoj črnomeračkoj zgradi koja bi se, tu i tamo, lagano zatresla od prolazećih tramvaja i teških kamiona. On to nije primjećivao, kroz mnoge godine priviknuo se na to, a sada je i svojski razmišljao, htio je svojim lijepim učiteljskim rukopisom, naučenim još u ono vrijeme kada se krasnopisu odavala dužna pažnja, napisati odluku o onom važnom što će u idućoj godini poduzeti i svakako, ovaj put svakako ostvariti.

Idem na put!

U staru dobru Englesku. Ili u Veneciju. Ili u Jeruzalem, u Svetu zemlju.

Vraga! Kakva Engleska, kakva Venecija, kakva Sveta zemlja, pa meni je problem skupiti za cug do Krapine.

Kupit ću si nešto lijepo, možda ne toliko vrijedno, koliko... figa pohana, ništa si ja neću kupiti, niti lijepo, niti vrijedno, bit će dobro ako u ovoj prokletoj krizi nekako preživim. Jadan je život jednog...

Neću pušiti!

To je dobra ideja, cigarete ionako opet poskupljuju od Nove godine, ali ja sam cigarete već ostavio prije deset godina. Velika stvar – ostaviti ostavljeno.

Neću piti!

Kao da i inače pijem.

Što onda? Nešto moram učiniti. Bit ću dobar, pošten i plemenit. To je jedino što još jedan bogec može napraviti. Ništa te ne košta, a ti ispadneš velik.

E, baš neću biti velik! Dosta mi je te bogečke veličine. Gle, nema ništa, a tako je pošten i dobar. Hvale te oni koji su uzeli sve. Cijeli sam život dobar i što imam od toga? Ništa, apsolutno ništa.

I on zapisuje svojim lijepim učiteljskim rukopisom: u idućoj godini bit ću ono što nisam.

Ali kako biti ono što nisi? Već je teško biti ono što misliš da jesi.

Tramvaji su i dalje rondali ispod prozora i odlazili dalje, uglavnom prazni ili poluprazni, jer se Nova godina uporno približavala.

Bilo je prekasno za sve.

On križa zapisano i sa suzom u oku zapisuje: bit ću pošten i plemenit.

Susjed s drugog kata

On je ovaj nevrijedni svijet bez većeg razmišljanja podijelio na dva nejednaka dijela. U jednom je bio uglavnom on i neki rijetki povlašteni izabranici, a u drugom nepregledne mase neistomišljenika i ostalih, pretežno običnih ljudi. Što svakako znači da se on, po svojem strogom sudu, nije nalazio među običnim ljudima.

Da, da, on nije bio običan čovjek.

I zato nije bilo čudno da se on, u sebi, rugao svima, osim onima rijetkima.

Istini za volju, on bi se zaprepastio do besvijesti, do nesvijesti, da je znao da se ti obični nikakvi ljudi rugaju njemu. Šok od zaprepaštenja bio bi nepregledno velik, gotovo neizmjeriv.

Jer on je znao zašto se ruga tim mediokritetima, tim pukim neznalicama, malograđanima, nesposobnjakovićima i gubitnicima.

A zašto bi se oni mogli rugati njemu, to nije bilo moguće pojmiti, a nitko mu to i nije mogao objasniti.

I tako su obje strane, on na jednoj, na drugoj cjelokupno susjedstvo, živjele u miru. Pristojno bi se pozdravljali pri susretu na ulici, ulazu u zgradu ili na stepenicama. Život sa susjedom s drugog kata bio je zapravo vrlo ugodan.

Ulični susret neobično običan

Neki dan u uličnoj gužvi, negdje na asfaltu između Malog placa i Frankopanske ulice, jedan je stariji prolaznik prošlog izgleda zaustavio i srdačno po-

zdravio drugog, također starijeg prolaznika. A ovaj se silno iznenadio tom pozdravu.

– Gospodine, niste li se malo zabunili?

– O, ne.

– Gospodine, pa ja vas uopće ne poznajem.

– Ma, kajgod. Mi se dobro znamo.

– Kako to? Ja nisam siguran da smo se mi ikada upoznavali. Barem koliko ja znam, nismo.

– A, eto, ja te odlično poznajem.

– Dobro, onda mi recite tko sam ja!

– Ti si Onaj iz zadnje klupe.

– O! Pa, moglo bi se u tome nešto naći.

– Vidiš da te poznam. Ti si Onaj iz zadnje klupe.

– A tko ste onda vi?

– Ja sam Onaj koji ponavlja razred. Eto, mi se znamo još iz pučke škole.

– U to ime idemo jednu popiti. Ja častim.

I otišli su. I Onaj iz zadnje klupe i Onaj koji ponavlja razred, otišli su u svoje nepoznato. A između Malog placa i Frankopanske ulice i dalje su prolazili raznorazni ljudi, ali se uglavnom nisu pozdravljali. Gužva je bila prevelika, posebno za one koje je vrijeme već zgužvalo.

Zaista ozbiljan problem

Moja je generacija svoje djetinjstvo trošila pedesetih godina prošloga stoljeća, dakle u ono gorko-slatko vrijeme kada su nestašice bile sastavni dio svakodnevnosti i uzrok glavobolja većine, a neimaština i siromaštvo bili česti gosti u našim domovima, mnogo češći nego što to nekima izgleda iz današnje perspektive.

Ljudi su se tada snalazili na razne načine, a jedan se vidio na nama klincima. Naime, mi smo nosili stare cipele od jednog starijeg brata, koji ih je, kada je to trebalo, i sam naslijedio od trećeg brata, bratovske su bile i košulje, krpanih kragni, fino "da se ne primijeti", razvučenih majica i sokni kojima više nitko i nije znao porijeklo.

I oni koji su imali samo jednog brata sudjelovali su u kombiniranju odjevnih predmeta i obuće, što je brižnim roditeljima donosilo značajan predah u financijskim kalkulacijama preživljavanja.

Mali Mirek s trećega kata, čija je samohrana majka također vodila tešku borbu za opstanak, imao je velik, ozbiljan problem. Mirek je imao samo starije sestre.

Mirjana MILJKOVIĆ

Put u središte Božjeg srca

Majci

Žalim se da si mi teret.
Uteg jesi.
Koji me sprječava da plutam
Površinom života.
Moj si prečac do Božjeg srca.

12. 12. 2007.

Alzheimer

Nevidljivi pauk u mreži neurona
isisava ti sjećanja.
Otimam zalogaje proždrljivcu
vojujući (u)za te.
Nepravedna borba.
Usisava ih tek polaganije.
Gojna sam, bremenita
sjećanjima na sjećanja.
Pohrana memorije il' tek pauku hrana?

26. 12. 2008.

Igra

Ima radosti pripadanja,
bude i prijekora.
Ja nerotkinja majka sam.
Gledaju me povjerljivo roditeljičine dječje oči.
Pješčanik.
Igra s vremenom.
Djeteta u meni i tebe, majko dijete.
Curi vrijeme.
Nasipi razuma krote nabujale vode.
Kad budeš biljka, hoću li te onda zalijevati suzama?
(Znače li vegetaciji štogod dodiri?)

10. 12. 2007.

Dopuštanje

Dopuštam ti da se držiš mojih
duševnih skuta
i uzimaš mi često pohlepno snagu.
Jer se i ja dotičem Njegovih halja
i On mi to velikodušno dopušta.
Tvoja sam sada majka i moje si čedo.
Pervezni mazohizam, za neke.
Neka, izglađujemo davnašnje nesporazume.
Još uvijek nije kasno jer ruke su još tople.
Oči nam se iskre.
A obrazi i usne sjedinjuju poljupcima.
Moja si teškoća, i radost, i ljubav.

6. 6. 2009.

Ljepota prolaznosti

Vladimiru Devidéu

Nježna se krhkost
ogleda u mirnoći
vode.

***

Jezero prima
poljupce latica
na odlasku.

Ljepota prolaznosti
u prolaznosti ljepote.

Magarica

Nisam Ti donijela smirnu,zlato i tamjan.
Sapom ogrijah Tvoju nezaštićenost.
Nisam mahala palminim granama
i klicala Ti.
Unijeh Te smjerno u Grad.

Ni hulila nisam na Te.

Njačem ponekad glasno,
ukopana u tvrdoglavost,
ne znajući put.

Al' breme si lako, Gospodaru!

27. 4. 2007.

Boris NAZANSKY

Haibun na kraju puta

David* vjerojatno nije ni znao za brojače krijesnica. To su ljudi koji u svojim dvorištima i vrtovima, na travnjacima i livadama pokraj kojih žive, barem jednom u tjednu traže i broje krijesnice, pa njihov broj elektroničkom poštom javljaju na adresu projekta *Promatranje krijesnica* bostonskoga *Muzeja znanosti*. Da je čega takvoga bilo u njegovim mlađim danima, David bi se zacijelo bio ubrojio među brojače krijesnica, no njegove pozne godine bile su godine bez civilizacijskih nazoviblagodati poput automobila, televizora ili mobitela, ali godine ispunjene znanstvenim promišljanjima i pjesničkim stvaranjem.

Pa ipak, trebale su mu šetnje obroncima Sljemena, trebale su mu ljetne večeri na travnjacima iznad njegova doma, trebala su mu i ta mala bioluminiscentna bića koja ne osvjetljuju samo kutak u travi, niti samo šetačku stazu, već svijetle čitavoj noći i cijelome svijetu.

ne osvjetljuje
put nego čitavu noć
krijesničica

Nije David, kao što je već rečeno, bio brojač krijesnica. Ali, nije ni morao to biti da zamijeti kako ih posljednjih ljeta ima sve manje, kako nestaju i gase se, navješćujući polako ali sigurno – odlazak svijeta kakav poznajemo.

Potkraj srpnja svoje osamdeset i šeste godine, stojeći uz otvoren prozor u koji je, blago njišući zavjese, ulazio večernji povjetarac, pomislio je: "Krijesnice više ne svijetle." Zagledao se potom u neodredivu daljinu, uronio i mislima i pogledom u nedohvat u kojemu nije bilo niti sunčeve svjetlosti, niti plaveti neba i mora, niti zelenila, niti ikakvih oblika poznatih oku živoga stvora. Onda je zapisao ne zapisujući, onako u sebi i za sebe:

teško je naći
ugaslu krijesnicu –
srpanjska večer

Znao je, smiren, da je ovo možda njegov posljednji trostih. Ali još više, osjećao se kao da je napisao posljednji haiku na svijetu.

* David Demir-Levi (1925. – 2010.), umjetnički bravar, matematičar i pjesnik

Bio je to samo trenutak, poseban doduše, ali samo trenutak. Vrijeme, međutim, u kojemu je taj trenutak trajao bilo je neizmjerljivo. Takav trenutak postoji, kažu, samo jednom u životu, ali ne svačijem. Takav se trenutak zaslužuje nekom posebnošću, okolnostima koje se često zbroje tek mnogim godinama i mnogim događajima. Slike i priče, sve tako poznate kao da su se jučer prikazale i zbile, nizale su se jedna za drugom bez prestanka. Među njima bila je i ova:

Jednom je na televiziji ispričao kako se u Japanu upoznao s haikuom te kako je za posjeta gradu Ocuu, hramu Giću-đi i grobu velikoga majstora Macua Bašoa doživio prosvjetljenje zarekavši se da neće više proći niti jedan dan u njegovu životu, a da ne napiše barem jedan haiku. Bio je već i zaboravio na tu svoju priču i zavjet kad mu koju godinu kasnije, na nekom predavanju, priđe gospodin srednjih godina, zvao se Janko, noseći na potpis knjigu *Cijeli svijet* i moleći ga za posvetu. "A što da vam napišem kao posvetu?", upita David. "Ispišite haiku koji ste danas napisali!", reče gospodin Janko. David se zbuni: "Kako to mislite?" I tada ga Janko podsjeti na javno izgovorene riječi. David se snađe: "Da, ali još nije ponoć. Napisat ću ga, a vi mi se javite da vam ga naknadno upišem iznad ovog potpisa."

* * *

Toga dvadeset drugog dana mjeseca kolovoza nebo je bilo vedro. Odavno već samo rijetki svraćaju pogled među zvijezde tražeći nečiju padalicu, ali da je netko to učinio te kolovoške večeri (a vjerujem da jest jer bijaše vrijeme nakon višenoćnoga bdjenja za suzama svetoga Lovre), zacijelo bi vidio kako snažnim svjetlećim tragom gasne nepoznati meteor, a uistinu – Davidova zvijezda padalica.

Na obroncima Zagrebačke gore, uz stazu kojom je nebrojeno puta zastajkivala i Davidova noga dok mu je oko zamjećivalo cvat rusomače** i fenjerčiće krijesnica, te je noći svjetlucala samo tišina na mjesečini.

Na Davidovu pogrebu četiri dana kasnije bilo je mnogo ljudi ali nije bilo izrazite tuge. Više je to bila tuga obojena radošću svakoga prisutnog što se makar okrznuo o život Davidov, što ga je makar jednom sreo, s njim razgovarao, za njega čuo ili pročitao nešto što je David napisao.

I moj se život, ne jednom, okrznuo o Davidov. Možda sam upravo zato na njegovom ispraćaju, u trenutku pred polazak lijesa prema grobnome mjestu, digao pogled nad mnoštvo. Nad njim izvio se posve iznenada bijeli leptirić i poskakujući zrakom krenuo s Mirogoja prema središtu grada. Bilo je nemoguće previdjeti ga, ali tko je tada osim mene, u času pognutih glava, gledao prema nebu? Duša Davidova, pomislih, vraća se u svoj grad. I možda će, pomislih dalje, sljedećeg ljeta na obroncima Medvednice ipak biti koja krijesnica više.

prema Zagrebu
s Mirogoja lepršа
bijeli leptir

Na kraju, pitate li se odakle baš ja sve ovo znam, čak i ono što ne izgleda da bih ikako mogao znati, reći ću vam: ne, ne znam! Ali, ono što možda nije bilo, a moglo je biti, samim tim kao da je i bilo.

*

Fusnote koje to nisu:

1. David Demir-Levi fikcionalna je, ali ipak posve stvarna osoba. U njemu će znalci lako prepoznati akademika Vladimira Devidéa. Određene proizvoljnosti u inače posve istinitoj priči navele su me da mu dam novi identitet iza anagramiranog imena i prezimena.
2. Naslov Davidove knjige *Cijeli svijet* mijenjajna je (početna slova!) aluzija na Devidéovu knjigu *Bijeli cvijet* (haibuni za djecu i starce; Zagreb, 1994)
3. Činjenica da je Vladimir Devidé bio (i) umjetnički bravar čula se u jednom od oproštajnih govora na Mirogoju 26. kolovoza 2010. O umjetničkome bravarstvu u njegovoj obitelji svjedoče i natpisi uz imena predaka na nadgrobniku obiteljske grobnice, kao i neki od njegovih eseja u knjigma *Antidnevnik prisjećanja* (1995), odnosno *Na krilima noćnog paunčeta* (2010).
4. Davidovo židovsko ime nema nikakvo određeno značenje niti ikakvo skriveno značenje. Ono je samo jedna od mogućih slovnih kombinacija kojima se od imena Vladimir Devidé dobiva novo ime. Izbor upravo ove kombinacije samo znači da (mi) je ona uspjela i lijepa.
5. Fusnote koje to nisu nisu to zato što ih zapravo ne bi trebalo objaviti uz samu priču. One su izvan priče, ne pripadaju priči. One samo objašnjavaju nekoliko manje ili više važnih okolnosti koje su u njezinu stvarnom korijenu.
6. Bez obzira na prethodno objašnjenje, urednička odluka ima biti prihvaćena kakva god bila. Stoga ni objavljivanje fusnota koje to nisu neće nužno biti u suprotnosti s autorovim željama.

** *Pored živice / pogledaš li pažljivo: / cvat rusomače* (Bašo)

Ljiljana VASILJ

Proljeće zaustavljeno snijegom

Proljeće zaustavljeno nenadanim snijegom i sniježi, kapa

gradom svečana tišina...

sumrak je lagan
lagano drhte prva svjetla
i korak nečiji
iza mene
čini se blizak.

Sjećanje

Bagrem je cvao kasno,
kasno tog proljeća,

i svi su putevi posuti bili bijelim,
bijelim laticama.

Bagrem je cvao kasno,
kasno tog proljeća,

posljednjeg u Srijemu.

Ivan ARMANDA

S. Ignacija Bojanić OP – život u znaku vjere i ljubavi

Uvod

Premda je za ispravno i nepristrano vrednovanje povijesnih događaja i ličnosti potreban određeni vremenski odmak, koji sasvim sigurno ne stane u godinu dana, ipak sam odlučio kritičkim člankom, nastalim prvenstveno na temelju arhivskih izvora, obilježiti prvu obljetnicu smrti s. Ignacije Bojanić, članice Kongregacije sestara dominikanki sv. anđela čuvara. Riječ je o ženi jake vjere, nesebične požrtvovnosti i duboke kršćanske ljubavi. Nakon početne redovničke formacije i školovanja nesebično se žrtvovala za siročad *Šilovićeva doma* u Vignju na Pelješcu, svjesno se izlažući izravnoj pogibiji. Pri tom je pokazala herojski stupanj kršćanske ljubavi, koja je bila jača od straha i rata. Kada su joj komunističke vlasti, kao i svim drugim redovnicama, onemogućile odgojno-obrazovni rad, potajno je davala privatne satove, odnosno pomagala djeci koja nisu mogla sama svladavati školske obaveze. To je činila u Korčuli kao i u Subotici, gdje je bila i prva starješica novoutemeljenoga samostana. Potom dolazi u Zagreb, gdje vrši službu priore te razvija prijateljske odnose s trnjanskim župnikom Franjom Šeperom, na kojega je sačuvala mnoštvo lijepih uspomena, baš kao i na nadbiskupa Alojzija Stepinca. Godine 1953. bila je u prvoj skupini hrvatskih dominikanki koje odlaze u Kanadu, kako bi otamo svojim radom pomagale sestrama u domovini i osigurale im opstanak u teškim godinama komunističke vlasti na našim prostorima. Nakon više od pola stoljeća nesebičnog žrtvovanja za svoju zajednicu te za hrvatski i kanadski narod vratila se u Zagreb, gdje je provela posljednje godine života.

Djetinjstvo i mladost

Na srednjem dijelu otoka Hvara, ispod brda Gvozda smjestio se Vrisnik, koji je još od 16. stoljeća zavičaj obitelji Bojanić.[1] Potomak te obitelji, koja

[1] Usp. BOJANIĆ, Ignacija, *Rodoslovlje obitelji Bojanić-Grgičević*, rukopis, Sherbrooke, 2002., str. 15. (Arhiv samostana bl. Hozane Kotorske u Zagrebu, Dokumentacija o preminulim sestrama /dalje DPS/,

korijene vjerojatno vuče iz Crne Gore, bio je i Stjepan Bojanić, koji se 1913. vjenčao s Apolonijom Grgičević. U braku su imali jednoga sina i četiri kćeri.[2] Drugo po redu dijete u obitelji, rođeno 1. studenoga 1918., bila je djevojčica Matija. U obitelji su je skraćeno zvali Tija. U Vrisniku je do 1931. završila šest razreda pučke škole, a potom je do 1933. završila i dva razreda Građanske škole u Jelsi.[3] Odlučivši postati dominikanka[4], 10. rujna 1933. odlazi u Korčulu, gdje nastavlja izobrazbu na Građanskoj školi sestara dominikanki.[5]

Iz Korčule Matija odlazi u Split, gdje je u lipnju i srpnju 1934. privatno polagala ispite prvog, drugog i trećeg razreda na Državnoj ženskoj realnoj gimnaziji[6], na kojoj je naredne školske godine pohađala i završila i četvrti razred[7], te od 12. do 20. lipnja 1935. položila niži tečajni ispit.[8] Nakon toga vraća se u Korčulu, gdje je u kući matici Kongregacije svetih anđela čuvara sestara dominikanki 30. kolovoza 1935. stupila u novicijat dobivši redovničko ime s. Ignacija. Obred oblačenja obavio je dominikanski provincijal fr. Markolin Knego, a zajedno sa s. Ignacijom u novicijat su stupile sestre Anđelka Kosić, Blaženka Apan i Ivanka Kunjačić.[9] Godinu dana kasnije, 3. rujna 1936., za obreda koji je predvodio fr. Vinko Bodlović, sve četiri položile su prve redovničke zavjete.[10]

Nakon novicijata i polaganja prvih zavjeta uprava Kongregacije poslala je s. Ignaciju u Sarajevo, gdje je 1936/37. u Zavodu sv. Josipa pohađala Učiteljsku školu kod sestara Družbe Kćeri Božje ljubavi.[11] No već 1937. školovanje na-

kutija /dalje K/ 4, svezak /dalje S/ 5) Govoreći o prvom spomenu obitelji Bojanić na Hvaru i u Vrisniku, još iz 1559., s. Ignacija poziva se na podatke koje joj je 1986. iz Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu dostavio Marko Bojanić.

[2] Usp. Isto, str. 28. – 30.

[3] Usp. BOJANIĆ, Matija Ignacija, *Podatci o školovanju*, rukopis, Sherbrooke, 15. XII. 1969. (DPS, K 1, S 1) Nažalost, nije se sačuvala nijedna svjedodžba s. Ignacije iz Pučke škole u Vrisniku, a iz Građanske škole u Jelsi sačuvala se svjedodžba drugoga razreda, koji je završila s odličnim uspjehom (*Godišnje svedočanstvo*, Jelsa, 28. VI. 1933. /DPS, K 1, S 3/).

[4] Osjetivši duhovno zvanje, s. Ignacija je isprva odlučila poći u samostan Družbe sestara Naše Gospe u slovačkom gradu Prešovu, gdje je kao redovnica te družbe živjela njezina teta s. Franka Grgičević. No u dopisivanju sa svojom nećakinjom s. Franka savjetovala joj je da ipak pođe u neki samostan u Dalmaciji. (Usp. BOJANIĆ, I., *Rodoslovlje* ..., str. 216. – 217.)

[5] Usp.: BOJANIĆ, I., *Rodoslovlje* ..., str. 42.; *Uvjerenje*, Korčula, 7. svibnja 1934. (DPS, K 1, S 3) Na sestarskoj Građanskoj školi završila je treći razred.

[6] Usp.: *Godišnje svedočanstvo*, Split, 8. VI. 1934.; *Godišnje svedočanstvo*, Split, 12. VI. 1934.; *Godišnje svedočanstvo*, Split, 13. VI. 1934. (DPS, K 1, S 3)

[7] Usp. *Godišnje svedočanstvo*, Split, 31. V. 1935. (DPS, K 1, S 3)

[8] Usp. *Svedočanstvo o nižem tečajnom ispitu*, Split, 28. VI. 1935. (DPS, K 1, S 3)

[9] Usp. Arhiv Kongregacije svetih anđela čuvara u Korčuli, *Kronika Kongregacije svetih anđela čuvara*, dne 30. VIII. 1935.

[10] Usp. Isto, dne 3. IX. 1936.

[11] Usp. *Godišnje svedočanstvo*, Sarajevo, 28. VI. 1937. (DPS, K 1, S 3)

stavlja na Ženskoj učiteljskoj školi sestara milosrdnica u Zagrebu.[12] Nakon završenog petog razreda, 13. lipnja 1941. priznata su joj sva prava koja imaju učenice koje su se školovale na učiteljskim školama i položile učiteljski diplomski ispit.[13]

Na službi u Vignju

Nakon završene učiteljske škole s. Ignacija se nakratko vratila u Korčulu, gdje je 21. studenoga 1941. položila doživotne redovničke zavjete. Potom je poslana na Pelješac u Viganj, gdje ju je čekala služba odgajateljice i pomoćnice u administrativnim poslovima u *Šilovićevu domu* za nezbrinutu djecu.[14] U mjesnoj školi preuzela je i službu učiteljice, a Biskupijski ordinarijat u Dubrovniku povjerio joj je u travnju 1943. vjeronaučnu nastavu i katehetsku pouku. Ubrzo je postala i ravnateljica škole za mjesta Viganj, Nakovanj i Kučišće. Kako se u *Šilovićevu domu* nalazilo mnogo partizanske djece, čije su majke bile odvedene u talijanske zatvore, očevi su noću potajno dolazili posjećivati svoju djecu, zbog čega je s. Ignacija sa starješicom viganjske zajednice, s. Reginaldom Munitić, bila pozvana na odgovornost kod talijanskih vlasti u Orebiću. Nakon što su im objasnile da je njihov rad isključivo humanitarni, a nipošto politički, Talijani ih nisu više uznemiravali.[15]

S dolaskom njemačke vojske na Pelješac pogoršale su se prilike sestarske zajednice u Vignju. Čuvši da su Nijemci zapalili već nekoliko mjesta na poluotoku, narod iz Vignja, Kučišća i Nakovnja dao se u bijeg preko Korčule i Visa u El Shatt u Egiptu. I sestre su s djecom iz *Šilovićeva doma* odlučile pobjeći, pa su otišle u kuću maticu svoje Kongregacije u Korčuli. No stigavši tamo, našle su svoje susestre kako se pripremaju za prisilnu evakuaciju iz grada. U bezizlaznoj situaciji, s. Ignacija s ostalim sestrama i djecom koju su dovele iz Vignja vratile su se u to mjesto, gdje su pod svoj krov primile majku, suprugu i sestru komandanta peljeških parti-

[12] Usp.: *Godišnje svedočanstvo*, Zagreb, 28. VI. 1938.; *Godišnje svedočanstvo*, Zagreb, 28. VI. 1939.; *Godišnja svjedodžba*, Zagreb, 28. VI. 1940.; *Izvještaj*, Zakreb, 31. I. 1941. (DPS, K 1, S 3)

[13] Usp. Svjedodžba u spomen prve školske godine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Zagreb, 13. VI. 1941. (DPS, K 1, S 3)

[14] Više o djelovanju sestara dominikanki u sklopu *Šilovićeva doma* u Korčuli i Vignju vidi kod: KRIŠTO, Jure, *Stoljeće služenja Bogu, Redu i narodu: Kongregacija sestara dominikanki Sv. anđela čuvara*, Hrvatski institut za povijest – Kongregacija sestara dominikanki sv. anđela čuvara, Zagreb-Korčula, 2005., str. 108. – 110.

[15] Usp. BOJANIĆ, Ignacija, Djelovanje sestara dominikanki Svetih anđela čuvara u Vignju od 1941. – 1946. (48)., u: Ave Maria (dalje AM), XVI (1997) 1, str. 37. – 39.

zana. Uz veliki rizik za vlastiti život, sestre su ih skrivale čak i kada su njemački vojnici dolazili tražiti partizane i njihove obitelji.[16]

Pravu kalvariju s. Ignacija je prošla kako bi iz Dubrovnika dopremila hranu za djecu *Šilovićeva doma* u Vignju. Naime sestrama i djeci za koju su se brinule prijetila je smrt zbog gladi, pa je hitno trebalo nešto poduzeti. Zauzimanjem s. Anđele Milinković, vlasti NDH poslale su im iz Zagreba nešto hrane, koju je trebalo preuzeti u Dubrovniku i dopremiti u Viganj. Taj teški i opasni zadatak prihvatila je s. Ignacija, koja je s njemačkim ratnim brodom otputovala u Gruž, otpravivši tamo i četiri dječaka koji su išli u Dubrovnik radi daljnjega školovanja. Mjesec dana kasnije uspjela se ukrcati na njemački brod koji je u Orebić vozio 200 vojnika i sanitetsku opremu. Osim hrane za *Šilovićev dom* ponijela je sa sobom i brojne pakete što su ih pojedinci slali svojoj rodbini u Orebić, Kučišće i Viganj. Stigavši do Stona, brod se, zbog pucnjave neprijateljskih vojnika, morao zaustaviti, pa je s. Ignacija potražila zaklon kod mjesnog župnika. Nekoliko dana kasnije, na blagdan sv. Petra i Pavla 1943., ponovno se ukrcala na brod s vojnicima i oko 23 sata krenula prema Orebiću. Znajući da možda neće preživjeti put, prije odlaska je primila bolesničko pomazanje od stonskoga župnika.[17] Nakon toga uslijedila je jedna od najtežih noći u životu s. Ignacije Bojanić, koja se prisjeća: "Iz Mljeta su nas, naime, napali Englezi iz svojih brodova, a partizani iznad Trstenika s druge strane. To je bilo grozno. Već smo razmišljali da se bacimo u more i tako pokušamo spasiti živote. Puna četiri sata visjeli smo između života i smrti. Još je k tome i padala jaka kiša. Polako smo se približavali Orebiću. (...) Kad smo se iskrcali (u Orebić o.p.), opazila sam kako mi je habit vlažan od krvi vojnika koji su na brodu bili ranjeni. Toliko ispaćena i uzbuđena zbog pretrpljenog straha nisam se više mogla držati na nogama. Onesvjestila sam se."[18]

Oko osam sati ujutro s. Ignacija je iz Orebića morskim putem proslijedila za Viganj, gdje su je mještani sa sestrama i djecom iz *Šilovićeva doma* radosno dočekali na obali. Hrana koju je dovezla osigurala je svima opstanak za neko vrijeme, a sama s. Ignacija iduće je nedjelje ispunila zavjet prema kojem se obvezala da će, ako preživi putovanje, prije sv. mise tri puta na koljenima ići od ulaznih vrata do oltara u mjesnoj crkvi.[19]

Nove nevolje nastupile su prve nedjelje Došašća 1944. godine, kada su Nijemci naredili sestrama da s djecom moraju napustiti Viganj i skloniti se u Nakovanj,

[16] Usp. Isto, str. 39. – 40.
[17] Usp. Isto, str. 40. – 41.
[18] Isto, str. 41.
[19] Usp. Isto, str. 41.

jer će Viganj biti bombardiran. Sedam dominikanki s mjesnim župnikom povelo je pedesetak djevojčica i dječaka te nekoliko starica i staraca u Nakovanj, gdje su se sklonili u jednoj napuštenoj kući. Budući da su sa sobom mogli ponijeti samo malo hrane, sestre su se uglavnom hranile repom preostalom na zapuštenim njivama, a vodu su uzimale iz obližnjeg bunara. Mjesec dana kasnije, pred Božić, dopušteno im je vratiti se s djecom u Viganj.[20]

Koncem 1945. nove su, komunističke vlasti premjestile djecu *Šilovićeva doma* iz Vignja u Korčulu, otpustivši sestre dominikanke iz doma. S. Ignaciji odmah su oduzeli i upravu škole, a 18. ožujka 1946. otpustili su je iz učiteljske službe. U školi je ipak radila do kraja školske godine.[21]

Starješica u Subotici i Zagrebu

Ne mogavši u Vignju kao redovnica nastaviti odgojno-obrazovni rad, s. Ignacija se vratila u Korčulu, gdje je privatno podučavala korčulanske gimnazijalce u raznim predmetima dok ju časna majka Češlava Andreis sa svojim Vrhovnim vijećem nije 29. travnja 1947. imenovala starješicom novoutemeljenoga samostana sv. Dominika u Subotici.[22] Zajedno s još tri sestre, Ignacija odlazi u Suboticu kako bi organizirala rad novoga samostana. Uselile su se u kuću koju im je poklonio vlč. Ante Kopunović. Kako se on nalazio u emigraciji, dominikanke su se po dolasku u Suboticu brinule za njegove roditelje i tetu. Sve prostorije dijelile su s njima, osim jedne radne sobe i jedne veće sobe bez prozora, koja im je služila za spavanje. Glavni apostolat s. Ignacije bilo je privatno podučavanje slabijih učenika u raznim predmetima. No budući da su vlasti sestrama branile da daju privatne satove, morala je podučavati kriomice. Zbog velikoga siromaštva i oskudice, često se obraćala za pomoć svom stricu fr. Inocentu Bojaniću[23] i teti Mariji Jakopich u Chicago. Od oskudnih samostanskih zaliha nastojala je pomoći i siromasima, posebno trapistima koji su robijali u subotičkom zatvoru. Slala im je hranu, vino i hostije kako bi potajno mogli

[20] Usp. Isto, str. 41. – 42.
[21] Usp. BOJANIĆ, Ignacija, Mjesta i službe koje je vršila u redovničkom životu Bojanić Matija sestra Ignacija O.P. u Kongregaciji sestara dominikanka Svetih anđela čuvara, rukopis, str. 2. (DPS, K 1, S 1)
[22] Usp. S. Češlava Andreis s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 29. IV. 1947. (DPS, K 1, S 1)
[23] Više o fr. Inocentu Bojaniću (Vrisnik na Hvaru, 26. I. 1890. – Chicago, 26. XI. 1980.) pisao sam u članku: *Fr. Inocent M. Bojanić, OP – prvi dominikanac u Chicagu*, u: *Marulić*, XLI (2003) 3, str. 432. – 439.; 4, str. 600. – 615.

slaviti misu. Osobno je posjećivale nekoliko trapista koji su bili na liječenju u subotičkoj bolnici.[24]

Dvije godine nakon dolaska u Suboticu s. Ignacija je primila dekret časne majke Češlave Andreis od 4. travnja 1949. kojim ju, u skladu s odlukom Vrhovnoga vijeća Kongregacije, imenuje priorom samostana bl. Hozane na zagrebačkom Trnju.[25] No čim je došla u Zagreb, naišla je na nove probleme jer joj komunističke vlasti nisu odobrile boravak u gradu, uz objašnjenje da nije zaposlena u nekom produktivnom poslu. Kako bi ishodila dozvolu vlasti za boravak u Zagrebu, s. Ignacija se, uz dopuštenje nadbiskupa Stepinca, upisala na Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, nakon čega je uputila vlastima žalbu na odluku o uskraćivanju boravišne dozvole. U žalbi je napisala da, kao i svi ostali studenti, ima pravo na boravak u Zagrebu. Vlasti su žalbu uvažile i izdale joj boravišnu dozvolu.[26]

Prisjećajući se problemâ u vezi s boravišnom dozvolom i uloge nadbiskupa Stepinca u njihovu rješavanju, s. Ignacija piše: "Nadležne vlasti su mi odbile boravak u Zagrebu kao redovnici. Časna Majka Anđela Milinković se obraća dekanu Teološkog fakulteta da me primi kao redovitog slušača, e da bih mogla zatražiti molbu od nadležnih vlasti glede boravka. Blagopokojni dr. Oberški, tadašnji dekan Fakulteta, zatražio je dozvolu od nadbiskupa Stepinca, tada zatočena u Lepoglavi. U svojoj dalekovidnosti, Preuzvišeni je odobrio molbu koja je vrijedila ne samo za mene nego i za više sestara raznih redova, čak su se pridružile i neke civilne djevojke ovoj inicijativi."[27]

Kao jedna od prvih žena koja je u Hrvatskoj upisala studij teologije, s. Ignacija pohađala ga je naredne četiri godine, do svog odlaska u Kanadu. Istodobno je vršila službu priore zagrebačkoga samostana, koji je po brojnosti sestara bio drugi samostan dominikanki u Hrvatskoj. Svjesna da svoj boravak u Zagrebu dobrim dijelom može zahvaliti nadbiskupu Stepincu, odmah nakon njegova premještaja u Krašić pošla ga je posjetiti s još nekoliko sestara.[28]

[24] Usp. BOJANIĆ, Ignacija, *Kratki osvrt o postanku kuće sestara dominikanka u Subotici*, rukopis, 3 stranice, Sherbrooke, 8. IX. 1996. (DPS, K 3, S 3)

[25] Usp. S. Češlava Andreis s. Ignaciji Bojanić, 4. IV. 1949. (DPS, K 2, S 1)

[26] Usp. BOJANIĆ, I., *Mjesta i službe* ..., str. 3.

[27] Usp. BOJANIĆ, Ignacija, Sjećanje na blagopokojnoga nadbiskupa Kardinala Alojzija Stepinca, u: Sluga Božji Alojzije Stepinac, III (1996) 1, str. 16.

[28] Prema sjećanju s. Ignacije taj se posjet zbio već 6. prosinca 1951., tj. dan nakon Stepinčeva dolaska u Krašić. (Usp. BOJANIĆ, I., *Sjećanje na blagopokojnoga nadbiskupa Kardinala Alojzija Stepinca*, str. 16.) No u dnevniku krašićkog župnika Josipa Vranekovića ne nalazimo potvrdu za taj podatak. U njegovu dnevniku dominikanke se prvi put spominju 3. siječnja 1952., kada su četiri sestre, kojima nažalost nije zabilježio imena, posjetile nadbiskupa. (Usp. VRANEKOVIĆ, Josip, *Dnevnik: život u Krašiću zasužnjenog nad-*

Iz zagrebačkih dana svoga života s. Ignacija sačuvala je lijepe uspomene i na budućega kardinala Franju Šepera. O tome sama piše: "Ja sam ga prvi put upoznala 1951., kada je preuzeo Župu Krista Kralja u Zagrebu. To su bili nezaboravni časovi susreta kada je doselio sa Kaptola kamionom punim knjiga i namještaja. Dočekala sam ga kao priora Samostana u kojemu se imao nastaniti, zaželila dobrodošlicu, te raširenih ruku pokazala spremnost da mu pomognem sa sestrama urediti dostojno novi stan."[29]

U nastavku svojih sjećanja na Šepera s. Ignacija kaže da joj je rado pomagao oko težih kolegija na studiju teologije. Zauzvrat, ona mu je pomagala u župnom uredu, osobito u popodnevnim satima, kada je Šeper odlazio u obilazak bolesnika i siromaha po župi. Njima je poklanjao mnogo vremena i pažnje, u čemu su mu pomagale i dominikanke. S. Ignacija prisjeća se kako je često odlazila bolesnicima i siromasima noseći im lijekove i materijalnu pomoć, koju im je Šeper slao. Samom Šeperu nosila je hranu kada je bio osuđen na osam dana zatvora.[30]

Prva dva desetljeća u Kanadi

Na službi priore samostana bl. Hozane u Zagrebu s. Ignacija se zadržala do 4. kolovoza 1953., kada ju je časna majka Češlava Andreis premjestila u Sherbrooke i imenovala ju podstarješicom u novoosnovanoj zajednici.[31] Time je ujedno ubrojena među prvih deset hrvatskih dominikanki koje su, zbog teških ekonomskih prilika u domovini, morale poći u tuđinu kako bi sebi i sestrama u domovini osigurale opstanak.[32] No sestre nisu željele poći u Kanadu bez odobrenja i blagoslova nadbiskupa Stepinca. Stoga su pošle k njemu u Krašić, gdje mu je časna majka Anđela Milinković izložila teško stanje u kojem se nalazi Kongregacija sv. anđela čuvara te ga zamolila da dopusti sestrama da pođu u

biskupa i kardinala Alojzija Stepinca: knjiga I., priredio: Juraj Batelja, Postulatura blaženoga Alojzija Stepinca, Zagreba, 2006., str. 22.)

[29] Usp. BOJANIĆ, Ignacija, *Moje sjećanje na uzoritog kardinala dr. Franu Šepera*, rukopis, Zagreb, 29. IX. 1983., str. 1. (DPS, K 3, S 2)

[30] Usp. Isto, str. 1. – 2.

[31] Usp. S. Češlava Andreis s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 4. VIII. 1953. (DPS, K 2, S 1)

[32] Više o odlasku prvih dominikanki u Kanadu i njihovom životu tamo vidi kod: KRIŠTO, J., na. dj., str. 259. – 294. U svom pisanju uglavnom ću se pozivati na dokumente i rukopise s. Ignacije Bojanić, te na *Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994.*, čiji se original nalazi u samostanu sestara dominikanki u Sherbrookeu, a bio mi je dostupan u fotokopiranoj verziji, koja se čuva u arhivu samostana sestara dominikanki bl. Hozane Kotorke u Zagrebu.

Kanadu i udijeli im svoj blagoslov, što je nadbiskup i učinio.[33] Prisjećajući se tih trenutaka, s. Ignacija piše: "Ja sam ronila suze u toku ovih razgovora i blagoslova prihvaćajući Božji plan te snažni blagoslov Onoga koga smo duboko voljele i štovale."[34]

Dugo pripremani dan odlaska, koji se zbio 3. listopada 1953., započeo je misom u 4 sata ujutro, nakon čega je trnjanski župnik Franjo Šeper blagoslovio sestre koje su krenule na put u Kanadu. Putovale su vlakom iz Zagreba do Münchena, gdje su presjele na vlak za Hannover. Tu su ponovno presjedale te trećim vlakom 4. listopada ujutro stigle do Bremena, gdje su prespavale kod sestara franjevki i navečer vlakom krenule prema nizozemskoj luci Hoek van Holland. Odatle su parobrodom otputovale u englesku luku Harvich, a potom vlakom u London. Sutradan su vlakom otputovale u Liverpool, gdje su se konačno ukrcale na prekooceanski brod za Kanadu. Devet dana kasnije stigle su u Quebec, a sutradan u Montreal, gdje su se zadržale četiri dana.[35]

U subotu 17. listopada 1953. sestre su stigle na obale kanadskog jezera Magog, u blizini grada Sherbrookea, gdje su se smjestile u svoj novi dom, u ustanovi *Gospe od Zdravlja*, koja se pod svojim krovom skrbila za oko 150 dječaka u dobi od šest do osamnaest godina. S. Ignacija posvetila se radu u šivaonici, te, zajedno s drugim sestrama, vodila brigu o spavaonicama djece i uređivanju ostalih prostorija velike ustanove. Nakon prvog Božića u Kanadi, iduće je godine provela dva mjeseca u samostanu sestara Svete obitelji, odakle je pohađala obližnju školu Sestara od Prikazanja kako bi što bolje naučila francuski jezik.[36] Dana 2. listopada 1954. godine sestre su kupile vlastitu kuću u Sherbrookeu, iz koje su odlazile raditi u nekoliko ustanova u gradu. S. Ignacija bila je zadužena, zajedno sa s. Anđelkom Kosić, za brigu o defektnim djevojčicama u ustanovi Pavillon Perreault, gdje su ubrzo organizirale školu u dva razreda i uredile kućnu kapelu.[37]

Na molbu nadbiskupa Sherbrookea, msgr. Georgesa Cabane, dominikanke su prihvatile rad u bolnici u malom industrijskom gradu Windsoru blizu Sherbrookea. Kao privremena starješica novoutemeljene zajednice, s. Ignacija stiže

[33] Usp. BOJANIĆ, I., Sjećanje na blagopokojnoga nadbiskupa Kardinala Alojzija Stepinca, str. 16. – 17.

[34] Isto, str. 17.

[35] Usp. *Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994.*, str. 5. – 7. Čitavo putovanje i dolazak na konačno odredište detaljno je i slikovito opisala s. Ignacija u pismu časnoj majci Anđeli Milinković od 25. X. 1953. koje se nalazi u DPS, K 2, S 3.

[36] Usp. Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 8., 13.

[37] Usp. Isto, str. 17., 20.

tamo 1. siječnja 1956. zajedno s još tri sestre. Pod vodstvom jednog specijalista započela je raditi u laboratoriju i na rendgenu.[38] Dana 30. rujna 1957. časna majka Anđela Milinković javlja joj da ju je Vrhovno vijeće na svojoj sjednici od 19. rujna imenovalo prvom redovitom starješicom u Windsoru.[39] Dva dana kasnije, 21. rujna Vrhovno vijeće imenovalo ju je članicom novoutemeljene Korporacije hrvatskih sestara dominikanki u Kanadi.[40] Premda je s. Ignacija, nakon molitve i razmišljanja, 12. listopada zamolila Vrhovno vijeće da ju razriješi obiju dužnosti, do toga ipak nije došlo.[41] Nakon isteka trogodišnje službe starješice Vrhovno vijeće ponovno joj je 3. studenoga 1960. povjerilo tu službu.[42] Treći put je starješicom u Windsoru imenovana 25. siječnja 1964.[43]; a pošto joj je istekao i taj mandat, časna majka Manes Karninčić javlja joj 6. veljače 1967. da joj je starješinska služba produžena dok Vrhovno vijeće ne odluči drugačije. Razlog su bile novonastale prilike u kojima se razmišljalo o prodaji sestarske kuće u Windsoru; a kako je s. Ignacija najbolje bila upućena u sve vezano uz tu kuću, bilo je logično da upravlja njome dok se čitava stvar ne privede kraju.[44] Do prodaje je došlo tek 30. prosinca 1969., a sestre su napustile Windsor iduće godine, pa je s. Ignacija sve do tada vodila administrativne poslove zajednice, obavljajući istodobno i neke poslove u Sherbrookeu.[45]

U međuvremenu sestre su, darovnicom gospođe Morency, 1958. u Windsoru otvorile vlastitu kuću, a u veljači 1962. povukle su se iz bolnice u kojoj su radile. Istodobno je odlučeno da s. Ignacija preko tjedna radi kao učiteljica u Sherbrookeu, a koncem tjedna vraćat će se u Windsor radi obavljanja administrativnih poslova.[46] Koncem kolovoza 1965. Vrhovno vijeće imenovalo ju je ravnateljicom školskih programa i razrednom učiteljicom u Centru Gospe od Djeteta, koji su sestre trebale preuzeti u rujnu te godine u Sherbrookeu. Na tim je službama potvrđena i početkom kolovoza 1969.[47]

Budući da je 1957. u Sherbrookeu otvoren Pedagoški fakultet, nekoliko sestara, uključujući i s. Ignaciju, upisalo se na fakultet radi postizanja bakalau-

[38] Usp. Isto, str. 28. – 29.

[39] Usp. S. Anđela Milinković s. Ignaciji Bojanić, Zagreb, 30. IX. 1957. (DPS, K 2, S 1)

[40] Usp. S. Anđela Milinković s. Ignaciji Bojanić, Zagreb, 1. X. 1957. Korporacija je nosila ime *Les Dominicaines des Saints Anges Gardiens (Dominikanke Svetih anđela čuvara)*. (DPS, K 2, S 1)

[41] Usp. S. Ignacija Bojanić Vrhovnome vijeću, Windsor, 12. X. 1957. (DPS, K 2, S 1)

[42] Usp. S. Manes Karninčić s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 12. XI. 1960. (DPS, K 2, S 1)

[43] Usp. S. Manes Karninčić s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 25. I. 1964. (DPS, K 2, S 1)

[44] Usp. S. Manes Karninčić s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 6. II. 1967. (DPS, K 2, S 1)

[45] Usp. Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 87. – 88.

[46] Usp. Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 36., 48.

[47] Usp. S. Manes Karninčić s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 31. VIII.1965.; S. Manes Karninčić s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 10. VIII. 1969. (DPS, K 2, S 1)

reata, što je s. Ignacija uspjela 14. listopada 1961. Osim toga je 10. ožujka 1958. upisala u Hamiltonu studij za tehničarku medicinskog laboratorija, te 1. prosinca 1961. postigla diplomu iz te struke.[48] U srpnju i kolovozu 1962. pohađala je i završila posebne tečajeve za predavanje matematike i francuskoga jezika, a u ljeto 1964. upisala je na Višoj pedagoškoj školi u Montrealu dvogodišnji studij psiho-pedagogije za rad s defektnom djecom. Tu je diplomirala 30. lipnja 1966., a deset dana prije toga završila je s pohađanjem predavanja iz metode Montesori i dobila priznanje za to. Od rujna 1961. do listopada 1964. studirala je na Teološkom fakultetu u Sherbrookeu te postigla bakalaureat. Kroz naredne dvije godine pripremila je rad na temu *Krštenje po istočnom obredu*, kojim je, nakon položenog usmenog komisijskog ispita, 4. lipnja 1966. dobila titulu *maitres des arts – option religion*. Sve diplome i priznanja o završenim tečajevima u Hrvatskoj i Kanadi predočila je kanadskom Ministarstvu prosvjete, koje joj je, nakon još jednog, dodatnog položenog ispita 13. lipnja 1969. izdalo dvije posebne diplome kojima joj je omogućeno predavanje u svim razredima osnovnih i srednjih državnih škola u provinciji Quebec.[49]

Godine u Sherbrookeu

Nakon prodaje kuće u Windsoru s. Ignacija službeno je premještena u Sherbrooke, gdje je proteklih nekoliko godina obavljala razne službe. No 1970. nad hrvatske dominikanke u Kanadi, kojima su se u međuvremenu pridružile i neke Kanađanke, nadvio se crni oblak. Već koncem šezdesetih godina počelo se raspravljati o reformi redovničkoga života u duhu Drugoga vatikanskoga koncila. Sve Kanađanke i nekoliko Hrvatica pod tom je reformom podrazumijevalo radikalnu promjenu redovničkoga života, koja je uključivala prodaju novosagrađenoga samostana u Sherbrookeu i razilaženje sestara u veći broj manjih zajednica (od po dvije-tri sestre), koje će onda svojim životom i radom svjedočiti evanđeoske vrijednosti. Premda to samo po sebi nije loše, ipak je nespojivo sa slikom redovničkoga života, što je naglašavala većina sestara iz Hrvatske. Teški dani kanadske misije okončani su krajem 1970. i početkom 1971. napuštanjem Kongregacije od strane svih kanadskih i nekoliko hrvatskih sestara.[50]

[48] Usp. BOJANIĆ, Ignacija, *Podatci o školovanju*, rukopis, str. 1. – 2. (DPS, K 1, S 1)

[49] Usp.: BOJANIĆ, I., Podatci o školovanju, rukopis, str. 2. – 3; Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 54., 60.

[50] Usp.: Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 87. – 92.; KRIŠTO, J., nav. dj., str. 280. – 281.

Budući da je Kongregaciju napustila čak i dotadašnja priora šerbručkoga samostana, njegovu je upravu preuzela potpriora s. Felicitas Vukmanić, koja je tu službu vršila sve dok Vrhovno vijeće Kongregacije nije 30. travnja 1971. novom priorom imenovalo s. Ignaciju Bojanić. Svjesna težine situacije u kojoj se šerbručki samostan nalazio, pa stoga i težine službe koju povjerava s. Ignaciji, časna majka Manes Karninčić u dekretu o imenovanju između ostaloga joj poručuje: "U ovim teškim vremenima Vijeće Vam povjerava delikatnu i odgovornu službu, u nadi da ćete Vi i Vaše suradnice učiniti sve da se u našoj zajednici (u Sherbrookeu o.p.) obnovi redovnički duh, da više djelima nego riječima dokažemo svoju vjernost Bogu, Redu i Narodu. Neka nas patnje, koje su nam se duboko u srce zarezale i čije rane neće tako lako zacijeliti, opamete i učine da se novim snagama vratimo na redovničko opsluživanje, da opet dobijemo pred Bogom zasluge, a pred narodom izgubljeni ugled i povjerenje. Vrhovno Vijeće računa na Vašu velikodušnost i odanost zajednici i čvrsto se nada, da ćete voditi intenzivni zajednički život, te da ćete Vašom ljubavi i požrtvovnošću pribaviti slavu Bogu, a spas i dobro onih za koje ste pozvani da radite."[51]

Prihvativši službu priore u najtežem razdoblju povijesti šerbručkoga samostana, s. Ignacija uložila je sve svoje fizičke snage, duhovne i intelektualne vrline kako bi prvenstveno zacijelila rane nastale spomenutim sukobima i istupanjem većeg broja sestara iz Kongregacije, a to je bilo nemoguće bez duhovne obnove samostana. Tek nakon toga moglo se pristupiti kvalitetnoj organizaciji rada i apostolata. No u novonastalim prilikama sestre su sve teže surađivale s državnim vlastima, pa su odlučile povući se iz državnih službi i otvoriti vlastiti starački dom u novosagrađenom samostanu u Sherbrookeu. Njihov apostolat kroz narednih nekoliko godina sasvim se usmjerio na ljude treće životne dobi, za koje su, dobivši dopuštenje gradskih vlasti i nadležnoga ministarstva, adaptirale dio samostana. Konačan prekid s dotadašnjim oblicima apostolata dogodio se 31. prosinca 1977., kada je zatvoren *Pavillon Perreault*, u kojem su sestre vodile brigu o dojenčadi i mentalno zaostaloj djeci. I ta je kuća adaptirana u dom za starije i nemoćne osobe, a najveći teret u svemu tome podnijela je priora s. Ignacija Bojanić, zajedno s potpriorom i ekonomom s. Bernardicom Čavlov.[52]

Nakon isteka prvoga mandata Ignaciju je Vrhovno vijeće Kongregacije, na prijedlog "apsolutne većine sestara" šerbručkoga samostana, ponovno 3. siječ-

[51] S. Manes Karninčić s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 30. IV. 1971, (DPS, K 2, S 1)

[52] Usp. Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 96. – 113., 117. – 118., 134. – 135.

nja 1975. imenovalo priorom.[53] Treći put imenovana je 1. veljače 1978.[54], no ni to nije bio njezin zadnji mandat. Naime časna majka Marija Kulonja javlja joj 11. veljače 1981.: "Sestre Vaše zajednice apsolutnom većinom uputile su molbu Vrhovnom Vijeću da Vas i dalje ostavimo za prioru te zajednice. Vrhovno Vijeće je odobrilo molbu sestara, te Vas zbog posebnih prilika, ponovno imenuje priorom sestara u Samostanu Bezgrešne Djevice Marije. Teški je to križ koji ponovno Gospodin stavlja na Vaša ledja. Poznata nam je Vaša želja, posebno izražena prigodom nedavnog posjeta u domovinu da se rješite te velike odgovornosti i malo otpočinete. Gospodin kaže 'Moje misli nisu Vaše misli.'"[55]

Tim riječima s. Ignacija je ponovno imenovana predstojnicom, te se zadržala na toj službi do 27. siječnja 1984., kada ju je predala novoj priori, s. Bernardici Čavlov. Sama pak Ignacija toga je dana imenovana ekonomom u Sherbrookeu i odgovornom sestrom za penzionere o kojima su sestre vodile brigu u svom samostanu.[56] Te dvije službe ponovno su joj povjerene 9. siječnja 1987.[57] U međuvremenu je, zajedno sa sestrama Anđelkom Kosić i Ljiljankom Klarić, proslavila pedesetu obljetnicu redovničkoga života.[58]

Budući da se priora s. Bernardica Čavlov ubrzo smrtno razboljela, te stoga podnijela ostavku na službu, časna majka Imelda Cindrić sa svojim Vrhovnim vijećem ponovno je upravu samostanom povjerila prokušanoj priori s. Ignaciji Bojanić, kojoj 12. travnja 1989. šalje dekret o imenovanju popративši ga riječima: "Znamo da je to teška i odgovorna dužnost, posebno u ovom izuzetno teškom času za zajednicu. Poznavajući Vašu odanost Kongregaciji i spremnost na žrtvu, uvjerene smo da ćete ovu službu prihvatiti u duhu vjere i velikog pouzdanja u pomoć i vodstvo Duha Svetoga."[59] Posljednji, šesti put u životu glavaricom samostana u Sherbrookeu s. Ignacija je imenovana 12. kolovoza 1992.[60] Službu je vršila dok ju u veljači 1996. nije predala novoj priori, s. Esteri Plavši.

Kao priora šerbručkoga samostana s. Ignacija je sudjelovala na kapitulima Kongregacije 1971., 1977., 1983., 1990. i 1995. godine.[61] Časna majka Imelda

[53] Usp. S. Marija Kulonja s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 3. I. 1975. (DPS, K 2, S 1)
[54] Usp. S. Marija Kulonja s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 1. II. 1978. (DPS, K 2, S 1)
[55] S. Marija Kulonja s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 11. II. 1981. (DPS, K 2, S 1)
[56] Usp. S. Imelda Cindrić samostanu sestara dominikanki u Sherbrookeu, Korčula, 27. I. 1984. (DPS, K 2, S 1)
[57] Usp. S. Imelda Cindrić s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 9. I. 1987. (DPS, K 2, S 1)
[58] Usp. Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 190. – 192.
[59] S. Imelda Cindrić s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 12. IV. 1989. (DPS, K 2, S 1)
[60] Usp. S. Imelda Cindrić s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 12. VIII. 1992. (DPS, K 2, S 1)
[61] Usp: KRIŠTO, J., nav. dj., str. 283.; S. Imelda Cindrić s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 21. XII. 1989., S. Imelda Cindrić s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 1. VII. 1995. (DPS, K 2, S 1)

Cindrić ovlastila ju je da u kolovozu 1990. primi u njezino ime obnovu redovničkih zavjeta s. Nade Ivanković, a potom i njezine doživotne zavjete u listopadu 1991.[62] Osim toga s. Ignacija se, uz pomoć ostalih sestara, kao priora pobrinula u rujnu 1978. za organiziranje svečanoga obilježavanja 25. obljetnice dolaska prve skupine hrvatskih dominikanki u Kanadu, kao i za obilježavanje nekih drugih obljetnica.[63] S osobitom radošću i gostoljubivošću primala je u samostan goste iz Hrvatske, posebno svećenike i crkvene prelate, a od rujna 1979. do rujna 1980. udomila je vijetnamsku osmeročlanu izbjegličku obitelj bez roditelja.[64] Povećala je samostanski posjed 1976. godine kupnjom omanjeg ljetnikovca, koji je 1990. dala ukloniti i na istom mjestu podići novi. Na molbu dr. fr. Hijacinta Eterovića, te uz suglasnost Vrhovne uprave Kongregacije, u listopadu 1976. poslala je prve sestre na službu u hrvatsku katoličku misiju u Chicagu, koju su vodili dominikanci. Prethodno je sa članicom Vrhovnoga vijeća Kongregacije s. Gabrielom Batistić osobno posjetila tu misiju, kako bi izvidjela polje rada i apostolata kojim će se sestre baviti.[65]

Osim što se brinula za izgled i uređenje šerbručkoga samostana, neprestano tražeći bolja i prikladnija rješenja, priora Ignacija Bojanić jednako se brinula i za duhovni život u njemu. Osobito se koristila samostanskim kapitulima te korizmenim i adventskim vremenom kako bi sestrama naglasila potrebu zajedničke i osobne molitve i žrtve. Tako npr. godine 1978. poziva sestre da za vrijeme korizme posebno budu sabrane i revne u osobnoj i zajedničkoj molitvi te da svakodnevno prikazuju svoje poteškoće i muke za one kojima je potrebno fizičko i duhovno oslobođenje.[66] Iduće godine sestrama je početkom korizme između ostaloga istaknula: "Suosjećajući sa trpećim Kristom i Njegovom Majkom možemo se pravo pripraviti za Uskrs. Kako je On prihvatio Očevu volju, nastojmo i mi to činiti s ljubavlju ... Trpljenje će nam onda biti radost, i smrt našeg egoizma će se pretvoriti u uskrsnuće vrhunaravne plemenitosti."[67]

Godine 1980. o blagdanu Isusova prikazanja u hramu potaknula je sestre "da prikažu cijelo svoje biće Gospodinu, u službi Crkve i Božjeg naroda, a posebno onih koji nas okružuju. Njima je potrebna moralna i fizička podrška i

[62] Usp. S. Imelda Cindrić s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 1. VIII. 1990.; S. Imelda Cindrić s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 15. VII. 1991. (DPS, K 2, S 1)
[63] Usp. Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 137. – 144.
[64] Usp. KRIŠTO, J., nav. dj., str. 285.; Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 147.
[65] Usp. Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 130., 132. – 133., 171., 224. – 225.
[66] Usp. Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 135.
[67] Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 146.

zato molimo da nas Gospodin prosvijetli u vjeri, ufanju i ljubavi."[68] Koncem te godine zaključuje samostansku kroniku riječima: "Zahvaljujemo Gospodinu za primljene milosti i molimo Nebesku Majku da vodi naše korake, kao i one naših prijatelja i svih stanovnika zemlje prema ispunjenju Njegove Svete Volje."[69]

Promičući međusobnu ljubav te potičući sestre da se potrude razumjeti značenje ljubavi prema Bogu i bližnjima, a potom je u svojoj svakodnevici i primijeniti, s. Ignacija kaže: "Ako je Gospodin stvarno prisutan u onima koji nas okružuju, naše vladanje i riječi trebaju izbjegavati da ih žaloste ... Požurimo se davati radosno usluge zaboravljajući naša vlastita neraspoloženja. Tako ćemo biti prilagođeni i puni razumijevanja prema drugima, a to će pomoći da se održi harmonična uravnoteženost u zajednici."[70]

Govoreći sestrama na samostanskom kapitulu 29. listopada 1990. o vršenju njihova apostolata, s. Ignacija ističe im kao uzor Djevicu Mariju te kaže: "Poput Marije trebamo i mi postati posrednicama spasenja, svojom molitvom, poniznošću, skrivenim životom i našim nutarnjim sjedinjenjem s Bogom. Gospa je naš model jer kao redovnice mi vršimo djela ljubavi i milosrđa prema Bogu i ljudima."[71] Početkom korizme iduće godine potaknula je sestre da budu "svjedoci vjere i ljubavi prema Bogu i bližnjemu" te ih pozvala da "prikažu u ovo sveto vrijeme sve molitve i žrtve na Slavu Božju, a posebno za mir u svijetu i u našoj domovini."[72] I nakon toga s. Ignacija će ih poticati da prikazuju svoje molitve i žrtve za mir u Hrvatskoj i za hrvatski narod kojemu je nametnut rat. No, zajedno sa sestrama, dat će se i na sakupljanje materijalne pomoći za sve koji su u Hrvatskoj pogođeni ratom. Sredinom srpnja 1991. u šerbručkim novinama *La Tribune* izišao je intervju sa s. Ignacijom, u kojem govori o uzrocima rata u Hrvatskoj, naglašavajući kako hrvatski narod želi živjeti u miru, ali mu je nametnut rat. O toj temi govorila je 13. listopada 1991. i na šerbručkom radiju. Također se obraćala na razne strane kako bi prikupila što više sredstava za pomoć svojoj domovini. Tako je 22. rujna 1992. pisala velikoj kanadskoj tvornici Armand Bombardier u Valcourtu, koja joj je nedugo nakon toga poslala ček od 2000 dolara za pomoć Hrvatskoj.[73]

[68] Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 149.
[69] Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 151.
[70] Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 161.
[71] Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 229.
[72] Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994., str. 231.
[73] Usp. *Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994.*, str. 235. – 336., 338., 240., 244., 247. Spomenuto ne iscrpljuje humanitarni rad s. Ignacije i ostalih hrvatskih dominikanki u Kanadi u korist ratom pogođene Hrvatske, ali, zbog ograničenog prostora, ne iznosimo daljnje primjere njihove velikodušnosti i požrtvovnosti.

Posljednja služba koju je s. Ignacija vršila u Sherbrookeu jest služba samostanske savjetnice. Dužnost joj je 28. listopada 2002. povjerilo Vrhovno vijeće Kongregacije na čelu s časnom majkom Katarinom Maglicom.[74] No, svjesna svojih godina, kao i činjenice da joj fizičke snage slabe, s. Ignacija je nekoliko godina kasnije podnijela ostavku. Javljajući joj 20. ožujka 2006. da je njezina ostavka prihvaćena, časna majka Katarina Maglica poručuje joj: "Zahvaljujemo za nesebičan i neumoran rad za dobro zajednice i zajedništva, što Vam je uvijek bilo na prvom mjestu. Zajedničko dobro ispred osobnih interesa uvijek Vam je ležalo na srcu. Neka Bog blagoslovi sve Vaše nastojanje i umnoži svu uloženu ljubav."[75]

Povratak u domovinu

Više od pola stoljeća požrtvovnog i neumornog, ali radosnog i predanog rada i služenja svojoj zajednici u Kanadi iscrpilo je snage s. Ignacije Bojanić, koja je u listopadu 2001. proslavila 65. obljetnicu redovničkoga života. No zdravlje joj je bilo već ozbiljno ugroženo. Između ostaloga, imala je ugrađene plastične proteze u oba koljena, pa se kretala uz pomoć štapa, ali uskoro ni to nije bilo dovoljno, pa se kretala uz pomoć posebne hodalice. I srce joj je počelo ozbiljno slabjeti, pa je 2006. tijekom božićne polnoćke doživjela srčani udar. Nakon toga, "shrvana tijelom ali duhom ojačana", kako sama kaže, odlučila je vratiti se u domovinu, o čemu je ubrzo obavijestila Vrhovnu upravu Kongregacije, zamolivši da bude premještena u Zagreb.[76] Udovoljavajući njezinoj želji, časna majka Katarina Maglica šalje joj 23. srpnja 2007. dekret u kojem stoji: "Prema Vašoj želji, i uz dužno poštovanje starosne dobi, zdravstvenog stanja i Vašeg dugogodišnjeg nesebičnog i predanog rada u Kanadi, premještam Vas iz našeg samostana Bezgrešne Djevice Marije, Sherbrooke, u samostan Bl. Hozane, Kruge 44 A, Zagreb."[77]

S. Ignacija se dakle u dubokoj starosti, u 89. godini života, vratila u samostan iz kojega je prije 54 godine krenula prema Kanadi. Tu će provesti posljednje godine, okružena brigom i ljubavlju sestara dominikanki. Ipak, nostalgija

[74] Usp. S. Katarina Maglica s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 28. X. 2002. (DPS, K 2, S 1)
[75] S. Katarina Maglica s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 20. III. 2006. (DPS, K 2, S 1)
[76] Usp. S. Ignacija Bojanić msgr. Jurju Batelji, Zagreb, 16. X. 2007., prvi koncept pisma. (DPS, K 2, S 6)
[77] S. Katarina Maglica s. Ignaciji Bojanić, Korčula, 23. VII. 2007. (DPS, K 2, S 1) Napominjem da se s. Ignacija nalazila u domovini još od 13. lipnja 2007., kada je stigla na godišnji odmor. Koncem tog odmora primila je službeni dekret premještaja od 23. VII. 2007.

za sestrama u Kanadi nije ju napuštala, pa je do kraja života, kao znak povezanosti s njima, na svom ručnom satu zadržala kanadsko vrijeme.[78] Dok je mogla, u Zagrebu je posjećivala bolesne sestre, a kasnije je bila sretna kada bi nju netko posjetio. Ubrzo je ostala vezana uz bolesničku sobu, a potom i prikovana uz krevet. Preminula je u svojoj samostanskoj sobi 7. veljače 2010. u 92. godini života i 74. redovništva. Njezini zemni ostaci sahranjeni su 9. veljače u grobu sestara dominikanki na groblju Miroševcu u Zagrebu. Sprovodne obrede predvodio je dr. fr. Alojz Čubelić, prior samostana Kraljice Svete Krunice u Zagrebu, uz prisutnost sestara dominikanki na čelu s časnom majkom s. Dolores Matić, braće dominikanaca, rodbine, prijatelja i vlč. Alojzija Žlebečića, župnika župe Krista Kralja u zagrebačkom Trnju, koji je poslije sprovoda predvodio misu zadušnicu u samostanu bl. Hozane. Mjesec dana kasnije, 6. ožujka sestre dominikanke u dalekoj Kanadi slavile su misu za dušu s. Ignacije. Uz prigodnu homiliju i molitvu vjernika, pod misom su održana i dva komemorativna govora u spomen pokojnici.[79]

Spisateljska djelatnost

S. Ignacija Bojanić čitavog se života bavila spisateljskom djelatnošću. Članke i priloge objavljivala je u glasilu svoje Kongregacije *Ave Maria* te u *Lanterni sv. Marka* i u glasilu *Sluga Božji Alojzije Stepinac*. Uglavnom je pisala o povijesti svoje redovničke obitelji i pojedinih samostana, osobito onih u kojima je sama boravila. U *Ave Mariji* prvi put se javlja 1973. donoseći kratko izvješće o životu i radu sestara u Kanadi.[80] Slična izvješća objavljivala je u *Ave Mariji* i narednih godina, baš kao i čestitke sestrama i Kongregaciji u raznim prigodama, govore koje je održala povodom nekih svečanosti i razne druge priloge. Osim toga objavila je opis svoga susreta s papom Ivanom Pavlom II.[81] i sjećanja na djelovanje sestara dominikanki u Vignju na Pelješcu u doba II. svjetskoga rata.[82]

[78] Dojmove povodom povratka u Zagreb s. Ignacija je opisala u tekstu *Moj povratak u Hrvatsku*, AM, XXVI (2007) 2, str. 44. – 45.

[79] Više o smrti, sprovodu i kanadskoj komemoraciji u čast s. Ignaciji donosi sestarsko glasilo *Ave Maria*, zajedno s nekrolozima, prigodnim homilijama i govorima, te sjećanjima i pisano izraženim sućutima. (AM, XXXIX /2010/ 1, str. 60. – 76.)

[80] Usp. BOJANIĆ, Ignacija, *Canada*, AM, II (1973) 1, str. 24. – 25.

[81] Usp. BOJANIĆ, Ignacija, *Susret s papom Ivanom Pavlom II*, X (1981) 1, str. 3. – 4.

[82] Usp. BOJANIĆ, Ignacija, *Djelovanje sestara dominikanki Svetih Anđela Čuvara u Vignju od 1941. do 1946. (48).*, priredila s. Slavka Sente, AM, XVI (1997) 1, str. 37. – 43.

Posmrtno su objavljena i njena sjećanja na časnu majku Češlavu Andreis.[83] U *Sluzi Božjem Alojziju Stepincu* objavila je sjećanja na Blaženika, kojega je upoznala kao krašićkoga sužnja.[84]

Ostavila je za sobom i bogatu rukopisnu ostavštinu, u kojoj se, između ostaloga, nalaze sjećanja na neke ljude[85] i događaje[86] te dva samostalna djela: *Krštenje prema bizantskom obredu: liturgijski aspekt* i *Rodoslovlje obitelji Bojanić-Grgičević*. Što se tiče prvoga djela, riječ je o radnji kojom je, nakon položenog usmenog komisijskog ispita, 4. lipnja 1966. dobila titulu *maitres des arts – option religion*. Nakon uvodnog dijela slijedi prvo poglavlje u kojem je s. Ignacija prikazala vezu između liturgije općenito i obreda krštenja, a potom je u drugom poglavlju prikazala sam obred krštenja počevši od uvodnih ceremonija, preko glavnoga dijela do ceremonija nakon krštenja. U trećem poglavlju prvo se posvetila simbolici krštenja, sagledavši je pod vidom misterija, ponovnoga rađanja i prosvjetljenja. Nakon toga obradila je teološku simboliku smrti i uskrsnuća. Iz pregleda bibliografije vidi se da se služila onodobnom suvremenom literaturom na hrvatskom i francuskom jeziku te spisima crkvenih otaca Bazilija Velikoga, Ćirila Aleksandrijskoga, Ćirila Jeruzalemskoga, Grgura Nisenskoga, Ivana Zlatoustoga i drugih u Migneovu kritičkom izdanju. Djelo broji nešto više od 120 stranica formata A4.[87]

Rukopis drugoga djela, *Rodoslovlje obitelji Bojanić-Grgičević*, dvostruko je veći od prvoga, te broji 245 stranica formata A4. Autorici nije bila namjera sastaviti znanstveno djelo, pa se stoga ne vodi znanstvenim uzusima, niti kritički provjerava podatke do kojih je došla. Ipak, služi se dostupnom literaturom, izvorima, vlastitim sjećanjima i svjedočanstvima živućih članova obitelji, dajući tako svom rukopisu ton izvorne historiografske građe, u kojoj će povjesničari pronaći mnoštvo detalja o pojedinim članovima obitelji Bojanić i Grgičević. Na početku rukopisa s. Ignacija donosi kratak povijesni prikaz hvarskih mjesta Vrisnika, Humca i Prapatne, nakon čega iznosi rodoslovlje obitelji Bojanić, počevši od svoga pradjeda Stjepana. Rodoslovlje obitelji Grgičević, koje slije-

[83] Usp. BOJANIĆ, Ignacija, *Sjećanja na časnu majku Češlavu Andreis OP*, AM, XXIX (2010) 2, str. 84. – 86.

[84] Usp. BOJANIĆ, Ignacija, Sjećanje na blagopokojnoga nadbiskupa Kardinala Alojzija Stepinca, str. 16. – 17.

[85] Za sobom je ostavila sjećanja na Franju Šepera, Franju Kuharića, s. Češlavu Andreis OP, fr. Karla Žanića i dr.

[86] Između ostaloga, ostavila je sjećanja na utemeljenje samostana sestara dominikanki u Subotici i na prve godine rada te zajednice, kao i nekoliko različitih serija sjećanja na život i rad sestara u Kanadi.

[87] Usp. BOJANIC, Ignace, *Bapteme dans le Rite Byzantin: aspect liturgique*, rukopis, Sherbrooke, 1965. (DPS, K 4, S 4)

di iza rodoslovlja obitelji Bojanić, započinje svojim djedom Ambrozom. Na koncu je donijela dopunu podataka i bibliografiju, te u zaključku, u duhu redovničke skromnosti, na svemu zahvalila Bogu i nebeskim zagovornicima. Rukopis je vrijedan jer je u njemu sabrala vlastita i sjećanja ostalih članova obitelji, usmenu predaju koja se prenosila u obitelji te mnoštvo izvornih dokumenata i fotografija, donoseći ujedno njihove faksimile. U tom pogledu autorici treba priznati iznimnu agilnost i veliku okretnost u prikupljanju dokumenata, svjedočanstava i fotografija.

Zaključak

Kongregacija sestara dominikanki svetih anđela čuvara proslavila je 2005. stotu obljetnicu svoga postojanja. U tom povijesnom hodu mnoštvo je sestara zadužilo ne samo svoju redovničku obitelj nego i naš narod i Crkvu. S. Ignacija Bojanić, kao jedna od njih, nesebično se žrtvovala za djecu Šilovićeva doma na Pelješcu, nakon čega je relativno kratko boravila u Subotici i u Zagrebu. Najveći dio života provela je u Kanadi, služeći mentalno zaostaloj djeci, bolesnicima i starijim osobama. Provodeći tako život u znaku vjere i ljubavi, iz kojih je proizlazila nesebična požrtvovnost i ponizno predanje Bogu, ostavila je za sobom sliku uzorne redovnice i snažne žene izgrađene osobnosti. Premda je od smrti s. Ignacije prošla tek jedna godina, što je nedovoljno za kritičko sagledavanje njezina života i djelovanja, ipak sam smatrao prikladnim posvetiti joj članak, koji je nastao prvenstveno na temelju arhivske građe. Na to me potaknula činjenica da njezin svijetli lik mlađim naraštajima može biti ne samo poticajan, nego i nasljedovanja dostojan primjer.

Dubravko KRSTIĆ

Dim

U vedro rano jutro
Lagano kroči
Svojom stazom dim
I toplim dahom ucrtava
Čarolije na nebu.
Svoje dane voli kao i ja
On je ja
Ja sam on
Dim
Miris izgaranja
Sjećanje na nešto.

Nagovaranje

Često mi govore
Poznanici, prijatelji,
A i mnogi drugi,
Slučajni, skoro beskorisni suputnici
(možda sam malo grub)
Da bih mogao ponekad,
Samo ponekad
Promijeniti put kojim idem do posla.
Zašto? Pitam sebe,
A njih, naravno, još više
Kad odgovara mi ta linija
Konstanta i opet konstanta
Jer me smiruje
(malo se čak i nasmijem).
Nije li to najvažnije?
Naravno, ali ipak...
Uvijek slušam poznate stvari dok dišem,

Dok trajem, kako god,
A to je da ne skrećem s njihove putanje,
Da ne odudaram.
A nije isto, govorim, još uvijek mirno,
Nikada nije isti put kojim koračam
Jer ponekad pirne vjetrić jače
I list mi se spusti pred noge
I kiša me smoči svaki put drugačije
I eto...da ne nabrajam dalje,
To su samo neke od mogućih pojava,
A opet, ako hoćete avanturu,
Opasnost neku, skretanje i krivudanje jače,
I to se dogodi, također,
Kad malo popijem.

ČITAJTE
KUPUJTE
PREPORUČUJTE
SVETOJERONIMSKA
IZDANJA!!!

Stanko ROZGAJ

Razmišljanja o Vatroslavu Lisinskom

Uvod

U romansiranim biografijama *Mladi Lisinski* (izd. *MUSIC PLAY*, Zagreb, 2008. god.) (15) i *Životni jadi Lisinskog* (izd. *MUSIC PLAY*, Zagreb, 2009. god) (16) te u pisanim prikazima pod naslovom *Vatroslav Lisinski* (objavljenima u časopisu *ZAGREB moj grad,* br. 28 i 29, Zagreb, 2010.) autor ovog teksta – u skladu s poznatim povijesnim činjenicama – opisuje život i rad jednog od najvećih hrvatskih skladatelja, Vatroslava Lisinskog (1819. – 1835). U spomenutim romanima dopustio si je izvjesnu slobodu prikazivanja (ne izlazeći iz okvira poznatih činjenica), da sve to bude ispričano čitkije. Od ocjena što su ih o spomenutim knjigama napisali uvaženi recenzenti navest ćemo ono bitno u recenziji našeg istaknutog muzikologa Andrije Tomašeka: "Autorova maštovitost pripovijetku čini više dijelom živopisne beletristike nego stručno-povijesne ili glazbeno-znanstvene vrste." (*Školske novine*, Zagreb, 7. listopada 2008.) Upravo to je autor želio postići, napisati roman o ovom našem velikanu hrvatske glazbe. To podrazumijeva opisivanje kretanja kroz život, te stvaralačkog rada, kao i navođenje najvažnijih djela, koja do danas ostaju veliko kulturno dobro hrvatske glazbene umjetnosti.

Povijesne činjenice

Ignac Fuks (kasnije pohrvaćeno nazvan *Vatroslav Lisinski*) rođen je u Zagrebu i kršten 8. 7. 1819. Otac bijaše slovenski doseljenik, mesar i trgovac stokom Andrija Fuks, a majka, Andrijina supruga, Ana rođ. Kovačić. Obitelj je prebivala u velikoj kući u Ilici, tada broj 37 (nasuprot ulazu u Mesničku ulicu). Iza kuće bilo je veliko dvorište, koje se širilo prema jugu kao prostor kamo je dovođena stoka, a taj se prostor pružao sve do stočnog trga (sada zgrada Sveučilišta i Hrvatskog narodnog kazališta. (1, 5, 6, 7)*

Početkom XIX. stoljeća iz otpora sveukupnoj prevlasti Austrije i svojatanju hrvatskih pokrajina od strane Mađarske rodio se u hrvatskim pokrajinama tzv.

* Vidi popis literature na kraju članka.

ilirski pokret, koji se brzo širio među građanstvom, srednjim plemstvom i uglednim svećenstvom. Po nazivu hrvatskih i slovenskih pokrajina (*Ilirske pokrajine*) za vrijeme Napoleona, na osnovi činjenice da su u tim pokrajinama nekada živjeli Iliri, Hrvati su (iz poznatih političkih razloga) pokretu dali ime *ilirski*, a sebe prozvali *ilircima.* Pokretu je osnovni cilj bila uspostava hrvatskog jezika kao osnovnog i službenog u narodu i spram vlasti, a s tim u vezi i opće širenje hrvatske kulture. Budući da si je postavio i mnogo složeniji zadatak – svestrano društveno, političko i gospodarsko osamostaljenje i razvoj – šire se u Hrvatskoj u prvoj polovici XIX. stoljeća svestrane društvene, kulturne i privredne preporodne djelatnosti koje su povijesno poznate pod zajedničkim imenom *hrvatski narodni preporod.* (2, 3, 4)

U kući naprednog i tada imućnog Andrije Fuksa, odanog ilirca, skupljali bi se ugledni građani, prijatelji, sve vatreni ilirci, pa je mali Ignac, zvani "Naco", od najranije dobi odgojem poprimio duh ilirizma.

Dječak je već u prvoj godini života zbog dadiljine nespretnosti pao i povrijedio kuk, te je cijeli život bio invalid, osjetljiva zdravlja, boležljiv. Bijaše dobrodušno dijete, mirno, poslušno, paženo od brižne majke Ane i voljene starije sestre Marije.

Polazio je osnovnu školu u gornjogradskoj Opatičkoj ulici, a gimnaziju u zgradi pokraj crkve sv. Katarine. Kolege i nastavnici voljeli su ga kao dobrog dječaka, usprkos zdravstvenim tegobama uvijek vedrog i duhovitog, spremnog da pomogne svakome, te je 1837. završio gimnaziju kao odličan učenik. Prigrlio je ideje onoga doba, te se družio s mnogim kolegama vatrenim ilircima (Trnski, Gašparić, Pichler, Felbinger, kasnije Štriga itd.)

Već u najranijem djetinjstvu bio je osobito osjetljiv spram glazbe, koja mu je s vremenom zaokupila dušu i postala glavnom životnom vodiljom. Glazbeno nadarena i u Grazu svestrano obrazovana sestra Marija ukazivala je roditeljima na tu Nacovu veliku ljubav spram glazbe, te su roditelji – nakon dosta razmišljanja o budućnosti svoga osjetljivog sina – pristali da dečku omoguće, tek u njegovoj petnaestoj godini života, sustavno učenje sviranja na glasoviru i upoznavanje osnova glazbene teorije. Marljivo je prionuo učenju, kojemu se – vrijedno ispunjavajući srednjoškolske i kasnije studentske obaveze – nepodijeljeno predavao punih trinaest godina, a gotovo sve vrijeme u tome ga je vodio istaknuti, svestrani zagrebački glazbenik Karlo Wiesner-Morgenstern.

Nešto prije Vatroslavova završetka gimnazije (1837.) umre otac Andrija Fuks, kojemu su poslovi posljednjih godina išli sve slabije te je za sobom ostavio mnogo dugova. Prodavanjem dijela imanja dugovi su plaćeni. Obitelj je

živjela skromno i skučeno, no svi su u obitelji bili složni u tome da Vatroslav završi studije, a da usporedno nastavi s učenjem glazbe.

Završivši gimnaziju, Ignac Fuks se upisao najprije na Filozofski, a zatim na Pravni fakultet na Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu, pa je oba fakulteta uspješno završio 1942. godine. Želeći pridonijeti nešto sredstava obitelji, namjestio se kao pravnički praktikant pri Banskom stolu, ali isprva kao neplaćeni službenik, nadajući se da će uskoro dobiti neko plaćeno bilježničko mjesto.

U to se vrijeme ilirski pokret rasplamsavao. Zahvaljujući biskupu Maksimilijanu Vrhovcu, grofu Janku Draškoviću, Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, spisateljici i pjesnikinji Dragojli Jarnević, Ivanu Trnskom i mnogim drugim hrvatskim uglednicima širio se pomoću prvih hrvatskih ("ilirskih") novina, zatim osnivanjem čitaonica u hrvatskim gradovima, osnivanjem ogranaka Matice hrvatske (tada Matice ilirske) po gradovima, objavljivanjem znanstvenih, kulturnih i umjetničkih djela uglednih iliraca. Odlučno se radi na tome da u Hrvatskoj službeni jezik svuda bude hrvatski, da se novinama i drugim pisanim djelima širi hrvatska riječ i kultura, da se seljaštvu dadu slobode i provede oslobođenje od kmetstva, da se u pokret uključe hrvatske žene, te da se uporno radi na ujedinjenju svih hrvatskih pokrajina: slavonske, središnje i primorsko-dalmatinske Hrvatske (svi zahtjevi i planovi podrobno su izneseni u Draškovićevoj *Disertaciji* kao ključnom programskom tekstu hrvatskog narodnog preporoda).

Znajući koliko se njihov kolega Ignac Fuks, (tada još neslužbeno) pohrvaćena imena *Vatroslav Lisinski*, strastveno zanima za glazbu i marljivo je izučava, mladi su ilirci u njega polagali velike nade kao u budućeg predvodnika unapređenja hrvatskoga glazbenog stvaralaštva. Nadobudna ilirska mladež predvođena studentom Albertom Štrigom osnovala je 1840. godine Prvo ilirsko glazbeno društvo, s pjevačkim zborom i malim orkestrom (već je postojalo, 1827. osnovano, službeno Glazbeno društvo, *Musikverein* /kasniji Glazbeni zavod/, s glazbenom školom otvorenom 1829.). Vođenje zbora i orkestra povjerili su Vatroslavu Lisinskom, koji se već bio otvoreno opredijelio za to da život posveti glazbi. Najprije povučeno i sustezljivo, mladi se Lisinski, uz neprekidno učenje, daje na skladanje solo- i zborskih pjesama u ilirskom duhu, tzv. budnicâ (osobito je poznata budnica *Iz Zagorja od prastara*, posvećena Ljudevitu Gaju, kasnije naslovljena *Prosto zrakom ptica leti*), a potican od prijateljâ usuđuje se skladati i manja, uglavnom zabavna, djela za glasovir.

Zagreb (sa svega nešto više od desetak tisuća stanovnika) u to vrijeme ima poprilično dobro uhodan glazbeni život, s gradskom i vojnom glazbom te po-

vremenim izvedbama instrumentalnih ili pjevanih skladbi, ponajviše od strane gostujućih opernih skupina.

Iako veoma pogođen svim obiteljskim nevoljama, a inače stidljiv i povučen, neuvjeren u svoje sposobnosti, Lisinski ipak, potican od svojih rodoljubnih prijatelja, prianja skladanju prve izvorne hrvatske opere, iako je gotovo cijeli dan provodio na svom praktikantskom činovničkom poslu. Tako ga je rad na operi stajao mnogo napora i vremena.

U orkestriranju materijala skladanog na glasoviru bio je sasvim nedoučen, te mu je u velikoj mjeri pomagao njegov učitelj Wiesner. Nakon tri godine rada Lisinski dovršava prvu hrvatsku operu *Ljubav i zloba*, koja se uz veliko slavlje nekoliko puta izvodila u novom kazalištu u Zagrebu, u proljeće 1846. godine. No iako je Zagreb operu primio euforično, materijalni dobitak, za pokrivanje troškova rada na operi, pa onda i honorare za pjevače i samog voditelja i skladatelja Lisinskog, bio je veoma skroman.

Sve to – cjelodnevni posao u uredu, skladanje opere, stalno učenje glazbe, davanje instrukcija iz glasovira da bi štogod pridonio obitelji, te stalna briga oko organiziranja i uvježbavanja izvedbe opere... zdravstveno i živčano ga je slomilo. Zahvaljujući prijatelju Stanku Vrazu otišao je u Mariju Bistricu k poznatom meceni i rodoljubu – kanoniku Ivanu Krizmaniću, u čijoj je gostoljubivoj kući proboravio duže vrijeme, sve dok se nije oporavio i vratio na posao u Zagreb.

Unatoč činovničkom poslu Lisinski ne odustaje od glazbe. Nadahnut hrvatskom narodnom i folklornom glazbom stvara nekoliko vrijednih solo-pjesama i skladbi za zbor, nastojeći već tada svoje stvaralaštvo zasnivati na "narodnom duhu", koji je tada naročito isticao i promicao Ljudevit Gaj. U tom je pogledu mladi Lisinski jedan od pionira *nacionalne glazbe*, poput Glinke, Chopina, Liszta i drugih koji su se u skladanju napajali narodnim melosom. Taj umjetnički smjer održao se i jačao ne samo u romantizmu XIX. stoljeća, nego se nastavio kod mnogih naših skladatelja (posebno u prvoj polovini XX. stoljeća) sve do danas.

U međuvremenu, već pet godina, Lisinski ne dobiva nikakvo plaćeno namještenje, iako je, pri Banskom stolu, veoma zaposlen – a siromašan! Ipak, sve vrijeme izvan uredovnih obveza provodi u Ilirskom glazbenom društvu. I baš nekako za završnih radova na operi – u obitelji gradskog odvjetnika Baana, čiju je brojnu djecu učio svirati (pa su mu za stanovanje stavili na raspolaganje sobu u prizemlju svoje kuće), upoznaje glazbeno nadarenu Baanovu kćer Hedvigu, koja je također sudjelovala u pjevačkom zboru što je uvježbavao njegovu ope-

ru. Planula je ljubav između mlade učenice (13 godina) i njena učitelja (26 godina), te se u nesmanjenu intenzitetu održala do zadnjeg trenutka Vatroslavova života.

Ne videći skoroga napretka u pravničkoj djelatnosti, a goruće željan da nastavi s glazbenim radom i učenjem, odluči na nagovor svojih ilirskih prijatelja zatražiti stipendiju za studij glazbe u Beču ili Pragu. Svi njegovi podupiratelji, duboko osvjedočeni o njegovoj darovitosti, uvjeravali su ga da će se, kada završi studije na nekoj visokoj glazbenoj školi, vratiti u Zagreb i kao "mlada snaga" oživiti, organizirati i voditi glazbeni život Zagreba.

Nažalost, stipendiju nije dobio, nego su mu prijatelji (posebno Albert Štriga) tijekom nekoliko mjeseci među građanstvom prikupili skromna novčana sredstva kako bi mogao otputovati u Prag na studij, završiti ga te skladati drugu operu. Oprostio se od obitelji i od "zaručnice" Hedvige te ujesen 1847. otputovao u Prag.

A ondje – novo razočaranje. Bez obzira na to što je trinaest godina učio glazbu u Zagrebu i stvorio prvu hrvatsku operu, nije se, zbog poodmaklih godina (bijaše mu već dvadeset osam), mogao upisati kao redovni student na Praški konzervatorij. Ponuđeno mu je da se upiše u Prašku orguljašku (dvogodišnju) školu, veoma ozbiljnu glazbenu ustanovu, koja se kasnije sjedinila s konzervatorijem.

No za taj studij nije imao volje. Ubrzo je napustio tu školu, te je uzimao privatnu poduku od dvojice vrhunskih profesora s tih ustanova (Kittl, voditelj Konzervatorija, i Pitch, direktor Orguljaške škole, obojica poznati praški glazbenici, skladatelji koji su uvidjeli vrijednost i potrebu priklanjanja novom, "nacionalnom" usmjerenju). Nadao se – a i oni su mislili da bi to možda bilo ostvarljivo – kako će mu, kada završi privatni studij sveukupne glazbene teorije, odobriti da polaže završne ispite na konzervatoriju. I zaista je u tri godine boravka u Pragu, na veliko zadovoljstvo svojih privatnih profesora, svladao sav potreban materijal (sustavan rad na skladanju: kontrapunkt, harmonija, orkestracija).

Nepunu godinu nakon dolaska u Prag Lisinski – uvjereni ilirac te velik pobornik ideje da se slavenske zemlje unutar austrijske monarhije udruže u treći blok, politički, društveno i ekonomski ravnopravan Austriji i Mađarskoj – sa svojim velikim prijateljem Stankom Vrazom, Slovencem, a hrvatskim pjesnikom, sudjelovao je kao delegat iz Hrvatske na "Slavenskom kongresu" (1848.).

Iz povijesnih spisa dobro je poznato kako je nesretno taj kongres završio i kako je ugušena pobuna u Mađarskoj, nakon što je ban Jelačić započeo rat protiv agresivnih Mađara. Unatoč velikim zaslugama Jelačićevim za očuvanje monar-

hije a radi ostvarenja željenih hrvatskih prava i samostalnosti, uslijedilo je krajnje razočaranje zbog nezahvalnog ponašanja habsburške vladajuće kuće, a nešto kasnije i svestrano ograničavanje hrvatskih sloboda. Nakon događajâ 1848. godine sva su hrvatska nastojanja da se ostvare političke ideje grofa Draškovića i zakoni koje je u Hrvatskoj donio i pokušavao provoditi ban Josip Jelačić bila sprečavana, situacija je bila praktično beznadna, te se Hrvatska sve više pretvarala u neke vrste trećerazrednu članicu u monarhiji. Takve su se prilike morale odraziti i u kulturnim djelatnostima, što će Lisinski osjetiti po povratku kući.

U međuvremenu on, marljivo proučavajući glazbene discipline potrebne za skladanje, nije zaboravio na vlastiti skladateljski rad, nego ga je, naprotiv, pojačao. Prihvatio se opet ogromnog posla – skladanja druge hrvatske opere, sada obrazovaniji i dorasliji takvoj velikoj zadaći . Tako je tijekom te tri godine gotovo sasvim dovršena opera *Porin* na Demeterov tekst o borbi Hrvata protiv Franaka u IX. stoljeću.

Osim tog velikog posla i dalje je – sada s prikupljenim znanjem – proučavao narodni melos, ne samo hrvatski nego i češki i slovački, te je skladao cijeli niz čeških solo-pjesama. Marljivo studirajući veoma je napredovao u harmoniji i orkestraciji. U Pragu je kroz to vrijeme nastalo nekoliko njegovih vrijednih orkestralnih skladbi – jedna, *Der Abend* (Večer), izvođena je na koncertu u kazalištu u Pragu. Lisinski u Pragu postaje sve poznatiji, uživa velike simpatije, te su u tisku zabilježene brojne pohvale i poticaji.

Tijekom studija u Pragu dva puta se teško razbolio, prvi put od upale zglobova i kuka (morao je u bolnicu na operaciju), a na kraju studija od groznice i žutice. Praška klima nije mu odgovarala, jedva je čekao povratak u Hrvatsku, tim više što se dogodila tragedija u njegovoj obitelji – za porođaja trećeg djeteta umrla je voljena, neprežaljena sestra Marija, koja mu je dotad bila najveća podrška u životu; majka je ostala sama, slaba zdravlja i osiromašena.

I konačno završni udarac: odbijena mu je molba da na praškom konzervatoriju polaže završne ispite, jer se to protivilo ondašnjim pravilima (zato što nije bio upisan ni u kakvu službenu glazbenu školu). Nisu pomogle intervencije ni njegovih uglednih privatnih profesora, ni visokih dužnosnika Konzervatorija, koje je za potporu molbi Lisinskog zamolio osobno hrvatski ban Jelačić. Tako je Lisinski na odlasku iz Praga dobio odlične, ali samo privatne svjedodžbe svojih dvaju profesora. U Zagreb se u jesen 1850. godine vratio praktično bez ikakve službene diplome.

Među prijateljima i glazbenim djelatnicima u Zagrebu to je djelovalo veoma razočaravajuće, unatoč privatnim svjedodžbama Lisinskog. Ipak su ga (uve-

like zagovorom bana Jelačića) primili u *Musikverein*, gdje su ga opteretili mnogim dužnostima (izrada pravilnika rada Glazbenog društva, vođenje zbora i orkestra, nadzor nad glazbenom školom, organiziranje koncerata, rad na promicanju Društva, odnosno Glazbenog zavoda, i pozivanje građana na učlanjenje u Zavod). Sav taj rad – "za sada, u početku", bez ikakve materijalne naknade. I ostao je tu dvije i pol godine – marljivo radeći kao neplaćeni službenik!

Iako je kroz to vrijeme učinio veoma mnogo za promidžbu Zavoda, velikom mukom proveo organizaciju i disciplinski sredio zbor i orkestar te uspješno izveo nekoliko zapaženih i u tisku hvaljenih orkestralnih koncerata (mnogo izvodeći svoje skladbe i dijelove nove, gotovo dovršene opere *Porin*), veoma savjesno nadzirao rad glazbene škole, napisao cjelovit udžbenik glazbene teorije (na temelju svega znanja što ga je stekao učeći glazbu u Zagrebu i Pragu), nije imenovan stalnim, plaćenim glazbenikom ni nastavnikom. U stvaralačkom pogledu – skladanje i rad u *Musikvereinu* bijaše najplodnije doba njegova života.

Istovremeno, veoma siromašan, morao je privatno podučavati glasovir te za sitne honorare ugađati glasovire po zagrebačkim kućama. Majka je živjela veoma skromno u kući Marijina muža, a Vatroslav – želeći biti samostalan i nikome na teret – seljakao se po raznim negrijanim, skromnim sobama, završavajući svoju operu *Porin* i niz drugih skladbi i marljivo odrađujući sve zadatke u *Musikvereinu*, nerijetko više gladan nego sit... osjetljiv i bolježljiv od takva života.

U Hrvatskoj je u to vrijeme politički pritisak monarhijskih vlasti bivao sve teži. Zavladao je apsolutizam policijskog ministra Bacha. U ustanovama, pa tako i u *Musikvereinu*, vladali su Nijemci, te ponešto njima lojalnih i posve poslušnih Hrvata. Prilike poslije rata bile su teške, sve manje je bilo zanimanja za kulturne priredbe i koncerte. U *Musikvereinu* rastao je otpor prema nastojanjima Lisinskog da održi red i disciplinu. Čelni ljudi Društva nisu u njemu gledali budućega glazbenog velikana, nego su ga, naprotiv, omalovažavali i onemogućavali gdje god su mogli. Očito su se nastojali riješiti toga Hrvata – uvjerenog ilirca – da bi ga zamijenili nekim drugim, svojim poslušnikom.

Koncem 1851. raspisan je natječaj za nekoliko stručnih nastavnika-glazbenika, ali se na taj natječaj Lisinski nije uopće javio, najvjerojatnije misleći, ili mu je netko to sugerirao, da bi neuspjehom izgubio čak i dosadašnji, neplaćeni posao u Zavodu.

Nakon cijelog niza trzavica unutar Zavoda, nakon nezadovoljstava i svađa, spletki i optužbi protiv njega i njegove strogosti u cilju održavanja reda, oduzeto mu je vođenje orkestra i pjevačkog zbora. Uvidjevši da su njegovi pokušaji

da dobije plaćeno mjesto uzaludni, odlučio se povući, te se – očajan i primoran – ponovno natjecao za posao pravnika pri Banskom stolu. Računao je na to da će – s obzirom na ranije odrađenih pet godina na tom poslu – sada dobiti odgovarajuću plaćenu službu, kako bi mogao uzdržavati majku, oženiti se i srediti svoj život. Zalaganjem bana Jelačića (u to vrijeme već politički oslabjelog i samo formalno u ulozi bana) dobio je namještenje s godišnjom plaćom jedva dostatnom da sam preživi, a o ženidbi Hedvigom Baan i o preuzimanju brige za majku nije moglo biti ni govora.

Osim toga: u tim bijednim prilikama naglo je zdravstveno propadao (vodena bolest, sve veći napori pri hodanju, zbog invalidne noge). Svi bivši "prijatelji", ranije "veliki ilirci", nisu više za njega pokazivali nikakvo zanimanje, niti su ga namjeravali zaposliti tamo gdje je bio u stanju mnogo pomoći (npr. među grupom uglednika odabranih za rad na osnivanju hrvatskog kazališta, u kojoj je mogao imati vodeće mjesto u odlučivanju o glazbenim pitanjima).

Majka mu je umrla od bolesti. Ista bolest sada je i njemu ozbiljno zaprijetila. Bliži rođaci i prijatelji nisu pokazivali volju da se imalo pobrinu za njega, jedina mu je vjerna ostala "zaručnica" Hedviga, svakodnevno bdijući nad sada već sasvim bolesnim glazbenikom. Bez nade da će se išta promijeniti nabolje, umro je 31. svibnja 1954. na rukama vjerne Hedvige.

Mnoge su novine zabilježile njegovo tragično propadanje i smrt, izražavajući otvorene optužbe na račun društva koje je dopustilo da takav zaslužan hrvatski glazbeni stvaralac umre u bijedi.

Sahranjen je na groblju sv. Roka. Tek tridesetak godina kasnije, 1885., posmrtni ostaci Vatroslava Lisinskog, izuzetno nadarenog skladatelja, marljivog i svestranog zagrebačkog i hrvatskog glazbenog djelatnika, tvorca prvih dviju hrvatskih opera, preneseni su na Mirogoj i sahranjeni u Arkadi preporoditeljâ.

OSNOVNA LITERATURA:

(1) Josip Andreis, Historijski razvoj muzičke umjetnosti u Hrvatskoj, Školska knjiga, Zagreb, 1962.
(2) Ferdo Šišić, Povijest Hrvata, Slobodna Dalmacija, 2004.
(3) Josip Horvat, Politička povijest Hrvatske, August Cesarec, Zgb 1990.
(4) Ivo Goldstein, Hrvatska povijest, Liber, Zgb. 2003.
(5) Lovro Županović, Lisinski, izd. Zav. JAZU, Zgb. 1996.
(6) Lovro Županović, Lisinski, Graphis, Zgb. 2003.
(7) Antonija Kassovitr-Cvijić, Vatroslav Lisinski u kolu ilira, Hrv.št. zavod, Zgb, 1919

(8) Andrija Tomašek, Djelo Vatroslava Lisinskog, Zvuk, Zgb. 1969.
(9) J. Bezić, K. Kos, Prilog problematici folklornog i nacionalnog u opusu Vatroslava Lisinskog, Simpozij o Lisinskom,, Zgb. 1969.
(10) Koraljka Kos, Vatroslav Lisinski, Teorija sloga tonske umjetnosti, Zvuk, Zgb. 1969.
(11) Vinko Žganec, Lisinski i narodni melos, Zvuk, Zgb. 1969.
(12) Ladislav Šaban, Sukob Vatroslava Lisinskog s nastavnicima, Zvuk, Zgb. 1969.
(13) Zija Kučukalić, Solo-pjesma Vatroslava Lisinskog Zvuk Zgb. 1969.
(14) Vjekoslav Klaić, Lisinski i dvije prve hrvatske opere, Zgb. 1919.
(15) Stanko Rozgaj, Mladi Lisinski, MUSIC PLAY, Zgb. 2009.
(16) Stanko Rozgaj, Životni jadi Lisinskog, MUSIC PLAY, Zgb. 2010.

(nastavak i dovršetak u br. 2/2011.)

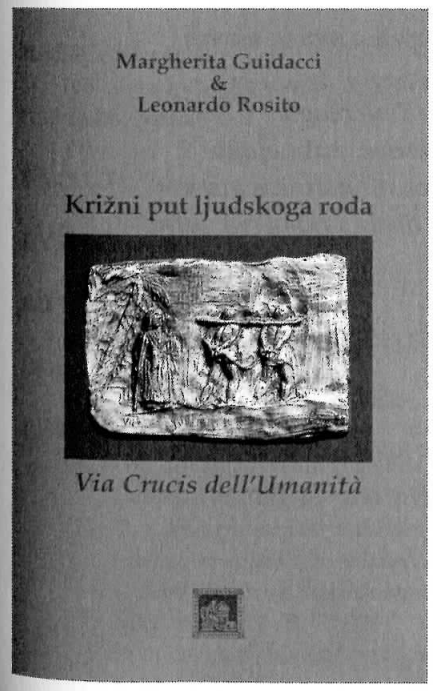

Ova nevelika knjiga idealno je štivo za svakoga tko želi bolje upoznati poetsku snagu Margherite Guidacci, nezaobilazne autorice talijanskoga *novecenta*.

Mijo Miće UŠIĆ (Čiflić)

Još ni vrime pasalo

Još će nan čuda lipega vrimena tribat
A mi još čuda vrimena nećemo jušto znat
Ča će nas na uven lipen svitu grdega tukat
Eli pomunjesat eli još čuda lit lipo mučat.

U principu gre sve unako "Ki te gospon poziva"
Tada svak svojega kriminalca čuva i skriva,
Aš jušto tako skupa o skrivanju ploda uživa
Dok jim krava dobro muze i u štali lipo preživa.

Ovo su nan "Ultimi" stresi i skosi na jutarnjoj rosi
Ne daj Bože da umremo još goli i brez bičav bosi!
Da nan je teg društvenog ladra "ćapat" ka miša u siru
Vidio bi uon kako se tresu noge u zaprten malen ukviru!

Krelo se i prije, samo ne šolde nego živo blago.
I namin su prije 80 lit ukreli 3 lipe krave, naše blago.
Preživili smo. Uskočili "Dobri" i spasili nan žive glave.
Nadamo da će našu Državu spasiti bistre i pametne glave!

Tumač manje poznatih riječi:
čuda – puno; pasat – proći; jušto – točno; aš – jer; tukat – dogoditi; pomunjesat – izluditi; ladro – lopov; ultimi – zadnji; bičve – čarape

Tvrtko KLARIĆ

HKR Marulić, 1-6, 2010. (XLIII.):

Bibliografija

– br. 1, str. 1-236;
– br. 2, str. 237-460;
– br. 3, str. 461-680;
– br. 4, str. 681-868;
– br. 5, str. 869-1056;
– br. 6, str. 1057-1244;

ARMANDA, Ivan:
(1) Msgr. fr. Jordan Zaninović OP – aristokrat duha **2,** 312-334;
(2) Fr. Vjekoslav Matijaca OP – uzorni apostol riječi **3,** 487-516;
(3) Iz ratnoga dnevnika (1943. – 44.) fra Antonina Zaninovića **4,** 692-704;
(4) Majka Vjekoslava Gojanović OSB – šibenska pučka prosvjetiteljica **5,** 913-926;
(5) Dr. fr. Josip M. Budrović OP – uzorni odgojno-obrazovni radnik **6,** 1176-1197;

BABIĆ, Stjepan:
(6) Izlet s ljubavlju u srcu **3,** 575-579;
BAMBIĆ, Maša:
(7) *Vidici* **3,** 629;
BATELJA, Juraj:
(8) Temeljito i objektivno **5,** 1001-1013;
BEŠLIĆ, Josip:
(9) *Miris majčine postelje; Zar ne, oče* **3,** 618;
BIĆANIĆ, Nikola:
(10) Vrijedan podsjetnik **1,** 221-222;
BOBAŠ, Mirko:
(11) Kad te ne bi bilo **2,** 389-406;
BÖHME, Jakob:
(12) Dva dijaloga između učenika i učitelja o temi nadosjetilnoga života (*preveo s engleskoga* Mladen Jurčić) **3,** 525-540;
(13) Dva dijaloga između učenika i učitelja o temi nadosjetilnog života – II. (*preveo s engleskoga* Mladen Jurčić) **4,** 750-762;
(14) O nebu i paklu (Razgovor između učenika i njegova učitelja, *preveo s engleskoga* Mladen Jurčić) **5,** 929-937;
(15) Prva knjiga o pravomu pokajanju (*preveo s engleskoga* Mladen Jurčić) **6,** 1149-1161;

BOŠNJAK, Đuro:
(16) "Tko je moj bližnji..." **4,** 71-774;
BOŽIĆ, Jelena:
(17) *Zaustavljena; Gospođa D.* **3,** 580;
BUTURAC, Lojzo:
(18) "Površno i pristrano djelo o bl. Alojziju Stepincu" (2) **5,** 1014-1018;

CLINGERMAN, Quentin:
(19) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2,** 243;
CONNOLLY, Joseph B.:
(20) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2,** 243;
CORBELLE, Armando:
(21) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2,** 244;

ČALOGOVIĆ, Pavao:
(22) Položaj i odgovornost novinarâ **5,** 1019-1033;
ČEKADA, Smiljan:
(23) Prilog raspravi o shemi "de sacra liturgia" (kasnije konstituciji *Lumen Gentium,* s latinskoga preveo Krešimir Veselić) **6,** 1199-1201;
ČUVALO, Iva:
(24) *Jednom ćete doći* **1,** 4;

DALE, Magdalena:
(25) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2,** 243;
DALEIDEN, John:
(26) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2,** 244;
DAMOUR, Franck:
(27) Katolička crkva u ogledalu suvremene fikcije (*sa francuskoga preveo* Jerko Grgec) **5,** 939-948;
DEMBOŃCZYK, Andrzej:
(28) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2,** 244;
DUGEČ, Malkica:
(29) *Kišne stranputice* **1,** 9;
(30) *Kroćenje pogleda u visine* **2,** 335;
(31) Zbližavanje (Uz izložbu *Los tres Antonios*) **2,** 433-437;
(32) *Pjesma dobrog pana; Ne daju vihori hudi; Jednom, kada budemo mali* **5,** 900-902;
DULAIDEN, Robert:
(33) *Uskrsni haiku* (*odabrao* i *s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2,** 244;
DURAKOVIĆ, Zijad:
(34) *Zbilja; Vječna hrvatska jesen* **3,** 604;

EHRLICH, Dimitri:
(35) Leonard Cohen – Nepodnošljiva panika postojanja (*s engleskoga preveo* Jerko Grgec) **3,** 543-550;

FARKAŠ, Jelica:
(36) *Nemir; Scile i Haribde* **4,** 712;
(37) *Oprosti* **6,** 1162;
FIŠIĆ, Ozrenka:
(38) Umozdravica za zemlju bos(n)u i golu **2,** 278-281;

GABELICA, Ivan:
(39) Površno i pristrano djelo o bl. Alojziju Stepincu **4,** 833-844;
(40) Ni temeljito ni objektivno **6,** 1202-1217;
GALIĆ, Pavao:
(41) Zadarski glagoljski spomenici (*Glagoljska matica umrlih župe sv. Roka u Bibinjama,* 1713. – 1825. Prir. Pavao Kero, Zadar, Stalna izložba crkvene umjetnosti, 2010., str. XXII, 109, 144, *Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae,* vol. I) **2,** 445-446;
(42) Pedagogija profesora dr. Veljka Gortana **4,** 793-799;
(43) Obrambeni govor u osam svezaka za hrvatske generale (*Haški sud – "Zajednički zločinački pothvat" (123) Što je to?* Izlaganja na osmom stručno-znanstvenom skupu u Zagrebu 4. prosinca 2009. godine. Zagreb, Hrvatsko kulturno vijeće, 2010.) **4,** 855-856;
(44) Preko tisuću stranica za hrvatske generale i pravo na samoobranu (*Haški sud – "Zajednički zločinački pothvat", što je to?,* Zagreb, Hrvatsko kulturno vijeće, 2010., 2 sv.; sv. I., str. 12 nep., 608; sv. II., str. 10 nep., 609 – 1112) **6,** 1236-1237;
GLIBO, Rajko:
(45) Domaća zadaća **1,** 29;
(46) *U srce urezan* **2,** 355;
(47) *Zakon šutnje; Zanavljanje* **4,** 748-749;
(48) Nobelovčeva prakticirana ljubav **5,** 956-959;
GRGEC, Jerko:
(49) Šezdeset i osma – Hombre i Pascal na raskrižju povijesti **2,** 285-302;
(50) Giovanni i Đavao **3,** 461-463;
(51) Abel na dva kotača *ili* Diskretna apologija bicikla **3,** 581-596;
(52) Eros i tanatos u tamnoj noći duše *(O tri knjige Fabricea Hadjadja)* **4,** 713-730;
(53) Zapatero i 40 invertita **5,** 869-872;
(54) "Moje dijete bi to moglo naslikati" *ili* Ekskrementi i meandri u recepciji plastičnih umjetnosti **6,** 1112-1123;
GRGEC, Perica:
(55) Mati Marčinku na spomen **1,** 1-3;
(56) Nije gotovo kad je gotovo... **2,** 237-242;
(57) Oporuka i popudbina Jeana Guittona **4,** 681-682;
(58) Ink **5,** 1034-1035;
(59) Božić i književnost Utjelovljenja **6,** 1057-1059;
GUARESCHI, Giovannino:
(60) Božićni napjev (*s talijanskoga preveo* Jerko Grgec) **6,** 1073-1074;

GUITTON, Jean:
(61) Moja smrt (*s francuskoga preveo* Jerko Grgec) **4,** 683-689;

HERCEG, Ivana:
(62) *Ja ću...* **2,** 342;
HORVAT, Jelena:
(63) ... svjetlašce u tami **2,** 252-257;
HORŽINEK, Marija:
(64) *Haiku* (iz ostavštine) **3,** 598;
HUGHES, Ted:
(65) *Ljubavno ljubimče; Vrana slijeće; Budući Kristolikim* (*odabrao i s engleskoga preveo* Mladen Jurčić) **6,** 1105-1108;

IVANJEK, Mirko:
(66) Horvatska vernost (Ivan Cesarec, *Dramsko-scenski rad Tomaša Mikloušića /1767. – 1833./*, izd. Hrvatsko zagorsko književno društvo, Klanjec 2008.) **3,** 658-662;

J. G.:
(67) 130. godište jeronimske *Danice* **6,** 1221-1223;
JUKIĆ, Milo:
(68) *Kolačuša; Razgovor sa pticama; Na suprotnim obalama* **2,** 282-284;
JUKO, Hrvoje:
(69) *Anamneza o hotelu prvom; Anamneza o zbilji; Culpa innata; Dom za prolaz; Egzibicija voska; Postanak; Zbilje prelomljene u jedan (dugi) trenutak* **6,** 1096-1099;
JURČIĆ, Mladen:
70) Znakovi prolaska (*nastavak*) **1,** 10-28;
(71) Uskršnje razmišljanje **2,** 245-249;
(72) Znakovi prolaska (*nastavak*) **2,** 261-276;
(73) *Molitva za one* **2,** 277;
(74) Još jedna dojmljiva izvedba Tennesseja Williamsa u Kazalištu Gavella **2,** 425-428;
(75) Znakovi prolaska (nastavak) **3,** 476-484;
(76) *Što ste mi bili?; Gubitak* **3,** 485-486;
(77) *Pohođenje; Ostala si; Prazne pobude* **4,** 690-691;
(78) Posljednji učitelj **4,** 708-711;
(79) *Kad bismo...* **5,** 887;
80) Svjetski putnik **5,** 888-892;
(81) Zaludna knjižara **5,** 951-954;
(82) Odlazak **6,** 1088-1095;

KARABIN, Marijan:
(83) Politički harakiri hrvatske desnice **1,** 217-220;
KARAKAŠ, Jure:
(84) Gdje je mjesto metodici (Ante Bežen, *Metodika — znanost o poučavanju nastavnog predmeta*, izd. Učiteljski fakultet i Profil, Zagreb 2008.) **2,** 446-453;

(85) Oteto zaboravu (Josip Pavičić, *Bjelovarski list*, Mala knjižnica Društva hrvatskih književnika, Zagreb, 2009.) **4,** 850-853;
(86) Deseta knjiga aforizama Stipe Golca (Stipe Golac, *Život koji to nije,* mtg-tipograf d.o.o, Velika Gorica 2010.) **6,** 1232-1233;
KENNEY, William:
(87) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo:* Tomislav Maretić) **2,** 243;
KLARIĆ, Tvrtko:
(88) Bibliografija HKR *Marulić* (1998. – 2009.) **1,** 67-216;
(89) Ima neka tajna veza... (Nimalo slučajne pribilješke na margini XVI. danâ hrvatskoga pučkog teatra u Hercegovcu) **5,** 903-910;
(90) Galerija *Šimun* u Dubravama **6,** 1077-1084;
KOKOT, Krzysztof:
(91) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2,** 244;
KORDIĆ, Zdravko:
(92) Pjesništvo ljubavi i iskliznuća (Vesna Hlavaček, *Tebi,* izd. HKD Napredak, Sarajevo-Zagreb, 2009.) **3,** 666-669;
KOŽUL, Stjepan:
(93) Hrvatski franjevci konventualci (Braća zajednice) (*Veličina malenih. Povijest i kulturna baština Hrvatske provincije sv. Jeronima franjevaca konventualaca.* Zagreb 2010.) **5,** 1036-1042;
(94) Trag svetosti župe Zavalje (Žagar, fra Petar. *Trag svetosti župe Zavalje*. Izd. Franjevački samostan sv. Antuna Padovanskog Čuntić; Matica hrvatska u Petrinji. Čuntić-Petrinja, 2010.) **6,** 1112-1124
KRALJEVIĆ, Ivka:
(95) *Berba maslina* (haiku) **6,** 1175;
KRALJEVIĆ, Kristijan:
(96) Mjesečev krojač **2,** 343-344;
KREMER, Zdenko:
(97) Postmoderna vremena (ili Čuđenje u svijetu) **2,** 346-354;
(98) O novinarskim fantazmagorijama **4,** 829-832;
(99) Aforizmi **5,** 955;
(100) Istraživanje skrivene stvarnosti *(O knjizi Mire Glavurtića "Satana")* **6,** 1127-1146;
KRSTIĆ, Dubravko:
(101) Jedan od onih dana **3,** 605-607;
(102) Drvarnica **4,** 764-769;
(103) *Biser; Buđenje; Horizont; Starost; Sultani svinga* **6,** 1124-1126;

LALOŠEVIĆ, Miloš:
(104) In memoriam — Mr. Žarko Dropulić (1946. – 2009.) **3,** 654-657;
LOVRIĆ, Fabijan:
(105) Moć značenja riječi (Tičić, Ante: *Rječnik govora mjesta Povljane na otoku Pagu,* izd. Matica hrvatska Zadar; Zadar, 2004.) **5,** 1042-1044;
(106) U znaku svjetlosti (Dugeč, Malkica: *Žigice vjere / Vom Winde gerissen* [dvojezično u dvije knjige, hrvatski/njemački]; ur. Krešimir Šego; K. Krešimir; Zagreb, 2010.) **6,** 1227-1230;

LUČIĆ, Toma:
(107) O čašćenju sv. Vlaha (Blaža) u Hrvatskoj **2,** 356-377;

MACNEICE, Louis:
(108) *Točka susreta* (*odabrao i s engleskoga preveo* Mladen Jurčić) **6,** 1110-1111;
MACRURY, Carole:
(109) *Haiku* (*s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **3,** 475
MALIĆ, Marko:
(110) *Di si* **5,** 977;
MARE, Walter (de la):
(111) *Slušatelji* (*odabrao i s engleskoga preveo* Mladen Jurčić) **6,** 1109-1110;
MARETIĆ, Tomislav:
(112) *Zrikavac pod zvijezdama* **2,** 407;
(113) *Uskrsni haiku* **2,** 243;
(114) *Šiblje u cvatu* (sitnopjesni) **3,** 551-552;
(115) *Ljetni dan* (haiku) **4,** 808-809;
MARGOLAK, Jacek:
(116) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2,** 243;
MARIJA OD PRESVETOG SRCA:
(117) *Dozivaš me; Tlo zemlje moje; Moj bijeli Galeb* **4,** 705-707;
(118) Vječnoj – utjelovljenoj Ljubavi; Vodoskok; Šutim, u sebe uronjena **6,** 1070-1072;
MARIJA PETRA OD PRESVETE EUHARISTIJE:
(119) Karmel u pitanjima (III.) **1,** 5-8;
(120) U srcu Crkve *(Karmel u pitanjima — IV.)* **2,** 305-309;
(121) Karmel u pitanjima (V. dio) **3,** 518-522;
MARKOWSKI, Ed:
(122) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2,** 243;
MARŠIĆ, Drago:
(123) *Kad postanem ljudi kad osvanem ptica* **2,** 345;
MCDONALD, John:
(124) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2,** 244;
MIHANOVIĆ, Nedjeljko:
(125) Sjećanje na fra Marka Mišerdu (*povodom 20. obljetnice smrti*) **3,** 569-572;
MIJATOVIĆ, Jasna:
(126) Pobjeđivanje vremena i straha s nadom pod ruku (Nada Rukavina, *Moć nade,* zbirka pjesama, HKC Domaljevac 2009.) **5,** 1044-1046;
MIKIĆ, Ljerka:
(127) *Slijepi putnik* **1,** 33;
MILOŠEVIĆ, Velimir:
(128) *Dva groba* **2,** 310-311;
(129) *Moja zastava; Sonet; Umjesto hvala* **4,** 782-783;
MIMICA, Marela:
(130) *U srcu* **3,** 523;

MLIKOTA, Jadranka:
(131) O hrvatskoj jezičnoj normi – i ovaj put utemeljeno (*Jezik,* časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, Hrvatsko filološko društvo, god. 57., br. 2, Zagreb, travanj 2010.) **3,** 662-665;
MLINAR, Branka:
(132) *Njegujemo kamen; Prije izlaska sunca; Sunčano jedro; Zdravi bili, šjor Marule* **4,** 731-733;
MOLDOVAN, Vasile:
(133) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2,** 243;
MOLINA, Pablo:
(134) Naprednjačka diktatura (*sa španjolskoga preveo* Jerko Grgec) **1,** 34-45;

NEDIĆ, Mato:
(135) Jeka tišinom (Veselko Koroman, *Stariji od vremena,* izd. Alfa, Zagreb, 2008.) **3,** 669-671;
(136) Pisma fra Martina Nedića **4,** 845-847;
(137) Hram riječi (Petar Milić Periša: *Otajstva slobode,* Naklada Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne i Pokret za kulturu i društvena pitanja *Ivan Pavao Veliki,* Mostar, 2009.) **4,** 856-857;
(138) Freska Bosne (Anto Zirdum, *Carski rez,* romansirani životopis fra Mije Sučića, prvog bosanskohercegovačkog kirurga, Književna zaklada/fondacija "Fra Grgo Martić", Kreševo, 2010.) **4,** 857-859;
(139) Bdijenje nad nesanicom **6,** 1167-1169;
(140) Romansirana studija o glagoljici (Jasna Horvat, *Az,* Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.) **6,** 1230-1232;
NEFAT, Ariana:
(141) *Reci mi; Ljubav; Ubojstvo i oprost; Kada* **5,** 999;
NEKIĆ, Nevenka:
(142) Ljevoruki Buda **5,** 893-899;
(143) "Plemenita mržnja" (Hrvoje Kačić: *Dubrovačke žrtve. Jugokomunistički teror na hrvatskom jugu 1944. i poratnih godina,* Zagreb, Naklada GEA, 2010.) **5,** 1046-1049;
NEWMAN, John Henry:
(144) Milosni pozivi (*s engleskog izvronika preveo* Mladen Jurčić) **2,** 336-341;
(145) Nastupni kardinalski govor; Stanje članova kršćanskoga Kraljevstva (*prijevod i komentar* Krešimir Veselić) **4,** 734-747;
NOVAK, Marija:
(146) Prvi LP s izvornim hrvatskim pučkim popijevkama iz Međimurja **3,** 553-567;
NOWAK, Robert:
(147) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2,** 244;

O'CONNOR, Flannery:
(148) Sedam pisama (*s engleskoga preveo i bilješkama popratio* Perica Grgec) **6,** 1060-1069;

PAPINI, Giovanni:
(149) Sedam kratkih razmišljanja (*s talijanskog preveo* Jerko Grgec) **3**, 464-474;
PAŠARA, Velimir:
(150) *Moj brat i ja; Kaskaju dani žudnje* **3**, 573-574;
PAULIĆ, Stjepan:
(151) Još jednom na Montmartre **1**, 30-32;
PAVELA, Dušan:
(152) *Srce* **3**, 568;
PAVLAKOVIĆ, Lana:
(153) *Ni Mjesec niti zvijezde ne zanima; Vrtlog života* **4**, 792;
PETRIČEVIĆ, Ivan:
(154) Izraz "urborum" koji je posvadio znanstvenike **3**, 640-653;
PETRUŠIĆ, Antun:
(155) *Majstori pjevači* Richarda Wagnera na pozornici Opere u Grazu **2,** 429-433;
(156) Tri četvrtine stoljeća plodonosnog života *(prigodom 75. rođendana Alfija Kabilja)* **6**, 1218-1221;
PEZO, Mara:
(157) Bilo jednom u Zagori (Stanislav Pejković: *Bilo jednom u Zagori*, prvonagrađena monodrama na 17. Raosovim danima, Medov Dolac, 2010.) **6**, 1224-1225;
PLANINIĆ, Josip Jakov:
(158) *O zalasku sunca* **2,** 303-304;
POLEGUBIĆ, Adolf:
(159) *na njemačkom sjeveru; dok me dodiruje* **2**, 378-379;
(160) *oči zemlje; Rotterdamski fragment* **4**, 800-801;
(161) Hrvatska prepoznatljivost u Darmstadtu (Fra Josip Klarić /glavni urednik/, *Hrvatska katolička misija u Darmstadtu 1969. – 2009.* (123) *Četrdeset ljeta pastoralnog djelovanja, Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja,* Zbornik "Kačić" i Hrvatska katolička misija u Darmstadtu, Split-Darmstadt, 2010.) **4**, 859-861;
(162) *kolijevka od kamena* **5**, 938;
(163) Teološko promišljanje o pastoralu samaca (*Teološko promišljanje o pastoralu samaca. Zbornik 2009.*, Diaspora croatica, knjiga br. 15, Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 2010.) **5**, 1049-1050;
(164) *Spalato, Zara* **6**, 1170;
POTEET, Reason A.:
(165) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo:* Tomislav Maretić) **2**, 244;
PRODANOVIĆ, Živko:
(166) *iz kartaškog svijeta* **1**, 46;
(167) *izmicanje djetinjstva* **2**, 388;
(168) *magnolija na Rooseveltovom trgu; zidu nasuprot* **5**, 911-912;
(169) *Jutro kakvo volim; Dobrodošlica* **6**, 1147-1148;
PROSENJAK, Božidar:
(170) Više od pozornosti (Vesna Miculinić-Prešnjak: *Na pragu vremena,* izd. Hrvatsko književno društvo i Liber, Rijeka, 2008.) **2**, 438-440;
(171) Naša Rička **6**, 1163-1164;

RABAR, Josip Sanko:
(172) Braslav Rabar – autor sustava klasifikacije šahovskih otvaranja **3**, 631-639;
RADOVANČEVIĆ, Ljubomir:
(173) *Božje nebo* **4**, 770;
(174) Igra suprotstavljenosti (Zdravko Kurnik, Zvonko Petrović, Julija Ivić, Duško Matas, Boris Nazansky, Zdenko Oreč, Rudi Stopar: *Olovka i kist*, haiku – hajge; naklada: Duško Matas; Zagreb/Sevnica, 2010.) **6**, 1225-1227;
RAJKOVIĆ, Gabrijela:
(175) *Pobjednik ostaje sam; San crne kose; Tragaču školjke* **4**, 775-776;
RAZUM, Stjepan:
(176) Kritički i proročki govor (*Prikaz knjige: Matulić, Tonči. Tužaljke kamenjs hrvtske pustinje*) **5,** 978-998;
REM, Vladimir:
(177) Ilirac na slavonski način (*tragom povijesti obitelji Brlić*) 2, 380-387;
(178) Šegrt Hlapić iz Brodskog vinogorja *(Tragom povijesti obitelji Brlić, II.)* **3**, 612-617;
(179) Zemlja i šuma u slavonskom književnom pismu **4**, 802-807;
(180) Zavičaj je uporište bez kojeg se ne može *(Zapis umjesto autobiografije)* **5,** 960-976;
(181) Bolnička korespondencija "kralja boemâ" (*Uz 55. obljetnicu smrti Tina Ujevića*) **6,** 1100-1104;

SAKUON, Nakamura:
(182) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo:* Tomislav Maretić) **2**, 243;
SANTOS, Diego de los:
(183) Zakon o rodnom nasilju i njegov sociološki kontekst (*sa španjolskoga preveo* Jerko Grgec) **5**, 873-886;
SARKOTIĆ, Slavica:
(184) *Ponekad usnem mog djeda; Ja ću uvijek bdjeti nad ravnicom; O Uskrsu* **2,** 258-260;
(185) *Danas kad otvorim vrata doma; Iza zrcala* 5, 927-928;
(186) *Pri raspelu; Brige moje majke* **6,** 1085-1087;
SCHIFFLER, Ljerka:
(187) Hommage Virgiliju **4**, 784-790;
SCHWEIZER, Peter:
(188) Noam Chomsky – društveni parazit, ekonomski protekcionist, amoralni vojni uposlenik (*s engleskoga preveo* Jerko Grgec) **2,** 409-424;
SIMMONDS, Keith A.:
(189) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2**, 244;
SMRK-HABAZIN, Ana:
(190) *Volim te; Poklanjajući* **3**, 517;
STANIĆ STANIOS, Josip:
(191) *Dvije kuće* **3**, 597;
(192) *Sunčani jesenski dan na Zrinjevcu* **5**, 949-950;

STIPČEVIĆ, Aleksandar:
(193) Knjiga o Zadarskoj nadbiskupiji (Pavao Kero, *Zadarska nadbiskupija od 1918. do 1948. godine.* Zadar: Stolni kaptol Sv. Stošije, 2009.) **4**, 853-854;
STOJANOVIĆ, Dražen:
(194) *Moje riječi; Sumnja* **6**, 1165-1166;
STROE, Constantin:
(195) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2**, 243;
SUMMERS, Alan:
(196) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2**, 244;
SUŠAC, Mate:
(197) *U vječnostima trenutka* **3**, 608-611;

ŠKARICA, Matej:
(198) Prividni napredak i postupno siromašenje jednog kraja – Rama **6**, 1171-1174;
ŠUBAŠIĆ, Mira:
(199) *Veliki tjedan; Magdalena* **2,** 250-251;

T. M.:
(200) Veljački osvrti (*Kaj* 2009.; Koločepska predromanika; O "srpskim" Konavlima;) **1,** 223-228;
TEBO, Cindy:
(201) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2**, 244;
TIKKANEN, Juhani:
(202) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2**, 243;
TOLJANIĆ, Radovan:
(203) *Iščekujući lađe; Iščekivanje; Svejedno tonemo* **6,** 1075-1076;
TOMIĆ, Stjepan:
204) Pregled rađanja sustavne dogmatske misli na hrvatskom jeziku u *Katoličkom listu* (1849. – 1870.) s posebnim osvrtom na polemike o papinoj nezabludivosti – II. Dogmatski odgovori na izazove (*dovršetak*) **1,** 47-65;
(205) Stopama mira – otajstva krunice (Fra Miljenko Stojić: *Stopama mira – otajstva krunice*, Međugorje-Zagreb 2009.) **2**, 440-443;
TOWSAND, Jennie:
(206) *Uskrsni haiku* (*odabrao i s engleskoga preveo* Tomislav Maretić) **2**, 243;

VASILJ, Ljiljana:
(207) *Njega nema...* **4**, 827;
VITKOVIĆ, Stanislav:
(208) *Gdje su oni stali, mi nastavljamo. Pokojni svećenici Vrhbosanske nadbiskupije od 1882. do 30. 04. 2007.* (Uredio Franjo Marić, Izd. Vrhbosanska nadbiskupija, Sarajevo 2007.) **1**, 229-231;
(209) Sveti Pavao kao pisac (Viktor Burić: *Sveti Pavao kao pisac,* izd. Kršćanska sadašnjost i Teologija u Rijeci, Zagreb-Rijeka, 2009.) **2,** 443-445;

VRANJICAN, Zoran:
(210) *Protjecanja* **4**, 763;
VULIĆ, Petar:
(211) "Proložac je draga kojoj se darivam, izvor i ušće moga života" (Mario Bilić: *Prološko blago* [fotografije Vedran Vidak, Suzana Budimir], izd. Zavičajna udruga Proložana u Zagrebu – Sv. Mihovil – Zagreb, 2009.) **3**, 671-674;

ZORIĆ, Bruno:
(212) *U maslinjaku; Starohrvatski dvorac; Savijeno tijelo cvijeta zelene lavande* **3**, 541-542;
ZUBAC-IŠTUK, Ruža:
(213) Koraci **3**, 599-603;
(214) Providnost Božja **4**, 777-781;
ZVONAREK, Dobrila:
(215) Ogrizovićev rukopis *Hasanaginice* u Dubrovačkoj bilježnici (I.) **3**, 619-628;
(216) Ogrizovićev rukopis *Hasanaginice* u Dubrovačkoj bilježnici (II.) **4**, 810-826;

Kazalo autora

Armanda, Ivan: 1–5;

Babić, Stjepan: 6;
Bambić, Maša: 7;
Batelja, Juraj: 8;
Bešlić, Josip: 9;
Bićanić, Nikola: 10;
Bobaš, Mirko: 11;
Böhme, Jakob: 12–15;
Bošnjak, Đuro: 16;
Božić, Jelena: 17;
Buturac, Lojzo: 18;

Clingerman, Quentin: 19;
Connolly, Joseph B.: 20;
Corbelle, Armado: 21;

Čalogović, Pavao: 22;
Čekada, Smiljan: 23;
Čuvalo, Iva: 24;

Dale, Magdalena: 25;
Daleiden, John: 26;
Damour, Franck: 27;
Dembończyk, Andrzej: 28;
Dugeč, Malkica: 29–32;
Dulaiden, Robert: 33;
Duraković, Zijad: 34;

Ehrlich, Dimitri: 35;

Farkaš, Jelica: 36, 37;
Fišić, Ozrenka: 38;

Gabelica, Ivan: 39, 40;
Galić, Pavao: 41–44;
Glibo, Rajko: 45–48;
Grgec, Jerko: 49–54;
Grgec, Perica: 55–59;
Guareschi, Giovannino: 60;
Guitton, Jean: 61;

Herceg, Ivana: 62;
Horvat, Jelena: 63;
Horžinek, Marija: 64;
Hughes, Ted: 65;

Ivanjek, Mirko: 66;

J. G.: 67;
Jukić, Milo: 68;
Juko, Hrvoje: 69;
Jurčić, Mladen: 70–82;

Karabin, Marijan: 83;
Karakaš, Jure: 84–86;
Kenney, Bill: 87;
Klarić, Tvrtko: 88–90;
Kokot, Krzysztof: 91;
Kordić, Zdravko: 92;
Kožul, Stjepan: 93, 94;
Kraljević, Ivka: 95;
Kraljević, Kristijan: 96;
Kremer, Zdenko: 97–100;
Krstić, Dubravko: 101–103;

Lalošević, Miloš: 104;
Lovrić, Fabijan: 105, 106;
Lučić, Toma: 107;

MacNeice, Louis: 108;
Macrury, Carole: 109;
Malić, Marko: 110;
Mare, Walter (de la): 111;
Maretić, Tomislav: 112–115;
Margolak, Jacek: 116;
Marija od Presvetog Srca: 117, 118;
Marija Petra od Presvete Euharistije: 119, 120, 121;
Markowski, Ed: 122;
Maršić, Drago: 123;
McDonald, John: 124;
Mihanović, Nedjeljko: 125;
Mijatović, Jasna: 126;
Mikić, Ljerka: 127;
Milošević,Velimir: 128, 129;
Mimica, Marela: 130;
Mlikota, Jadranka: 131;
Mlinar, Branka: 132;
Moldovan, Vasile: 133;
Molina, Pablo: 134;

Nedić, Mato: 135–140;
Nefat, Ariana: 141;
Nekić, Nevenka: 142, 143;
Newman, John Henry: 144, 145;
Novak, Marija: 146;
Nowak, Robert: 147;

O'Connor, Flannery: 148;

Papini, Giovanni: 149;
Pašara, Velimir: 150;
Paulić, Stjepan: 151;
Pavela, Dušan: 152;
Pavlaković, Lana: 153;
Petričević, Ivan: 154,
Petrušić, Antun: 155, 156;
Pezo, Mara: 157;
Planinić, Josip Jakov: 158;
Polegubić, Adolf: 159–164;
Poteet, Reason A.: 165;
Prodanović, Živko: 166–169;
Prosenjak, Božidar: 170, 171;

Rabar, Josip Sanko: 172;
Radovančević, Ljubomir: 173, 174;
Rajković, Gabrijela: 175;
Razum, Stjepan: 176;
Rem, Vladimir: 177–181;

Sakuon, Nakamura: 182;
Santos, Diego (de los): 183;
Sarkotić, Slavica: 184–186;
Schiffler, Ljerka: 187;
Schweizer, Peter: 188;
Simmonds, Keith A.: 189;
Smrk-Habazin, Ana: 190;
Stanić, Josip Stanios: 191, 192;
Stipčević, Aleksandar: 193;

Stojanović, Dražen: 194;
Stroe, Constantin: 195;
Summers, Alan: 196;
Sušac, Mate: 197;

Škarica, Matej: 198;
Šubašić, Mira: 199;

T. M.: 200;
Tebo, Cindy: 201;
Tikkanen, Juhani: 202;
Toljanić, Radovan: 203;
Tomić, Stjepan: 204, 205;
Towsand, Jennie: 206;

Vasilj, Ljiljana: 207;
Vitković, Stanislav: 208, 209;
Vranjican, Zoran: 210;
Vulić, Petar: 211;

Zorić, Bruno: 212;
Zubac-Ištuk, Ruža: 213, 214;
Zvonarek, Dobrila: 215, 216.

Kazalo prevoditeljâ

Grgec, Jerko: 28; 35; 60; 61; 134; 149; 183; 188;
Grgec, Perica: 148;

Jurčić, Mladen: 12–15; 65; 108; 111; 138;

Maretić, Tomislav: 19–21; 25, 26; 28; 33; 87; 91; 109; 116; 122; 124; 133; 147; 165; 182; 195; 196; 201; 202; 206.

Veselić, Krešimir: 23; 139;

NOVE PUBLIKACIJE

1. **John Henry Newman: IŠČEKIVANJE KRISTA (izbor propovijedî),** HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2010.
2. **REPUBLIKA, 1/2011.,** DHK i Školska knjiga d.d.
3. **KATEHEZA, časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih, 4/2010.,** Salesiana d.o.o., Zagreb
4. **GLASNIK HRVATSKOGA KATOLIČKOGA LIJEČNIČKOG DRUŠTVA, 3-4/2010.,**
5. **POLITIČKI ZATVORENIK, veljača 2011.,** HDPZ, Zagreb
6. **NAPREDAK, časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, 3-4/2010.,** Hrvatski pedagoško-književni zbor
7. **ZVONA, mjesečnik za kršćansku kulturu, siječanj-veljača 2011.,** Riječka nadbiskupija i Gospićko-senjska nadbiskupija
8. **NAŠA OGNJIŠTA, hrvatski katolički mjesečnik, veljača 2011.,** Naša ognjišta d.o.o. Tomislavgrad
9. **KANA, veljača 2011.,** Kršćanska sadašnjost d.o.o., Zagreb
10. **VERITAS, veljača 2011.,** Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca, Zagreb
11. **CRKVA NA KAMENU, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, veljača 2011.,** Mostar
12. **SVJETLO RIJEČI, veljača 2011.,** FMC Svjetlo riječi d.o.o., Sarajevo
13. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA, veljača 2011.,** Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb
14. **MARIJA, veljača 2011.,** Provincijalat Franjevačke provincije presv. Otkupitelja, Split
15. **ŽIVO VRELO, liturgijsko-pastoralni list za promicanje liturgijske obnove, 2/2011.,** Hrvatski institut za liturgijski pastoral pri HBK
16. **TEBI MAJKO, glasilo Svetišta bl. Marije Propetoga Isusa Petković, 1/2011.,** Družba Kćeri Milosrđa, Zagreb
17. **BLAGOVEST, list Beogradske nadbiskupije, siječanj 2010.,** Beograd
18. **ŽIVA ZAJEDNICA, siječanj-veljača 2011.,** Hrvatski dušobrižnički ured u Njemačkoj, Frankfurt na Majni
19. **REVIJA SRP, veljača 2011.,** SRP, Ljubljana

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici izražavaju osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Viđenja jedne suputnice

(Marijan Karabin, *Usputna stajališta*, izd. Naklada STIH, Zagreb, 2010.)

Kao što lijepe, šarene opravice u gradskom izlogu zanesu oči djevojčice pa ih zaželi pošto-poto posjedovati, odjenuti, tako i oku ugodne naslovnice knjiga zanesu čitatelja pa, ne sluteći što se krije na stranicama knjige, počne ju čitati. To se i meni dogodilo s knjigom Marijana Karabina "Usputna stajališta". Zasićena i razočarana tužnom hrvatskom svakidašnjicom u tuđini i u Domovini, tiskovinama koje obasipaju kupce golotinjom već ogoljele jave ili pak ponavljanjem već ponovljenoga, nisam ni pomislila da će me sadržaj knjige Marijana Karabina toliko zainteresirati da ću je i po drugi put, pa čak i u nekoliko navrata, početi iznova čitati, sve više i dublje poniruć u autorove odnose prema istini o ljudima i događajima, koju iznosi hrabro, ne uljepšavajući, ali i ne krivotvoreći činjenice.

Premda knjiga "Usputna stajališta" nije ni roman, ni pripovijest, ni pjesma, ni ogled, ni drama, ni basna, već od svega toga pomalo, ona ostavlja dojam zrelog, promišljenog i snagom iskrenog domoljublja prožetog književno-dokumentarnog djela koje neizravno poučava, a često i dira senzibilnošću izraza, kao i iskrenošću i čistoćom kazivanja.

Kako sam od početka 1972. godine (slom Hrvatskog proljeća) sve do 1991. (uspostava slobodne države Republike Hrvatske) pripadala hrvatskoj političkoj emigraciji, a još i danas pripadam Hrvatima izvan Domovine, ujedno sam bila i suputnik autora M. Karabina, čiju sam zapaženu kulturnu i društveno-političku djelatnost u Švicarskoj imala prilike pratiti izbliza, tj. "iz svoje prekrasne daljine" (V. G. Bjelinski iz "Pisma Gogolju") – iz Njemačke.

Pri nenadanim kratkim osobnim susretima 1988. i 2001. godine, kojom prilikom smo bili uspjeli izmijeniti tek nekoliko rečenica, nisam ni mogla doznati da je riječ o mome političkom istomišljeniku, profinjenom pjesniku i hrvatskom domoljubu. Stranice švicarskog internetskog portala HRVATI.CH pratila sam, a i danas ih pratim redovito, a Književni kutak, rubriku koju je prof. Marijan Karabin stručno uređivao, ulijevao mi je nadu da ne ću ostati "osamlje-

ni ćuk" na izvandomovinskoj književnoj grani kao i uvjerenje da će urednik ustrajati na povezivanju izvandomovinskih pisaca. Iako sam pročitala većinu njegovih tekstova objavljenih u časopisu *Marulić*, zatim njegov roman "Vjenčanje u crnini", pa knjige "Opredjeljenje za idiotizam", "Tragom jednog sjećanja", "Sedamdeset" (izabrane pjesme) – tek mi je knjiga "Usputna stajališta" razbistrila i otkrila cjelovitost i pravu vrijednost književnika, pjesnika, publicista i domoljuba Marijana Karabina.

Knjiga "Usputna stajališta" podijeljena je na četiri ciklusa. Iz razumljivih razloga ja ću se ovdje osvrnuti samo na neke od onih tekstova koji su me se posebno dojmili.

Tako je u ciklusu "Iz tiskovnih medija" među prvima moju pozornost privuklo izvješće iz glasila "Društvene obavijesti br. 49, Zürich, 20. 12. 1989.". Te znakovite 1989. godine DKH (Društvo književnika Hrvatske) organiziralo je u Zagrebu znanstveni skup "Književnost između dvije domovine", kojemu je, u ime Hrvatske kulturne zajednice u Švicarskoj, bio nazočan i Marijan Karabin. Već sama činjenica da te 1989. godine današnje DHK (Društvo hrvatskih književnika) još nije bilo "izašlo iz genitiva", kao i da su javnu povezanost domovinskih pisaca s tzv. emigrantskim hrvatskim piscima jugoslavenske vlasti strogo kažnjavale, ulijevala je strah i nepovjerenje u ishod toga, nakon desetljeća izoliranosti, prvog javnog susreta s hrvatskim domovinskim književnicima. (Tajni susreti neka još ostanu tajnom!) Zato je tim više oduševilo saznanje da je i M. Karabin imao hrabrosti i odlučnosti da bude jedan od malobrojnih europskih izvandomovinskih pisaca koji su tada doputovali u Zagreb te istupi sa svojim referatom "Prednosti i poteškoće pisaca koji žive izvan domovine". Priznajem da sam o tom njegovom činu doznala tek iz njegovih "Usputnih stajališta" i ostala mu ništa manje zahvalna nego što bih to bila da sam kojim slučajem o tome doznala već davne 1989. godine. Tada, ne posve bezopasna, javno izražena želja M. Karabina da bi hrvatski pisci iz DKH trebali spojiti "sve one, koji na bilo koji način sudjeluju u stvaranju i širenju hrvatske književnosti i kulture uopće" još i danas, početkom 21. stoljeća, nije izgubila na aktualnosti pa ju izvandomovinski pisci još uvijek javno i gotovo pobožno ponavljaju, ali ne više na Trgu Republike, već na Trgu bana Jelačića, odnosno u prostorijama DHK (Društva hrvatskih književnika).

Pa ako se još neslobodne 1989. godine *hvatskom emigrantskom piscu* M. Karabinu za dva-tri dana provedena na skupu domovinskih i emigrantskih pisaca, kako sam reče, "isplatilo živjeti", zašto se i nama, još uvijek hrvatskim emigrantskim piscima, ove slobodne 2011. godine ne bi isplatilo živjeti, vjerujući u ispunjenje trajne želje da ćemo biti ubaštinjeni u hrvatsku književnost i kulturu kao sastavni, nerazdvojni dio hrvatskog narodnog bića!

Osvrćući se na poglede i zapise M. Karabina ne mogu a da ne kažem još riječ-dvije o njegovoj lucidnosti, objektivnosti te elokventnosti u pristupu nekim izvitoperenim mišljenjima pojedinih pisaca, a koja su, svjesno ili nesvjesno, ipak djelovala protuhrvatski. Konkretno mislim na brošuru dr. Jure Petričevića, napisanu na njemačkom i hrvatskom jeziku, "Hat der dritte Weltkrieg bereits begonnnen?" ("Treći svjetski rat?"). U svojim kolumnama pod naslovom "Protiv hrvatskih interesa" Karabin je tom brošurom razočaran jer mu "... djeluje poput nekog sektaškog pamfleta koji odbija svojom agresivnošću i neuvjerljivošću", pa nastavlja: "U postavkama i procjenama pisca djelomično manjka sustavnost, a katkada nema ni prave međusobne uzročno-posljedične povezanosti", npr. u tvrdnji (Petričevića) da "članica NATO-a Turska ostaje jedini branitelj demokracije i ljudskih prava kao i kršćanske i islamske civilizacije", dok s druge strane izostavljanje činjenica glede uloge Velike Britanije – brošuru osiromašuje. Također mu zamjera neke postavke i poluistine o predsjedniku dr. Franji Tuđmanu, npr. mišljenje da predsjednik Tuđman igra "kobnu ulogu" jer se "zalaže za nerazboritu, nepravednu i protupovijesnu podjelu suverene države BiH i time pomaže srpsku agresiju", kao i da je "snagom svoje osobne vlasti prigrabio mnoge druge diktatorske ovlasti" i sl. Karabin posebno zamjera Petričeviću "što je to učinio na stranom jeziku i pred stranim svijetom" i time se, htio on to ili ne, "stavio na stranu protuhrvatskih interesa", te na kraju postavlja pitanje: "Zar je baš to ono što u ovom trenutku mi Hrvati trebamo reći toj Europi, o kojoj nam, nažalost, toliko toga ovisi?"

Da i takvi rodoljubi kakav je dr. Jure Petričević nedvojbeno bio, što mu ne želim ni primišlju umanjiti ili osporiti (a nije to učinio ni Karabin), mogu i na tom polju pogriješiti, svjedoči i jedno osobno iskustvo pri mom prvom (i posljednjem) susretu s njim. Bilo je to na Međunarodnom frankfurtskom sajmu knjiga u listopadu 1987. godine, a prigodom 15. nastupa Hrvatske knjige u slobodi, na štandu CROATIA. Koliko iznenadan, toliko i kratak, taj susret je završio mojim čuđenjem i nelagodom, i to samo zato što sam dr. Petričevića usmeno (iz straha od mogućih atentata pisane pozive nismo upućivali) pozvala na književnu priredbu "Riječ iseljene Hrvatske" čiji sam inicijator i organizator bila, a na kojoj su svoje književne radove predstavljali hrvatski izvandomovinski autori, prispjeli s gotovo svih kontinenata gdje žive Hrvati. Njegov odgovor na moj poziv glasio je: "Ja ne ću doći tamo gdje se radi protiv Hrvatske." Ta, po sjećanju citirana rečenica još i danas u meni izaziva gorak okus nepromišlje-

nosti, paušalno izrečene osude, bez potrebe za osvjedočenjem i provjerom na licu mjesta. A i on je bio hrvatski emigrant i kao takav morao je poznavati i osjećati bilo svojih hrvatskih suputnika.

No, bilo kako bilo, dr. Jure Petričević zacijelo nije pogriješio što je dio svoje bogate uštedevine, na prijedlog Lava Znidarčića, odvjetnika, djelatnika Matice hrvatske, oporučno darovao (kao zakladu) najpoznatijoj hrvatskoj kulturnoj ustanovi – Matici hrvatskoj, koja je tim novcem dala sagraditi novu Palaču Matice hrvatske, u kojoj će, nadajmo se, riječ hrvatska odzvanjati u djelima i srcima hrvatskih književnih djelatnika, širiti se, cvjetati i ostati prepoznatljivom odrednicom hrvatskog identiteta te tako zaslužiti zahvalnost današnjih i budućih hrvatskih naraštaja.

U Karabinovoj knjizi ciklus "Pisma jednog povratnika", koji sadrži kolumne objavljivane na švicarskom portalu HRVATI.CH od početka 2002. do kraja 2005. godine, spada, po mojem mišljenju, među najzanimljivije i najbolje njezine dijelove, ne samo zbog autorove objektivne percepcije aktualnih zbivanja u izvandomovinstvu i u Republici Hrvatskoj i zbog njegovih subjektivnih mišljenja o mnogim segmentima hrvatske svakidašnjice, već i po uvođenju njegova alter ega – "susjeda Iveka" u humorom obasjan međuprostor zbivanja i razmišljanja.

"Baš je super taj moj susjed Ivek", tvrdi i sam autor u tekstu "Treba znati meglu prodati", što mu čitatelj zaista može i odobriti, ali, dakako, tek ako pažljivo pročita cijelu knjigu. A za one koji još nisu imali tu priliku, evo tek nekoliko Ivekovih mudrositnica:

"Ljudi su vam se tak vlienili da jednostavne više nečeju niš delati. Čak niti – decu."

"Pri nas ima pune ljudi ki su tak bedasti da vu svoje bedastoće ne vidiju – kak im je dobre."

"Ova revolucija svoju decu ne – papa. Ovem sad je preveč liepe, a da bi si s tim – kvarili svoje želuce." itd., uvijek ponovno u tom i takvom tonu i smislu.

Premda je "Književni kutak" urednika prof. Karabina krasio internetski portal u Švicarskoj (HRVATI.CH) samo dvije godine (2002.-2003.), posjetitelji i čitatelji smatrali su ga korisnim i zanimljivim pa još i danas (2011.) osjećaju prazninu kada otvore stranice tog internetskog portala. Zamisao urednika da predstavi pojedine književne uratke hrvatskih autora iz Švicarske, Njemačke, ali i iz daleke Kanade, budila je nadu da je to pravi most koji će povezivati hrvatske izvandomovinske pisce, a ustraje li se na tom poslu mogao bi potpomoći zbližavanje domovinske i iseljene Hrvatske. Internetske veze su za taj posao – kao Bogom dane. Okvire zacrtane najavom urednika Karabina da će na početku objavljivanja rubrike "Književni kutak" predstaviti neke vlastite pjesme, "pokoji prozni tekst" ili se možda osvrnuti i na neko književno djelo kojeg drugog autora ta je rubrika uvelike nadrasla te postala jednom od najposjećenijih stranica portala.

Ne želeći ovdje ulaziti u analizu objavljenih pjesama i u kriterije odabira njihovih autora, osjetila sam se počašćenom što je urednik u tri navrata objavio po jednu pjesmu iz triju mojih stihozbirki. A dobro je što je, za manje upućene čitatelje, uz autore uvrštene u Književni kutak objavio u ovoj knjizi i nekoliko svojih pjesama, kao npr. "Zavičaj", "Dvie želje", "Oprosti" – pisane simpatičnom kajkavštinom stubičkoga kraja, koja im, inače tematski naglašeno domoljubnima (tipično za mnoge hrvatske emigrantske pjesnike), daje posebnu čar.

Završne misli

Nema više "Književnog kutka" na portalu HRVATI.CH; nema više "Hrvatskog puta" u Torontu, gdje još i danas živi pjesnikinja Ljerka Lukić, koju je za hrvatske čitatelje na njemačkom govornom području otkrio M. Karabin. Nema više ni hrvatskog časopisa "Riječ" u Wiesbadenu, koju je marno uređivao bračni par Andrijević; nema ni "Pletera" u Münchenu, a nema ni one naše, srcu prirasle "Hrvatske revije" Vinka Nikolića – u kojoj smo i Karabin (rjeđe) i ja (češće) rado objavljivali svoje pjesme. Nema "Hrvatske budućnosti" u Chicagu. Na našu veliku žalost nema više ni jedinog hrvatskog časopisa na njemačkom jeziku "Kroatische Berichte", s kojim je ime urednice Ivone Dončević ostalo trajno povezano. Pa kao što je časopis Hrvatâ njemačke pokrajine Baden-Württemberg "CROtime" (Hrvatsko vrijeme) nedavno ugašen, tako su i svi drugi, ovdje spomenuti, već pali u zaborav. Ipak, riječi hrvatske, sve ono što je desetljećima bilo u tim časopisima zapisivano – ostalo je zapamćeno, kao što će ostati i knjiga prof. Marijana Karabina "Usputna stajališta", nastala voljom i nadahnućem, ljubavlju i vjerom, srcem Domovini vjernoga sina. Zahvaljujući tome, ona će zasigurno opstati i biti svjetionikom koji osvjetljava puteve i stranputice onih koji jesu, ali i onih koji će neminovno doći te nastaviti promicati, čuvati, štovati i oplemenjivati riječ hrvatsku.

Osobno vjerujem u trajnost pisane književne riječi hrvatske te ovim skromnim "Viđenjima jedne suputnice" književniku Marijanu Karabinu zahvaljujem što joj je hrabro i odlučno krčio put čak i u onom "strašnom času" kada je slobodna država Hrvatska bila tek san, zamišljena sjajna zvijezda na nedokučivom Nebu nadanja!

Malkica Dugeč

Poštovano uredništvo!

Nisam imao namjeru osvrtati se na polemički članak Ivana Gabelice "Ni temeljito ni objektivno", objavljen u Maruliću broj 6/2010., smatrajući da će čitatelji lako ocijeniti čije je stajalište ispravno. Međutim moji me prijatelji nazivaju i mole da ipak ukratko odgovorim na Gabeličino omalovažavanje Ivana Meštrovića i Vladka Mačeka, jer upravo o toj dvojici hrvatskih velikana mlađi naraštaji vrlo malo znadu.

Gospodin Ivan Gabelica zamjera Ivanu Meštroviću, velikom hrvatskom umjetniku, neku suradnju s jugoslavenskim kraljem Aleksandrom, zbog čega da bi on bio više Jugoslaven nego Hrvat, pa da zbog toga ne bi trebalo puno držati ni do njegove knjige "Uspomene na na političke ljude i događaje" (Zagreb 1969.), u kojoj je opisan razgovor između nadbiskupa Stepinca i Meštrovića. Vidi se da gospodin Gabelica nije pročitao cijelu Meštrovićevu knjigu, iz koje se vidi da je njezin autor dolazio u Beograd ne kao političar, nego isključivo kao umjetnik, i to poglavito zbog izgradnje spomenika neznanom junaku na Avali. Ali i pored toga vidi se iz knjige da se redovito zauzimao i za prava Hrvatâ u zajedničkoj državi. Gabelica, na primjer, spočitava Meštroviću da je 1934. bio inicijator potpisivanja Zagrebačkog memoranduma, u kojem da su tobože bile napisane riječi "da smo svi za ovu državu". Neukusno je izvlačiti neke riječi iz cjelokupnog Memoranduma i pripisivati ih baš Meštroviću. Istina je da je cijeli Memorandum sročen u korist Hrvatske i Hrvatâ. Njime se tražilo drukčije ustrojstvo države u korist Hrvatske, protestiralo se protiv nezakonja u zemlji, tražila se opća amnestija za političke zatvorenike, puštanje Vladka Mačeka iz zatvora, slobodni izbori i još mnogo toga u skladu s hrvatskim interesima. Važno je napomenuti da su Memorandum među prvima potpisali Antun Bauer, nadbiskup, i Alojzije Stepinac, nadbiskup koadjutor. Beogradski političari i beogradski tisak bjesomučno su napadali taj dokument, ali je on ipak donio neke manje koristi: Maček je ubrzo pušten iz zatvora i raspisani su izbori za sljedeću, 1935. godinu.

Vidimo da Meštrović nije bio tako negativan kakvim ga pokušava prikazati gospodin Gabelica, pa prema tome ni njegovu knjigu, u kojoj je pisao o sukobu nadbiskupa Stepinca s ustaškim vlastima, ne bismo smjeli lako odbaciti. Uostalom nitko do sada nije osporavao stavove iz Meštrovićeve knjige, pa ni vlč. g. dr. Stjepan Lacković, koga Gabelica tako rado i puno spominje, a kojemu bi i te kako odgovaralo opovrgnuće Meštrovićeva pisanja. Naime Lacković je špijunirao nadbiskupa Stepinca, pa je na vratima prisluškivao i njegov razgovor

s Meštrovićem. Stepinac je to primijetio, pošao do vrata, odškrinuo ih i rekao Lackoviću: "Sram vas bilo, zar je to dostojno vas!?" Nato je rekao Meštroviću: "Poslije podne će Pavelić znati sve što smo razgovarali." (str. 326.)

Što se tiče dr. Vladka Mačeka, o njegovu životu i radu postoje najrazličitiji stavovi. Jugoslavenska kraljevska vlast progonila ga je, sudila i zatvarala. Vlast NDH cijelo ga je vrijeme držala u zatvoru, dijelom u Jasenovcu a dijelom u kućnom pritvoru. Komunističkoj vlasti uspio je pobjeći da ga ne sudi, vjerojatno na smrt, ali je godinama o njemu govorila kao o najvećem zločincu. Tri različite i suprotne vlasti 20. stoljeća na neki su ga način progonile, o njemu ružno pisale, zbog čega današnji mlađi naraštaj ništa o njemu ne zna, ili ako o njemu i nađe nešto u literaturi – najčešće ne nađe pravu istinu. Zbog toga je nužno da o njemu nešto kažu svjedoci iz generacije koja se još sjeća svih događaja tamo od tridesetih godina prošlog stoljeća pa dalje.

Ima nas još živih koji možemo posvjedočiti istinu o oduševljenju prilikom izbora 1935. i 1938. godine. Sav hrvatski narod, i ne samo hrvatski, glasovao je za Mačeka. Bilo je to pravo svenarodno oduševljenje. Pjevalo se i klicalo. Cijeli hrvatski narod gledao je u Mačeku svoga iskrenoga i pravoga narodnoga vođu. Nadbiskup Stepinac je javno izjavio da je i on glasovao za Mačekovu listu.

Gabelica pokušava obezvrijediti Mačeka jer da je u to vrijeme bilo progona hrvatskoga puka od velikosrpske žandarmerije, a da se Maček nije dovoljno zauzimao za Hrvate. Ali je istina da je Maček 1932. godine bio inicijator i prvi potpisnik tzv. Zagrebačkih punktacija, kojima je traženo preustrojstvo države, po čemu bi Hrvatska trebala imati gotovo potpunu samostalnost, pa bi time prestao i progon Hrvata. Zbog tih punktacija je Maček osuđen na tri godine zatvora. Međutim, kad je Maček o Božiću 1934. izašao iz zatvora, on već 1935. osniva tako zvanu hrvatsku građansku i seljačku zaštitu, koja će štititi hrvatski puk od srpskih žandara. Zaštitari su u prvo vrijeme bili naoružani štapovima, a od 1939. i oružjem.

Vrhunac Mačekove borbe za hrvatska prava i slobode bilo je 1939. godine osnivanje Banovine Hrvatske. Mi, koji se toga sjećamo, znademo kakvo je tada bilo u Hrvatskoj oduševljenje. Organizirali su se razni zborovi, nosile su se, do tada zabranjene, hrvatske zastave i pjevale hrvatske pjesme, pa i pjesme omiljenom hrvatskom vođi Mačeku. Skidali su se s općina i drugih ustanova ćirilični natpisi, na čelo pojedinih ustanova umjesto Srba i projugoslavensko orijetiranih Hrvata dolaze pravi Hrvati domoljubi, vraćaju se u Hrvatsku pojedini profesori i znanstvenici koji su zbog svoga hrvatstva bili kažnjavani premještajem u Srbi-

ju i Makedoniju. Bio je to prvi korak, ali ipak korak, k potpunoj hrvatskoj nezavisnosti. Sam nadbiskup Alojzije Stepinac čestitao je Mačeku na uspostavi Banovine Hrvatske, koja da će imati jako uporište u Katoličkoj Crkvi, pa je s Mačekom pregovarao o svim pojedinostima u odnosima Crkve i Banovine.

Sve ovo ne znaju mlađi naraštaji, pa vidimo ni gospodin Gabelica. Ovu istinu nema se gdje pročitati, jer nije nigdje zapisana. Tu istinu znademo još mi, koji se toga svega sjećamo. Sisački biskup Vlado Košić nas često poziva da pišemo istinu o našoj hrvatskoj prošlosti pa neka i ovo moje reagiranje bude odgovor na biskupov poziv.

U Sisku 22. siječnja 2011.

Lojzo Buturac

DRUŠTVO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA
I
OPĆINSKA NARODNA KNJIŽNICA DRENOVCI

raspisuju

N A T J E Č A J
ZA NAJBOLJI RUKOPISNI PRVIJENAC I NAJBOLJU ZBIRKU POEZIJE
22. PJESNIČKIH SUSRETA "DRENOVCI 2011."

Natječaj se raspisuje za dodjelu slijedećih nagrada:

1. Nagrada "Duhovno hrašće" za najbolju zbirku poezije, autora iz Slavonije, objavljene nakon 31. ožujka 2010.
   Prijave trebaju sadržavati slijedeće:
   Četiri (4) primjerka kandidirane zbirke poezije.
2. Nagrada za najbolji poetski rukopis, (ukoričenje pjesničkog prvijenca) mladog autora iz Slavonije (do 35 godina starosti)
   Prijave trebaju sadržavati slijedeće:
   Poetski rukopis u četiri (4) primjerka i biografiju.

Natječaj je otvoren do 31. ožujka 2011.

Prijave slati na adresu:
Općinska narodna knjižnica Drenovci,
Braće Radić 2
32257 Drenovci
(s naznakom "za natječaj – Pjesnički susreti")

Nagrade će biti dodijeljene 07. svibnja 2011. na 22. Pjesničkim susretima "Drenovci 2011."

GVOZDANSKO – svjetski uzor hrvatskog velejunaštva! Dogodilo se 13. siječnja 1578. a nastavilo 1941. i 1991. godine

U krvavom 16. stoljeću u gotovo neprekidnim ratovima s Turcima Hrvatska se borila za goli opstanak i preživljavanje. U to vrijeme u Pounju su se *ostaci ostataka nekad slavnog hrvatskoga kraljevstva* grčevito branili i jedva se manji dio Hrvatske očuvao od silovitih naleta turskih osvajača. Iz prvoga poznatoga popisa župa Zagrebačke biskupije 1334. godine – vidi se pripadnost mjesta Gvozdanskog župi u Žirovcu. Popis župa iz 1501. spominje katoličku župu Gvozdansko, što znači da je naselje tada živjelo već punim zamahom.

Utvrda Gvozdansko nalazi se na putu Glina – Dvor, a spominje se prvi put, prema istraživanju dr. Milana Kruheka[1], 1488. godine. Izgradili su je knezovi iz obitelji Zrinski radi zaštite rudnika srebra i olova. Poslije Nikole III. Zrinskog srebrni novac nastavio je kovati njegov sin Nikola Šubić Zrinski, rođen u Zrinu, Pounje, 1508., a junački poginuo pred Sigetom 7. rujna 1566. godine. Iz 1525. potječe prvi pisani trag o kovnici novca u Gvozdanskom,[2] kao o uređenoj kovnici s javnim kraljevskim nadzorom nad emisijom novca, koja je bila osigurana primjerenom upravom i organizacijom te potrebnom stručnosti i sigurnosti.[3] Iz te kovnice potječu izuzetni primjerci denara, groša, a posebno talira. Upravo taliri privlače pozornost, jer su pravo remek-djelo vještih gravera.[4] Danas u Arheološkom muzeju u Zagrebu postoji samo nekoliko primjeraka zrinskog novca, dok se puno veće količine novaca iz gvozdanske kovnice mogu naći u muzejima u Budimpešti, Beču i drugdje po Europi. Postoje pisani tragovi koji ukazuju da su Zrinski zamolbe za pomoć, za združenu obranu od Turaka, slali na sve strane u tadašnjoj Europi.[5] No pomoć iz Europe nije stizala. U toj situaciji Zrinski su sami financirali obranu od Osmanlija i njihovih hordi, koliko god su to mogli. Logično slijedi zaključak da su svojim novcem nabavljali oružje i vojnu opremu po Europi. Srebrenim novcem iz gvozdanskih rudnika i kovnice

[1] Milan Kruhek, Zrinski zbornik (Društvo prijatelja Zrina, Hrvatska Kostajnica 2/1997.), str. 107

[2] Ivan Mirnik, Srebra Nikole Zrinskog (DPUH, Zgareb 1992.), str. 48

[3] Milan Kruhek, Gvozdansko, Kaštel zrinskoga srebra (MHAS, Split 2007.), str. 7-8

[4] Isto kao 3, str 53

[5] Isto kao 1, str. 72-76

opremali su i uzdržavali vojsku za obranu hrvatskog kraljevstva.[6]

Gvozdansko je najprije u dva navrata pokušao 1561. osvojiti Malkoč-beg. Zatim je najveća opasnost zaprijetila 1566. kada su Turci osvojili Novigrad Zrinski, današnji Dvor. Potom na Gvozdansko dva puta, godine 1574. i 1576., navaljuje Ferhad-beg Sokolović. Junačka posada, uz pomoć hrvatske banske vojske, odbila je sve te napadaje.[7] Ferhad-beg ne posustaje te 3. listopada 1577. započinje treći napad na Gvozdansko. Taktikom pasivne opsade, pod gradom je ostavio manji dio snaga, a zatim se povukao u Novigrad, da bi preko Une dovukao teško topništvo za napade na utvrđene gradove Zrinskih. Potom je strateški krenuo do nedalekog grada Zrina te ga nakon kratke opsade i osvojio. Oko Božića 1577. Ferhad-beg se vratio pod Gvozdansko s velikom vojskom od 5.000[8] do 10.000[9] turskih napadača i vlaških martoloza te ga opkolio sa svih strana. U gradu se našlo tada tristotinjak branitelja, većinom rudara i nešto stalnih stražara. Obranom su zapovijedala četiri kapetana: Damjan Doktorović, Juraj Gvozdanović, Nikola Ožegović i Andrija Stipšić.[10] U gradu je bilo premalo zaliha hrane i vode, kao i baruta, jer je grad bio posljednji put opskrbljen u kolovozu, te se nije uspio dovoljno dobro pripremiti za zimu, koja je postala izuzetno hladna. U gradu je zavladala glad i žeđ, a ponestalo je i ogrjeva. Posada grada unatoč svim teškoćama odbijala je sve turske ponude za predaju.

Na Božić 25. prosinca 1577. Ferhad-beg je ponovno ponudio predaju, koju su hrabri branitelji Gvozdanskog odbili. Posada grada je 9. siječnja 1578. ostala sasvim bez hrane, a Ferhad-beg ih je još jednom pozvao na predaju, nudeći im nesmetani prolaz do slobodnog dijela Hrvatske. Očekujući pomoć i dolazak kraljevske vojske, branitelji su zbog svoje časti ponosno odbili takvu izdaju.[11] Tada je bijesni Ferhad-beg u sljedeća tri dana organizirao tri velika juriša kojima je pokušao zauzeti Gvozdansko, no sve bezuspješno. Juriše su branitelji, ranjeni i izmučeni glađu i hladnoćom, odbili s očajničkim naporima. Nakon tri dana žestokih borbi na životu je ostalo još samo tridesetak branitelja, koji su na kraju ostali i bez streljiva. Dok su Turci zbog jake zime palili dodatne vatre, tijekom noći 12. na 13. siječnja 1578. u utvrdi su se vatre ugasile. Turci su zbog toga bili u nedoumici te krenuli u napad tek poslije svanuća. Kad se nije oglasila ni jedna puška, bez ikakva su otpora provalili vrata utvrde, ušli u grad i ostali zatečeni strašnim prizorom. Preostali branitelji bili su na svojim položajima – ali smrznuti! Bio je to grad mrtvih duša, u gradu nije više bilo ni hrane, ni vode, ni streljiva, a vatre su se ugasile zbog potrošenog ogrjeva. Ovim prizorom bio je iznenađen i sam Ferhad-beg, kojega je zadivila nadljudska odlučnost i hrabrost braniteljâ grada. Oni su se, iscrpljeni, izranjavani i izgladnjeli, radije smrznuli nego da se predaju. Poštujući njihovo junaštvo Ferhad-beg je zapovjedio da se pronađe i dovede svećenik kako bi se obavio pokop po kršćanskom obredu (Laszowski 1912.).[12] Očito je to bila najveća počast koju je turski osvajač mogao dati mrtvim i smrznutim braniteljima Gvozdanskog.

U osvajanju Gvozdanskog sudjelovali su članovi novigradske turske posade i vlaški martolozi, a novski Ahmed-aga Veletanlić imenovan je za turskog kapetana gvozdanske kapetanije. Njegova pisma svjedoče o događajima u Gvozdanskom iz tog vremena.[13]

Opisujući taktiku i ciljeve turskih prodora u Pounje povjesničar mr. Ante Milinović spominje turske pomoćne vlaške čete i stočare, martoloze iz smederevskog i beogradskog pašaluka, kako se naseljavaju u predjele između Une i Vrbasa[14]. Kaže da je pripremna faza napada na Zrinske gradove-utvrde trajala preko pedeset godina i temeljila se na iznenadnim brzim prodorima lake konjice koja je vatrom i pljačkom pustošila okolice utvrđenih objekata, radi uništavanja poljodjelstva i time onemogućavanja preživljavanja tvrđavskih posada. Martolozi su se svakodnevno mogli zalijetati preko Une, robiti, paliti i pljačkati, što im je i bio vojni zadatak, kako bi se ostvarila taktika "spaljene zemlje".[15] Opisujući turska zlodjela autor ustvrđuje da je blisko susjedstvo turskih martoloza u najvećoj mjeri ugrozilo opstanak Hrvatske i daljnju obranu zrinskog Pounja.

Gotovo je nepoznato da je hrvatski političar i književnik Ante Tresić Pavičić autor najduljeg hrvatskog epa, i to upravo o gvozdanskoj obrani, o *najviteškijem i najnevjerojatnijem djelu u povijesti čovječanstva.*[16] Nakon tri godine rada, od 1937. do 1940., ostvario je svoje životno i povijesno djelo – ep *Gvozdansko*, sastavljen od 21.406 rimovanih deseteraca u 32 pjevanja. U svom predgovoru autor piše kako *ne poznaje u povijesti čovječanstva uzvišenijeg primjera vršenja dužnosti prema Bogu, prirodi i djedovini od onoga*

[6] Isto kao 2, str 9

[7] Mato Marčinko, Gvozdansko, Hrvatska Masada (Časnički klub 242 i HDPZ, Zagreb 1999.), str. 33

[8] Isto kao 7, str. 35

[9] Hrvatski vojnik, Glasilo HV, siječanj 2006.

[10] Isto kao 9

[11] Ante Milinović, Zrinski zbornik, (Društvo prijatelja Zrina, Hrvatska Kostajnica 2/1997.), str. 157

[12] Isto kao 2, str 13

[13] Isto kao 11, str. 156-157

[14] Isto kao 11, str. 141

[15] Isto kao 11, str. 145

[16] Ante Tresić Pavičić, Gvozdansko, Epos u 32 pjevanja (AGM, Zagreb 2000.)

na Gvozdanskom. U predgovoru također poručuje: *bez povijesnog ponosa nema narodne svijesti*.[17] Autorova zamisao bila je probuditi hrvatski narodni ponos. Nažalost, ep je objavljen tek nakon 60 godina – politički prijelomne 2000.! To osobito književno djelo, kao i tragedija Gvozdanskog, tako ostaju nedovoljno poznati sve do danas.

Iz biblijskih vremena u svjetskoj ratnoj povijesti poznata je tragedija židovske utvrde Masade. Također je poznata tragedija teksaškog Alama kao istoznačnica za dragovoljno žrtvovanje radi domovine i junački otpor do posljednjeg čovjeka. Međutim tragičan je paradoks da u hrvatskoj i svjetskoj povijesti ostaje nepoznat najblistaviji primjer hrvatskog junaštva, obrana na život i smrt od brojčano daleko nadmoćnog, žestokog neprijatelja, od gladi, žeđi te naposljetku od hladnoće, zbog potrošenog ogrjeva, kada se 13. siječnja 1578. do posljednjega čovjeka smrznula(!) obrana utvrde Gvozdansko. Značajno je da je braniteljima višekratno nuđeno da se povuku u slobodni dio Hrvatske, no nisu željeli predati grad, radje su izabrali časnu smrt! Nažalost, na našu nacionalnu sramotu, junačka obrana utvrde Gvozdansko urbzo se izgubila u prešućivanoj i zatajivanoj hrvatskoj prošlosti. Danas o tragediji i junaštvu Gvozdanskog prosječni Hrvat ništa ne zna, a malo koji Hrvat išta o njima znade.

Prema tvrdnjama hrvatskih povjesničara **Gvozdansko nikada u svojoj povijesti nije bilo arheološki istraženo!** Sveobuhvatno arheološko istraživanje grada i njegove okolice, kao i pripadajućih rudnika, trebalo bi biti **prioritetni nacionalni interes iz povijesti i kulture**. Nalazi bi otkrili i potvrdili povijesnu važnost Gvozdanskog. Potrebu i korisnost takvog istraživanja potvrđuju stručnjaci.[18] Povijesni izvori ukazuju da je ta utvrda Zrinskih posebno spomen-mjesto hrvatskog velejunaštva. Grad svakako treba arheološki istražiti, urediti i zaštititi. Gvozdansko zaslužuje postati hrvatsko nacionalno i vojno svetište te kultno i hodočasničko mjesto klanjanja svetosti žrtve za domovinu.

Prije Drugog svjetskog rata živjelo je u Gvozdanskom preko 300 stanovnika. Nasljednici martolozâ i Vlahâ iz turskih vremena početkom Drugog svjetskog rata počinju opet harati, tada kao srpski četnici. Nastavlja se tako kolo zla po Lici, Bosni i Pounju. Zapamćen je jezovit genocidni pokolj nad Hrvatima na Božić 1941. u Gvozdanskom[19], a u jesen 1943. u Zrinu. Na sam Božić 1941. Gvozdansko ponovno napadaju (kao i 1577.), sada tzv. "partizani", u stvari potomci nekadašnjih martoloza. Napad se događa upravo za vrijeme podnevne božićne mise. Pedesetak hrvatskih stanovnika na okrutan je način poubijano, žene i djevojke silovane, kuće opljačkane, selo i crkva uništeni i zatim spaljeni. Povjesničar Ante Milinović u svom prikazu tih događaja donosi i cjelokupan popis ubijenih stanovnika Gvozdanskog s opisom njihove smrti.[20] Preživjeli su neke detalje tih zločina u Gvozdanskom vidjeli i prepričali, pa je tako i tadašnji hrvatski vojnik Martin Grabarević doznao kako su mu okrutno i mučenički stradali otac, majka i drugi članovi obitelji. Opisao je ta sjećanja u svojoj knjizi.[21] Danas je u Gvozdanskom podignut spomenik upravo na temeljima rodne kuće Martina Grabarevića, a na spomeniku se nalazi 55 imena osoba koje su stradale na Božić 1941. Spomenik svjedoči kako su nestale cijele obitelji, primjerice iz obitelji Grabarević 13 osoba, iz obitelji Vukorep 9 osoba, iz obitelji Borić 8 osoba... I tu nije kraj stradanjima u Gvozdanskom. Zločini su se ponovili još jednom godine 1991. Opet su stradali iz obitelji Grabarević, bračni par Mato i Ane, zaklani prekoputa spomenika, u podrumu svoje kuće s rođakom Boškom Šestom, a kuća je potom opljačkana i zapaljena. Također 1991., tko zna koji put, stradala je i zapaljena je župna crkva sv. Filipa i Jakova. Danas je nažalost u selu tek desetak stanovnika, koji nastavljaju čuvati tradiciju hrvatskog čovjeka podno utvrde Gvozdansko.

Nazivi poput hrvatska Masada ili hrvatski Alamo nisu primjereni za isticanje veličine hrvatske žrtve i junaštva u Gvozdanskom, koji ne bi smjeli ostati u sjeni sličnih svjetskih događaja. Žrtvu hrvatskih srednjovjekovnih branitelja, vojnika, rudara, težaka, žena i djece u nepopustljivoj obrani Gvozdanskog treba istraživanjima, objavljivanjem i prijevodom stručnih radova, znanstvenim skupovima i programima predočiti kao uzvišenu činjenicu ostalome svijetu. Konačno, uzevši u obzir nastavak žrtve Gvozdanskog 1941. i 1991., očituje se još veći i dublji smisao hrvatske vjekovne nacionalne obrane slobode. Ona se ne gasi ni u nedaćama ni u bezizglednim okolnostima. Stoga nije pretjerano ustvrditi i zaključiti – **Gvozdansko je svjetski uzor hrvatskog velejunaštva!**

U nedjelju, 10. siječnja 2010. g. organiziran je 1. hodočasnički spomenpohod u Gvozdanskom na poticaj autora ovog teksta. Smatram potrebnim nastavljanje tradicije pohoda, pokretanje istraživanja po povijesnim arhivima i arheoloških iskapanja te organiziranje stručnih i znanstvenih skupova o Gvozdanskom, a utvrda Gvozdansko treba postati posebno spomen-mjesto žrtve

[17] Isto kao 10, str. 37

[18] Isto kao 3, str. 23 i 26

[19] Isto kao 11, str. 259

[20] Isto kao 11, str. 262 - 269

[21] Martin Grabarević, Kalvarija hrvatskog vojnika (Društvo prijatelja Zrina, Zagreb 1993.), str. 91-93

Spomen žrtvama stradalima na Božić 1941. godine

za domovinu, svetište hrvatskog junaštva i svetište hrvatskih obrambenih snaga! Hodočasnički spomen-pohodi nastavit će se i idućih godina. Župa Gvozdansko nalazi se u sastavu nove sisačke biskupije, pa je 16. siječnja 2011. misu za branitelje Gvozdanskog služio biskup sisački dr. Vlado Košić.

Damir Borovčak

Propovijedi bl. Johna Henryja Newmana

Na početku nove, 2011. godine objavljen je u izdanju HKD-a sv. Jeronima izbor propovijedî kardinala Johna Henryja Newmana, pod naslovom *Iščekivanje Krista*. U prostorijama Jeronimskoga društva u Zagrebu 20. siječnja slušateljstvu su knjigu prikazali Petar Grgec, njezin urednik, Mladen Jurčić, prevoditelj većine tekstova u njoj, i dr. Stanislav Vitković.

U ovom, kazao je Grgec, zasad najopsežnijem hrvatskom izboru iz golemog propovjedničkog opusa bl. kard. Newmana skupljeno je (u prijevodu Mladena Jurčića i Krešimira Veselića) njegovih 13 propovijedi i nastupni kardinalski govor iz 1879. Tekstovi su podijeljeni u dvije skupine: anglikansku i katoličku, pa knjiga započinje trima propovijedima što ih je Newman kao anglikanski župnik sveučilišne crkve sv. Marije Djevice u

Oxfordu održao u 30-im godinama 19. st. ("Današnje kršćanstvo", "Osobnost duše" i "Nevidljivi svijet"), a spadaju u njegove glasovite *Župne i obične propovijedi*. Zatim slijedi jedna od, također anglikanskih, *Propovijedi o prigodnim temama* ("Stanje članova kršćanskoga kraljevstva"), a potom izbor propovijedi što ih je Newman izgovorio kao katolički svećenik i redovnik (oratorijanac sv. Filipa Nerija). Taj izbor počinje trima od propovijedi nadnaslovljenih *Vjera i predrasude* ("Milosni pozivi", "Predanje Bogu", "Svijet i grijeh"), nastavlja se četirima od Newmanovih *Propovijedi mješovitoj pastvi* ("Prosvjetljujuća milost", "Vjera i sumnja", "Duševne patnje našega Gospodina tijekom Njegove muke" i "Proslavljenja Marije poradi njezina Sina") i završava dvjema od propovijedi izgovorenih u sveučilišnoj crkvi u Dublinu 1856. i 1857. ("Iščekivanje Krista" i "Dar sućuti kod svetoga Pavla"). Na kraju je knjige Newmanov nastupni kardinalski govor, znakovito blizak propovijedi "Današnje kršćanstvo" iz autorova anglikanskog razdoblja.

Vlč. Stanislav Vitković prikazao je svetački značaj kard. Newmana i značenje njegove konverzije s anglikanstva na katolicizam u kontekstu posljedicâ tragičnog raskola koji je prouzročio Henrik VIII. te s obzirom na bliskost dijela Anglikanske crkve Katoličkoj crkvi. Svoje izlaganje završio je citiravši riječi Josepha Ratzingera o Newmanu kao o velikom crkvenom naučitelju, u kojemu se život i misao uzajamno prožimaju pa on u isto vrijeme dodiruje naše srce i rasvjetljuje naš um.

Mladen Jurčić, prevoditelj većine tekstova u knjizi *Iščekivanje Krista*, upozorio je na sličnosti između kard. Newmana i sv. Pavla, koji je poslije svoga začudnoga obraćenja postao posebno tankoćutan, samozatajan, ali nezaustavljiv promicatelj vjere, pun razumijevanja za potrebe vjernikâ i pun ljubavi za njih, no isto tako i jedan od značajnih mislilaca svoga vremena. Poput Apostola narodâ, i Newman je bio čovjek goleme erudicije i intelektualnih sposobnosti, ali je poput njega imao i poseban dar da svoje značajne misli razlaže skromno, žarko, iz srca se obraćajući srcima vjernika.

M. P.

Knjige

Prosinačke bilješke

Bunjevačko šokački kup

Mario Bara i Tomislav Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini u povijesti i sadašnjosti. Osnovne činjenice.* Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata. Subotica 2009., napisali su obavijesni pregled. Bara povijesni do 1980-ih, Žigmanov tematizirajući današnji položaj. Kažu, s pravom, zbog velike praznine u štivu.

Ustvrdivši kako se zakašnjela nacionalna integracija vidi i danas "u regionalnoj podvojenosti među hrvatskim stanovništvom u Vojvodini s različitim stupnjem nacionalne osviještenosti", Bara daje faktografski nabijen pregled bitnih povijesnih procesa i zbivanja kao područne političke pripadnosti Srijema, Bačke i Banata, seoba Hrvata u Podunavlje i Potisje, društvenoga i gospodarskoga života, narodnoga preporoda, nacionalne integracije u sastavnicama. Pišući o razdoblju 1918. – 1941., kaže da su se Hrvati našli na udaru u političkom, kulturnom i gospodarskom pogledu, da je mađarizaciju zamijenilo nametanje ekavice i ćirilice, denacionalizacija sprečavanjem integracije u hrvatsku naciju, podupiranjem zamisli o posebnosti bunjevačkoga naroda i poticanje srpske i crnogorske kolonizacije. Dodaje kako je paradoksalno baš tada hrvatska nacionalna svijest doživjela svoj vrhunac (osnivanje ustanova, društava i domova, pokretanje novina), u čem su veliku ulogu imali Katolička crkva, hrvatski katolički i seljački pokret te Hrvatska seljačka stranka. Nakon Drugoga svjetskoga rata kolonizacija je trajno izmijenila narodnosni sastav stanovništva (3,2% Hrvata od ukupno koloniziranih), pa se – uz ostale političke, društvene i gospodarske procese i čimbenike – naposljetku udio Hrvata u ukupnom stanovništvu od 8,1% 1948. sve do na 2,8% 2002. Prvotno pak proglašena ravnopravnost pogodovala je da su neke hrvatska udruge i ustanove nastavile djelovati, a neke nove i osnivale, ali se već 1956. "ukidaju hrvatska društva ili se ekaviziraju njihovi nazivi u sklopu afirmiranja ideje socijalističkoga jugoslavenstva", a 1972. represijom je zamrlo tadašnje "nakratko probuđeno hrvatstvo". Jačanje protuhrvatskoga raspoloženja utječe da se 1981. veći broj Hrvata izjavio kao Bunjevci, poseban narod, koji se proces potiče u srpskim političkim i akademskim krugovima. Usporedo se gubi i hrvatski govor.

Žigmanovljevo istraživanje to potvrđuje, pa i on kaže kako je integracija otežavana i mađarskom i srpskom asimilacijskom politikom te forsiranjem "subetničkih identiteta" uz današnje izravno protjerivanje, ozračje straha 1990-ih i snažnu protuhrvatsku promidžbu. Pritom on piše o brojnosti Hrvata i drugim demografskim značajkama te raščlanjuje čimbenike odlučujuće za položaj Hrvata od raspada Jugoslavije do danas.

Kaže kako se 1990-ih iselilo između 35 i 40 tisuća Hrvata ("mjesta Hrtkovci i Kukujevci, iz kojih je protjerano više od 90% mjesnog hrvatskog življa, postali su sinonimi za tragediju vojvođanskih Hrvata na koncu XX. stoljeća"), nitko se nije vratio i problem se nigdje ni ne spominje. Upozorava i na neke unutrašnje čimbenike kao slabe i površne veze, malobrojnost članstva u ustanovama i udrugama, slab demografski ustroj i područnu raspršenost. Završava da do stanovitih promjena u držanju oblasti dolazi tek 2000. kao prihvaćanjem Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina 2002. Spominje tako neke povoljnije korake u ostvarivanju prava na materinski jezik u medijima i školama i političko organiziranje.

U tekst su uvršteni kratki životopisi Josipa Rudića Aljmaškoga, Josipa Jelačića, Ivan Antunovića, Ilije Okrugića Srijemca, Antuna Gustava Matoša, Josipa Andrića, Gaje Alage, Paška Rakića, Petka Vojnića Purčara i Jasne Melvinger. Na kraju su priloženi popisi izabranoga štiva te hrvatskih ustanova i udruga.

Josip Temunović (1938.-2006.), svećenik i publicist, autor je 2002. u Subotici tiskanih knjiga *Salašarske skice, Zadužbina biskupa Budanovića* i *Subotička matica.* Posmrtno mu je tiskana *Bilježnica za povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata.* Hrvatsko akademsko društvo i NIU Hrvatska riječ, Subotica 2009., u kojoj su prikupljeni njegovi podlistci iz subotičkoga tjednika *Hrvatska riječ* (2003.-2004.). U njima se on nije ograničio na bunjevačko-šokačku tematiku, nego su tu i crtice o predhrvatskoj i hrvatskoj povijesti. Nakana mu je bila, kako sam kaže, "samo podsjetiti i potaknuti na zanimanje i ozbiljno proučavanje ovoga dijela hrvatskog naroda", pa spominje i nevolje kao nakon Drugoga svjetskoga rata, sve dok hrvatske kulturne ustanove nisu dokinute "jer navodno škode bratstvu i jedinstvu naroda", pa "rastjerivanje 'matičara', razaranje 'hrvatskog proljeća'" 1970-ih te sadašnje nestabilne prilike. Priređivači – jadikujući nad slabim istraživanjem bunjevačko-šokačke prošlosti zbog nepostojanja hrvatskoga institucijskoga visokoga školstva i znanosti te kvalificiranih ljudi, nedovoljne brige Zagreba i drugih hrvatskih kulturnih središta te zbog "ideologijski snažno motiviranoga i s jasnim političkim implikacijama" znanstvenoga beogradskoga i novosadskoga zanimanja – zaključuju kako je "znanje o nama samima preskromno" i kako je

"nacionalna svijest Hrvata u Bačkoj spada među najslabije razvijene kod Hrvata uopće", pa gotovo "polovica Bunjevaca čak ni u elementarnome nema izgrađenu suvremenu nacionalnu svijest".

Hrvatska čitaonica u Subotici tiskala je tri knjižice bajka Balinta Vujkova (1912.-1987.), književnika i skupljača pučkoga blaga, *Razlinkavi zec* (2006.), *Pupko i družina* (2007.) i *Cviće i kamen* (2009.). Ovu u redakciji Zlatka Romića, koji – iako se ne protivi objavljivanju izvorne inačice radi jezične usporedbe - kaže: " Ponovno objavljivanje originalnog oblika kod čitatelja, napose učenika i njihovih nastavnika, unijelo bi više zbrke nego li jasnoće. Ovo ponajprije stoga, jer je dijalekt bačkih bunjevačkih Hrvata u procesu nepovratnog gubljenja, pri čemu objavljivanje originalne verzije ne bi donijelo nikakav boljitak na tom planu."

Hrvatska revija 2010.

Preda mnom je deseto, posljednje godište 2001. obnovljenoga tečaja *Hrvatske revije* Matice hrvatske, što ga je vodio glavni urednik Mladen Klemenčić s Lovorkom Čoralić i odnedavno Filipom Hameršakom, lektoricom Mirjanom Mataijom i likovnom urednicom Dubravkom Rakoci. Preuzeo ga, kako je rekao u popratnom pismu uz prvi broj, s obvezom da časopis sadržajno profilira i likovno preoblikuje kao "znanstveno popularno i ilustrirano glasilo o Hrvatskoj i svijetu sa širokim tematskim rasponom", osim književnih radova što će se tiskati u Matičinu *Kolu*. Priznajući "visoke standarde i slavnu prošlost", osobito značenje što ga je *Revija* imala dok ju je u izbjeglištvu uređivao Vinko Nikolić, Klemenčić je rekao kako novo uredništvo može ponuditi nove sadržaje i pristup. Na oproštaju pak kaže da su svoju koncepciju, ni protivnu nasljeđu ni kopiju dosadašnje, provodili pridonoseći jačanju nacionalnoga identiteta i ne zatvarajući se pritom u domaće okvire. Naglasio je kako je časopis okupio više od 400 suradnika, među kojima i nemalo inozemaca, a napose je istaknuo rubriku Tema broja, kojom se uredništvo najviše bavilo i po kojoj bi on "volio da se naša *Revija* prepoznaje i pamti" (*Vijenac*, 2010., br. 435, str. 31.- U svojem pak osvrtu, *Deset godina Hrvatske revije*, br. 4, 4-15, glavni urednik potanje donosi glavne podatke o časopisu te piše o gledištima i iskustvima uredništva).

Ta rubrika u 2010. donosi cjelinu o Lipiku (br. 1, 28-57), u kojem o prošlosti glasovita lječilišta, njegovim znamenitostima i spomenicima, ratnom razaranju, okupaciji i pljačkanju, poslijeratnoj obnovi, gospodarskom potencijalu i društvenom životu pišu Antun Haramija, *Lipik danas,* Vijoleta Herman Kaurić, *Nekoć slavno lječilište,* Oto Kraml, *Bolnica Lipik kroz stoljeća,* Jasminka Stričević, *Kursalon, vile, park,* Stjepan Horvat i Mato Čačić, *Državna ergela Lipik,* te Stanko Špoljarić, *Likovna kolonija,* zatim Svećeničke pustinje (br. 2, 24-43) o našim ermitažima iz pera Joška Belamarića i Mirka Sardelića, *Marjanske crkvice i pustinje,* M. Sardelića, *Pustinja Blaca* i M. Klemenčića, *Posljednji blatački pustinjaci,* Geopolitičke priče (br. 3, 29-71), za koje glavni urednik kaže kako je došlo do zamisli i kako je okupio suradnike, svoje međunarodno poznate kolege iz Sjedinjenih Država, Rusije, Italije, Gruzije, Slovenije, Velike Britanije i Australije da kao i on napišu osobnu priču, nešto neakademsko, i Parkovi u Hrvatskoj (br. 4, 50-87), u kojoj, nakon uvodnoga teksta Sonje Jurković, pišu Mirna Petricioli, *Tri časnika koja su voljela biljke,* o zadarskim gradskim perivojima i njihovim utemeljiteljima Franzu Ludwigu von Weldenu, Ivanu pl. Wagneru i Dragutinu Blažekoviću, Fani Celio Cega, *Park Garagnin,* o najpoznatijem trogirskom, Bruno Šišić, *Botanički vrt egzota,* o dubrovačkom otočiću Lokrumu i botaničkom vrtu na njem, Zlata Živaković-Kerže, *Osječki perivoji i šetališta,* Sanja Gašparović i Ana Mrđa, *Tuškanac,* o zagrebačkom parku u kojem se nekadašnja medvednička šuma spušta u samo gradsko središte, te S. Gašparović, *Novi zagrebački urbani pejsaži,* stanovit pogled na zagrebačku parkovnu budućnost.

U rubrici Spomenar o hrvatskim temama pišu Margareta Matijević, *Trapisti u Banjoj Luci* (br. 1, 72-79), u povodu 140. obljetnice dolaska trapista o prošlosti "nekoć najveće trapističke opatije na svijetu", Željko Brguljan, *Velikani kiparstva u Boki. Radovi Ivana Meštrovića, Tome Rosandića i radionice Pavla Bilinića u Prčanju* (br. 2, 17-23), Marinko Šišak, *Renesansni mislilac iz arkadijskog Trstenog* (br. 3, 93-98), o filozofu i polihistoru Nikoli Gučetiću (1549.-1610.), Ivan Peklić, *Hrvatska tragetkinja Nina Vavra* (br. 3, 99-107), o kazališnoj glumici (1879.-1942.) i Tamara Tvrtković, *Između znanosti i bajke – Ivan Tomko Mrnavić* (br. 3, 108-114), o kontroverznoj osobi (1580.-1637.) iz hrvatske kulturne prošlosti, Nives Opačić, *Lucija Ožegović: Pismo mrtvom sinu* (br. 4, 16-22), o pojedinostima iz života te operne pjevačice (1896.-1962.), Vedran Benić, *Obrt dug 152 godine* (br. 4, 23-28), o dubrovačkoj klobučarskoj obitelji Ronchi, Nikola Crnković, *Dragutinovo i Viktorijino znamenje* (br. 4, 29-34), o pučkom pjesniku i rodoljubu Dragutinu Badurini-Rumešiću iz paškoga Luna, Matija Markulin, *Djetinjstvo u ratnom Zagrebu* (br. 4, 35-43), i Darko Polšek, *JNA u Vinkovcima* (br. 4, 44-49), o svojim vojničkim uspomenama iz 1980-ih.

Rubrika Stupovi opstojnosti sadržava članke Davora Marijana, *Domo-*

vinski rat u projektima Hrvatskoga instituta za povijest (br. 1, 97-100) i Ivice Miškulina, *Tko iz povijesti ne uči*...(br. 1, 101-106), preglede objavljenih knjiga Instituta, središnje ustanove što se bavi tom tematikom, te razgovore s ravnateljicom Ankicom Pandžić o Hrvatskom povijesnom muzeju (br. 2, 4-9) i s Jakšom Kušanom, pokretačem londonske *Nove Hrvatske* (1959.-1990.), najčitanijega glasila u hrvatskoj dijaspori (br. 3, 4-11).

Razgovor pak s Brankom Magaš, povjesničarkom i publicisticom iz Londona, što se zauzimala za obranu i priznanje Hrvatske pa Bosne i Hercegovine (br. 1, 4-12) u rubrici je Hrvati u svijetu. Tu je još članak Gojka Borića, *Hrvati u Madridu* (br. 1, 13-27), o izbjeglim studentima i intelektualcima nakon Drugoga svjetskoga rata, njihovu organiziranju i djelovanju u Španjolskoj i zemljama u koje su se poslije iselili.

Tekstovi Bore Krstulovića, *Djedovi sukobi s Brozom i Bakarićem* (br. 1, 80-84), zapravo je razgovor o njegovu djedu Vicku, partizanskom borcu i kasnijem političaru, i ocu Maksimu, umjetniku, Zvonka Madunića, *Šubići u središtu* (br. 1, 85-89), Nevenke Nekić, *Strossmayer i Tombor* (br. 1, 90-96), o biskupovim odnošajima sa Slovacima i književnikom Janon Jankom Tomborom, i Vlatke Štimac Ljubas, *Prvi ženski časopisi na hrvatskom jeziku* (br. 2, 104-110), Lucije Benyovsky, *Marija Kumičić* (br. 4, 106-117), u povodu 65. obljetnice smrti književnice i supruge književnika Eugena Kumičića, i Tvrtka Andrije Mursala, *Hrvati u diplomaciji Kraljevine SHS i Jugoslavije* (br. 4, 118-126), u rubrici su Povjesnica.

Prinose rubrici Descriptio Croatiae pišu Velimir Borković, *Čuvajmo Peruću* (br. 1, 107-113), o nastanku i zaštiti jezera, gradnji i pokušaju rušenja za rata brane, upozorivši kako ne valja pisati Peruča, Goran Gizdavčić, *Dalmatinski magarac* (br. 1, 114-115), Aleksandar Lukić, *Nove prijestolnice opskrbe i dokolice* (br. 2, 70-79), o zagrebačkim veletrgovinama, Želimir Laszlo, *Rijeka – viđenje jednog outsidera* (br. 2, 80-86), o gradskom tornju, Eugen Teklić, *Dvigrad kroz vjekove* (br. 2, 87-91), o srednjovjekovnom istarskom gradu danas u razvalinama, Ivan Zvonar, *Vinogradi i stare klijeti u Šemovcima* (br. 2, 92-98) kraj Virja, Velimir Cindrić, *Slastičarski Zagreb* (br. 3, 72-78), povijesni pregled, Davor Vidas, *Grad na putu* (br. 3, 79-86), o Modrušu, i Boris Čargo, *Issa je bila mali grad neizmjerne vrijednosti!* (br. 4, 127-132), o značenju viških antičkih spomenika.

U rubrici Ognjište članci su Jadrana Jeića, *Tvornica tamburica i starih glazbala Terezije Kovačić* (br. 1, 116-121) i *Trgovina glazbalima Tomay i Tkalčić* (br. 4, 140-147) iz povijesti zagrebačkoga glazbalarstva i glazbenoga života te Denivera Vukelića, *Pretkršćanski prežici u hrvatskim narodnim tradicijama* (br. 4, 133-139)

U Globalnom pogledu može se pročitati članak Željka Garmaza, *Kraj Afrike kakva je nekoć bila* (br. 2, 44-47), o kontroverzijama o izgradnji divovske hidroelektrane u Etiopiji, *Priče o odrescima* (br. 2, 48-54) Velimira Cindrića i razglabanje Branka Salaja, *Apetiti i predrasude. Uloga zapadnih sila u urušavanju Jugoslavije i priznanju Hrvatske 1987-1992* (br. 3, 12-28).

Putopisi domaćih pisaca Mirjane Polić Bobić Meksikom (br. 1, 58-71), Ivana Majnarića i Maje Katušić Makedonijom (br. 2, 55-60), Dinka Mitića Nepalom (br. 2, 61- 69) i Damira Blažine Orkneyskim otočjem (br. 3, 87-92), Mirka Sardelića Sicilijom (br. 4, 92-95), Davora Vidasa (br. 4, 96-101) i Zvonka Madunića (br. 4, 102-105) Korčulom u rubrici su Putovnica.

Za rubriku Zelene stranice pisali su Ivan Šugar, *Biljno zemljopisno područje i čovjek* (br. 2, 111-117), o stanovitoj podudarnosti biljnih zemljopisnih područja i povijesnih populacijskih procesa, i Dalibor Sumpor, *Zaštićene prirodne vrijednosti Sisačko-moslavačke županije* (br. 3, 115-121), a za Pro futuro Zdenko Kremer, *Baza podataka* (br. 2, 99-103), o koncepciji što omogućava funkcioniranje informacijskoga društva.

Već se iz pogleda u ovo godište može vidjeti razvedenost rubrika, čitanjem pak procijeniti i cijeniti njihovu obavijesnost, ozbiljnost i zanimljivost, a listanjem dopunjivati pročitano i odmarati oko. Osim tih rubrika, rjeđe su Povijest bolesti, Inozemno motrište, Javno mišljenje, a redovita je Prikazi, osvrti, recenzije.

Povremeno se u časopisu također nađu tekstovi o prošlosti i sadržaju same *Hrvatske revije* (kao razgovori s Borisom Marunom i Dragutinom Tadijanovićem, obilježavanje pedesete obljetnice i izdanje bibliografije časopisa, sjećanja na urednika Blaža Jurišića).

Neka mi je dopušteno nakon ovako općenita osvrta na to godište još općenitije pogledati na preostalih devet. Naime, htio bih čitateljima *Marulića* prenijeti svoj dojam o *Hrvatskoj reviji,* misleći i na njihove izdavače, dva stara prezaslužna hrvatska kulturna društva.

Prva mi je na umu rubrika Tema broja, toliko na srcu glavnoga urednika. Domaće su teme bile Hrvatska u XX. st., demografska slika Hrvatske, Domovinski rat, Dayton i Bosna i Hercegovina, Bunjevci, Hrvati u Crnoj Gori, Žumberak, zavičajni muzeji, groblja, gradski sveci zaštitnici, cestogradnja, tramvaji (na njih su se pisci navraćali i poslije u drugoj rubrici), nekadašnja putovanja, kinematografi, pivarstvo, kavane, Dalmatinci u Za-

grebu, studentski život, Prvi svjetski rat, Ivo Pilar, spomena na Antoanetu Pasinović i Borisa Marunu, a vanjske o Baskiji, Bugarskoj, Poljskoj, Ukrajini, Kavkazu, Izraelu i Tibetu.

Ostale vrve različitim člancima, što nisu samo pogled u prošlost nego i na Hrvatsku u ovom stoljeću, što nisu samo razmišljanja intelektualaca i plodovi istraživanja učenjaka nego i okretnih publicista, putopisaca, uspomeničara. Tu je čitav jedan pučki svijet rada i umijeća, pa zapisci o prirodnim znamenitostima, pojedincima (primjerice Mavro Orbini, Juraj Rattkay, Albert Ognjen Štriga, Milan Šufflay, Vladimir Prelog, Franjo Kuharić), otocima, gradovima, spomenicima, svetištima, bolestima, bolnicama i ljekovitu bilju, održivu razvoju i zaštiti prirode, pogled preko granice na prošlost i današnjost Hrvata u susjednim zemljama i dalekim krajevima, i na svjetska zbivanja, procese i zanimljivosti, da tako kažem, od trpeze do terorizma.

Čitatelja moraju privući razgovori s Bonaventurom Dudom, Tomislavom Ladanom, Hrvojem Lorkovićem, Franjom Topićem.

Na kraju bih bez posebnoga reda spomenuo ostalo, poglavito ono što me privuklo ili sadržajem ili slogom ili nepoznatošću. Čitatelj može doznati kolika je površina hrvatskoga mora ili geološku povijest našega krša, upoznati tradicionalno seosko graditeljstvo, čipkarstvo, licitarstvo i svjećarstvo, pravljenje igračaka, dubrovačku poskočicu (danas poznato kao linđo), maslinarstvo, naše pršute i pokoju domaću kuhinju.

Najveću skupinu čine članci o hrvatskoj prošlosti i kulturi kao o podmorskom arheološkom blagu u nas, Bašćanskoj ploči i Bribirskoj glavici, srednjovjekovnim gradovima, liburnskim i istarskim vještičama i vampirima, bosansko-humskim krstjanima, starim hodočašćima, autonomašima, starokatoličkoj crkvi, Hrvatskoj pučkoj stranci i katoličkom jugoslavenstvu, značenju Seljačke sloge, sibinjskim žrtvama 1935., diplomaciji Nezavisne Države Hrvatske, pregovorima u Bleiburgu u svibnju 1945., progonima Hrvatske mladeži u Titovoj Jugoslaviji, o Matici hrvatskoj i montiranim političkim procesima 1971., granici na Dragonji, Haškom sudu, renesansnom Trogiru i secesijskom Osijeku, francusko-hrvatskim kulturnim vezama, Nijemcima u hrvatskom kulturnom životu i njihovoj kobi, Društvu Braće Hrvatskoga zmaja i subotičkom Hrvatskom katoličkom orlu, Srijemu i Boki kotorskoj, portulanima i izolarima, kravati, zadarskoj fotografiji, prvim studenticama na Sveučilištu u Zagrebu, dubrovačkoj, zagrebačkoj i samoborskoj željeznici, zagrebačkim tržnicama, restauracijama, potresima, zimama, skijanju, planinarstvu i Hrvatskom akademskom športskom klubu. Najposlije tu je osjećajna skupina

osobnih uspomena na zavičajnu četvrt, dječaštvo i mladost u više hrvatskih gradova.

Pratio sam svih ovih godina *Reviju,* pa bih mogao kazati da je ovaj tečaj čvrsta karika u lancu prethodnih, izazovna spona s budućim, ovoga u hrvatskoj modernoj povijesti znamenitoga časopisa.

Kaj 2010.

Uz 80. obljetnicu rođenja Zvonimira Bartolića (1930.-2009.), književnoga povjesničara i pisca, veoma zaslužnoga istraživača sjevernohrvatske tematike, održan je skup s kojega su priopćenja objavljena u broju 1-2.

Jože Skok, *Autobiografsko troknjižje Zvonimira Bartolića* (23-30), piše o njegovu književnom radu, poeziji i prozi, a Zvonko Kovač, *Bartolićev prilog povijesti sjevernohrvatske književnosti* (31-38), o njegovu književnopovijesnom i kritičkom radu od kajkavske pučke književnosti i protestantizma do suvremene književnosti i kritike. Iz pera Denisa Peričića sastavak je *Bartolićeva krležologija* (39-44). Članak Mije Lončarića, *Osvrt na Bartolićeve jezikoslovne stranice* (45-52), o međimurskom je govoru, jeziku starije kajkavske književnosti, Dragutina Feletara, *Zvonimir Bartolić i Donja Dubrava* (53-60), o povezanosti naslovnika sa zavičajem, Đure Vidmarovića, *Zvonimir Bartolić i Hrvati u susjednim zemljama* (61-70), o proučavanju kulturne baštine, povijesti i narodnosne pripadnosti prekomurskih i pomurskih Hrvata. Tu su još *Intimne reminiscencije na Zvonimira Bartolića* (71-78) Stijepa Mijovića-Kočana i kraći preuzeti naslovnikov životopis (79-82) Tome Blažeke.

U krležijanskom bloku u broju 3 pišu Cvjetko Milanja, *Balade kao autorski projekt* (11-46), Katarina Novak, *Belostenčev* Gazofilacij *kao leksičko polazište* Balada Petrice Kerempuha *Miroslava Krleže* (47-62) i Feđa Gavrilović, *Likovne interpretacije Krležinih* Balada Petrice Kerempuha (63-79).

Đuro Blažeka i Erika Rácz, *Koncepcija Rječnika pomurskih Hrvata* (broj 1-2, 105-118), Krasanka Majer, *Pil svetog Florijana u Legradu* (broj 1-2, 119-134), o spomeniku iz 1735., M. Lončarić, *Kukuljevićev književni jezik kajkavski* (broj 3, 81-90), o glavnim osobinama na temelju njegova dnevnika iz 1834., djelomično pisana kajkavski, Hrvoje Petrić, *O nekim naseljima u porječju rijeke Bednje tijekom srednjega i početkom ranoga novog vijeka* (boj 3, 91-116), Biserka Goleš Glasnović, *In memoriam – Aleksandar Šandor Augustinčić* (117-118), Martina Perić, *Problematizacija ženskog roda i identiteta u Zagorkinom romanu* Kamen na cesti (broj 4, 31-46), Anita Celinić, *Govor mjesta Posavski Bregi kraj Ivanić-grada* (47-65),

Gordana Ivir, *Samoborski kraluš* (73-88), o ogrlici od staklenih zrnaca, Mario Kolar, *Prema globalizaciji suvremene kajkavske književnosti* (broj 5-6, 31-42), o prijevodima na kajkavštinu, Emilija Kovač, *Fonostruktura marijinskih pjesama u* Kinču osebujnom *Petra Berkea* (69-80), M. Lončarić i A. Celinić, *Dalibor Brozović i kajkavština* (81-92), Jela Maresić, *Izvješže o dijalektološkom istraživanju u Goli kraj Koprivnice 2009. godine* (93-100) i Tanja Baran, Križevački štatuti *u kontekstu hrvatske usmene drame* (109-115) ostali su prinosi.

Kratkom se prozom javljaju Marija Drobnjak Posavec, Slavica Sarkotić (broj 1-2 i 5-6), Ivica Jembrih Cobovički, Ivan Večenaj (broj 1-2), D. Peričić, Tomislav Ribić (broj 3), Božica Jelušić, Željka Cvetković, Branka Jagić (broj 4), Božica Brkan i Željko Bajza (broj 5-6), a poezijom E. Kovač (broj 1-2 i 4), Nenad Piskač (svojim naznakama popratio Đ. Vidmarović), Biserka Marečić, B. Jelušić, T. Ribić, Nada Galant (broj 4) i Miroslav Sinčić (broj 5-6). Ulomci putopisa iz pera su I. Jembriha Cobovičkoga, Judite Kovač, S. Sarkotić i Đ. Vidmarovića (broj 5-6).

T. M.

Zrcalo sjećanja

(Žarko Milenić: *Igre i ocjene*, priče, izd. Književni klub Brčko distrikt, 2010.)

Nova knjiga "Igre i ocjene" Žarka Milenića (Brčko, 1961), bosanskohercegovačkog romansijera, pjesnika, esejista, dramskoga pisca, prevoditelja i kritičara, dolazi kao prirodan nastavak prethodno tiskanih: "Od škole do kuće" (Rijeka, 2001.), romana "Leon, Čarobnjakov učenik" (Tuzla, 2006.), igrokaza "Nezavršena priča" (emitirano na Hrvatskom radiju, Zagreb, te ga je izvela na sceni dječja grupa Dramskog studija Talija iz Brčkog, 2002. godine). Ulazak u ove "vode" nije slučajan, jer autor je objavljivao priče za djecu u "Zmaju" (Beograd), "Smibu" i "Radosti" (Zagreb), "Malim novinama" (Sarajevo) i "Cvitku" (Mostar). Nakon toga Agencija "Ilvas" iz Brčkog postavila je na scenu njegove igrokaze "Lijek za Djeda Mraza" (2007.) i "Abrakadabra – Društvo čarobnjaka i vještica" (2008.).

Milenić je u posveti napisao: "Mojoj kćerki Izabeli i sinu Leontinu, bez čijih poticaja ne bi bilo ove knjige", što nam kazuje da je on i nježan otac, ali i pisac koga inspirira u svijetu prisutnost njegove "krvi".

Knjigu "Igre i ocjene" sačinjava 30 priča, podijeljenih u dvije opsežne tematsko-motivske cjeline: *Moje djetinjstvo* (17) i *Vaše djetinjstvo* (13).

Već u prvoj uvrštenoj priči *Dovoljan* uočavamo sve odlike autorova pripovjedačkog stila, koji se odlikuje konciznošću i lapidarnošću književnoumjetničkog izraza. Izbor protagonistâ sveden je samo na one koji su najneophodniji za optimalno funkcioniranje priče i radnje: glavni lik Marko, roditelji (tata i mama), njegovi školski drugovi i nastavnik. Većina priča realizirana je na klasičan način, s *uvodom, zapletom, kulminacijom i raspletom.* Atmosferi napetosti i podizanju zanimljivosti pridonose veoma sažeti dijalozi i monolozi, kao funkcionalni elementi stila. U njima se zrcali piščev karakter i stanje duše za vrijeme pisanja-stvaranja. Književnik Milenić svjestan je svoje plemenite misije pripovjedača i zna da nipošto ne smije iznevjeriti "konzumente", imajući na umu sjajnu misao velikog ruskog pisca Nikolaja Vasiljeviča Gogolja: *Književnik ima samo jednog učitelja: čitateljstvo!*

I kako god mu je u prvoj priči lajtmotiv prolaznost, druga je okrenuta narodnoj mudrosti – poslovici: "Što nađeš ne kaži, što izgubiš – ne traži", čime se postiže gnomičnost i harmonija izraza.

Zbog svih naših, identičnih problema u odrastanju, veoma je simpatična i slatka treća priča, naslovljena: *Zubarica Ruža.* Nema sumnje, Milenić je sjajan psiholog i razumije iskustvo zubobolje koje je nezaobilazno u našim životima, posebice prilikom odrastanja.

Priča pod naslovom *Kapa* u mnogočemu je specifična i jedna je od najuspjelijih. Milenić je tu bolno iskren, svjedočeći o divnom ali uzaludnom pokušaju da pomiri dva brata u obitelji. U toj priči nailazimo i na ono što kao ljudi ponajviše volimo u životu, i što svakog dodatno raznježuje – darivanje.

Koliko je samo draga priča *Ponavljanje*! U nju Milenić unosi i zavidnu dozu humora: kada njegov krsni kum Bogdan, koji je "malo više popio rakije", prosvjetnog inspektora zamjenjuje s policijskim. To je i priča o dvije ljudske sudbine. O dva dječaka, od kojih jedan, Ivan, ne uspijeva završiti četvrti razred u redovnom roku, nego se prebacuje u tzv. "večernju osnovnu školu", koju završava i odlazi u Njemačku raditi kod strica. Gorka je istina da ljudi slabijeg uspjeha u toku redovitog školovanja, imaju više sreće u životu!

U priči *Bonton* pisac nam otkriva svoj prvi susret s knjigom, upozoravajući nas neka izbjegavamo ono što se njemu dogodilo: posuđivanje knjige, na povjerenje. S kojom se onda moramo oprostiti za sva vremena. Ovako čini mi se da je Milenić još efektnije ispričao nezaboravnu priču Meše Selimovića u romanu "Derviš i smrt", o Aleksandru Makedonskom...

Priča *Nastavnik Viktor* preosjetljivog bi čitatelja mogla i potresti uvjer-

ljivim opisom trenutka u kome prosvjetni radnik postaje – nepravedan, i to u ocjenjivanju.

Jednu nesvakidašnju životnu situaciju ovjekovječuje priča pod naslovom *Dvije bake*, prerastajući u priču o autorovoj dosjetljivosti i originalnosti.

U pričama *Okotiti* i *Razmnožavanje* Milenić nam se otkriva u ulozi pametnog učenika koji znatno bolje razumije i osjeća jezik od svoje učiteljice Marine.

U priči *Nacrtani sat* pisac varira temu ocjenjivanja nastavljajući svoje kazivanje o učiteljici Marini te odbacujući, s gledišta učenika Marka, njezin sud kao pristran i relativizirajući ga na svoj način.

Slijedi i doslovno slatka priča *Pekmez,* koja mora nasmijati svakog čitatelja, pa čak i onda kada je neraspoložen i pun svakodnevnih briga. Lakoća pisanja zaista je impresivna.

Tarzan je priča o domaćem, suverenom kralju džungle iz predgrađa, zapravo dječaku Borisu koji se hvalio da je najjači u cijeloj ulici. Ovdje je, na sažet način, obrađen Andrićev omiljeni motiv, *o tlačenju i tlačiteljima,* u skladu s jednom od najkraćih poslovica: "Jači – kvači."

Priča *Darovi* otkriva silno razočaranje u škrtog ujaka Matiju, zaposlenog u Belgiji, zbog njegove odluke da krene u novi život bez supruge Sonje. Ulijetanje u bračnu zajednicu samo na osnovi trenutačne, seksualne privlačnosti partnera, bez dužeg upoznavanja, pridonosi da se zaljulja i ovaj temelj na koji se oslanja ljudski rod od postanka, do svog nestanka u ovom materijalnom svijetu.

Naša soba je priča koja na najbolji način oslikava nedostatak životnoga prostora tokom našeg odrastanja, borbu za nj, ali i problem nesnošljivosti u obitelji, u koliko u njoj sklad i ljubav ovise o novom komadu životnoga prostora.

Neodoljiva priča koja se čita u jednom dahu jest i *Adela*, spomen na doba prvih, nikad zaboravljenih ljubavi, kojima se u sudaru s ledenom stvarnošću uvijek vraćamo kao izvoru topline. Da, to je Adela, naratorova školska drugarica, ili mala, plava Jadranka, moja. Svejedno. Nema sumnje, takve priče rijetko završavaju happy endom! Naše prve ljubavi sagorijevaju od prevelike želje da budu ostvarene.

I, najzad, priča *Kći*, posljednja u prvom tematsko-motivskom krugu *Moje djetinjstvo,* poučna je priča je o ustrajnosti u činjenju dobrih djela čak i onda kada neće biti uzvraćena. Ovdje se provlači, kao kroz iglene uši, jedna od nenametljivih niti-poruka, da Svevišnji i Pravedni svakome daje po zasluzi, jer najbolje zna sastav duha i srca svojih stvorenja.

Dok u prvom dijelu knjige radnju i aktere postavlja u grad Bukač ili selo Žilište, dotle u drugom tematsko-motivskom krugu *Vaše djetinjstvo* Milenić radnju smješta (2 priče) u prepoznatljivo primorsko ili dalmatinsko okružje, tako da su natopljene morskim valovima, odišu mirisom biljaka s juga (lavande i kadulje), isijavajući solarno. Posigurno je iz oba tematsko-motivska kruga pisac odlučio da izdvoji zajednički naslov knjizi kao cjelini.

Karakteristika je drugoga kruga da su priče, skoro sasvim, ujednačene kvalitete, iako za samo jednu, blagu nijansu "iskače" priča pod naslovom *Kornjača.*

Opći je dojam nakon čitanja knjige *Igre i ocjene* Žarka Milenića da su u njoj najefektnije one priče koje završavaju baš protagonisti, dijalozima, jer se na taj način postiže veća sugestivnost i slikovitost književnog izraza.

Umjesto bilo kakvog zaključka koji bi bio blijed i beskrvan s obzirom na vrijednost knjige *Igre i ocjene*, Žarka Milenića, iz Brčkog, bolje je posegnuti za izrekom čuvenog francuskog mislioca Blaisea Pascala: *Najbolje su one knjige za koje svatko misli da bi ih sam mogao napisati!* (Upravo to je postigao pisac: čak je i mene uvjerio da bih mogao i sam napisati ovakvo djelo. Mada to polazi za rukom jedino vrhunskim književnim stvaraocima, kakav je, još uvijek mladi, Žarko Milenić, pisac u zenitu stvaranja.)

Senahid Nezirović

Mini-enciklopedija Like

(Marko Čuljat, *Lika iz bloka jednog novinara*, Lik@ pres, Gospić, 2010.)

Interesantan je taj Marko Čuljat. Još kao srednjoškolac inficirao se novinarstvom i taj neobični virus nikako da ga napusti, naprotiv: s godinama je to jače djelovao. Pamte Gospićani Čuljata kao mladića s fotografskim aparatom kako se mota oko svakog mjesta gdje se nešto važno događa, kako škljoca svojim aparatom, blica i snima sve što mu se čini zanimljivim. I postao je Marko novinar-profesionalac, vječiti lutalica s blokom u džepu; dogurao je do glavnog urednika lokalnih Ličkih novina, pa i do direktora tih nekad nezaobilaznih novina u gotovo svakom ličkom domu, a karijeru je nastavio kao cijenjeni dopisnik Večernjeg lista za područje Like. Gotovo da nema mjesta u Lici gdje se nije pojavio sa svojim automobilom s obveznom tablicom "press" na vjetrobranskom staklu. Ni kad je otišao u zasluženu mirovinu, đavo mu nije dao mira: na internetu je pokrenuo svoju stranicu pod naslovom licke-novine.hr, gdje svakodnevno riječju i slikom izvještava o svemu što se događa diljem Like. I tako on opet luta njome i cijelom Ličko-senjskom županijom i opet izvještava javnost o svemu iole važnom.

Baveći se novinarskim poslom, usput je svašta skupljao. Tako je uspio

sakupiti neobično velik broj fotografija i stvoriti vlastitu foto-arhivu. Sakupljao je on i – riječi. Rezultat tog "rječoskupljanja" je poznati *Ričnik ličke ikavice*, knjiga od 350 stranica s preko 12 000 riječi, o kojoj su se naši brojni lingvisti izrazili vrlo pozitivno.

Osim fotografija, riječi, crteža... usput je skupljao i podatke o svemu i svačemu, najrazličitijim događajima: kako one važne i ozbiljne, tako i naoko bizarne i nevažne. Svi ti podaci i događaji jednog su dana osvanuli na stranicama neobične knjižice džepnog formata pod naslovom *Lika priča ljepotom* i knjižica je odmah izazvala silnu znatiželju i vrlo brzo nestala s tržišta jer je tiskana u malom broju primjeraka. Uslijedilo je drugo izdanje, pa treće, četvrto... Kako je poetski naslov izazivao nedoumice kod mnogih ljudi kad su prvi put vidjeli korice, jer su pomišljali da se radi o pjesmama ili kratkim pričama, Čuljat je promijenio naslov i od petog izdanja knjiga se zove *LIKA iz bloka jednog novinara*, što je bio pun pogodak. Jednostavno, novinarski sažeto, točno govori što se nalazi između korica. Nakon petog izdanja knjiga je tiskana još četiri puta i svako novo izdanje značilo je i dodavanje novih podataka, tako da deveto (za razliku od prvih, skromnih) ima ukupno 712 stranica i prava je mala enciklopedija Like, enciklopedija džepnog formata, koja sada zbog debljine ne može stati u džep pa ju je autor tiskao u posebnoj ukusno dizajniranoj kartonskoj kutiji...

Obilje podataka razvrstano je u 31 poglavlje plus dodatak *Drugi o knjizi*, gdje je prikupio dvadesetak osvrta objavljenih po raznim časopisima i novinama, mahom pozitivnih i afirmativnih, zatim opsežna bibliografija s vrlo konciznim objašnjenjima odakle je sve crpljena građa, pa bilješke o autoru i sadržaj. Na samom početku ove "enciklopedije" autorov je proslov u kojem se objašnjava kako je sve ovo nastalo i kako je izgledalo svako od devet izdanja.

Naslovi su poglavljâ: 1.*Kalendar događaja* (tu su datumi rođenja poznatih osoba porijeklom iz Like ili po nečemu vezanih uz Liku, te nadnevci događaja od šireg značenja za Liku. Ukupno je 201 datum kronološki poredan od siječnja do prosinca. Neki su događaji zabilježeni samo jednom rečenicom, npr. *8. IV. 1949. Sabor proglasio NP Plitvička jezera*, a neki su zapisani na četiri stranice, kao npr. podaci o slikaru Luki Rupčiću rođenom 22. I. 1894. u selu Rastoci kod Smiljana.), 2. *Lika jučer danas sutra* (tu su 43 natuknice o Lici općenito kroz povijest, zatim geografske i klimatološke karakteristike, privredni i poljoprivredni podaci, zdravstvo...), 3. *Regionalna uprava*, 4. *Ličko-senjska županija*, 5. *Lokalna uprava*, 6. *Tuđinska vlast* (natuknice: Sukob civilizacija, Prodor Turaka, Krbavska bitka, Oslobođenje, Vojna krajina, Lička pukovnija, Brinjska buna, Buna u Lovincu i Bruvnu... Ribniku, Ličke bune, Dolazak Francuza, Ponovo Austrija, U Kraljevini, Brušanski ustanak, Velebitski ustanak, Lički ustanak, Žrtve Klanca i Žitnika, Senjske žrtve, Radnički pokret, Ustaška organizacija, Drugi svjetski rat, Gospićke žrtve, Izmišljena ustaška organizacija, Druga Jugoslavija, Domovinski rat, Naoružavanje Srba, Ličko bojište, Prvi napadi, Krvavi Uskrs, Prve postrojbe, Postrojbe, Žrtve Domovinskog rata, Čanačke žrtve, Žrtve Čoraka, Kulske žrtve, Ratne štete, Rat i katedrala, Mine, Ratni zločini.), 7. *Katolička crkva*, 8. *Etnologija*, 9. *Školstvo*, 10. *Ceste*, 11. *Željeznica*, 12. *Planine i šume*, 13. *Velebit* (34 natuknice), 14. *Plitvička jezera* (45 natuknica), 15. *Pećine*, 16. *Polja*, 17. *Rijeke*, 18. *Ribogojstvo i ribolov*, 19. *Mostovi*, 20. *Struja*, 21. *Rude*, 22. *Naselja*, 23. *Hoteli*, 24. *Naj* (tu su natuknice npr. Naj čovjek, Naj ćuskija, Naj hrast, Naj hrvači, Naj janjci, Naj jarac, Naj krumpir, Naj krava, Naj krmača, Naj lubenica, Naj mljekari, Naj rakija, Naj studen, Naj snijeg – npr. *godine 1929. na pruzi između Vrhovina i Zrmanje snijeg dosegao visinu od šest metara*, Naj vrućina...), 25. *Prvi* (natuknice o nečemu što se prvi put javilo u Lici, npr. Prvi krumpir, Prva zlatica, Prvi kukuruz, Prve pošte, Prvi semafor, Prvo umećanje – tj bacanje kamena s ramena, Prvi zatvor, Prva žičara...), 26. *Cake,* 27. *Razno,* 28. *Legende*, 29. *Lika za stolom*, 30. *Trenutak poezije* (uvršteno 26 pjesama poznatijih i manje poznatijih ličkih pjesnika) i 31. *Pozdrav iz Gospića i okolice* (uvrštena 31 razglednica ličkih gradova i pejzaža, s opširnim opisima i uvodnim tekstom o razglednicama općenito).

*

Knjiga *LIKA iz bloka jednog novinara* svojevrstan je fenomen. O Lici ima podosta raznih knjiga na različite teme, ali ovako nešto još nitko nije poklonio Ličanima i svima onima koji žele nešto više saznati o toj našoj kršnoj pokrajini, koji je žele bolje upoznati. "To je", kako reče novinar Želko Valentić u jednom osvrtu, "bedeker kroz jednu od najživopisnijih hrvatskih regija... prava mala škrinjica ličkih dragulja, putovanja kroz njezinu povijest te prirodne i geološke osobine. U njemu su opisana stoljeća povijesti regije, koja je, umjesto da bude jedna od najrazvijenijih u Europi, bespotrebno bila jedna od najnerazvijenijih u Hrvatskoj.... Ova mala lička enciklopedija čita se i kao strogi sustav ličkih osobitosti, ali i kao fantastična događajnica, koja će, vjerujemo, uz dobitne kombinacije autocesta, bogatih vrela vode i uz jači uzlet turizma biti poticaj i budućim razvojnim čudima."

Čuljat je najavio i daljnje proširivanje ove svojevrsne mini-enciklopedije. Tko zna gdje će stati.

Jure Karakaš

Nezaobilazna razmišljanja pape Benedikta XVI.

(Benedikt XVI: *Svjetlo svijeta, Razgovor s Peterom Seewaldom,* prijevod: dr. sc. Ivan Ivanda, Verbum, Split, 2010.)

U knjizi *Svjetlo svijeta* Joseph Ratzinger, papa Benedikt XVI., jedan od najrelevantnijih mislilaca našega doba (za misaonoga kršćanskoga vjernika svakako najrelevantniji), u nizu živih, neposrednih razgovora s publicistom *Peterom Seewaldom* iznosi svoje poglede o kršćanskoj, posebice katoličkoj vjeri i Crkvi u današnjemu svijetu, kao i o nekim izrazitim proturječnostima i problemima našega svijeta i vremena, koji ne zaokupljaju samo zauzetoga kršćanina, nego svakog svjesnog individuuma koji razmišlja svojom glavom, pa je po tome knjiga vrlo zanimljiva širokom krugu čitatelja. Razgovori su podijeljeni po temama.

U prvomu dijelu, naslovljenom *Znakovi vremena*, Benedikt XVI. govori o instituciji pape uopće, o svom pontifikatu i prijašnjoj bliskoj suradnji s papom Ivanom Pavlom II., a zatim prelazi na "goruće" teme svog pontifikata, kao što je, primjerice, sablazan spolnog zlostavljanja u Crkvi, ili "slučaj Williamson", skidanje izopćenja s četiri biskupa iz Bratstva sv. Pija X., od kojih jedan, što papa prije toga nije znao, niječe holokaust. Te su afere bile povod za ostrašćene, gotovo histerične napade na dotad hvaljenog, a u svemu tome nedužnog papu, a napadi su išli dotle da se, primjerice, židovsko-francuski filozof Bernard-Henri Lévy osjetio ponukanim progovoriti o "nasilničkoj neupućenosti" novinara, pa je primijetio da čim se povede riječ o papi, svakom raspravom smjesta zavladaju "predrasude, neiskrenost, čak i plitka dezinformacija".

No unatoč žučnim napadima na Benedikta XVI., punim predrasuda kako prema papi tako i prema Katoličkoj crkvi pa i samome Kristu, ova knjiga čitatelju potvrđuje dojam da je, u današnjem kaotičnom i blago rečeno proturječnu svijetu, papa jedna od vrlo rijetkih (ili je čak jedina) pojava kojoj se može okrenuti misaona osoba u svom traženju jasnih moralnih "smjernica". Poglavar Katoličke crkve potvrđuje se kao vjerodostojni arbitar onoga što srećom još mnogi smatraju istinskim, neprolaznim i nezamjenjivim vrijednostima, pa je, kao takav, omiljela meta napada "revnitelja" koji se, u doba "nove netolerancije" i sve izraženije "diktature relativizma" (kako se izrazio sam Benedikt XVI.), svim silama zalažu za tezu da je čovjek nesposoban za spoznaju istine, i da bitne istine, pa zato ni *ethosa*, uopće nema, a kako stoga ne postoje ni općevažeća moralna mjerila, mišljenje većine jedini je još važeći kriterij, dok je *ethos* zamijenila (labava) nagodba.

Kako je naglašeno i u knjizi *Svjetlost svijeta*, papu napadaju poglavito zato da bi napali i što više okaljali Katoličku crkvu, preko nje kršćanstvo, a u konačnici samoga Krista, što najčešće i *jest* krajnji cilj, jer takvi osporavatelji Katoličku crkvu s pravom percipiraju kao bitnu, najbrojniju i najčvršće ustrojenu nositeljicu njima mrskoga kršćanstva u današnjemu svijetu. Otuda i toliki napadi na Crkvu kao na "leglo pedofilije", iako iz Katoličke crkve dolazi tek oko 0,1% počinitelja, a 99,9% potječe iz drugih područja. Po izvješću američke vlade za godinu 2008., u SAD-u udio svećenika upletenih u slučajeve pedofilije iznosi 0,03%. Spolne izopačenosti u daleko većoj mjeri ima drugdje, pa i u drugim visokopoštovanim ustanovama, jer izopačenost (pogotovo spolna) nažalost je značajka čovjeka uopće, vjerojatno je to ona tajna "Sotoninih dubina" o kojoj govori i sv. Pavao, pa je ne možemo pripisati samo jednoj grupaciji, a kamoli ustanovi. Svakako da je spolna zlouporaba unutar Crkve posebno težak i sablažnjiv čin, no nije bešćutno ni neprimjereno reći da malo prije spomenute brojke mnogo govore. Ipak, čini se da one koji Crkvu nastoje u što većoj mjeri osporiti i ocrniti brojke ni najmanje ne zanimaju, jer cilj im je samo baciti sjenu na Crkvu i njezinoga utemeljitelja, Krista, kojemu se zato papa, za vrijeme pobožnosti križnoga puta, i obratio molitvom: "Uprljana odjeća i lice Tvoje Crkve potresa nas. Ali mi smo je sami uprljali... svojim padom Te bacamo na tlo i Sotona se smije jer se nada da nakon ovoga pada više ne ćeš moći ustati, da Ti, uvučen u pad svoje Crkve, sam ostaješ na tlu kao pobijeđeni."

U svezi sa svećenicima koji su "uprljali odjeću i lice Crkve", Benedikt XVI. postavlja i pitanje: "Što misli netko takav kada ujutro odlazi na oltar i slavi svetu žrtvu? Ide li on uopće na ispovijed? Što kaže u ispovijedi? Kakve posljedice ima za nj ta ispovijed? Ona bi morala biti veliko sredstvo koje ga spašava i sili da postane drukčiji." Sveci i mistici, velike pojave Katoličke crkve iz prijašnjih vremena smatrali su sv. misu, liturgiju i sakramente ispovijedi i pričesti, kako bismo se danas izrazili, portalima u najdublje otajstveno, u najsvetije onostrano, pa su pod sv. misom, a pogotovo poslije pomnoga pročišćenja u ispovijedi i pričesti, zapadali u ekstaze i prosvjetljenja, zbog kojih su neki od njih ponijeli časni naslov crkvenog naučitelja ili naučiteljice. No danas ne samo otvrdnuli i neosviješteni vjernici, nego ni neki nesavjesni, izopačeni svećenici više uopće ne vide uzvišenost liturgije i sakramenata, niti ih smatraju najsvetijim vrhuncima vjere, pa se pitamo doživljavaju li ih uopće u bilo kakvom dubljem, stvarnijem smislu, ili naprosto nemaju takav "mentalitet". To još povećava njihov grijeh i posebno sablažnjuje, jer

mogli bismo postaviti pitanje (koje doista i postavljaju rijetki zaista oštroumni i zato relevantni osporavatelji vjere) nije li sve to, sav taj duboki, istančani i bitno pokretački osjećaj "svetoga", "otajstvenoga", "vjerskoga", ili, kako ti osporavatelji kažu, "religioznoga", naprosto plod određenoga ljudskoga mentaliteta, koji je sad ovakav, a sad onakav, a sastoji se od neobjašnjivoga suviška istančanoga, ali beskorisnoga senzibiliteta, naprosto od pojačane osjetljivosti u čovjeku, koji pomoću vjerskoga osjećaja nezbiljski postvaruje vlastite čežnje. Zato su, uz druge teške grijehe, svećenici zlostavljači (i nesavjesni dušobrižnici uopće) krivi i za moguće gašenje vjere u nekim srcima, dakle upravo onoga što su u svom zvanju dužni promicati. (Kako kaže sv. Pavao: "Zbog vas se ime Božje huli među narodima.")

Iako sam ovim razmišljanjima možda unekoliko izašao iz okvira knjige, to ipak pokazuje da papini razgovori, razmišljanja, kako sam rekao, danas najrelevantnijega mislioca, stalno potiču razvoj i grananje misli i u čitatelju koji *Svjetlo svijeta* uzima u ruke usred kaotičnih ispraznosti današnjega svijeta, gdje, kako ističe Benedikt XVI., osim izvanjskoga, ekološkoga zagađenja nalazimo još pogubnije "zagađenje mišljenja" i duha. Takvi plodni poticaji na razmišljanje osobina su najvrjednijih knjiga.

I izvanjski i duhovno "zagađeni" svijet papa komentira sažeto i s dubokim uvidom, prodirući u bit. U općim prilikama kakve danas vladaju srušeno obraćenje, "usmjereno prema Božjoj volji", kako kaže Benedikt XVI., nije "zastarjelo" ni "nadiđeno", nego je uvijek jednako živa i zahtjevna potreba svakoga doista osviještenoga vjernika, jedini način da kršćanin u svoje biće i postojanje unese spasonosni smisao i prijeko potrebnu sređenost, sklad i cilj usred okolne besciljne kaotičnosti. Možemo reći da danas većina ljudi ionako pripada nekoj "religiji", a vrlo su brojni vatreni pobornici nove, netolerantne, totalitarne i zato bitno represivne religije civilnoga, križarski "ateističkoga" svjetonazora, jer i takav nazor je naprosto vjera, kao i svaka druga (k tome i fanatična), pa se ne može izdavati za "objektivno" prosuđivanje. Ipak, takav militantni ateizam "u ime tolerancije odstranjuje toleranciju i stvarna je prijetnja", kaže papa, pa upozorava:

"Takozvani zapadni razum tvrdi da je doista spoznao ono ispravno i sada podiže zahtjev za totalitetom koji je neprijatelj slobode. Mislim da ovu opasnost moramo vrlo izričito prikazati. Nikoga se ne sili da postane kršćanin. Ali nikoga se ne smije siliti da mora živjeti 'novu religiju' kao jedino određujuću, kao onu koja obvezuje cijelo čovječanstvo."

Dakle, u današnjemu svijetu, kao što je to bilo i u prošlim uzburkanim razdobljima, vodi se odlučna borba dviju velikih, nepomirljivih ideja: S

jedne strane stoji radikalni sekularizam, a s druge pitanje o Bogu, tvrdi Benedikt XVI., pa zaključuje. "Danas je važno ponovno vidjeti da Bog postoji, da nas se Bog tiče i da nam daje odgovore. I obrnuto, da kada on otpadne, koliko god sve drugo bilo pametno, čovjek gubi svoje dostojanstvo i svoju istinsku ljudskost i time se ruši ono bitno. Mislim da zbog toga danas moramo staviti novi naglasak na prvenstvo pitanja o Bogu."

U današnjemu svijetu papa je posljednja opipljiva instanca i "institucija" autentičnoga, trijeznoga vjerskoga senzibiliteta kojoj se može okrenuti misaoni tražitelj smisla (jer vrhovni smisao može biti samo u vjeri, ili ga uopće nema) i gdje može naći utjehu i potporu u svojim dugotrajnim, često tjeskobnim i iscrpljujućim traženjima, koja ga često dovode do ruba očaja, do rezignirana posustajanja u svijetu i okruženju gdje se takvo žarko traženje često smatra uzaludnim zastranjenjem, smiješnim i zastarjelim gubitkom vremena. Zato možemo pravim svjetionikom nazvati cjelovitu osobu Josepha Ratzingera, pape Benedikta XVI., koja u vrijeme kad se posrnuli svijet toliko poziva na razum zrači istinskim razumom i istom mudrom dosljednošću kad u svojim teološkim radovima duboko promišlja pitanja bitna za vjeru i za ljudsku unutrašnjost, ali i kad svoja mišljenja iznosi u živom, neposrednom razgovoru, kao što to čini odgovarajući na pitanja publicista Seewalda.

Kako se papine riječi često izokreću i rabe izvan konteksta, knjiga na kraju donosi koristan dodatak s izvadcima iz "spornih" dokumenata i intervjua, a tu su i sažeti, no iscrpni životopis Benedikta XVI. i kratka kronika njegova pontifikata, po godinama i nadnevcima.

Knjiga *Svjetlo svijeta* nezaobilazna je za one koje zanima sudbina ljudske misaonosti, duha i neprolaznih vrijednosti toga duha u našemu svijetu i vremenu.

Mladen Jurčić

Mario Bilić: *Izopćenici*

(IMOart, Imotski, 2010.)

Mario Bilić rođen je 1963. u Imotskom. Osnovnu školu završio je u Prološcu, Franjevačku klasičnu gimnaziju u Sinju, a na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je hrvatski jezik i književnost. Objavljivao je i objavljuje u mnogim listovima, časopisima i književnoj periodici. Piše pjesme, pjesničku prozu i književne kritike. Nagrađivan je i odlikovan. Pjesme su mu izvođene na Hrvatskom radiju i televiziji. Zastupljen je u zbornicima, leksikonima, monografijama, enciklopedijama, antologijama i školskim udžbenicima. Umirovljeni je časnik (satnik) Hrvatske vojske. Član je radnik Matice hrvatske i počasni član UHD-a Imotski sokolovi. Član je

UHDDR-a, HVIDR-e, Hrvatskog časničkog zbora, Hrvatske uzdanice, Zdruga hrvatske obrane Nikola Šubić Zrinski, Hrvatskog društva katoličkih novinara, Hrvatske akademije za dijasporu u Baselu, Društva hrvatskih književnika i Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne.

Do sada su mu objavljene knjige: *Peta zapovijed*, NZMH, Zagreb, 1990.; *Knjiga ljubavi*, Albatros, Zagreb, 1998.; *Rane zagledane u Nebo*, IMOart, Imotski, 2004.; *Imotski sokolovi*, UHD Imotski sokolovi, Imotski, 2006.; *Gospodinov štićenik*, Alfa, Zagreb, 2006.; *Što je kritik htio reći*, HKD Napredak, Split, 2007.; *Prološko blago*, ZUPUZ, Zagreb, 2009.

I na kraju knjiga o kojoj će ovdje posebno biti riječ: *Izopćenici*, IMOart, Imotski, 2010.

Duhovni aspekt Bilićeva pjevanja osobito dolazi do izražaja u prve dvije zbirke pjesama: "Peta zapovijed" i "Knjiga ljubavi", Zagreb 1998. Tu egzistencijalno pjevanje Marija Bilića traži apsurd patnje i smrti da bi iz najgorega vrcalo ono najbolje: smisao u Bogu. Riječ je o pjesničkim ispovijedima, često očajničkim, koje tek rijetko, i to u svojim klimaksima, postaju molitve Bogu i mistični uvidi. No upravo su stoga dragocjenije i zahtijevaju pozornost osvrta.

Prva zbirka pjesama "Peta zapovijed", iako pesimističkija od druge zbirke, "Knjige ljubavi", ujedno je i bolja. Izvornija i egzistencijalno i poetski. Zbirka je posvećena stradalima protiv naravi pete zapovijedi, ubijenima, ranjenima, mučenicima, žrtvovanim na ovome svijetu. I sam Isus Krist bio je jedan od tih ubijenih mučenika. Duševni nemir, čežnja za transcendencijom, kadšto bogati tanahni doživljaji mistične prisutnosti, zamišljenost nad otuđenošću egzistencije, prolaznosti vremena; dok slike vlastite i sveopće sudbonosne istkanosti prerastaju katkad u hermetičnu ukletu viziju determiniranosti patnjom. Odnos prema transcendenciji dubok je, konkretan i ambivalentan, prepleću se čežnja i strah, umiranje i ekstaza, uz poneki paradoksalni obrat. Tišina je smrt i punina, mrak bubri u dan, u misterij strašan i divan.

U drugoj zbirci pjesama "Knjiga ljubavi" nailazimo na teme domovine, žene, majke; pa ako je tu domovina personificirana i preobražena u mitopoetske vizije, personifikacija mu nije osnovni instrument oljuđivanja svijeta u zavičaj; naprotiv: većinom su upravo ljudi akteri toga pjevanja, uz poneku životinju i uvid u njenu duševnost i patnju. Kroz dijelove tijela, ruke ili oko dopire unutarnji život. Prelazi i u religioznu poeziju.

U Bilićevim zbirkama već od prve pjesme čujemo krik ugrožene ljudskosti. U svijetu nepravde i apsurdnih patnji čovjek sanja noćne more, ali i snove nade. Ljudskost je duboko ugrožena, prožima je strah od smrti i besmislenosti egzistencije, strahopoštovanje pred onim otkuda se natrag više ne dolazi.

Peta Bilićeva knjiga zove se "Gospodinov štićenik"; pretežito je to religiozna poezija. Sastoji se od pet ciklusa: Gospodinov štićenik, Isusova muka, Moj prijatelj Krist, Bog u čovjeku, U pohvalu spasitelju. Tu dominiraju molitve i ispovijesti.

Autor se ne libi pisati autentično, riskantno, razgolićujuće iskreno, ne plaši se simbola koji doslovno tumačeni mogu zvučati heretički. Duboka iskrenost ranjene egzistencije, koja, naravno, nije bez grijeha, niti je molitva nešto nadljudsko, već je ponekad zaista "lavež i krik", a takva je dubinska, potresna i mnogo vrednija od rutinskoga površnog moljenja. Ujedno je ispovijest i molitva, ogoljelost pred Bogom.

Posljednja Bilićeva knjiga zove se "Izopćenici". To je ispovjedna knjiga, depresivna i puna gorčine. Počinje oporim i gorkim sjećanjem na djetinjstvo. Pisana je lokalnim dijalektom, od kojeg su poneke riječi nepoznate čitatelju, ali ta otuđenost smisla izvrsno korespondira s porukom otuđenosti u odnosu na svijet. Knjigu je autor posvetio svome "ćaći".

Zbirka je podijeljena na četiri blisko i dosljedno povezana ciklusa: "Poskokovo sime", "Izopćenici", "Osuda" i "Propeće". Za razliku od ranijih duhovnih pjesama, gdje autor nerijetko utjehu nalazi u transcendentnom Bogu, u većini pjesama "Izopćenikâ" osjeća se bolna napuštenost od Boga. Čitava je zbirka pisana izuzetno kratkim i lapidarnim stihom. Oštrim kao britva, mjestimično i bolnim.

U ciklusu "Poskokovo sime" pjesnik nam otkriva tragediju obitelji oca pečalbara. Stalno preispitivanje onoga što je dobio od oca, ili od djetinjstva koje se pretvorilo u otuđen svijet odraslih. Iz današnje perspektive patnje i otuđenosti gleda na otuđenost i patnju djetinjstva. Gledano unatrag zavičaj je oskudni i škrti roditeljski kamenjar i sitno raslinje, prema kojima se pjesnik odnosi ambivalentno, kao prema dubljoj egzistenciji, intenzivnijem obliku života, ali i bolnom križu. Otac je napustivši dom ranio pjesnikov život.

nema više kosirica zubi
nema duplja oka nijednoga
nema čelo mriske ni nabora

ni kruv nema sviju sedam kora
otkako si uprtijo sriću
kano torbu priko bila svita

Današnja ranjenost i otuđenost ima tako korijen u djetinjstvu.

zemlja tvrda
a nebo visoko
sine
srićo
poskokovo oko

sine
ime
poskokovo sime

U drugom ciklusu "Izopćenici" gorko je sjećanje na propast zavičaja. Emigraciju iz škrtih sela u gradove. Riječ je o dubinskoj duhovnoj i psihološkoj otuđenosti. O gubitku pripadanja, o tragičnoj bezavičajnosti.

Zbirka pjesama "Izopćenici" depresivna je jadikovka nad otuđenjem i patnjom, posljedicama siromaštva, totalitarizma, rata, progonstva, duševne ranjenosti, možda i PTSP-a; nad osjećajem izrabljenosti, zaboravom zavičajnosti, možda i patnjom hrvatskih branitelja koji su iskorišteni od kleptokrata, a iznad svega je govor o dubinskoj ranjenosti čovjekovoj. Jezgrovit, lapidaran stih, oštar poput noža, izvanredno dolazi u susret toj ranjenosti.

Ciklus "Osuda" često je i samokritika i samoosuda i logičan je nastavak prethodnih ciklusa. Pretežito depresivni stihovi govore o ispraznosti i okrutnosti svijeta, kojoj nasuprot stoji Božja ruka, koju ljudi ne primjećuju jer je nevidljiva.

Bilić bolno osjeća djelomičnu uskraćenost duhovne strane poezije, samokritično pjevanje nerijetkog poraza ili razapetosti između svijeta i ideala. Posljedica "izopćeništva" jest biti suobličen s Kristom razapetim na križu. A to nam pruža posljednji ciklus "Propeće".

žilavo
da nije
žilavije
bolno
da nije
bolnije

rođenje
i smrt

Granične situacije u odsutnosti Božjoj, iskreni krik i lavež, pjesme razotkrivaju ponor otuđenosti i patnje i utoliko su opasne za pjesnika.

ko zmija sam
uteka
pod kamen

da me ne bi
moje pisme

da me ne bi
jadi me ubili

Mario Bilić je najbolji kad se upušta u egzistancijalnu pustolovinu samopromišljanja i kada mu jeremijada nad nepravdom i patnjom postane krajnje lapidarna, oštra i lucidno kritička. Bilićeve su slike drevne i prirodne, pune živih bića i poljodjelačkog života, uz česte personifikacije. U zbirci "Izopćenici" dominira sasvim kratak, jezgrovit stih; a premda je i u drugim zbirkama Bog uglavnom prisutan incognito iza različitih prikaza, anđela ili simbola transcendencije, ovdje, u tamnoj noći, gotovo sasvim izostaje. To je poezija patnje i okrutnog besmisla, poezija Getsemanskog vrta i križa koji se, ipak, otkriva kao paradoksalni i dublji smisao.

Josip Sanko Rabar

Vijesti

Glasilo Franjevačke provincije Bosne srebrne "Svjetlo riječi", siječanj 2011., donosi, pod naslovom "Mit – istinita laž", tekst *Ivice Studenovića* o pravom značenju mitologije u životu modernog čovjeka. Autor ističe kako se mit, želi li se razumjeti ispravno, mora promatrati kao metafora, kao sredstvo za transformaciju svjesnosti i za postizanje dubljeg uvida u život. Štoviše: mit otvara čovjeku spoznaju da se iza svih bića, svih stvari, svega vidljivog krije misterij koji sve to pokreće.

* * *

U Zagrebu je u prostorijama Hrvatskog katoličkog liječničkog društva u Praškoj ulici 12. siječnja 2011. održan drugi susret Kršćanskog akademskog kruga o temi "Duh i misao *Željka Mardešića*". O intelektualnom naslijeđu tog poznatog intelektualca, znanstvenika i vjernika govorili su akademik *Ivan Supičić* i dr. *Tonči Matulić*, stavivši naglasak na dva Mardešićeva teksta: "Politički dualizam i koncilsko kršćanstvo" i "Političke religije i novo mirotvorstvo".

* * *

U prostorijama Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima održana je 20. siječnja ove godine književna večer na kojoj je prikazana knjiga Johna Henryja Newmana "Iščekivanje Krista (Izbor propovjedî)". O tom jeronimskom izdanju, objavljenu početkom 2011., govorili su *Mladen Jurčić*, *Perica Grgec* i dr. *Stanislav Vitković*.

* * *

Europski sud za ljudska prava izrekao je 16. prosinca 2010. u sporu oko irskoga ustava presudu u kojoj se kaže da među ljudskim pravima nije i pravo na pobačaj. Tužbu su podigle tri Irkinje, tvrdeći da su radi abortusa bile prisiljene otputovati u inozemstvo čime je njihovo zdravlje bilo ugroženo. Sud je pravorijekom zaključio da irski zakoni ne krše Europsku konvenciju o ljudskim pravima, koja ističe i "pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života".

* * *

Tjednik "Famiglia cristiana", br. 1./2011., donosi pod naslovom "Aiuto! Si é rotto il planeta" (Upomoć! Raspukao se planet) intervju s *Lucom Mercallijem*, klimatologom i predsjednikom Talijanskog meteorološkog društva. Mercalli kaže da postoje barem tri jasna signala značajnih klimatskih promjena na svjetskoj razini: toplinski val od kojega je u Rusiji umrlo 56 tisuća ljudi, poplave u pustinjskom dijelu

Pakistana i prekomjerna toplina na Arktiku u zimskim mjesecima.

* * *

"Glas Koncila" od 16. siječnja 2011. objavljuje članak *Jerka Grgeca* o jeronimskom godišnjaku "Danica" za 2011. godinu. U tekstu se čitaocima predočuje sadržaj 130. godišta najdugovječnije jeronimske publikacije, uz osvrt na njegove članke i rubrike.

* * *

Glasnik sv. Antuna Padovanskog "Veritas", br. 1./2011., donosi članak o *Josephu Weileru*, židovskome profesoru prava koji se prihvatio posla da kao odvjetnik na prizivnom europskom sudu u Strasbourgu brani slobodu izlaganja raspela u europskim školama i drugim javnim prostorima. Weiler napominje kako u svojim knjigama nikada ne govori o kristijanofobiji, nego o kristofobiji, koja se često skriva iza krilatice: "Nemam ništa protiv Isusa Krista, nego protiv Crkve i njezinih pripadnika."

* * *

Krajem siječnja 2011. Leksikografski zavod "Miroslav Krleža" predstavio je posljednji, osmi svezak "Osmojezičnoga enciklopedijskog rječnika", jednoga od svojih najambicioznijih projekata, realizacija kojeg je trajala više od dvadeset godina. Prvi svezak objavljen je 1987., a posljednji potkraj prošle godine. Na projektu je radilo 78 jezikoslovaca, od kojih je otprilike trećina iz Leksikografskog zavoda.

* * *

U organizaciji Kršćanske sadašnjosti održan je u Zagrebu 16. prosinca prošle godine Teološki četvrtak na temu: "Jesmo li se umorili od Koncila? – 45. obljetnica završetka II. vatikanskog koncila". Uvodničari su bili istaknuti bibličar dr. fra *Bonaventura Duda* i direktor Kršćanske sadašnjosti dr. *Željko Tanjić*. Odgovarajući na pitanje postavljeno u naslovu tribine, Bonaventura Duda je naglasio kako se promicatelji i tumači Koncila nisu umorili, nego su i dalje njegovi učenici, dok je dr. Tanjić okupljene podsjetio da su Hrvati imali velike ljude koji su promišljali Koncil, pa se njihovim tekstovima uvijek treba vraćati.

* * *

U Italiji je početkom prosinca 2010. pokrenut novi katolički internetski dnevnik, "La bussola quotidiana" (Svakodnevni kompas). Glavni je urednik dnevnika vatikanist talijanskog lista "Il Giornale" *Andrea Tornielli*, dok je mjesto izvršnog urednika pripalo jednome od najpoznatijih katoličkih pisaca današnjice *Vittoriju Messoriju*. Objašnjavajući svrhu i smisao pokretanja tog katoličkog on-line dnevnika, Messori je kazao da budućnost informiranja pripada internetu, a kako se na njemu jednako lako mogu naći i raj i pakao, potrebno je osnažiti virtualnu katoličku prisutnost.

* * *

Glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika (HDPZ), "Politički zatvorenik", siječanj 2011., objavljuje "Apel hrvatskim vlastima" koji je početkom prosinca prošle godine Hrvatsko žrtvoslovno društvo uputilo svim najvišim instancama državne vlasti u Hrvatskoj, zahtijevajući između ostaloga hitnu primjenu europskih normi o pravu i zaštiti žrtava totalitarnih sustava, da bi se u Hrvatskoj stvorili uvjeti za specijalizirano znanstveno istraživanje povijesti totalitarizma, za otkrivanje i osudu svih zločina što ih je počinio komunistički režim i za prestanak manipuliranja brojem žrtava, koje vrijeđa sve žrtve, podvrgavajući ih produženom zločinu.

* * *

Kršćanska obiteljska revija "Kana", siječanj 2011., donosi, pod naslovom "Lake droge – 'dilana sloboda'", tekst o stvarnim opasnostima logistike koja stoji iza zahtjevâ za dekriminalizacijom uporabe tzv. lakih droga. Naglasak je u članku stavljen na mišljenje talijanskog bioetičara *Carla Bellinija*, objavljeno u dnevniku "L`Osservatore Romano" krajem prošle godine. Bellini je komentirajući činjenicu da je prijedlog legalizacije marihuane odbačen na pučkom referendumu u Kaliforniji – izjavio kako je zanimljivo da su se zagovornici slobodne uporabe tzv. lakih droga pozivali na mišljenje bogatih menadžera.

* * *

U drugoj polovici prosinca 2010. godine Europska komisija tiskala je više od tri milijuna primjeraka rokovnika s logom EU-a, namijenjenih europskim srednjoškolcima. No kada je više od 330 000 primjeraka podijeljeno britanskim đacima, ispostavilo se da u rokovniku dan 25. prosinca nije popraćen nikakvom informacijom o kršćanskom blagdanu. Izostavljanje Božića razljutilo je mnoge kršćanske vjernike, tim više što su u sponzoriranom poklonu bili označeni židovski, muslimanski i hinduski blagdani. Glasnogovornik Komisije izjavio je da se radi o nenamjernoj pogrešci te da se u budućim izdanjima, radi izbjegavanja mogućih sporova i pritužbi, vjerojatno uopće neće spominjati vjerske svetkovine i blagdani.

* * *

U Velikoj dvorani Matice hrvatske na Strossmayerovu trgu u Zagrebu predstavljena je 31. siječnja 2011. knjiga *Mate Marčinka* "Marijanska hodočašća". O posljednjem, postumno objavljenom Marčinkovu djelu, izašlom početkom prosinca 2010. u izdanju

Glasa Koncila, govorili su *Adalbert Rebić, Mislav Ježić, Lidija Dujić, Stjepan Sučić, Ferdo Bušić* i *Nives Gajdobranski*.

* * *

Na Hrvatskom katoličkom radiju 13. je siječnja 2011. u emisiji "Kulturne minute" član uredništva HKD-a sv. Jeronima *Mladen Jurčić* govorio o najnovijem jeronimskom izdanju – knjizi bl. *Johna Henryja Newmana* "Iščekivanje Krista".

* * *

U reviji suvremene kulture "Études", siječanj 2011., isusovac *Joseph Moingt* u svom eseju "Les femmes et l'avenir de l'Eglise" (Žene i budućnost Crkve) piše kako je ostvarivanje ženske jednakosti, zajedno sa sutonom Katoličke crkve, jedno od najznačajnijih karakteristika evolucije zapadne civilizacije na početku 21. stoljeća. Postoji li, pita se Moingt, korelacija između ta dva aspekta, i ako postoji – kako bi trebao biti određen položaj žena u Crkvi a da podari nadu u njezinu budućnost?

* * *

Mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo "Republika", prosinac 2010., donosi tekst *Božidara Petrača* o Marakovićevoj kritici *Krležinih* "Balada Petrice Kerempuha" – pokušaj rasvjetljenja pozadine sukoba dvaju pisaca, u kojemu da je Krleža pokazao svoju netoleranciju, a Ljubomir Marković nastojao zadržati objektivnost i intelektualno poštenje, znajući vrlo dobro zašto kritički oštro i negativno ocjenjuje "Balade", ne samo kao književni nego i kao idejni i ideološki tekst.

* * *

U "Kani", kršćanskoj obiteljskoj reviji, 2/2011., *Vladimir Pavlinić* se u svom članku o odgoju djece osvrće i na odgojni sustav koji je stvorila izraelska država po svom osnutku 1948. kroz kibuce, komune u kojima se, ako je suditi prema svjedočanstvu *Noama Shpancera* objavljenom u britanskom "Guardianu", koje Pavlinić prepričava, pokušavalo stvoriti novoga, kolektivnog čovjeka između ostalog i zapreživanjem obiteljskog i bračnog života članova kibuca.

U istom broju *Darko Gašparović* svojim člankom "Kršćanin razgovara s rabinom" zapodijeva rapru s *Jacobom Neusnerom* o njegovoj knjizi "Rabin razgovara s Isusom", u kojoj Neusner, zamišljajući se Isusovim suvremenikom i sugovornikom, u ime vjernosti "vječnom Izraelu" odbija prihvatiti Isusa kao svojeg učitelja, među ostalim i zbog njegova proširenja pojma obitelji. Gašparović smatra, dakako, da Isus ispunjava i nadilazi Zakon.

* * *

U "Vijencu", književno-kuturnoznanstvenom listu Matice hrvatske, u broju od 24. ožujka, *Neven Svilar* razgovara s izraelskim književnikom *Amosom Ozom* prigodom njegova gostovanja u Zagrebu, pitajući ga i o sudbini ideje kibuca, u kojem je Oz proveo trideset godina. Oz kaže da je ideja kibuca sjajna, a on da voli vjerovati da sjajne ideje imaju budućnost.

U tom broju objavljen je i članak *Fikreta Cacana* o *Branku Malešu* kao o rodonačelniku besadržajne a iznagrađivane, glavne struje hrvatskoga pjesništva u posljednjih tridesetak godina. Na istoj stranici *Stijepo Mijović Kočan* pjesmom "Je li Maleš ikada ševio" prikazuje Malešovu poeziju kao poetsko samozadovoljavanje.

U istom broju *Zvonko Pandžić* odgovara na odgovor *Velimira Viskovića* na Pandžićevu kritiku "Hrvatske književne enciklopedije", kojoj je Visković glavni i odgovorni urednik. Pandžić ocjenjuje Viskovićevu enciklopediju kriptojugokomunističkom.

* * *

U "Forumu", HAZU-ovu književnom časopisu, br. 1–3/2011., *Ivan Golub* piše o "poučcima hrvatskih književnika" iz svojih osobnih susreta s njima: *Petrom Grgecom, Ljubomirom Marakovićem, Nikolom Šopom, Josipom Berkom, Miroslavom Krležom, Marijanom Matkovićem, Dragutinom Tadijanovićem, Olinkom Delorkom, Slavkom Mihalićem* i *Ivom Frangešom*.

Ispravci

U prošlom broju "Marulića" (6/2010.), u članku Pavla Galića "Preko 1000 stranica za hrvatske generale i pravo na samoobranu", u prvom odlomku na str. 1237. piše: "Ustanovljena je smrt samo civila i jedna spaljena katolička crkva". Treba: "Ustanovljena je smrt samo jednog civila i spaljena katolička crkva".

U sljedećem odlomku u istom članku piše: "Generali koji su branili obranili Hrvatsku". Treba: "Generali koji su branili i obranili Hrvatsku".

Sadržaj

Urednička napomena 1
Tuga Tarle: Žrtva u procijepu između osvete i oprosta 2
* **Margherita Guidacci:** Bogataševa smrt (*oratorij*) 13
Tvrtko Klarić: Proročki ustrajno i monaški samozatajno 29
* **Mato Klarić:** Soba br. 6; Tko si ti 31
Tvrtko Klarić: Prije i poslije oprosta i zaborava 33
* **Primo Levi:** Adolfu Eichmannu 36
Primo Levi: Pamćenje uvrede 37
* **Dubravko Marijanović:** Kada padaju pahulje 45
Augustin Augustinović: Napasti aktivizma 46
* **Jelica Farkaš:** Šapat 61
Mladen Jurčić: Skriveni tijek (*ulomak iz romana*) 62
* **Mladen Jurčić**: Opadanje 72
Vladimir Rem: Šokaštvo u slavonskom tekstu hrvatske književnosti 73
Natječaj za 42. Susret riječi, Bedekovčina 82
* **Velimir Milošević:** Bako moja... 83
* **Josip Jakov Planinić:** Pjesme nove 85
Jerko Grgec: "Isuse, ti znadeš" i izgubljeni psaltir narodnih molitava 87
* **Ljerka Mikić:** Otok; Stablo života; Tkanje; U početku; Nizbrdica 101
Luigi Pirandello: Noć 105
* **Vesna Milan:** Gradska plaža 112
Trpimir Macan: Nekoliki zapisci 113
* **Slavica Sarkotić:** Poslijepodne sa pticama 126
Živko Prodanović: Kratke proze 127
* **Mirjana Miljković:** Put u središte Božjeg srca; Alzheimer; Igra; Dopuštanje; Ljepota prolaznosti; Magarica 130
Boris Nazansky: Haibun na kraju puta 133
* **Ljiljana Vasilj:** Proljeće zaustavljeno snijegom; Sjećanje 136
Ivan Armanda: S. Ignacija Bojanić OP – život u znaku vjere i ljubavi 137
* **Dubravko Krstić:** Dim; Nagovaranje 155
Stanko Rozgaj: Razmišljanja o Vatroslavu Lisinskom 157
* **Mijo Miće Ušić (Čiflić):** Još nije kasno 166
Tvrtko Klarić: HKR Marulić, 1-6, 2010. (XLIII.) – Bibliografija 167
Nove publikacije 180

Mišljenja i reagiranja

Malkica Dugeč: Viđenja jedne suputnice 181
Lojzo Buturac: Poštovano uredništvo! 186

Natječaj za najbolji rukopisni prvijenac i najbolju zbirku poezije "Drenovci 2011." 188

Mozaik

Damir Borovčak: Gvozdansko – svjetski uzor hrvatskoga velejunaštva! ... 189
M. P.: Propovijedi bl. Johna Henryja Newmana 194

Knjige

T. M.: Prosinačke bilješke 196
Senahid Nezirović: Zrcalo sjećanja (Žarko Milenić: *Igre i ocjene*, priče, izd. Književni klub Brčko distrikt, 2010. godine) 204
Jure Karakaš: Mini-enciklopedija Like (Marko Čuljat, *Lika – iz bloka jednog novinara*, izd. Lik@ pres, Gospić, 2010.) 207
Mladen Jurčić: Nezaobilazna razmišljanja pape Benedikta XVI. (Benedikt XVI: *Svjetlo svijeta, Razgovor s Peterom Seewaldom*, prijevod: dr. sc. Ivan Ivanda, Verbum, Split, 2010.) 210
Josip Sanko Rabar: Mario Bilić: "Izopćenici", IMOart, Imotski, 2010. ... 213

Vijesti

Iz domovine i svijeta 217

MARULIĆ – hrvatska književna revija, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.
Uređuje redakcijski kolegij.

Autori priloga u ovom broju:

Ivan Armanda
Augustin Augustinović
Damir Borovčak
Lojzo Buturac
Malkica Dugeč
Jelica Farkaš
Jerko Grgec
Perica Grgec
Margherita Guidacci
Mladen Jurčić
Jure Karakaš
Mato Klarić
Tvrtko Klarić
Dubravko Krstić
Primo Levi
Trpimir Macan
Dubravko Marijanović
Ljerka Mikić
Vesna Milan
Velimir Milošević
Mirjana Miljković
Boris Nazansky
Senahid Nezirović
Josip Nikšić (Hećimović)
Luigi Pirandello
Josip Jakov Planinić
Živko Prodanović
Vladimir Rem
Stanko Rozgaj
Slavica Sarkotić
Tuga Tarle
Mijo Miće Ušić (Čiflić)
Ljiljana Vasilj

ISSN 0350-4220
9 770350 422005